

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

MEHMED RÂŞİD'İN *REHNÜMÂ-YI LİSÂN-I TÜRKÎ'Sİ*
TANZİMAT ÖNCESİ VE SONRASI
TÜRK GRAMERCİLİĞİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Doktora Tezi

Tuncay BÖLER

Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

MEHMET RÂŞİD'İN *REHNÜMÂ-YI LİSÂN-I TÜRKÎ'Sİ*
TANZİMAT ÖNCESİ VE SONRASI
TÜRK GRAMERCİLİĞİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Doktora Tezi

Tuncay BÖLER

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR

Ankara-2008

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

MEHMED RÂŞİD'İN *REHNÜMÂ-YI LİSÂN-I TÜRKÎ'Sİ*
TANZİMAT ÖNCESİ VE SONRASI
TÜRK GRAMERCİLİĞİYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR

.....

Prof. Dr. Recep TOPARLI

.....

Prof. Dr. Çetin PEKACAR

.....

Doç. Dr. Önal KAYA

.....

Doç. Dr. Halil İbrahim USTA

.....

Tez Snavı Tarihi: 13.03.2008

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
(13/03/2008)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Tuncay BÖLER

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	XIV
KISALTMALAR.....	XVI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

REHNÜMÂ-YI LISÂN-I TÜRKÎ İLE DÖNEMİN SARF VE NAHİV

KİTAPLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

1. Dile Bakış, Dili Değerlendiriş ve Dilin Öğretimi.....	13
2. Harekeye Bakış.....	16
3. Dilin Kurallarını İçine Alacak Yeterli Bir Kaynağın Bulunmaması.....	18
4. Harflerle İlgili Değerlendirmeler.....	26
5. Ünlü Uyumları.....	28
6. Yabancı Dil Öğrenimi.....	29
7. Örneklerin Yetersiz Oluşu.....	32
8. Tanımlar.....	34
8.1. İsim Tanımları.....	35
8.2. Sıfat Tanımları.....	38
8.3. Zamir Tanımları.....	40
8.4. Edat Tanımları.....	41
8.5. Fiil Tanımları.....	44
9. Dil Öğretimindeki Zorluklar.....	47
10. Terimlerin Adlandırılması.....	49

11. <i>Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî</i> ve Dönemin Diğer Dil Bilgisi Kitaplarında Konuların Sınıflandırılması	56
11.1. İsm-i Mevsûl	56
11.2. Edât-ı Hâl.....	57
11.3. Edât-ı Haber	59
11.4. Edât-ı Ta'rîf.....	60
11.5. Fi'l-i Müfâce	61
11.6. Fi'l-i Nâkıs	62
11.7. Edât-ı Te'kîd	63
11.8. Hâsıl-ı Masdar	63
12. Kuralla Örnekler Arasındaki Uyumsuzluklar.....	75
13. İmlayla İlgili Değerlendirmeler	77

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMED RÂŞİD

1. HAYATI	82
2. ESERLERİ	82
2.1. <i>Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî</i>	82
2.1.1. Yazılış Sebebi.....	83
2.1.2. İçeriği	83
2.1.3. Dil ve Anlatımı	86
2.2. <i>Usûl-i İmlâ</i>	87
2.3. <i>Mükemmel Müsellesât-ı Müsteviyye ve Küreviyye</i>	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REHNÜMÂ-YI LISÂN-I TÜRKÎ

METİN DÜZENLENMESİ HAKKINDA.....	91
DÎBÂCE	93
MUKADDİME	96
BÂB-I EVVEL.....	100
Hurûfâtın Ta'rîf ü Tefhîmi ile Harekât Vesâ'ire Beyânındadır	100
BİRİNCİ FASIL	100
Hurûf-ı Sakîle ve Hafife	100
Hurûf-ı Munfasıla ve Muttasıla	101
Hurûfât-ı Şemsiyye	101
Hurûf-ı Kameriyye	102
Ta'rîf-i Kelimât.....	102
Ta'rîf-i Cümle	102
İKİNCİ FASIL.....	103
Harekât Vesâ'ire Beyânındadır.....	103
Tenvîn Vesâ'ire Beyânındadır	103
Hurûfât ve Harekât Vesâ'ireye Dâ'ir Su'âller	105
BÂB-I SÂNÎ.....	106
İsim Beyânındadır	106
İsm-i Cins	106

İsm-i Hâs	106
İsm-i Câmîd	106
İsm-i Mürekkeb.....	107
İsm-i Tasgîr.....	107
İsm-i Mensûb	107
İsm-i Zamân ve Mekân ve İsm-i Masdar ile İsm-i Âlet.....	108
Nâ'ibü'l-İsim	109
Kemiyyet Beyânındadır.....	110
Keyfiyyet-i Türkiyye Beyânındadır	110
Zâta Mahsûs Mü'ennes-i Hakîkî İsimler.....	111
Hayvânâta Mahsûs Mü'ennes İsimler	111
Mü'ennes İ'tibâr Olunan Nebât İsimleri	111
Hakîkî ve İ'tibârî Müzekker İsimleri	112
Hayvânâta Dâ'ir Müzekker İsimler.....	112
Müzekker İ'tibâr Olunan Nebât İsimleri.....	112
Te'nîs ve Tezkîri Müsâvî Olan İsimler	113
İzâfet Beyânındadır	113
İzâfet-i Lâmiyye.....	113
İzâfet-i Beyâniyye	114
Tasrîfât-ı Ahvâl-i İsim.....	114
İsimlerin Tasrîfi	115

İsim Bahsine Dâ'ir Su'âller	116
BÂB-I SÂLİS	117
Sıfat Beyânındadır.....	117
Sifât-ı Kıyâsiyye Beyânındadır.....	117
Sıfat-ı Mensûbiyye	117
Sıfat-ı Mürekkebe	118
Sıfat-ı Tasgîriyye.....	118
Sıfat-ı Masdariyye	118
Sıfat-ı Müşâreket.....	119
Sıfat-ı Te'kîdiyye	119
Sıfat-ı Mübâlağa.....	119
Sıfat-ı Tafdîliyye	120
Sıfat-ı Müşebbehe	120
Sıfat-ı Fâ'iliyye ya'nî İsm-i Fâ'il.....	121
Sıfat-ı Mef'ûliyye ya'nî İsm-i Mef'ûl	122
Sifât-ı Semâ'iyye.....	123
Sıfat-ı İfrâtiyye.....	123
Sıfat-ı Mühmeliyye	124
Esmâ'-ı A'dâd Beyânındadır	125
Sıfat Bahsine Dâ'ir Mesâ'il	127
BÂB-I RÂBİ'	128

Zamâyir, İsm-i İşâret, Mübhemâttır	128
FASL-I EVVEL.....	128
Zamâyir Beyânındadır	128
Zamîrlere Mahsûs Su'âller	129
FASL-I SÂNÎ	130
İsm-i İşâret Beyânındadır	130
İsm-i Mevsûl	132
FASL-I SÂLİS.....	133
Mübhemât Beyânındadır	133
İsm-i Tecrîd	134
İsm-i İşâret ve Mübhemât ve İsm-i Tecrîde Dâ'ir Su'âller	134
BÂB-I HÂMİS	135
Ef'âl-i Mütenevvi'a Beyânındadır	135
FASL-I EVVEL.....	135
Masdarların Envâ'ı.....	135
Masdar-ı Basît.....	135
Masdar-ı Mürekkeb.....	135
Masdar-ı Fi'lî.....	136
Masdar-ı İsmî.....	136
Masdar-ı Vasfî	136
Masdar-ı Te'kîdî	136

Masdar-1 Tahffî.....	136
Hâsıl-1 Masdar.....	136
Masdar-1 İ'âne.....	136
Masdar-1 Mücerred.....	136
Masdar-1 Mezîdü'n-fih.....	137
Masdar-1 Lâzım.....	137
Masdar-1 Müte'addî.....	137
Masdar-1 Ma'lûm.....	138
Masdar-1 Mechûl.....	138
Masdar-1 Müsbet.....	139
Masdar-1 Menfî.....	139
İstifhâm-1 Tasdîkî.....	139
İstifhâm-1 İnkârî.....	139
Masâdıra Dâ'ir Es'ile.....	139
FASL-I SÂNÎ.....	140
Ef'âl Beyânındadır.....	140
Ef'âl-i Mâziyye.....	140
Mâzî-i Mahdûd yâhûd Mâzî-i Şühûdî.....	141
Mâzî-i Gayr-1 Mahdûd yâhûd Mâzî-i Naklî.....	142
Mâzî-i Meşbûh yâhûd Mâzî-i Mensî.....	142
Fi'l-i Tahassür.....	143

Fi'l-i İbtidâ'î	143
Fi'l-i İstimrârî	144
Fi'l-i Dâ'imî	144
Mâzî-i 'İletî	144
Fi'l-i Nâgehânî yâhûd Müfâce	145
Fi'l-i Mukârebe	145
Fi'l-i Hikâyet	146
Fi'l-i Rivâyet yâhûd Mâzî-i Mukaddem	146
Ezmine-i Selâseye Şümûlü Olan Fi'iller	147
Fi'l-i Şartî	147
Fi'l-i Ta'cîfî	148
Fi'l-i İmtidâdî	148
Fi'l-i Mutâva'at	148
Fi'l-i Müşâreket	149
Fi'l-i Müşâbehet	149
Fi'l-i Tecâhül	150
Fi'l-i Vaslî	150
Fi'l-i İnkârî	151
Fi'l-i İktidârî	151
Fi'l-i Tahayyür	152
Fi'l-i Vaktî	152

Fi'l-i Hâlf	153
Fi'l-i İhtimâlî yâhûd Fi'l-i Tereccî	153
Fi'l-i Garazî	154
Fi'l-i Te'kîdî	154
Fi'l-i Ta'kîbî	154
Fi'l-i İntihâ'î	155
Fi'l-i Nâkıs	155
Fi'l-i Mâlikiyet	155
Fi'l-i Keynûnet	156
Yalnız Ef'âl-i Mâzîye Dâ'ir Es'ile	156
Ezmine-i Selâseye Delâlet Eden Ef'âle Dâ'ir Su'âller	157
Fi'l-i Muzârî'	157
Zamân-ı Hâl	158
Hâl-i Terkîbî	159
Zamân-ı İstikbâl	159
Fi'l-i İstikbâl	159
Fi'l-i İltizâmî	160
Fi'l-i Mecbûrî	160
Fi'l-i Temennî	160
Emir Sîgaları	161
Fi'l-i Muzârî' ve Zamân-ı Hâl ve İstikbâl ve Emir Sîgalarına Dâ'ir Es'ile	162

Ef'âl-i Erba'aya ya'nî Mâzî ve Muzâri' ve Hâl ve Zamân-ı İstikbâle	
Şümûlü Olan Fi'illerin Hikâyât ve Rivâyât ile Şart Sîgalarının	
Tasrîflerine Dâ'ir Cedvel.....	165
Muzâri' ve Hâl ve İstikbâl Sîgalarının Hikâyât ve Rivâyât ve Şart Sîgaları...	168
İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûl Sîgaları.....	169
BÂB-I SÂDİS.....	170
Edevât Beyânındadır	170
İstifhâm.....	170
İsti'lâ.....	171
İstisnâ	171
İntihâ.....	171
İstirhâm ve Temennî ve İstimrâr	172
İsti'câl.....	172
Iztırâb ve Teveccu'	172
İnkâr	172
Te'essüf	173
Te'kîd	173
Tahzîr.....	173
Tahsîn	174
Tahvîf ve Tehdîd.....	174
Tereddüd.....	174

Tesâvî	175
Teşbîh	175
Tasdîk	176
Tefsîr	176
Tefrîk	176
Tafsîl	177
Ta'accüb ve Tahayyür	177
Ta'rîf	178
Tekerrür	178
Telezzüz	178
Temyîz	178
Tenbîh ve Teyakkuz	179
Teneffür	179
Tevbîh ve Tekdîr	179
Hâl	180
Harf-i nidâ	180
Hasr	180
Haber	181
Zamâniyye	181
'Atîf	182
Kasem	182

Musâhabet ve İsti'âne.....	182
Vahdet	182
Rabt	183
Şart	183
‘Umûmiyye	183
Kifâyet.....	184
Liyâkat.....	184
HÂTİME	185
Mektûb Sûreti	188
Mektûb-ı Mezkûrun Cevâbı.....	189
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
REHNÜMÂ-YI LISÂN-I TÜRKÎ’DE YER ALAN TERİM VE EKLER	
<i>Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî’</i> nin Dizini Hakkında	191
1. Osmanlı Türkçesi-Türkiye Türkçesi Dizini.....	193
2. Türkiye Türkçesi-Osmanlı Türkçesi Dizini.....	233
3. Ekler Dizini.....	271
Ekler Dizini Hakkında.....	272
SONUÇ	281
KAYNAKLAR	285
ÖZET	292

ABSTRACT	293
TIPKIBASIM.....	294

ÖN SÖZ

Türkçenin eğitim ve öğretiminin başlı başına ele alınması, yöntemlerin oluşturulması 1850’li yıllarda da üzerinde durulan konulardandır. Bu konunun geçmişteki durumu ve geçirdiği aşamaları, günümüzdeki çalışmalara yön vermek, varılan düzeyi belirlemek, yapılan değerlendirmelerle alınan mesafeyi göstermek bakımından dikkate değerdir.

Bu çalışma, başta terimler olmak üzere, çözülememiş sorunların boyutlarını, bugüne kadar gelen uzantılarını göstermesi yönüyle önemli görülmüştür. Çalışmada, eski harflerin kullanıldığı dönemde Türkçenin öğretiminde izlenen yollar tespit edilirken bugün ulaşılan noktalar da değerlendirilmiştir.

Başlangıçta kaynaklar bir araya getirilmiş ve bunlar arasında Türkçenin öğretimi amacıyla yazılmış Mehmed Râşid’in *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*’si temel alınmıştır. Böylelikle söz konusu eser her yönü ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî içerdiği terimler açısından da dikkate değer bir eserdir. Tezde, söz konusu eserdeki terimler tek tek tespit edilmiş, terimlerin karşılıkları günümüz Türkçesinden verilmiş ve bu çalışmayla dil bilgisi ile ilgili veya Türkçenin eğitimini ilgilendiren terimlerin hangileri olduğu ortaya konmuştur. Böylece o günkü anlayışa ve bilgi birikimine göre kullanılan terimler tespit edilerek günümüze gelinceye kadar alınan mesafe aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî türündeki eserler doğu dillerinin etkisinden kurtularak Türkçeyi öne çıkarma yolundaki çabaları içermekte, kültürel değişimin aşamalarını göstermektedir. Söz konusu eserlerin önemi yalnızca Türk dilinin eğitimi

ve üretimindeki gelişmeleri, yöntemleri ortaya koymakla sınırlı değildir. Böyle eserlerin gün ışığına çıkarılması ve değerlendirilmesi Türk kültür tarihi açısından da gereklidir.

Bu düşüncelerle ele aldığımız *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* çeşitli başlıklar ve dizinler altında ayrıntılı olarak incelenmiş ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezimi başından sonuna değin takip eden ve uyarılarda bulunan Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR'a teşekkür ederim.

Tuncay BÖLER

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
bk.	Bakınız
C.	Cilt
ET	<i>Emsile-i Türkiyye</i>
Far.	Farsça
HZ-KLT	Halit Ziya Bey, <i>Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî</i>
hzl.	Hazırlayan
İSMMYSO	<i>İkinci Seneye Mahsûs Mufassal Yeni Sarf-ı 'Osmânî</i>
İST	<i>'İlm-i Sarf-ı Türkî</i>
KLT	<i>Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî</i>
KO	<i>Kavâ'id-i 'Osmâniyye</i>
MK	<i>Medhal-i Kavâ'id</i>
NUST	<i>Nev-Usûl Sarf-ı Türkî</i>
öl.	Ölüm tarihi
RLT	<i>Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî</i>
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.	Türkçe
TDSN	<i>Türk Dilinin Sarf ve Nahiv</i>
TSN	<i>Türkçe Sarf ve Nahiv</i>
TSNELOSN	<i>Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı 'Osmânî Sarf ve Nahiv</i>

TYSND	<i>Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri</i>
ÜLT	<i>Üss-i Lisân-ı Türkî</i>
vb.	ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
YUMS	<i>Yeni Usûl Mu'allim-i Sarf</i>

GİRİŞ

Türklerin kültürel faaliyetleri arasında dilin kurallarının, söz hazinesinin tespiti belli bir yer tutar. Bu yolda Asya’da, Anadolu’da, Mısır’da yapılan çalışmalar ve ortaya konan eserler açıkça göstermiştir ki Türk dili, tarihin her döneminde üzerinde durulan bir konu olmuştur. Kaşgârlı Mahmut’un *Divânü Lugâti’t-Türk* adlı eseri bu bakımdan gösterilebilecek örnek bir eserdir.

Kâşgarlı Mahmut’un *Kitâbu Cevâhir-ün Nahv fi Lugâti’t-Türk* adlı eserinin dışında Eski Anadolu Türkçesiyle XVI. yüzyılda yazılmış Bergamalı Kadri’nin *Müeyyiretü’l-‘Ulûm*’u¹ Türk dilinin Anadolu sahasında Türkçe yazılmış ilk dil bilgisi kitabı olarak görülmektedir. Bu eser çağının imkânları ve bilim düzeyi çerçevesinde ses ve şekil özelliklerini verir. 1530 tarihinde yazılmış olan *Müeyyiretü’l-‘Ulûm*’dan sonra alanla ilgili sürekliliği sağlayan dil bilgisi kitaplarının ortaya konuluşunu Tanzimat’tan sonra görüyoruz. Bu sebeple Tanzimat’a gelinceye kadar ciddi anlamda dilin eğitimi ve öğretimi ile ilgili çalışmaların bulunmadığını söyleyebiliriz.

Tanzimat’la gelen yeni fikirler dolaylı olarak dile ve dil eğitimine yansımıştır. Tanzimat’ın ilanından birkaç yıl sonra dilin öğretimiyle ilgili dil bilgisi, öğretim kılavuzu, okuma metinleri türünde yayınların yapılmaya başlanması bir atılım olarak görülmelidir. Konuyla ilgili olarak Zeynep Korkmaz, Tanzimat’ın öğretim amaçlı dil

¹ Bergamalı Kadri, **Müeyyiretü’l-‘Ulûm**, hzl. Esra Karabacak, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

bilgisi çalışmaları ve yazarlığı açısından oldukça hareketli bir dönem olduğunu belirtmektedir.²

Bu dönemde ve bu dönemden sonra birçok dil bilgisi çalışması yapılmıştır. Bu eserlerden başlıcaları şunlardır:

Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi *Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân*³ (1847), Ahmet Cevdet Paşa ile Fuat Paşa *Kavâ'id-i 'Osmâniyye*⁴ (1851), Ahmet Cevdet Paşa *Medhal-i Kavâ'id*⁵ (1851), Abdullah Ramiz Paşa *Lisân-ı 'Osmânînin Kavâ'idini Hâvî Emsile-i Türkiyye*⁶ (1866), Ahmet Cevdet Paşa *Kavâ'id-i Türkiyye* (1875), Süleyman Hüsnü Paşa *'İlm-i Sarf-ı Türkî*⁷ (1875), Ahmet Cevdet Paşa *Belâgat-ı 'Osmâniyye* (1880), Selim Sâbit *Nahv-i 'Osmânî* (1881) ve *Sarf-ı 'Osmânî* (1881), Ali Nazîmâ *Lisân-ı 'Osmânî* (1884), Mehmet Rifat *Külliyât-ı Kavâ'id-i 'Osmâniyye* (1885), Mihrî *Mutavvel Sarf-ı 'Osmânî* (1888), Şemseddin Sami Nev-

² Z. Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/15.php> (02.04.2007)

³ Kütahyalı Abdurrahman Fevzi Efendi, **Mikyâsü'l-Lisân Kıstâsü'l-Beyân**, hzl. Ali Ulvi Elöve, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1942.

⁴ Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa, **Kavâ'id-i 'Osmâniyye**, hzl. Nevzat Özkan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

⁵ Ahmet Cevdet Paşa, **Medhal-i Kavâ'id**, hzl. Nevzat Özkan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

⁶ Abdullah Ramiz Paşa, **Emsile-i Türkiyye**, hzl. Emir İçem İdben, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

⁷ Süleyman Hüsnü Paşa, **'İlm-i Sarf-ı Türkî**, hzl. Recep Toparlı, Dilek Yücel, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

*Usûl Sarf-ı Türkî*⁸ (1892), Tahir Kenan *Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî*⁹ (1892), B. Zeki *İlâveli Sarf-ı 'Osmânî* (1893-1894), Ferâizcizâde Mehmet Şakir Efendi *Perseng-i Sarf-ı Lisân-ı Âdemî ve Şükûfenisâr-ı Zebân-ı 'Umûmî ve 'Osmânî* (1894), Manastırlı Mehmet Rıfat *Hâce-i Lisân-ı 'Osmânî* (1894-1895), Necip Âsım *'Osmânî Sarfı* (1894), Ömer Sıdkı *Mükemmel Kavâ'id-i Lisân-ı 'Osmânî* (1894), Mehmet Sadık *Üss-i Lisân-ı Türkî*¹⁰ (1897), Yanyalı Ali Rıza Efendi *Okuma Yazma Bitiği* (1898), Şeyh Ali Vasfî Efendi *Mufassal Yeni Sarf-ı 'Osmânî* (1900) ve *Mufassal Nahv-i 'Osmânî* (1900), Mehmet İhsan *Hülâsa-i Lisân-ı Türkî* (1902), Ahmet Rasim *'Amelî ve Nazarî Ta'lîm-i Lisân-ı 'Osmânî* (1890), Salih İhsan *'Osmânî Lisânı* (1906-1907), Hüseyin Cahit *Türkçe Sarf ve Nahiv*¹¹ (1908), bir komisyon tarafından hazırlanan *İkinci Seneye Mahsûs Mufassal Yeni Sarf-ı 'Osmânî*¹² (1908), Muallim Naci *Ta'lîm-i Kırâ'at* (III. Kısım 1895-1907, IV. Kısım 1909-1912), Ahmet Cevat Emre *Lisân-ı 'Osmânî Sarf ve Nahiv* (1912-1913), Askerî Rüştiye Komisyonu

⁸ Şemseddin Sami, **Nev-Usûl Sarf-ı Türkî**, hzl. Furqan Hameed, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1993.

⁹ Tahir Kenan, **Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî**, hzl. Leylâ Karahan, Ülkü Gürsoy, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.

¹⁰ Mehmet Sadık, **Üss-i Lisân-ı Türkî**, hzl. Recep Toparlı, Ali Ilgın, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

¹¹ Hüseyin Cahit, **Türkçe Sarf ve Nahiv**, hzl. Leylâ Karahan, Dilek Ergönenç, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

¹² Komisyon, **İkinci Seneye Mahsûs Mufassal Yeni Sarf-ı 'Osmânî**, hzl. Recep Toparlı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

tarafından hazırlanan *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv* (1913), M. Abdülkadir *Kavâ'idü'l-Lisân-ı Türkî* (1914) vb.¹³

Türkçenin öğretimine hizmet amacıyla yazılmış bu dil bilgisi kitapları dönemin dil anlayışına bağlı olarak hazırlanmıştır. Eserlerde dikkate değer bir özelliği belirtmek gerekir. Bu eserler basitten karmaşığa doğru giden bir görünüm arz eder ve 1900'lü yıllardan sonra yazılan dil bilgisi kitaplarının bir birikime oturtulmuş ve giderek daha ayrıntılı hâle getirilmiş eserler olduğu görülür. Örnek olarak basit ve birleşik (mürekkebe) zamanlar, dillerin sınıflandırılması gibi konulardan 1850'li yıllarda Ahmet Cevdet ve Fuat Paşaların *Kavâ'id-i 'Osmâniyye'*sinde bahsedilmezken 1920'li yıllarda Midhat Sadullah'ın *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri* adlı çalışmasında bu konulara yer verildiği görülmektedir. Yine zarfların bir kelime türü olarak ele alınmaya başlanması Hüseyin Cahit'in 1908 tarihinde yazdığı *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eseriyle olmuştur. Hüseyin Cahit'in eserinde zarflara yer vermesinde Fransız gramerinin etkisi de önemlidir.

Dönemin dil bilgisi kitapları doğrudan dilin kurallarını tespit amacıyla yazılmamıştır. Tespitler daha çok Arap gramerciliğinin etkisi altında Osmanlı Türkçesinin eski harflere dayalı açıklamalarıyla eğitim ve öğretime dönüktür.

Tanzimat Döneminde yazılan dil bilgisi kitaplarına bakıldığında hemen hepsinin muhtelif okullarda okutulmak üzere yazıldığı ve bu okulların adları ile sınıf seviyelerinin gözetildiği dikkatleri çekmektedir. Yazılan eserler denetimsiz ve programsız değildir. Bunların ilki olan *Kavâ'id-i 'Osmâniyye* biraz sonra değineceğimiz Encümen-i Dâniş kararıyla okullarda 50 yıl kadar ders kitabı olarak

¹³ Ayrıntılar için bk. Çimen Özçam, "Türkiye Türkçesi ile İlgili Gramer Çalışmaları", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Ekim 1997, s. 121-163.

okutulmuş¹⁴ ve dilin öğretimi böylelikle belli bir programa ve yönteme bağlanmıştır. *Kavâ'id-i 'Osmâniyye'*'nin hangi okullarda okutulduğu tam olarak kaynaklarda ifade edilmese de bu eserin yeni başlayanlara öğretilmesinde ve anlatılmasında zorluklar görüldüğünden Ahmet Cevdet Paşa, onun bir özeti olan *Medhal-i Kavâ'id*'i rüştiye mekteplerinde okunmak üzere düzenlemiştir.¹⁵ Öte yandan bir başka dil bilgisi yazarı Tahir Kenan *Kavâ'id-i Lisân-ı Türki*'de hitap ettiği kitleyi “Bu kitâb -ibtidâ'î ve rüşdî kısımlarını görmüş bulunan- tahsîl-i idâdî erbâbına göre yazılmıştır.” biçiminde belirlemiştir. Görüldüğü gibi okullardaki sınıf seviyeleri sürekli olarak göz önünde bulundurulmuştur.

Halit Ziya Bey'in *Kavâ'id-i Lisân-ı Türki*'sinin “alay mekteplerinde verilen okuma yazma dersleri mu'allimleri için” yazıldığı tahmin edilmektedir. Hüseyin Cahit de *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eserinde “İdâdî mekteplerinin birinci senesinde tadrîs edilmek üzere tertîb olunmuştur.” diyerek kitabını idadilerin ilk sınıfları için yazdığını belirtmiştir. Ayrıca bir komisyon tarafından yazılan *İkinci Seneye Mahsûs Mufassal Yeni Sarf-ı 'Osmâni'*'nin üzerinde “ ‘umûm mekâtib-i rüşdiyyede okutturulmak üzere” kaydı vardır. Yine Ahmet Cevat Emre'nin *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı 'Osmâni Sarf ve Nahiv* adlı eserinde “Mekâtib-i tâliyenin ilk seneleriyle idâdiye ve dârü'l-mu'allimînle mahsûs olmak üzere tertîb edilmiştir.”; Midhat Sadullah'ın *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri*'nde “liselere, orta mekteblere ve mu'allim mekteplerine mahsûs” kayıtları vardır.

Bu eserlerin birkaçı gözden geçirildiğinde eserler arası seviye belirlemede yazarlar arasında bir birlik olduğu fark edilmektedir. Tahir Kenan ve Hüseyin Cahit'in idadiler için yazdıkları kitaplarda bu durumu görmek mümkündür. Her iki

¹⁴ O. Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 5, İstanbul, 1977, s. 33.

¹⁵ A. Cevdet Paşa, **Tezâkir-i Cevdet 40-Tetimme**, hzl. Cavid Baysun, Ankara, 1986, s. 45.

yazar da konuları rüştiyeler için yazılan kitaplara göre daha ayrıntılı bir biçimde ele alıp incelemişlerdir. Orta öğretim düzeyinde eğitim-öğretim yapan idadiler için hazırlanan kitaplarda yer alan *ism-i 'aded*, *ism-i mensûb*, *ism-i zamân*, *ism-i mekân*, *tasgîr*, *te'kîd* gibi konular rüştiyeler için hazırlanan eserlerin çoğunda yoktur. Zaten rüştiyeler için hazırlanan kitaplarda var olan konular da idadiler için olanlara göre çok basit ve sade bir anlatımla kitaplardaki yerini almıştır.

Dönemin dil bilgisi kitaplarında görülen bir başka husus da dersin adının bazı eserlerde '*Osmânî* veya *lisân-ı 'Osmânî* biçiminde olmasıdır. Böyle bir ismin kullanılmasında dilin Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan bir dil olarak görüldüğü fikri ağır basmaktadır. Diğer taraftan *Türkçe* (Türkî, lisân-ı Türkî) ibaresi söz konusu dönemde özellikle 1870'li yıllardan sonra dil bilgisi kitaplarının adlarında yerini almıştır. Ahmet Cevdet Paşa *Kavâ'id-i Türkiyye* (1875)'de, Süleyman Hüsnü Paşa *İlm-i Sarf-ı Türkî* (1875) adlı kitabında yine *Türkçe*'yi kullanan yazarlarımız arasındadır.

Tanzimat Dönemi dil bilgisi yazarlarının o yıllarda yaptıkları tespitler daha çok, Türkçeyi tanıma, onu etkisi altında kaldığı dillerin özelliklerinden ayırma yolundadır. Bu yolda Türkçe yavaş yavaş öne çıkarılmaktadır.

Ahmet Cevdet ve Fuat Paşalara göre, Arapça ve Farsçaya oranla Türkçenin ve yalnız Arapçaya oranla Farsçanın unsurlarının işlenmesi kolaydır. Bundan dolayı eserlerinde konular izah edilirken öncelik Türkçeye verilmiş ardından Farsça daha sonra da Arapça kurallar üzerinde durulmuştur:

“...‘Arabî ve Fârisîye nisbetle Türkînin ve yalnız ‘Arabîye nisbetle Fârisînin ahzında daha ziyâde sühûlet der-kâr olduğundan evvelki fasıllarda elfâz-ı Türkiyyenin ve ikinci fasıllarda elfâz-ı Fârisiyyenin ve üçüncü fasıllarda elfâz-ı

‘Arabiyyenin ahkâmı beyân olunarak kâ’ide-i terakkîye mürâ’ât ile Türkî Fârisî üzerine ve Fârisî dahi ‘Arabî üzerine takdîm olunmuştur.’¹⁶

Bu dönemde bir başka ilgi çekici tespit de Halit Ziya Bey’in yazı ile okunuş arasındaki çelişkiyi ortaya koymaya çalışmasıdır. Bu gelişmeyle Türkçenin kayırıldığını, öne çıkarılmaya çalışıldığını yazarın *Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî* adlı eserine bir ön söz değil de “Mu’allim Efendilere İhtâr” adı altında bir uyarıyla başlamasından anlamaktayız:

“Türkçenin yazısı, kelimeleri hakkı ile okutamadığı gibi ba’zı kelimeler telaffuzlarına nazaran ع ile yazılmak lâzım iken و ile yazılmak gibi ba’zı münâsebetsizlikler de mevcûd olduğundan okumağa yeni başlayanlar, mübtedîliğin icâbâtından olarak, kelimeleri yazılışına göre okumaktadırlar. Bu yoldaki telaffuzun Türkçeyi ne kadar çirkinleştirdiğini ta’rîfe hâcet yoktur.”¹⁷

Dilin dönemin ses ve şekil özelliklerine, kurallarına uygun olması üzerinde duran yazar söze devamla şöyle diyor:

“Bu hâl mübtedîlik zamânına mahsûs ve muvakkat bir şey olsa idi, o kadar beis yok idi, lâkin pek çok kimseler bu hâli mübtedîlik zamânı geçtikten sonra yine ve hem de bi’l-iltizâm muhâfaza etmekte olduklarından, bu gidiş ile Türkçenin selâsetini kaybetmesinden korkulur. İşte bu korku, bize şu ihtârı yazdırdı.”¹⁸

Saray dilini kabul gören dil sayarak öne çıkaran yazar, söyleyişte bir merkeze bağlılığı savunmaktadır:

¹⁶ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 55.

¹⁷ H. Ziya Bey, *Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî*, hzl. Kaya Türkay, Ankara, 1999, s. 13.

¹⁸ H. Ziya Bey, 1999, s. 13.

“Türkçenin en makbûl telaffuzu pâyitaht ahâlîsinin lakırdıdaki telaffuzları olduğundan, şâkirtlerin kelimeleri böyle okumağa, alıştırmalarına sa’y ile berâber meselâ كلوب دیدی (didi, gelüb) gibi kelimeler böyle yazılırlar, ammâ *dedi, gelip* okunurlar diye ihtâr ve hele şâkirtleri *benim, gelmişim, olmuşum* gibi kelimeleri, Azerbaycanlılar gibi *benem, gelmişem, olmuşam* gibi telaffuzdan men’ederek, Türkçenin selâsetini muhâfazaya pek ziyâde dikkat ve i’tinâ’ olunmalıdır.”¹⁹

Bu ilginç fikirler ve tespitlerle Türkçenin söyleyiş ve yazılış bakımından o dönemdeki sorunları dile getirilmektedir. Bir zamanlar Arapça kelimelerin telaffuzları, yazılışları ana konu iken şimdi Türkçenin telaffuzu ve yazılışı öne çıkarılmakta ve bir yazı dili olarak ağız özelliklerinden arındırılması hedef edinilmektedir. Bu aşamalar artık Arapçanın dil özelliklerini değil, Türkçenin ağızlardan ayrı bir eğitim ve öğretim dili olarak özelliklerini tanıtmaya doğru atılmış adımlardır.

Halit Ziya Bey’in bu açıklamalarında Azerbaycan Türkçesini İstanbul Türkçesinden ayırması da dikkate değerdir.

Dönemin dil bilgisi kitaplarının öğretime yönelik oluşu uygulanan yöntemde açıkça görülmektedir. Öğrencilere Türkçenin öğretilmesi yalnızca kurallar verilerek ve örnek cümleler tanık olarak gösterilerek yapılmamakta, aşağıdaki başlıklarla konular pekiştirilmeye çalışılmaktadır:

kâ’ide, tenbîh (uyarı), *istitrâd* (konuyla dolaylı ilgisi olan açıklama), *mühimme* (önemli uyarı), *fâ’ide, fâ’ide-i mühimme, tekmile* (tamamlama), *tatbîkât* (uygulamalar), *ta’lîm, îzâhât, mûmârese-i tahrîr* (yazma çalışması), *ihât, temrîn* (alıştırma), *mevâd-ı tahrîriyye* (yazılı uygulamalar), *mevâd-ı şifâhiyye* (sözlü

¹⁹ H. Ziya Bey, 1999, s. 13.

uygulamalar), *tahlîl*, *mevâd-ı mühimme* (mühim uygulamalar), *mülâhaza*, *kırâ'at ve imlâ* (okuma ve yazma), *kitâbet temrînleri* (yazma alıştırmaları), *su'âller* (sorular).

Türkçenin öğretimi yalnızca kişilerin sorumluluğunda değildir. Bu dönemde kurumlaşmaya gidildiğini de görmekteyiz. Türkçenin gelişmesine, bilim dallarında geçerli bir dil olmasına hizmet eden Encümen-i Daniş bir yüksek kurum mahiyetindedir. Encümen-i Daniş, Darülfünun'da okutulacak ders kitaplarını hazırlamak maksadıyla kurulmuş olmakla birlikte, aynı zamanda hazırlanacak eserler aracılığıyla “Türkçenin ön plana alınması ve geliştirilmesi üzerinde” ısrarla durulması görevini de edinmiştir. İlk eser olarak bir dil bilgisi kitabının hazırlanması planlanmıştır. Hazırlanacak eserlerin yalnız üniversite öğrencilerine değil, bütün halka hitap etmesi istenmiş ve Batı bilim ve fikir dünyasıyla sürekli bağlantılar kurulması amaç edinilmiştir. Encümen-i Daniş'e “sadece ders kitapları hazırlayan bir komisyon” olarak bakılmamış, bütün bilim ve kültür hizmetlerine açık, ciddi bir kuruluş kimliği verilmeye çalışılmıştır.²⁰

Encümen-i Daniş dilin eğitim ve öğretiminin hangi yollarla yapılacağını da kendine hedef edinmiştir. Encümen adına basılan ilk eserin Ahmet Cevdet Paşa ile Fuat Paşa'nın *Kavâ'id-i 'Osmâniyye*'si olması Encümen'in Türkçeye verdiği önemi göstermesi bakımından da kayda değerdir.

Bizim burada bahsettiğimiz *kavâ'id* kitaplarının yanında öğretim yöntemlerini içeren ve *rehnümâ* adı verilen öğretmen için hazırlanmış kılavuz kitap mahiyetinde olan eserler de vardır. Bunlardan Selim Sabit Efendi ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Rehnümâ-yı Mu'allimîn* adlı eserleri en meşhur olanlarıdır. Bu iki eser Prof. Dr.

²⁰ K. Akyüz, **Encümen-i Dâniş'in Kuruluşu ve Mâhiyeti Hakkında Yeni Belgeler**, Studi Preottomani e Ottomani 1976, s. 7.

Hamza Zülfikar danışmanlığında Raşit Koç tarafından hazırlanan *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkçenin Öğretimindeki Gelişme ve Aşamalar* adlı doktora çalışmasında ele alınıp incelenmiştir.²¹

Bizim bu çalışmamızda da Mehmed Râşid'in *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'si değerlendirilmeye çalışılmış, bir yandan öğretim öte yandan öğretimde başvurulan yöntemler ve terimler ele alınmıştır.

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî mahiyeti itibarıyla ele alındığında eserle ilgili başlıca şu özellikler tespit edilmiştir:

Hedef kitle olarak rüştiyelerde okuyan öğrenciler düşünüldüğünden konular mümkün olduğunca basit bir şekilde, ayrıntılara girilmeden verilmiştir. Ayrıca konularla ilgili örnekler çoğunlukla kısıtlı tutulmuştur.

Kitapta dikkate değer bir husus da soru-cevap yönteminin kullanılmasıdır. Eserde her bölümün sonuna o bölümde anlatılan konularla ilgili sorular konmuştur. Eserin tümündeki soru sayısı iki yüz elliye aşkındır.

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî'de Türkçe ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitekim Mehmed Râşid kitabının sonuna aldığı iki mektupta mümkün olduğunca Türkçe kelimeler kullanmaya dikkat ettiğini bizzat kendisi söylemektedir.

Hesapsız, pazar, yutum, cum'alik kelimelerinin eserde eski harflerle *جمعہ لك*, *حساپسز, بازار, یوتم* biçiminde yazılışı ses bilgisi bakımından önemlidir.

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî, daha önce yazılan aynı türden eserlerde olduğu gibi Arap grameri temel alınarak oluşturulmuştur. Eserde işlenen *ism-i âlet, ism-i*

²¹ Koç, Raşit, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkçenin Öğretimindeki Gelişme ve Aşamalar**, Yüzcü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2006.

mekân, ism-i zamân, hurûfât-ı şemsiyye, mü'ennes ve müzekker isimler gibi konular bu durumu göstermektedir.

Kelime *isim, sıfat, zamîr, ism-i işâret, mübhemât, fi'il, masdar, edât* olarak sekiz türde incelenmiştir. Eserde *zarf* diye bir terim yoktur. Yazar bugün *zarf* dediğimiz kelimeleri, *isim* ve *edât* olarak değerlendirmektedir. Bu genel durum, Hüseyin Cahit'e kadar devam edecektir.

Konuların ardından verilen örneklerde *ütek, dapduru, harpadak* gibi halk ağzında yaşayan kelimelerin de verilmesi kayda değerdir.

Cümle konusu hâtime bölümünde ele alınmıştır. Cümle, isim ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrılmış ardından birkaç örnek cümlenin çözümlemesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

REHNÜMÂ-YI LISÂN-I TÜRKÎ İLE DÖNEMİN SARF VE NAHİV
KİTAPLARI ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Bu bölümde dönemin dil bilgisi yazarlarının dile ve dil öğretimine bakışı, yaptıkları sınıflandırmaların durumu değerlendirilecek, tutarsızlıklar ortaya konacak ve Mehmed Râşid'in *Rühümâ-yı Lisân-ı Türki*'si ile diğer dil bilgisi kitapları arasında karşılaştırmalar yapılacak, bugün gelinen seviye üzerinde durulacaktır.

1. Dile Bakış, Dili Değerlendiriş ve Dilin Öğretimi

Tanzimat Dönemi eğitimcileri dile daha çok, '*Osmânî* adını vermekte ve dilimizi Mehmed Râşid'in de yaptığı gibi '*Arabî ve Fârisî lisânlarından mürekkeb* (s. 4) biçiminde değerlendirmektedirler. Ayrıca '*Osmânî* terimine dönemin yazarları ayrı bir değer vermekte, bu terimle devletin varlığını bağdaştırmaktadırlar.

Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa şimdi Türkçe denilen dilimizin Çağataycanın bir kolu olduğunu, ayrıca kuralları pek muntazam bir dil olsa da söz hazinesi çok geniş olmadığından Arapça ve Farsçadan ödünçleme ve aktarma yaparak gayet geniş bir dil hâline geldiğini ifade etmektedirler. Yine onlara göre dilimizin adı *lisân-ı 'Osmânî'*dir:

“...Şimdi Türkçe denilen lisânımızın aslı Çağatayînin bir şü'besi olup zâten kavâ'id ve usûlü pek muntazam bir lisân ise de müfredât ve elfâzca vüs'ati olmadığından '*Arabî ve Fârisîden isti'âne ve iktibâs ederek gâyet vâsi*' bir lisân olmuş ve şimdi hayret-dih-i cihân olan fesâhat ve belâgatı âfitâb-ı '*âlem-tâb-ı saltanat-ı 'Osmâniyyenin mıntıka-i şarkiyyeyi münevver eylediği zamândan sonra husûle gelmiş olduğu misilli bu devlet-i ebed-müddetin vâsita-i tenfiz-i ahkâmı olduğuna binâ'en lisân-ı 'Osmânî nâmını almıştır.*”²²

²² A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 53.

Abdullah Ramiz Paşa da dilimizin Arapça, Farsça ve Türkçeden müteşekkil olduğu görüşündedir:

“Lisân-ı letâfet-resân-ı ‘Osmânî, üç lisândan ya’nî ‘Arabî ve Fârisî ve Türkîden mürekkeb olup... bedihîdir.”²³

Abdullah Ramiz Paşa’ya göre, insanın ilk önce kendi dilini bütün özellikleriyle ve kurallarıyla öğrenmesi gerekir. Abdullah Ramiz Paşa karşılıklı anlaşmada bunu bir şart olarak görür:

“...Cümleye ma’lûm olduğu üzere herkes zihninde kurduğu bir keyfiyeti veyâhûd söylemek istediği her türlü lakırdıyı muhâtab ettiği adama anlatabilir ise de fakat söylenen lakırdıların her bir kelimesi bir kâ’ide altında olduğu cihetle mütekellim olan adam ağızından çıkan elfâzın künh ü hakîkatine ve birkaç lafzın terkîbinden hâsıl olan cümle ve kelâmın nükte ve mezâyâsına âşinâ olmaz ise söylediği lakırdılarda mutlakâ düşüklük hâsıl olacağından başka merâm ve maksûdunu dahi ‘alâ-mâyelik anlatamaz ve hele tahrîren üç lakırdıyı bir yere getiremez ve telaffuz ve tekellümün düzgün olması ol kadar lâzımlı bir şeydir ki bir adam ne kadar ‘âlim olup da buna muvaffak olmasa ol adamın ‘ilminden yer altında bulunup kimseye fâ’idesi olmayan ma’deniyât misillü hiçbir fâ’ide ve menfa’at görülemez. Bunun için herkes evvel-be-evvel kendi lisânını öğrenmek ve söylediği sözler ne olduğunu kavâ’id-i vesâtetiyle anlamağa iktidâr kesb etmek derece-i nihâyede elzem ve mertebe-i gâyede ehemdir.”²⁴

Semşeddin Sami’ye göre, dilimizin doğru olarak okunup yazılması Türkçeden başka Arapça ve Farsçanın da öğretimine bağlıdır:

²³ A. Ramiz Paşa, 1999, s. 3.

²⁴ A. Ramiz Paşa, 1999, s. 3.

“Bir gün kesb-i terakkî ile istihsâl istiklâl ederse bilmem, lâkin şimdiki hâlde lisânımızın dürüst okunup yazılması üç lisân tahsiline mütevakkiif bulunmakla, Türkçeden başka ‘Arabî ve Fârisînin tahsîli dahi zarûrî mer’idir.”²⁵

Ahmet Cevat Emre, Türkçenin Arapça ve Farsçaya olan bağıllığının inkâr edilemeyeceğini fakat bu bağıllığın belirsiz kalmasıyla yani söz konusu dil kurallarının öğrenilmemesiyle dilin bağımsızlığından mahrum kalacağımızı söylemektedir:

“Türkçe lisânımızın ‘Arabî ve Fârisîye şiddet-i merbûtiyyeti gayr-i kâbil-i inkârdır; fakat bu merbûtiyyet gayr-i mu’ayyen kaldıkça istiklâl-i lisânîden mahrûm kalacağımız da âşikârdır.”²⁶

Öte yandan dile girmiş, yaygınlaşmış ve Türkçenin yapısına uymuş yabancı kelimelerin öğretilmesinden yana olan Hasan Âli Yücel, 1898 yılı müfredat programı hakkında bilgi verirken bu konuyla ilgili olarak programdan aşağıdaki alıntıyı yapar. Kitaptaki imlayı koruyarak veriyoruz:

“Ancak türkçe, arabî ve farisîden lafız istiare ederek zinetlenmekle beraber haddi zatında müstakil bir lisan olup kendine mahsus sarf ve nahiv kavaidi bulunmak tabîi olduğundan türkçenin kavaidi tedris olunduğu sırada arabî ve farisî kavait dahi mufassalan mezc olarak gösterildiği halde çocukların zihinleri pek ziyade karışıklığa düşerek talebenin ana dillerini tahsile muvaffak olamadıkları misallerin delâletile sabit olduğundan türkçenin tedrisinde yalnız türkçe sarf ve nahiv kaideleri ve fakat mümkün olduğu kadar mufassal bir surette talim edilmek ve bununla beraber Türkçe

²⁵ Ş. Sami, 1993, s. 18.

²⁶ A. Cevat Emre, **Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı ‘Osmânî Sarf ve Nahiv**, hzl. Gülden Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız, Ankara, 2004, s. 3.

arabî ve farisîye ihtiyaçtan tamamile vareste olamayacağından mezkûr iki lisandan alınıp türkçeye geçen ve türkçe gibi tasarruf olunan lafız ve kelimelerin türkçede kullanış tarzlarile yalnız bunlara tatbiki caiz olmak üzere müstamel bulunan arabî ve farisî kavait dahi muhtasar surette gösterilmek münasip addolunarak bu dersin programı o yolda tashih edildi.”²⁷

Sonuç itibarıyla, dil bilgisi yazarları dilimizin Arapça, Farsça ve Türkçeden oluştuğu fikrinden hareketle eserlerinde Arapça ve Farsça dil kurallarına da yer vermişlerdir.

2. Harekeye Bakış

Bütün Osmanlı gramerleri Türkçenin ses düzenini birtakım esaslara bağlayarak anlatmaya çalışmışlardır. En yaygın yöntem, ilgili açıklamalarda ve verilecek örneklerde harekelere başvurulmasıdır.

Bilindiği üzere Arap harflerinin doğru okunmasına yönelik özel işaretler kullanılmaktadır. Bu işaretlere *hareke* adı verilir. *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de Mehmed Râşid, harekeleri *hareke-i resmiyye* (med, üstün, esre, ötre) ve *hareke-i harfiyye* (ا، و، ه، ی) olarak iki gruba ayırır. Ünlüleri okutmak için kullanılan (ا، و، ه، ی) harfleri, eserde *hurûf-ı savtiyye* terimi ile adlandırılmıştır. Bu harekelerden *med* bir harfî, özellikle elifi, uzatarak okutan harekedir. *Üstün* bir ünsüzün a, e; *esre* ı, i; *ötre* ise o, ö, u, ü seslerinden biriyle okunacağını gösteren, dolayısıyla kelimelerin doğru okunmasıyla ilgili işaretlerdir.

²⁷ H. Âli Yücel, **Türkiye’de Ortaöğretim**, Ankara, 1938, s. 3.

Mehmed Râşid *med*, *üstün*, *esre* ve *ötre*'den sonra daha çok işlevsel özellik gösteren *iki üstün*, *iki esre*, *iki ötre*, *cezm* ve *teşdîd* (*şedde*) üzerinde durur. *İki üstün* bir ünsüzün an, en; *iki esre* m, in; *iki ötre* un, ün; *cezm* harekesiz; *teşdîd* ise çift okunacağını gösteren işarettir.

Mehmed Râşid, konuyla ilgili olarak aşağıdaki örnekleri verir:

(ُ) iki üstün اَبَدًا *ebeden*, كَرَمًا *keremen*, لُطْفًا *lutfen* gibi.

(ِ) iki esre بِحَقِّ *bihakkın*, حُبِّ *hubbin*, عَيْنِ *'aynin* gibi.

(ُ) iki ötre شُكْرًا *şükriin*, حِفْظًا *hıfzun*, فِعْلًا *fi'lün* gibi.

(َ) cezm عَنْ *'an*, مِنْ *min*, أُمِّ *üm* gibi.

(ُ) teşdîd تَبَدُّلًا *tebeddül*, تَعَدِّي *ta'addî*, تَمَكُّنًا *temekkün*. (s. 10-11)

Öte yandan Mehmed Râşid, bu hareketlerin Arapçaya mahsus olduğunu ve Türkçe kelimelerde bulunmadığını şu cümle ile belirtir:

“Zikrelediğimiz tenvînler ile şedde, lisân-ı ‘Arab’a mahsûs olup kelimât-ı Türkiyye’de bulunmaz.” (s. 11)

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türki'nin de içinde bulunduğu bu türden dil bilgisi kitaplarında hareke kullanılmaz. Ama hareke her fırsatta dile getirilir. Bu çelişkinin, Arap grameri etkisinde kalınmasından ve Arapça imla kurallarının göz önünde bulundurulmasından kaynaklandığı söylenebilir. Belki de hareke, öğretim sırasında öğretmenin başvurduğu bir yöntemdir.

3. Dilin Kurallarını İçine Alacak Yeterli Bir Kaynağın Bulunmaması

Tanzimat Dönemi dil bilgisi kitaplarının dile getirmek istedikleri konulardan biri de kaynak yetersizliğidir.

Mehmed Râşid, eserinde. “...Ne çâre ki henûz mekâtibde mükemmel Türkçe bir sarf risâlesi bulunamamasından nâşî ‘aksi olarak lisân-ı âher tahsîl emelinde bulunanlar birçok zamân çalıştıktan sonra bir dereceye kadar Türkçe lisân ne demek olduğunu idrâk ediyorlar. Bu ise en ziyâde dâ’î-i te’ehhürât u müşkilât olmağla matlûb olan semere lâyıkıyla hâsıl olamıyor.” (s. 4-5) diyerek okullarda o zamana kadar dilin kurallarını tam anlamıyla ortaya koyan bir kaynağın olmadığını ifade etmektedir.

Ahmet Cevdet ve Fuat Paşalar, konunun farklı bir boyutuna bakarak dilin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç lisandan oluştuğunu, o zamana kadar bu üç dilin özelliklerini antalan bir eserin bulunmadığını, dolayısıyla söz konusu üç dilin kurallarını içine alan bir dil bilgisi kitabı yazdıklarını belirtmektedirler:

“Lisân-ı ‘Osmânî’de ‘Arabî ve Fârisîden alınan kelimeler temellük olunmayarak şîve-i aslîleri ile isti’mâl olunduklarından başka ‘Arabî ve Fârisînin ba’zı usûl-i terkîbiyyesi dahi alınmış olduğundan gerek elfâz u lügâtı ve gerek kavâ’idi cihetiyle üç lisândan ya’nî ‘Arabî ve Fârisî ve Türkîden mürekkebe olmağla tahsîli üç lisânın îcâb eden kavâ’idini öğrenmeğe mütevakkıf olduğu hâlde bir kavâ’id kitâbı yapılmadığından tahsîlinde aşırı su’ûbet çekilmektedir.”²⁸

²⁸ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 53.

Halit Ziya Bey ise o dönemde yazılmış dil bilgisi kitaplarının Türkçenin yapısı ve işleyişinden çok, Arapça ve Farsçaya özgü kuralların öğretimine ağırlık verdiğini söylemektedir.²⁹

Tahir Kenan ise on dört, on beş yıl öncesine kadar dilin kurallarını derleyen işe yarar bir kitap bulunmadığını fakat şu anda (1892) birçok eserin mevcut olduğunu kaydeder:

“On dört on beş sene mukaddem lisânımızın kavâ'id-i lâzimesini tedvîn için meydânda işe yarar bir kitâb yok idi. ...Fî-yevminâ hazâ -kavâ'id-i 'umûmiyye-i lisâniyyeye müte'allik- müte'addid âsâra mâlik bulunuyoruz.”³⁰

Ahmet Rasim'e gelince o, dil bilgisi yazmada yöntem ve anlatımda sadeliği dile getirmektedir. Türkçe öğretimiyle ilgili değerlendirme yapmakta ve o zamana kadar yazılmış sarf kitaplarının öğrencilerin anlayabilecekleri tarzda olmadığını ifade etmektedir. Ahmet Rasim'e göre, dilimizin kurallarını anlatan birçok sarf kitabı vardır. Fakat unutmamalıdır ki öğrenciler için “sade yazmak” öğrenimin en önemli bir maddesidir:

“Bizde, lisânımızı öğrenmek için yazılmış nice sarf kitâbları vardır; lâkin bunlar çocukların anlayacakları vech ile yazılmayıp belki yazan zâtın iktidârını hâ'iz olan zevâtın anlayacakları vech ile tahrîr edilmiştir. Binâ'en-'aleyh çocukların bunları anlamak için çektikleri zahmet, su'ûbet bi't-tecrübe görülmektedir. Çocuklar için sâde yazmak, sâde tahrîr etmek, tahsîlin en mühim, en mu'tenâ bir maddesidir.”

31

²⁹ H. Ziya Bey, 1999, s. 2-3

³⁰ T. Kenan, 2004, s. 6.

³¹ A. Rasim, **Yeni Usûl Mu'allim-i Sarf**, hzl. Suzan Tokatlı, Kayseri, 2003, s. 25.

Ahmet Rasim ve Hüseyin Cahit'in az miktarda Arapça kuralları eserlerine aldıklarını söyleyen Ahmet Cevat Emre'nin kitabında önem verdiği bölümlerden birisi Arapça kelimelerin anlatılmasıdır:

“ ‘Âcizden mukaddem kavâ'id-i lisâniyyemizi cem'e himmet buyuran zevâttan ba'zıları, ez-cümle Ahmed Râsim ve Hüseyin Câhid beyler lisânımızın istiklâline ma'tûf olan bu nokta-i nazarı der-pîş ile kitâblarına cüz'î mikdârda kavâ'id-i 'Arabiyye vaz'etmişlerdi, fakat bu derecesi nâ-kâfidir. Kelimât-ı 'Arabiyye ile bu kadar cüz'î bir iştigâl bizi 'Arapçanın sarfindan vâreste kılamazdı; işte bu kitâbda en ziyâde ehemmiyet verdiğim fasıllardan biri kelimât-ı 'Arabiyyedir. Sunûf-ı müntehiyyeye tahsîs ettiğim bu kitâb fikir ve muhâkemesi teşekkül etmiş gençler tarafından mütâla'a veyâ tederrüs olduğu takdîrde kelimât-ı 'Arabiyye ve Fârisiyye ile ünsiyyet-i lâzımeyi te'mîn eder ümîdindeyim.”³²

Öte yandan güvenilir kaynak ihtiyacı bugün olduğu gibi o dönemin de başlıca sorunlarından biridir. Ancak o dönemdeki sorunla bu dönemdeki sorunlar farklıdır. Tanzimat Döneminde Arapça ve Farsça kuralların öğretilmesi, alfabenin Türkçe kelimelere uymaması düşünülp çözümlenmesi gereken konulardır. Denilebilir ki dönemin dil bilgisi yazarları bir yandan Arapça diğer yandan daha sonraları Fransızca kurallar arasında bir düzen tutturmaya çalışmaktadırlar.

Yazarlar, kendilerinden önce yazılmış dil bilgisi kitaplarının etkisinde kalmış ve bu etkiden kurtulamamışlardır. Bununla birlikte diğer dil bilgisi kitaplarının çelişkilerini, eksikliklerini ortaya koymadan da edememiş ve eserlerini ihtiyaç üzerine kaleme aldıklarını belirtmişlerdir. Aslında çelişkileri, eksiklikleri, tutarsızlıkları ortaya koymaya dönük bu eğilim, yeni birtakım tespitlerin yapılmasına

³² A. Cevat Emre, 2004, s. 3.

yardımcı olmuş ve dil bilgisi kitapları arasında giderek bir gelişmenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Konuyla ilgili olarak Mehmed Râşid eserinde, o dönemde var olan dil bilgisi kitaplarının hepsinin Ahmet Cevdet ve Fuat Paşa'ların *Kavâ'id-i 'Osmâniyye* adlı eserine dayandığını ve onun taklitleri olduğunu, ayrıca bunların pek çok eksikliklerinin bulunduğunu, kendi eserinin görülen eksiklikler ve fazlalıklardan arındırılarak hazırlandığını şöyle belirtmektedir:

“El-hâletü hazihi meydânda deverân eden Türkçe sarf risâlelerinin cümlesi *Kavâ'id-i 'Osmâniyye* nâm risâleye mürâca'atla mündericâtı bulunan kavâ'id-i Türkiyye'nin 'ibârât u taksîmâtı değiştirilerek tertîb olunmuş şeyler olduğundan, istifâdece pek noksân görüldüğü ve mümkün mertebe tahsîl ü tatbîke elverişli diğer bir sarf kitâbının vücûduna ihtiyâc messeylediği Mekâtib-i Rüşdiyye-i 'Umûmiyye mu'allimlerinin çoğundan işidilmesi ve ba'zı taraftan dahi teşvîk ü tergîb olunması üzerine Şûrâ-yı Bahriyye Nizâm Dâ'iresi Kalemi mümeyyizlerinden ve Dâ'ire-i Bahriyye Sicill-i Ahvâl Müdürü Mehmed Râşid kullarının yirmi beş seneden mütecâviz bu yolda ve imlâ husûsunda pek çok tecrübesi sebkât ederek nev-resîdegân-ı ebnâ-yı vatana ma'a'l-'acz ve'l-kusûr nâçizâne bir hizmet etmek niyet-i hâlisesiyle te'lîf ü tanzîmine muvaffak olduğu işbu *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* nâm risâlede münderic bulunan kavâ'id-i Türkiyye kütüb-i sâ'ireye kıyâs kabûl etmez mertebede tevsî' olup tahsîlce şâkirdâne yüsr ü sühûlet olmak ve izâ'a-i vakt etmemek için resâ'il-i sâ'irede muharrer ta'rîfât u haşviyyât-ı zâ'ide kaldırılarak ihtisâr edilmiştir.” (s. 5)

Dönem eserlerinde görülen daha iyisini yazma, amaca daha uygun olanı ortaya koyma çabaları dil eğitim ve öğretiminin gelişmesine katkı sağlamış; yazarlar arasındaki bu mücadele Cumhuriyet Dönemine kadar sürmüştür.

Geliştirilen ve giderek taban bulan fikirler içinde Abdullah Ramiz Paşa'nın ortaya koyduğu fikirler ilgi çekicidir. Abdullah Ramiz Paşa, öğrencilerin dili anlamaları ve öğrenmeleri için Arapça ve Farsçayı şart koşmamakta; *Kavâ'id-i 'Osmâniyye'*'nin belirttiği kurallara uygun olmak ve Osmanlıca kuralları içine almak üzere öğrenciler ile Arapça, Farsça öğrenmemiş kimselerin anlayacağı biçimde bir kitabın hazırlanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır:

“Lisânımızın en mühim ve başlıca kâ'idelerini müştamil ve fâ'idesi cümleye şâmil olan *Kavâ'id-i 'Osmâniyye* nâm kitâb-ı fevâ'id-i nisâbın gösterdiği usûl ve kâ'ideye muvâfık olmak ve fakat 'Osmânlı kavâ'idini hâvî bulunmak üzere etfâl ve sibyanın ve 'Arabî ve Fârisî görmemiş kimsenin anlayabileceği sûrette bir kitâbın te'lîfi ehemmiyeti der-kâr idiğinden... sarf-ı makderet eyledi.”³³

Şemseddin Sami de eserinin öncekilerden farklı olduğunu savunur. Mevcut dil bilgisi kitaplarının mükemmelliğini iddia edemeyeceğini söyler. Bu alanda birkaç dil bilgisi kitabının bulunduğu ancak bu tür kitaplarda dikkat edilmesi gereken en önemli hususun eserin yöntem ve öğretim yönünde kolaylıklara imkân sağlaması olduğu görüşündedir:

“...Lisânımızın birkaç kavâ'id kitâbı cem' ve tahrîr edilmiş ise de, hiçbirinin mükemmeliyyetini iddi'â edemem; ancak, kavâ'id kitâblarında en ziyâde dikkat olunup ehemmiyet verilecek cihetlerin biri ve belki birincisi usûl ve tertîbin sûret-i

³³ A. Ramiz Paşa, 1999, s. 3.

matlûbede ve teshîlâtı bâ'is olması kazıyyesi olduğundan, bu cihetçe bu eser-i nâçizânemin emsâline tercih olunabileceğini me'mûl ederim.”³⁴

Cumhuriyet Dönemine gelince bu konular ve yaşanan sorunlar daha net görülmeye başlanmıştır. İlk yıllarda Tahsin Banguoğlu bu konuda çeşitli değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre, Tanzimatçıların çoğu medrese kültürüyle yetişmiş insanlardır. Bundan dolayı bildikleri klasik dilin, Arapçanın gramerini Türk grameri için örnek olarak ele almış ve Türkçeyi onun kalıplarına sokmuşlardır.³⁵

Banguoğlu'nun düşüncelerini özetleyecek olursak söze şöyle devam ediyor: Ana dili gramerinin klasik dil gramerinin kopyası olarak meydana gelmesi sadece Türk toplumunda olmuş bir şey değildir. Modern Avrupa dillerinin ilk gramerleri de Latin ve dolayısıyla Yunan gramerinin taklididir. Fakat bu diller örnek edindikleri klasik diller gibi Hint-Avrupa dilleri ailesinden oldukları için bu tatbik esnasında baştan beri fazla hırpalanmamışlardır. Türkçe ise kendisine bünye itibarıyla tamamen yabancı olan Arap dilinin gramerine zorlanırken tabii ve hayati manzarasını kaybetmeye yüz tutmuştur.

Tahsin Banguoğlu bu konuda ayrıca şunları söylüyor:

“Aslında, Tanzimatçıları bu biçimde işe başlamakta mazur görülebilirler. Fakat asıl talihsizlik bundan sonra ülkemizde hakiki bir Türk filolojisinin meydana gelemeyişidir. 19. yüzyılda Avrupa'da şekillenmeye başlayan dil ilimleri, bizde gerçek bir mümessil bulamamıştır.”³⁶

³⁴ Ş. Sami, 1993, s. 60.

³⁵ T. Banguoğlu, **Dil Bahisleri**, İstanbul, 1987, s. 36.

³⁶ T. Banguoğlu, 1987, s. 26-27.

Hasan Âli Yücel de Tahsin Banguoğlu'nun *Ana Hatlarile Türk Grameri* adlı eserinin başına yazdığı girişte bu konuya değinmektedir:

Resmî Türkçe tedrisatı, ancak Tanzimat'tan sonra başlar. Okul gramerlerinin birincisi 1851 tarihini taşımaktadır.

Bizde gramer, uzun seneler, Arap sarf ve nahvinin taklidi olarak tedris mevzuu olmuştur. Dilimizin üç dilden mürekkep olduğu esasında yine uzun seneler devam edildiği herkesçe malumdur. Mektep kitaplarının bir kısmı bu esas ve usul dâhilinde yazıldığı gibi, Meşrutiyet'ten sonra da, Fransız grameri örnek alınarak dil kaidelerimiz ona uydurulmaya çalışılmıştır.³⁷

Cumhuriyet sonrası ise bu tutum değişmiştir. Arapça kuralların Türkçeyi işlemeye yetmediği, Türkçenin kurallarının öne çıkarılmasının gerekliliği Cumhuriyet Döneminin hâkim fikridir. Türkçenin de kendine özgü kuralları bulunduğu 1920'li yıllarda artık gündemdedir. Bu fikir, Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha da güçlenmiştir. 1921 yılında J. Deny'nin yayımladığı *Grammaire de la Langue Turque, Dialecte Osmanli* adlı kitap, bu fikirlere taban oluşturmuş ve J. Deny'nin bu eseri örnek alınmaya başlanmıştır. Denilebilir ki Türk gramerciliğinin yeni bir anlayışla düzenlenmesinde J. Deny'nin *Grammaire de la Langue Turque, Dialecte Osmanli* adlı eseri kaynak olmuştur.

Bu durumla birlikte okul müfredatlarını değiştirme yoluna gidilmiş, dilimizin Fransız dil bilgisi kalıplarına göre işlenmesi gündeme gelmiş, böylece dilimiz yabancı bir kalıptan çıkarılıp başka bir yabancı kalıba sokulmaya, yeni sınıflandırmaların yapılmasına çalışılmıştır.

³⁷ T. Banguoğlu, *Ana Hatlarile Türk Grameri*, İstanbul, 1940, s. 3.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından 2000 yıllarına kadar Türkçenin gerçek kurallarına göre sınıflandırılmasının bir sorun olarak hâlâ gündem de olduğunu belirtmek gerekir.

Yeni Türk harflerinin kabulü ve Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla dilde öze dönüş hareketi hızlandırılmış, Arapça ve Farsça dil bilgisi kalıplarının taklidine son verilmiş, dilin kendi bünyesine dayanan gramer çalışmalarının önü açılmıştır.

Fikir ve eylem olarak ortaya atılan ve yukarıda bahsedilen düşünceler Türkçenin ses, yapı ve cümle bilgisi ile ilgili doyurucu olabilecek eserlerinin ortaya konmasını geciktirmiştir.

Bu alanda Türkler tarafından yapılan ilk çalışmalardan birisi Tahsin Banguoğlu'nun *Ana Hatlarile Türk Grameri* (İstanbul 1940) olmuştur. Türkçenin temel yapısını bilimsel ölçütlerle ortaya koyan bu eser, daha sonra yazılan gramerlere örnek teşkil etmiştir.

1945 yılından sonra yayımlanan orta ve yüksek öğrenim düzeyindeki gramerlerde, aralarında sınıflandırma ve değerlendirme ayrılıkları bulunmasına rağmen, genellikle J. Deny'nin ve T. Banguoğlu'nun etkileri görülmektedir. Bugün bu her iki eser de tarihî görevini yerine getirmiş ve artık yerlerini yeni yeni çalışmalara bırakmıştır. Cumhuriyet hükûmetinin ana dili konusundaki tutumu, benimsediği devlet felsefesi ve öncü eserlerin açtığı ufukla, ülkemizde, gramer çalışmaları daha hızlı yol almaya başlamıştır.³⁸

³⁸ Z. Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Üzerindeki Gramer Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Günümüzdeki Durumu**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/15.php> (17.02.2007)

4. Harflerle İlgili Değerlendirmeler

Mehmed Râşid *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türki*'nin birinci bölümünde harfler üzerinde durmuş ve eserinde ا، و، ه، ی harflerini *hurûf-ı savtiyye*, geriye kalan harfleri *hurûf-ı sâmite* olarak şöylece adlandırmıştır:

“İnsânın ağzından çıkan türlü türlü seslerdir ki otuz üç dâne olup bunlardan (ا، و، ه، ی) harflerine *hurûf-ı savtiyye* derler, hareke makâmında kullanılır. Bâkîlerine *hurûf-ı sâmite* ta’bîr olunur, harekesiz okunmaz.” (s. 7)

Mehmed Râşid bu açıklamasında ünsüzlerin ses değeri bulunmadığını ve bunları seslendirenlerin ا، و، ه، ی olduğunu ifade ediyor. Hareke diye de adlandırdığı bu harflerin kelimelerin okunuşunda öncelikli rol aldığını belirtiyor.

Eserde ünlülerin kalınlık ve incelik açısından değerlendirilişi Arap harflerinin imkânları içinde açıklanamadığından, ünsüzlerden yararlanma yoluna gidilmiştir. Kalın okunan ح، خ، ع، غ، ص، ض، ط، ظ، ق، ك harflerini *hurûf-ı sakîle* olarak ifade eden Mehmed Râşid, geriye kalan yirmi üç harfi de ince ses özelliği olduğundan *hurûf-ı hafîfe* olarak adlandırmıştır:

“(ح، خ، ع، غ، ص، ض، ط، ظ، ق، ك) bu on harf kalın okunduklarıçün *hurûf-ı sakîle* ve kalan yirmi üç harf ince ses verdiklerinden *hurûf-ı hafîfe* derler. (s. 7-8)

Mehmed Râşid, ا، د، ذ، ز، ث، و harflerini kendilerinden önce ve sonra gelen harflere bitişmedikleri için *hurûf-ı munfasıla*, kalan harfleri de kendilerinden

önce ve sonra gelen harflere bitiştikleri için *hurûf-ı muttasıla* olarak şöyle tasnif etmiştir:

“(ا، د، ذ، ز، ث، و) harfleri imlâca kendilerinden sonra gelen hurûfâtın hiçbirine bitişmediklerinden *hurûf-ı munfasıla*, bunlardan başkaları iki taraftan birbirine bitişdikleriçün *hurûf-ı muttasıla* ta’rîf olunur.” (s. 8)

Yazar bu bölümde Farsça ve Türkçe kökenli kelimeleri taşıdığı özelliklerden dolayı ayrıca değerlendiriyor. ک، چ، پ harflerinin hem Türkçe hem de Farsçada bulunduğunu belirten Mehmed Râşid, ژ harfinin Farsçaya, ﺯ harfinin ise Türkçeye özgü olduğuna işaret ediyor:

“Hurûfât-ı mezbûreden (ک، چ، پ) harfleri hem lisân-ı Türkîde ve hem de lisân-ı Fârisîde bulunup fakat (ژ) harfi yalnız Fârisî lisânına ve (ﺯ) harfi dahi Türkçeye mahsûstur.” (s. 7)

Mehmed Râşid kitabında uyguladığı yöntem gereği yer yer *tenbîh* terimini kullanıyor ve bazı uyarılarda bulunuyor. Mehmed Râşid’in belirttiğine göre ض، ظ، ع harfleri Türkçede bulunmaz. Bu sebeple Türkçe kelimelerin imlasında bu hususa dikkat edilmelidir:

“**Tenbîh:** Hurûfât-ı mezkûreden (ع، ظ، ض، ژ، ذ، ث) harfleri lisân-ı Türkîde bulunmayıp Türkçe kelimelerin imlâlarında buralara dikkat olunması elzemdir ki hatâ vâki’ olmasın.” (s. 8)

Yazarın bazı kişisel tasarruflarını da burada belirtmek gerekir. Mehmed Râşid, *pazar* kelimesini eski harflerle بازار biçiminde “p” ile yazmıştır. *Cum’a* kelimesine getirilen ek de bir hususu aydınlatması bakımından ilgi çekicidir. *-lik* (لك) (جمع) biçiminde ince sıradan ek alan bu kelimenin *cum’elik* olarak okunduğu ileri sürülebilir.

5. Ünlü Uyumları

Mehmed Râşid, ince sıradan kelimelere örnek olarak *emek, üzüm, bülbül* yanında *kâmil*’i de veriyor. Ayrıca burada örnek verdiği kelimeleri -daha önce yaptığı kimi açıklamalarda olduğu gibi- yabancı veya Türkçe olarak da ayırmıyor:

“Sakîl olanlar *hâtır, katre, uzun, top*

Haff olanlar *kâmil, emek, üzüm, bülbül* gibi.” (s. 10)

Mehmed Raşid kimi konuları anlatırken konuyla ilgili eklerin değişen ünlülerini de açıklıyor. Örnek olarak *ism-i fâ’il* konusunda ekin ince sıradan kelimelere *-en*, kalın sıradan kelimelere ise *-an* biçiminde geldiğini söylüyor:

“**Birinci:** Emr-i hâzırların âhirine hafflerde *-en* (ن) ve sakîllerde *-an* (ان)

harfleri vaz’olunur.

Misâl: *bilen, gören, okuyan, yazan* gibi.” (s. 24)

Buna karşın *ism-i mensûb* (-lu, -lı, gin, men), *kemiyet* (-lar), *sıfat-ı mensûbiyye* (-lu, -lı, -gin), *sıfat-ı mübâlağa* (-kan, -ken, -gaç, -ak), *masdar-ı tahfîfi* (-ma), *edât-ı isti’lâ* (-ca, -a), *edât-ı teşbîh* (-sı, -ca, -lığıma), *edât-ı temyîz* (-ca,

-sına), *edât-ı musâhabet ve isti'âne* (-la), *edât-ı şart* (-sa) konularını anlatırken böyle bir yola gitmiyor.

6. Yabancı Dil Öğrenimi

Tanzimat'tan hemen sonra başta Fransızca olmak üzere batı dillerinin öğrenilmesi gündeme gelmiş ve öğrenimde karşılaşılan zorlukların ana dilin kurallarının yeterince öğretilmediğinden kaynaklandığı üzerinde durulmuştu. *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de Mehmed Râşid, başka bir dili öğrenmek isteyenlerin ancak belirli bir vakit geçtikten sonra Türkçenin ne demek olduğunu idrak ettiklerini söylemektedir:

“...Lisân-ı âher tahsîl emelinde bulunanlar birçok zamân çalıştıktan sonra bir dereceye kadar Türkçe lisân ne demek olduğunu idrâk ediyorlar.” (s. 4-5)

Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşalar da insanın kendi dilini öğrenmeden diğer bir dili öğrenmeye başlamasının çok zahmetli olduğunu ifade etmektedirler:

“...İnsân kavâ'id-i lisân ne demek olduğunu kendi lisânı üzere bildiği hâlde sâ'ir lisânları kolaylıkla tahsîl edebileceği ve kendi lisânının kavâ'idini öğrenmezden evvel sâ'ir lisânın husûsen lisân-ı 'Arabî gibi bahr-i bî-pâyânın tahsiline şürû' ettikte pek ziyâde zahmet çekeceği der-kâr olduğundan tekâmîl-i ma'lûmât etmek isteyenler için dahi elsine-i sâ'irenin tahsiline medâr-ı suhûlet olmak üzere evvel-emirde kendi lisânımızı öğrenmeğe bir tarîk-i sehl bulunmak emr-i ehemm olmağla... zannolunuyor.”³⁹

³⁹ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 54.

Abdullah Ramiz Paşa da ilk olarak ana dilin kurallarının öğrenilmesinden sonra Arapça, Farsça ve diğer dillerin öğreniminde zorluk çekilmeyeceği görüşündedir:

“...‘Arabî ve Fârisînin dahi lisânımızda kullanılan kâ’idelerini zabt u hıfz etmek lâzımeden ise de, ancak ibtidâ’-yı emirde kavâ’id-i ‘Osmâniyye öğrenildiği hâlde sonra bunun i’âne ve vâsıtasıyla ‘Arabî ve Fârisînin anlaşılmasında ve lisân-ı âherin dahi tahsîlinde zahmet çekilmeyeceği bedîhîdir.”⁴⁰

Şemseddin Sami ise, insanın batı dillerinden birini öğrenmeden, kendi dilinin kurallarını ve inceliklerini kolay kolay fark edemeyeceğini söylemektedir:

“Hâlbuki insân, bir ecnebî lisân öğrenmedikçe kendi lisânının kavâ’id ve dakâyıkını kolay fark edemeyeceğinden ümem-i kadîme kendi lisânlarının da kavâ’idini zabt etmemiş ve’l-hâsıl lisân ‘ilmiyle uğraşmanın ne olduğunu bilmemişlerdir.”⁴¹

Şemseddin Sami başka bir yerde, herkesin kendi dilini ta çocukluğundan itibaren öğrendiğini, bunun için kurallara gerek olmasa da her şeyin pratiğiyle teoriği arasında fark olduğunu, dolayısıyla bir dilin güzelliğini koruyabilmesi için herkesin diğer bir dili öğrenmeden evvel ana dilinin kurallarını öğrenmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

“...Herkes kendi lisânını tâ çocukluğunda öğrendiğinden, onun tahsîli için kavâ’ide muhtâc değilse de, her şey’in cihet-i ‘ilmiyesiyle cihet-i ‘ameliyesi beyinde fark olup, nazariyyâtı bilinmeyen bir hakikat-i ma’lûme pek de ma’lûm ‘addolunmayacağından ve zâten her lisân ‘avâmın ve ‘ale’l-husûs ecnebîlerin

⁴⁰ A. Ramiz Paşa, 1999, s. 3.

⁴¹ Ş. Sami, 1993, s. 15.

ağızlarında bazı tahrîfât ve galatâta uğradığından, bir lisânın fesâhatını muhâfaza için, kavâ'idinin zabtı, ve herkesin, elsine-i sâ'ire tahsîline girişmezden evvel, kendi lisân-ı mâder-zâdının kavâ'idini tahsîl etmesi vâcibdir.”⁴²

Ahmet Cevat Emre konunun biraz daha farklı bir boyutuna bakarak on, on bir yaşlarındaki çocuklara Türk dilini öğretmek amacıyla anlaşılmasız cümlelerden oluşan eserleri ezberletmenin maksada ulaşmaya engel olduğunu belirtir:

“Sâ'ir elsine-i ecnebîyi öğrendiğimiz gibi ‘Arabî ve Fârisîyi de öğrenebiliriz ve öğrenmeliyiz, lâkin o zaman bir lisân-ı ecnebînin ta'lîm ve ta'allümü için mürâca'atı lâzım gelen usûllere tevessül iktizâ ederdi, yoksa on, on bir yaşlarındaki çocuklarımıza lisân-ı Türkîyi ta'lîm etmek kasd ve niyetiyle, papağanlara kelimât-ı beşeriyye öğretir gibi, çocuğun ‘ind ve muhâkemesinde du'â’ kitâblarından farksız olan ba'zı resâ'ili ezberletmekle maksada vusûlün müstehîl olduğu şu ‘asır-dîde tecâribimizden artık istidlâl edilmelidir.”⁴³

Konuyla ilgili olarak Tahir Kenan da sonradan öğrenilen bir dilde ilerilere gitmenin çok zor olduğunu, bir kimsenin batı dillerinden birini ne kadar da güzel öğrenirse öğrensin hayallerini ve düşündüklerini yine kendi ana diline uygulamaktan vazgeçemeyeceğini, çok defa görüldüğü üzere yabancı bir insanın biraz hiddetlenince derhâl ana diliyle konuşmaya başladığını ifade etmektedir:

“Bir lisâna hakkiyle vâkîf olmak, o lisân üzere düşünebilmektedir, me'âlindeki kavî-i meşhûr, kendi lisân-ı mâder-zâdından başka, zebân-ı ecnebî tahsîline çalışanları teşvîk için olsa gerektir; zîrâ, insân sonradan öğreneceği bir lisânda, o kadar ileri gitmek hayli müşkildir. Meğer ki pek küçük iken lisân-ı

⁴² Ş. Sami, 1993, s. 60.

⁴³ A. Cevat Emre, 2004, s. 3.

asliyyesini terk edip, müddet-i medfide sâ'ir bir dil ile mütekellim bulunmağa mecbûr ola.

Ma'lûmdur ki bir kimse ecnebî bir lisânı ne kadar güzel tahsîl eylese, tahayyülât ve tefekkürâtını yine zebân-ı asliyyesine tevfiik etmekten pek de vâzgeçemez. Çok def'a görülür ki pek a'lâ Türkçe konuşmakta bulunan bir ecnebî biraz hiddet edecek olsa, derhâl lisân-ı aslîsi üzere tefevvühe başlar!"⁴⁴

Görüldüğü üzere dil bilgisi yazarları ana dili öğrenilmeden başka bir dilin öğrenilmesinin çok zor olacağı görüşündedirler. Bu arada, konu ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelerde ilgi çekici düşünceler de ortaya çıkmış, işin bir de pratiği ile teorisi olduğu üzerinde durulmuştur.

7. Örneklerin Yetersiz Oluşu

Kurallara uygun örneklerin verilmesi eğitim ve öğretimin sağlıklı yapılabilmesi açısından önemlidir. Ancak bu örneklerin kuralı aydınlatıcı olması ve eğitici nitelikte olması öncelikle aranan bir özelliktir.

Mehmed Râşid'in *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türki*'sinde dikkati çeken durumlardan biri bazı kurallardan sonra verilen örneklerin konuyu kavratacak sayıda olmaması başka bir deyişle sınırlı olmasıdır.

Eserde isim için yapılan açıklamadan sonra verilen örnekler şunlardır:

"İsim, cânlı ve cânsız olan ve göz ile görülüp görülmeyen şeylerden haber veren kelimedir: *insân, taş, yıldız, ikbâl* gibi." (s. 12)

Yine birleşik isim ve sıfat konusu eserde şu örneklerle verilmiştir:

⁴⁴ T. Kenan, 2004, s. 7.

“İki isim birleşip bir şey ifâde [eden] kelimedir: *baş örtüsü, yüz yastığı, ayakkabı* gibi.” (s. 12)

“Bir isim ‘ilâve olunup ol ismin büyük küçük, uzun kısa, güzel çirkin, sert yumuşak, renkli ve daha başka türlü olduğunu beyân eden kelimeye *sıfat* ve ol isme *mevsûf* derler.” (s. 21)

Söz konusu durum diğer bazı dil bilgisi kitapları için de geçerlidir.

Ahmet Cevdet ve Fuat Paşalar, *Kavâ'id-i 'Osmâniyye*'de ismin tanımını yapar ve ardından sınırlı sayıda örnek verirler:

“*İsim* bir şahıstan yâhûd bir şeyden haber veren kelimedir: *Muhammed, kitâb, hâne, su* gibi. İsim iki nev'dir. Birisi *ism-i 'âm* ki *ism-i cins* dahi denir *at, bâğ, beyt* gibi. Diğeri *ism-i hâs* ki '*alem* dahi denir: *Mustafâ, Bağdâd, Nil* gibi. İsimlerde iki hâsiyyet vardır. Birisi *kemiyyet* ya'nî bir yâhûd birden ziyâde şey beyân eylemek ki evvelkisine *müfred* ikincisine *cem*' denir. Diğeri *keyfiyyet* ya'nî bir şey'in müzekker ya'nî erkek ve mü'ennes ya'nî dişi olduğunu ta'yîn etmektir. Bu hâsiyyet-i sâniye Türkî ve Fârisî kelimelerde olmayıp yalnız 'Arabîde mu'teberdir. İsim terkîbde bulunduğu hâlde kendisine 'ârız olan hey'etler i'tibârıyla dört kısım olur ki *mücerred, mef'ûlü'n-bih, mef'ûlü'n-ileyh, muzâfu'n-ileyhtir*. Bunlara *ahvâl-i isim* tesmiye olunur.”⁴⁵

Hüseyin Cahit'in *Türkçe Sarf ve Nahiv* adlı eserinde sıfatın tanımından sonra verilen örnekler de son derece sınırlıdır:

“Bir ismin hâl ve keyfiyyetini bildirmek yâhûd bir fikr-i tâlî 'ilâvesiyle ma'nâsını ta'yîn ve tavzîh etmek için evveline getirilen kelimeye *sıfat* derler: *beyâz*

⁴⁵ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 58.

kâğıd, *bu kâğıd* gibi. *Beyâz*, *bu* kelimeleri sıfattır. Çünkü *beyâz* kelimesi kâğıdın bir keyfiyetini bildiriyor; *bu* kelimesi de işaret fikrinin ‘ilâvesiyle kâğıdı ta’yîn ediyor.

Sıfatlar bir ismin hâl ve keyfiyetini bildirdiklerine yâhûd bir fikr-i tâlî ‘ilâvesiyle ma’nâsını ta’yîn ettiklerine göre iki kısma ayrılırlar. Birincilere *sıfât-ı vasfîyye*, ikincilere *sıfât-ı ta’yîniyye* denir.”⁴⁶

Bir komisyon tarafından hazırlanan *Mufassal Yeni Sarf-ı ‘Osmânî*’de *mürekkebe isimler* için verilen örnek sayısı sadece üçtür:

“İki isimden veyâ bir isim, bir sıfattan, ba’zen de ikiden ziyâde kelimededen tereküb edip bir ma’nâ ifâde eden lafza ta’bîr olunur.

Misâl: sakız kabağı, sivrisinek, kırkayak”⁴⁷

Görüldüğü üzere dil bilgisi yazarları konuları ana hatlarıyla ele almışlardır. Fakat buna rağmen dönemin eserleri arasında tanımlama ve sınıflandırmaların giderek geliştiği ve amaca daha uygun hâle getirildiği söylenebilir.

8. Tanımlar

Dönemin diğer yazarlarında olduğu gibi Mehmed Râşid de tanımlara başvurmayı tercih ediyor. Örnek olarak *kelime*’yi şöyle tanımlıyor:

“Birkaç harfîn bir yere tecemmu’na *kelime* derler.” (s. 9)

Bir başka tanımlı daha verelim. Yazarın *cümle* için yaptığı tanım şöyledir:

“Her yazılan ‘ibâre birtakım kelimelerden terkîb ü tertîb olunduğuçün *cümle* yâhûd *kelâm* denilir.” (s. 9)

⁴⁶ H. Cahit, 2000, s. 73.

⁴⁷ Komisyon, Ankara, 2003, s. 8.

“Mütekellimin muhâtaba merâmını anlatmak için söylediği sözlere *cümle* denilir.” (s. 80)

Mehmed Râşid’in harf tanımını ise şöyledir:

“İnsânın ağzından çıkan türlü türlü seslerdir.” (s. 7)

Görüldüğü üzere tanımlar ayrıntıdan uzak ve sadedir.

Öte yandan Mehmed Râşid, bazı konuların tanım ya da açıklamalarını, örneklerini ayrıntılı bir biçimde vermeye çalışıyor. Örnek olarak Râşid, *sıfat-ı ifrâtiyye* konusunu şöyle izah ediyor:

“Lisân-ı ‘uzûbet-beyân-ı Türkîde bir şey’in intihâsını beyân etmek için isimlerin evveline sıfat olarak çift kelime getirilir. Bu kelimelerin birincisinin ma’nâsı olmayıp ancak ikincisinin ma’nâsını nihâyete îsâl için isti’mâl olunur.

Fakat hafî olmaya ki bu sıfatlar bir kâ’ide tahtında olmayıp herkes ‘aklına geldiği gibi söyleyemez. Mutlakâ işitmeye mütevakıftır.

Misâl: *apaçık, upuzun, bambaşka, tertemiz, çırçıplak, desdeğirmi, sipsivri, sımsıkı, tostoparlak, kupkuru, küskütük, musmurdâr, yusyuvurlak, bembeyâz, simsiyâh, sapsarı, kapkara, kıpkırmızı, gömgök, masmâ’î, mosmor, yemyeşil vesâ’ire gibi.*” (s. 26-27)

Mehmed Râşid’in ve diğer dil bilgisi yazarlarının kelime türlerine dair tanımlarını, bakış açılarını ve yapılan tanımlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları gösterelim.

8.1. İsim Tanımları

Mehmed Râşid, ismi şöyle tanımlıyor:

“*İsim*, cânlı ve cânsız olan ve göz ile görülüp görülmeyen şeylerden haber veren kelimedir: *insân, taş, yıldız, ikbâl* gibi.” (s. 12)

İsim tanımını bir de öteki dil bilgisi yazarlarının eserlerinde görelim:

“*İsim*, bir şahıstan yâhûd bir şeyden haber veren kelimedir.”⁴⁸

“Müstakil ma’nâya delâlet eden ve bir şahıstan veyâhûd bir şeyden haber veren kelimedir.”⁴⁹

“Tabî’atta *insân, hayvân, eşyâ*’, her ne var ise hepsinin bir adı vardır. İşte bunlara ad olan kelimelere *isim* denir.”⁵⁰

“*İsim*, göze görünen veyâhûd hâtra gelen şey’i bildiren kelimeye derler.”⁵¹

“*İsim*, görünür veyâ görünmez bir şahıs veyâ bir şey gösteren kelimeye denir.”⁵²

“*İsim*, zamâna ta’alluku olmamak üzere, mâddî ve ma’nevî mevcûdât ve mevhumâtın beherine -i’tibârî olarak- verilen muhtelif ve münferik adlardan ‘ibârettir ki eşyâ’ ve faraziyyâtı yek-diğerinden o sâyede tefrîk ve temyîz eyeriz.”⁵³

“*İsim*, kendinden zamân tasavvur olunmayarak bir ma’nâya delâlet eden lafızdır.”⁵⁴

⁴⁸ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 58; A. Cevdet Paşa, 2000, s. 27.

⁴⁹ A. Ramiz Paşa, 1999, s. 5.

⁵⁰ H. Ziya Bey, 1999, s. 16.

⁵¹ S. Hüsnü Paşa, 2006, s. 5.

⁵² Ş. Sami, 1993, s. 65.

⁵³ T. Kenan, 2004, s. 197.

⁵⁴ M. Sadık, 2006, s. 11.

“Bir şahsı, bir hayvânı veyâ bir şey’i ifâdeye hizmet eden kelimeye *isim* derler.”⁵⁵

“Eşhâs ve hayvânâtı vesâ’ir kâffe-i mevcûdâtı gösteren kelimeye denir.”⁵⁶

“*İsim*, göze görünen yâhûd görünmeyip de hâtıra gelen bir insânı, bir hayvânı, bir şey’i bildirmek için kullanılan kelimedir.”⁵⁷

“Zevât ve keyfiyyâtı fert fert veyâ cins cins ta’yîn eden kelimelere *isim* derler.”⁵⁸

“Bir şahsın, bir hayvânın veyâ bir şey’in adını bildiren kelimeye *isim* derler.”⁵⁹

“Bir şahsı, bir hayvânı, bir şey’i gösteren kelimelerdir.”⁶⁰

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî’de yer alan isimle ilgili terimler ise şunlardır:

ism-i âlet, ism-i câmid, ism-i cins, ism-i fâ’il, ism-i fâ’il-i istimrârî, ism-i fâ’il-i ma’lûm, ism-i hâs, ism-i işâret, ism-i masdar, ism-i mef’ûl, ism-i mef’ûl-i mechûl, ism-i mekân, ism-i mensûb, ism-i mevsûf, ism-i mevsûl, ism-i mübhem, ism-i mücerred, ism-i mürekkeb, ism-i tasgîr, ism-i tecrîd, ism-i zamân.

⁵⁵ H. Cahit, 2000, s. 47.

⁵⁶ Komisyon, 2003, s. 7.

⁵⁷ A. Rasim, 2003, s. 29.

⁵⁸ A. Cevat Emre, 2004, s. 23.

⁵⁹ K. Mehmet Fuat-S. Sâip, **Türk Dilinin Sarf ve Nahvi**, hzl. Metin Karaörs, 2006, s. 2.

⁶⁰ M. Sadullah, **Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri**, hzl. Tuncer Gülensoy, Mustafa Fidan, 2004, s. 24.

8.2. Sıfat Tanımları

Mehmed Râşid, sıfatı şöyle tanımlıyor:

“Bir isim ‘ilâve olunup ol ismin büyük küçük, uzun kısa, güzel çirkin, sert yumuşak, renkli ve daha başka türlü olduğunu beyân eden kelimeye *sıfat* ve ol isme *mevsûf* derler.” (s. 21)

Diğer dil bilgisi yazarları ise şu tanım ve açıklamaları yapmışlardır:

“*Sıfat*, bir ismin hâl ve keyfiyyetini beyân için ol isme ‘ilâve olunan lafızdır ve ol isme *mevsûf* denilir.”⁶¹

“*Sıfat*, bir ismin hâl ve keyfiyyetini bildirmek için ol ismin yanına getirilen kelimedir.”⁶²

“Bir kelimenin ma’nâ-yı müstakiline delâlet edemeyip yalnız ol kelimenin ba’zı hâl ve keyfiyyâtını iş’âr ve beyân eden lafza *sıfat* derler.”⁶³

“*Sıfat*, bir ismin hâlini ve nasıl olduğunu bildirmek için o ismin yanına getirilen lafızdır ve o isme dahi *mevsûf* derler.”⁶⁴

“İnsân bir *at* gördüğü vakit, onun zâhirî olan ahvâline bakarak der ki: *Bu at kırdır yâhûd yağızdır, yâhûd kuladır, semizdir, zayıftır* ve hâkezâ; zâhirî ahvâlinde bâtnî ahvâline naklederek de deriz ki: *Bu at serttir, âteşlidir, ürkektir* ve hâkezâ. Göge baktığımız vakit deriz ki: *Gök mavidir, berrâktir, bulutludur* ve hâkezâ.

⁶¹ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 67.

⁶² A. Cevdet Paşa, 2000, s. 29.

⁶³ A. Ramiz Paşa, 1999, s. 12.

⁶⁴ S. Hüsnü Paşa, 2006, s. 9.

Atın ahvâlini beyân eden bu *kır, yağız, semiz, zayıf, sert, âteşli, ürkek* kelimeleri ve göğün ahvâlini beyân eden *mavi, berrâk, bulutlu* kelimeleri *sıfat*'tirlar. *Benim kitâbım yenidir, bu mekteb büyüktür, ayın üçüncü günü* demiş olsam, murâdım *kitâblardan bir kitâb, mekteblerden bir mekteb, günlerden bir gün* olmayıp, *mâlik olduğum kitâb, gösterdiğim mekteb, ayın ikinci günü ile dördüncü gününün arasındaki gün*'dür. *Benim, bu, üçüncü* kelimeleri önlerindeki isimlerin ma'nâsını tahsîs ettikleri için kezâlik sıfattırlar."⁶⁵

“Bir ismin hâl ve keyfiyyetini gösteren kelimeye denir.”⁶⁶

“*Sıfat*, bir isme kurbiyyetle müsemâmının hâl ve keyfiyyetine delâlet eden kelimedir.”⁶⁷

“*Sıfat*, bir şahsın veyâhûd bir şey'in hâlini beyân eden lafız olup semâ'î, kıyâsî nâmlarıyla iki kısımdır.”⁶⁸

“Bir ismin hâl ve keyfiyyetini bildirmek yâhûd bir fikr-i tâlî 'ilâvesiyle ma'nâsını ta'yîn ve tavnî etmek için evveline getirilen kelimeye *sıfat* derler.”⁶⁹

“Bir ismi tavsîf eden kelime ve terkîbe denir.”⁷⁰

“Bir ismin nasıl olduğunu, ne hâlde bulunduğunu bildirmek için o ismin yanına getirilen kelimeye *sıfat* derler.”⁷¹

⁶⁵ H. Ziya Bey, 1999, s. 22.

⁶⁶ Ş. Sami, 1993, s. 71.

⁶⁷ T. Kenan, 2004, 230.

⁶⁸ M. Sadık, 2006, s. 34.

⁶⁹ H. Cahit, 2000, s. 73.

⁷⁰ Komisyon, 2003, s. 22.

⁷¹ A. Rasim, 2003, s. 58.

“Esâmî-i medlûllerinde keyfiyyâtın mevcûdiyyetini gösteren kelimelere *sıfat* derler.”⁷²

“Bir ismin hâlini, nasıl olduğunu bildirmek için evveline getirilen *iyi, fenâ*’, *hâ’in* gibi kelimelere *sıfat* derler.”⁷³

“İsimlerin hâlini ve keyfiyyetini bildiren, yâhûd onları ta’yîn eden kelimelere *sıfat* derler.”⁷⁴

Dikkat edilirse dil bilgisi yazarlarının hemen hepsi sıfatı -bugün de kabul gören anlayışa uygun olarak- ismi niteleyen veya belirten bir kelime sınıfı olarak ele almaktadır.

Rehnümâ-yı Lisan-ı Türkî’de yer alan sıfatla ilgili terimler şunlardır:

sıfat-ı asgariyye, sıfat-ı fâ’iliyye, sıfat-ı ifrâtiyye, sıfât-ı kıyâsiyye, sıfat-ı masdariyye, sıfat-ı mef’ûliyye, sıfat-ı mensûbiyye, sıfat-ı mübâlağa, sıfat-ı mühmeliyye, sıfat-ı mürekkebe, sıfat-ı müşâreket, sıfat-ı müşebbehe, sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe, sıfat-ı müşebbehe-i mü’ekkede, sıfât-ı semâ’iyye, sıfat-ı tafdüliyye, sıfat-ı tasgîriyye, sıfat-ı te’kidiyye.

8.3. Zamir Tanımları

Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî’de zamirler “İsim yerine konup bir zâtı veyâhûd bir şey’i gösteren kelimeler olup iki nev’dir. Birine *zamîr-i munfasıl* diğerine *zamîr-i muttasıl* derler. Zamîr-i munfasıl, *zamîr-i şahsî* ve *zamîr-i mülkî*’den ‘ibâret olup

⁷² A. Cevat Emre, 2004, s. 33.

⁷³ K. Mehmet Fuat-S. Sâip, 2006, s. 15.

⁷⁴ M. Sadullah, 2004, s. 24.

birincisi mücerred zât gösteren ve ikincisi mülkiyet beyân eden kelimelerdir.” (s. 30) biçiminde izah edilirken dönemin diğer dil bilgisi yazarlarından bazıları kısa yoldan tanımı vermekle yetinmişlerdir:

“*Zamîr*, ismin yerini tutan lafızlardır.”⁷⁵

“*Zamâ’irler*, dâ’imâ isimden kinâye olup ya’nî isim yerine kullanılıp isimler gibi ‘adedleri ve ahvâl-i erba’aları olduktan başka şahsiyyet denilen diğer bir cihetleri vardır.”⁷⁶

“Mütekellime, muhâtaba, gâ’ibe delâlet eden kelimedir.”⁷⁷

“Zevât ve keyfiyyâtı sû’ret-i ta’vîziyyede irâ’e eden kelimelere *zamîr* derler.”⁷⁸

Rehnümâ-yı Lisan-ı Türkî’de yer alan zamirle ilgili terimler şunlardır:

zamîr-i fi’lî, *zamîr-i izâfî*, *zamîr-i munfasıl*, *zamîr-i muttasıl*, *zamîr-i mülkî*, *zamîr-i nisbî*, *zamîr-i şahsî*, *zamîr-i vasfî*.

8.4. Edat Tanımları

Mehmet Râşid, edatı şöyle tanımlar:

⁷⁵ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 76; A. Cevdet Paşa, 2000, s. 30; A. Ramiz Paşa, 1999, s. 22; S. Hüsnü Paşa, 2006, s. 9; T. Kenan, 2004, s. 249; H. Cahit, 2000, s. 112; A. Rasim, 2003, s. 61; H. Ziya Bey, 1999, s. 28; M. Sadullah, 2004, s. 24.

⁷⁶ Ş. Sami, 1993, s. 76.

⁷⁷ Komisyon, 2003, s. 37.

⁷⁸ A. Cevat Emre, 2004, s. 145.

“*Edevât* bir alay harflerdir ki her ne kadar kendilerinden tamâm bir ma’nâ anlaşılmaz ise de her yazılan cümle ve ‘ibârelerde onlardan icâbı kadar bulunmaz ise ol ‘ibâreden bir ma’nâ istifâde olunamaz.” (s. 68)

Diğer dil bilgisi yazarları edatı şöyle tanımlamışlardır:

“*Edevât*, kelimeleri veyâhûd cümleleri birbirine rabt eden veyâhûd ma’nâlarına husûsiyyet-i zâ’ide veren lafızlardır.”⁷⁹

“*Edevât*, başlı başına bir ma’nâyâ delâlet etmeyip belki kelimelerin birbiriyle terekübünde âlet olarak kullanılan kelimelerdir.”⁸⁰

“*Edât* diye başlı başına kendisinden bir ma’nâ çıkmayıp başka kelimelerin birleşmesine âlet olarak kullanılan kelimelere derler.”⁸¹

“Te’lîf-i cümel ve ‘ibârât için esmâ’ ve ef’âle mukârenet ve tab’ında mahsûs ve mahsûr olan ma’nâyâ muvâzabetle, ifâdâtımızı bir silsile-i selîseye rabt ve isbâl ve terkîbdeki karîneyi zabt ve ikmâl eden ve ba’zen hissiyyât-ı rakîke-i muhtelifeye tercümân olmak üzere münferiden dahi îrâd olunabilen elfâza *edevât* nâmı verilir.”⁸²

“Kendi başlarına bir ma’nâyı hâ’iz olmayıp diğer kelimelere ilhâk olundukları zamân onların yâ mütemmim hizmetini görmelerine sebep olan, yâ kelime ve cümleleri birbirine rabt eden yâhûd kelimâtın nev’ilerini tahvîl ve ma’nâlarını ta’dîl eyleyen elfâza *edevât* ta’bîr olunur.”⁸³

⁷⁹ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 120; A. Ramiz Paşa, 1999, s. 154.

⁸⁰ A. Cevdet Paşa, 2000, s. 56.

⁸¹ S. Hüsnü Paşa, 2006, s. 35.

⁸² T. Kenan, 2004, s. 65.

⁸³ H. Cahit, 2000, s. 263.

“Yalnız buldukça bir ma'nâ ifâde etmez. Diğer kelimelerle birleştikçe ma'nâları anlaşılır. Bu sebebe mebnî *edevât*'a *hurûf-ı ma'ânî* dahi denir.”⁸⁴

“*Edevât*'ın kendi kendilerine ma'nâları yoktur. Başka kelimeler ile birleşerek ma'nâ hâsıl ederler.”⁸⁵

“*Edevât*, izâfetler, mütemmimler ve müte'allikât-ı fi'l teşkiline, cümleleri veyâ aksâm-ı cümleyi, rabta, müştakkât tevlîdine hizmet eden hurûf veyâ kelimâttır.”⁸⁶

“Başlı başına ma'nâsı olmayıp da mef'ûl teşkiline yâhûd iki kelimeyi birbirine bağlamağa yarayan kelimeye *edât* derler.”⁸⁷

“Kendi kendine bir ma'nâsı olmayıp diğer kelimelerle birlikte bir ma'nâ ifâde eden harfler ve kelimelerdir.”⁸⁸

Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî'de yer alan edatla ilgi terimler şunlardır:

edât-ı 'atıf, edât-ı haber, edât-ı hâl, edât-ı hasr, edât-ı ıztırâb ve teveccu', edât-ı inkâr, edât-ı intihâ, edât-ı isti'câl, edât-ı istifhâm, edât-ı isti'lâ, edât-ıistirhâm ve temennî ve istimrâr, edât-ı istisnâ, edât-ı kasem, edât-ı kifâyet, edât-ı liyâkat, edât-ı musâhabet ve isti'âne, edât-ı rabt, edât-ı şart, edât-ı ta'accüb ve tahayyür, edât-ı tafdîl, edât-ı tafsîl, edât-ı tahsîn, edât-ı tahvîf ve tehdîd, edât-ı tahzîr, edât-ı ta'rîf, edât-ı tasdik, edât-ı tasgîr, edât-ı te'essüf, edât-ı tefrik, edât-ı tefsîr, edât-ı tekerrür, edât-ı te'kîd, edât-ı telezzüz, edât-ı temyîz, edât-ı tenbîh ve teyakkuz, edât-ı

⁸⁴ Komisyon, 2003, s. 94.

⁸⁵ A. Rasim, 2003, s. 92.

⁸⁶ A. Cevat Emre, 2004, s. 229.

⁸⁷ K. Mehmet Fuat-S. Sâip, 2006, s. 51.

⁸⁸ M. Sadullah, 2004, s. 24.

teneffür, edât-ı tereddüd, edât-ı tesâvî, edât-ı teşbîh, edât-ı tevbîh ve tekdîr, edât-ı umûmiyye, edât-ı vahdet, edât-ı zamâniyye.

8.5. Fiil Tanımları

Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî'de fiilin tanımı yapılmamıştır. Mehmed Râşid, fiillerin zaman bakımından beş bölüme ayrıldığını ifade etmekle yetinmiş, ardından zamanlar üzerinde durmuştur:

“*Fi'il*’ler zamân cihetiyle başlıca beş kısma taksîm olup birinci *mâzî*, ikinci *muzâri*’, üçüncü *hâl*, dördüncü *istikbâl*, beşinci *emir* sîgalarıdır...” (s. 43)

Diğer yazarların fiil tanımları ve açıklamaları şöyledir:

“*Fi'il* üç kısımdır. Evvelkisi *asl-ı fi'l*’dir ki zâta ya’nî bir mevsûfa mensûb ve zamâna mukârin olmadığı hâlde bir işe veyâhûd bir hâl ve keyfiyete delâlet edip isim kabîlindedir ve ahkâmı dahi ismin ahkâmı gibidir. Ancak fi’illerin mahall-i iştikâkı olduğundan fi’il ‘addolunur ve masdar dahi tesmiye olunur. İkincisi *zât-ı fi'l*’dir ki zâta mensûb ve zamâna mukârin olarak bir işe veyâhûd bir hâl ve keyfiyete delâlet eder. Üçüncüsü *fer’-i fi'l*’dir ki zâta mensûb olup zamâna mukârin olmadığı hâlde bir işe veyâhûd bir hâl ve keyfiyete delâlet eder.”⁸⁹

“*Fi'il*, üç zamândan birinde vâki’ işe delâlet eden kelimedir.”⁹⁰

“*Fi'il* üç kısımdır: Birincisi zâta ya’nî bir mevsûfa mensûb ve zamâna mukârin olmayıp bir işe veyâhûd bir hâl ve keyfiyete delâlet eder. Cem’leri olmadığı hâlde isim gibi tasrîf olunur ve cemî’-i zevât-ı ef’âl mezkûr isimlerden

⁸⁹ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 87.

⁹⁰ A. Cevdet Paşa, 2000, s. 39.

tevellüd etmesi cihetle *fi'il* ve *masdar-ı aslî* dahi tesmiye kılınır. İkincisi bir zâta mensûb ve zamâna mukârin olur ise *zevât-ı ef'âl* denir ve bunun sûret-i husûlü dahi edât-ı masdar olan *-mak* ve *-mek* lafızlarının kaldırılması ve âhirlerine zîrde ta'dâd olunacağı vecihle edât-ı zamân ve zamâ'ir-i şahsiyye ve nisbiyyenin 'ilâve ve ilhâk kılınmasıyla olur. Üçüncüsü bir zâta veyâhûd bir şey'e mensûb olup zamâna mukârin olmadığı takdîrde bir hâl ve keyfiyyete delâlet eder ise *fer'-i fi'l* tesmiye kılınır.”⁹¹

“*Fi'il*, bir işin geçmiş veyâ şimdiki veyâ gelecek zamânlara münâsebetini anlatan kelimedir.”⁹²

“*Fi'il*, iş veyâ hâl beyân eden kelimedir.”⁹³

“Hades ya'nî bir türlü oluş, ediş veyâ ediliş beyân eden kelimedir.”⁹⁴

“*Fi'il*, bir işin geçmiş veyâ şimdiki veyâ gelecek zamânlara münâsebetini anlatan kelimedir.”⁹⁵

“*Fi'il*, müstakil bir ma'nâyâ delâlet etmekle berâber zamâna -ya'nî mâzîye veyâ hâle veyâhûd istikbâle - nisbet ve ta'alluku olan kelimedir.”⁹⁶

“Zamân, şahıs, sîga ilh. gibi efkâr-ı tâliyye ile birlikte bir hükmü, bir hâli, bir işi mâddî veyâ ma'nevî bir te'sîr veyâ te'essürü ifâde eden kelimeye *fi'il* derler.”⁹⁷

“Bir işin veyâ bir hâlin mâzî, hâl, istikbâlde vukû'unu gösteren kelimedir.”⁹⁸

⁹¹ A. Ramiz Paşa, 1999, s. 33.

⁹² S. Hüsnü Paşa, 2006, s. 27.

⁹³ H. Ziya Bey, 1999, s. 32.

⁹⁴ Ş. Sami, 1993, s. 85.

⁹⁵ S. Hüsnü Paşa, 2006, s. 27.

⁹⁶ T. Kenan, 2004, s. 267.

⁹⁷ H. Cahit, 2000, s. 197.

⁹⁸ Komisyon, 2003, s. 42.

“*Fi’il*, bir işin veyâ hâlin yâhûd keyfiyyetin geçmiş veyâ şimdiki, yâhûd gelecek zamânlarda vukû’unu beyân eder.”⁹⁹

“Zevât ve keyfiyyâtın zamân dâhilindeki ef’âl ve ahvâlini veyâ haklarında verilen hükümleri ifâde eden kelimelere *fi’il* denir.”¹⁰⁰

“Evveline ben, sen, o, biz, siz, onlar zamîrlerinden biri getirilebilen her kelimeye *fi’il* derler.”¹⁰¹

“Zamâna delâlet sûretiyle bir hüküm, bir iş, bir te’sîr ifâde eden kelimelere *fi’il* denir.”¹⁰²

Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî’de yer alan fiille ilgi terimler şunlardır:

fi’l-i ‘atfî, fi’l-i dâ’imî, fi’l-i garazî, fi’l-i hâlî, fi’l-i hikâyet, fi’l-i ibtidâ’î, fi’l-i ihtimâlî, fi’l-i iktidârî, fi’l-i iltizâmî, fi’l-i imtidâdî, fi’l-i inkârî, fi’l-i intihâ’î, fi’l-i istikbâl, fi’l-i istimrârî, fi’l-i keynûnet, fi’l-i lâzım, fi’l-i mâlikiyyet, fi’l-i mâzî, fi’l-i mâzî-i mahdûd, fi’l-i mecbûrî, fi’l-i mechûl, fi’l-i mukârebe, fi’l-i mutâva’at, fi’l-i muzâri’, fi’l-i müfâce, fi’l-i müşâbehet, fi’l-i müşâreket, fi’l-i nâgehânî, fi’l-i nâkıs, fi’l-i rivâyet, fi’l-i sıfatî, fi’l-i şartî, fi’l-i ta’cîlî, fi’l-i tahassür, fi’l-i tahayyür, fi’l-i ta’kîbî, fi’l-i tecâhül, fi’l-i te’kîdî, fi’l-i temennî, fi’l-i tereccî, fi’l-i vaktî, fi’l-i vaslî, fi’l-i vücûbî.

⁹⁹ A. Rasim, 2003, s. 76.

¹⁰⁰ A. Cevat Emre, 2004, s. 157.

¹⁰¹ K. Mehmet Fuat-S. Sâip, 2006, s. 35.

¹⁰² M. Sadullah, 2004, s. 24.

9. Dil Öğretimindeki Zorluklar

Mehmed Râşid eski harflerle yazılan Türkçe kelimelerin okunma zorluklarının farkındadır. Bu anlamda yazarın *edât-ı ıztrâb ve teveccu'* başlığı altında yaptığı açıklama kayda değerdir:

“Birinci *of* zamme-i sakîle ile ikinci *uf* birinciye nisbetle biraz hafif üçüncü *öf* daha hafif dördüncü *üf* bütün bütün hafif söylenir.” (s. 70)

Eski yazılı metinlerde kimi kelimelerin imlası aynı olduğu için kelimeler arasındaki farkı anlamak ancak metin içerisinde, anlamın yardımıyla olabilmektedir. Bu güçlüğü ilk fark eden Ahmet Cevdet Paşa olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâ'id*'de, dilimizde sekiz ünlü bulunmasından dolayı pek çok kelimenin okunuşunda zorluk çekildiğini, mesela *ölmek*'ten *öldü* ile *olmak*'tan *oldu*, *bölmek*'ten *böldü* ile *bulmak*'tan *buldu*, *büzmek*'ten *büzdü* ile *bozmak*'tan *bozdu*, *bildirmek*'ten *bildir* ile “geçen yıl” anlamında *bıldır*'ın birbirinden ayıramadığını söyleyerek bir işaret sistemi ortaya koyarken bunun Encümen-i Daniş tarafından tasdik ve imza edildiğini söyler.¹⁰³

Ahmet Cevdet Paşa'dan sonra bu konuyu ele alan diğer bir isim Şemseddin Sami'dir. Şemseddin Sami *Nev-Usûl Sarf-ı Türki*'de, Türkçenin ünlüleri bol bir dil olduğunun bilincindedir. Daha o yıllarda (1892) sekiz ünlüden söz eder. Arapçadan alınan üstün, esre, ötre işaretlerinin yeterli olmadığını, sekiz ünlüden doğan ihtiyaca göre Türkçede *ی, و, ا, ؤ* harflerinin de bir hareke gibi kullanıldığını belirterek bu arada

¹⁰³ Ayrıntılar için bk. A. Cevdet Paşa, *Medhal-i Kavâ'id*, hzl. Nevzat Özkan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1949, s. 23-24.

Osmanlıca terimlere de Türkçe karşılıklar önermekte ve Türkçenin sekiz ünlüsünü aşağıdaki şekilde değerlendirmektedir:

(ˆ) (ˆ) fetha-i hafife (ince üstün); *el, bel, nerede*. Şemseddin Sami, bu işaretle günümüz Türkçesindeki *e* sesini karşılamaktadır.

(ˆ) (ˆ) (ˆ) fetha-i sakîle (kalın üstün); *dahi, bal, arada*. Şemseddin Sami, bu işaretle günümüz Türkçesindeki *a* sesini karşılamaktadır.

(ˆ) (ˆ) kesre-i hafife (ince esre); *siz, kim, iş*. Şemseddin Sami, bu işaretle günümüz Türkçesindeki *i* sesini karşılamaktadır.

(ˆ) (ˆ) kesre-i sakîle (kalın esre); *kız, kıl, ılık*. Şemseddin Sami, bu işaretle günümüz Türkçesindeki *ı* sesini karşılamaktadır.

(ˆ) (ˆ) zamme-i hafife-i makbûze (ince, kapalı ötrü); *gül, gün, üç*. Şemseddin Sami, bu işaretle günümüz Türkçesindeki *ü* sesini karşılamaktadır.

(ˆ) (ˆ) zamme-i sakîle-i makbûze (kalın, kapalı ötrü); *kurna, bu, oluk*. Şemseddin Sami, bu işaretle günümüz Türkçesindeki *u* sesini karşılamaktadır.

(ˆ) (ˆ) zamme-i hafife-i mebsûte (ince, açık ötrü); *göz, öz, söylemek*. Şemseddin Sami, bu işaretle günümüz Türkçesindeki *ö* sesini karşılamaktadır.

(ˆ) (ˆ) zamme-i sakîle-i mabsûte (kalın, açık ötrü); *ordu, boş, çok, yol*. Şemseddin Sami, bu işaretle günümüz Türkçesindeki *o* sesini karşılamaktadır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Ş. Sami, 1993, s. 143.

Ahmet Cevdet Paşa'dan başlayarak 1800'lü yılların ikinci yarısında Türkçe kelimelerdeki ünlülerin özel olarak yazıya yansıtılması, Türk dili araştırmalarında bir merhale olarak değerlendirilmelidir.

10. Terimlerin Adlandırılması

Türkçenin eskiden beri ihmale uğramış konularından biri terim meselesidir. Bu durum Türkçenin bir zamanlar Arapça kökenli terimlere dayanmasından daha sonra da batı kökenli terimlerin öne çıkmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca kullanıcılar terim seçiminde bölünmüşlerdir. Böylece kullanıcılar arasında terimlerde birlik sağlamak öteden beri çözülememiş bir sorun olarak kalmıştır.

Arapça köklerden Farsça kurallara göre terim türetme işi 1928'den sonra sona ermiş, bu kez Türkçe köklerden Türkçe eklerle terimler türetilmeye başlanmıştır. Ayrıca Türkçeleştirmede bir adım atılmış, terimler artık Farsça tamlama kalıplarına göre değil Türkçe tamlama kalıplarına göre oluşturulmuştur: *ibtidâ' fi'illeri, iktidâr fi'illeri, intihâ' fi'illeri, istimrâr fi'illeri, mechûl fi'iller, mukârebe fi'illeri, mutâva'at fi'illeri, müşâreket fi'illeri, ta'cîl fi'illeri* gibi.

Ayrıca J. Deny'in *Grammaire de la Langue Turque, Dialecte Osmanli* adlı eserinin etkisi altında batı dillerinden de terimler alınmaya başlanmıştır. *Vokal, konson, fonetik, morfem, morfoloji* bunlardan birkaçıdır. Daha sonraki yıllarda (1950) batı kökenli terimler daha geniş bir biçimde Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde görülmektedir.

Tanzimat Dönemi dil bilgisi kitaplarında terimlerin Farsça tamlamalar biçiminde ve daha çok Arapça kelime köklerinden yararlanılarak türetilmesi üzerinde

durulması gereken başka bir konudur. Arap gramerciliğine bağlılık söz konusuysen terimler Farsça tamlamalar biçiminde kurulmuştur. Başlangıçta seçilen bu yoldan daha sonra gelen dil bilgisi yazarlarının ayrılamaması da sürekliliğe sebep olmuştur. Terimlerin Arapça köklerden Farsça kurallara göre yapılması ve bu terimlerin bu tarzda yıllarca okullarda okutulması terim konusunda gelenekleşmeyi sağlamıştır.

Eski terimlerden bazıları günümüzde de kullanılmaktadır. Örnek olarak Tanzimat Dönemi dil bilgisi kitaplarında geçen *masdar*, *cümle*, *edat*, *fiil*, *isim*, *kelime*, *sıfat*, *şart* ve *zamir* gibi terimler bugün de dil bilgisi kitaplarında yer alan ve eski kullanımın uzantısı olan terimlerdir.

Söz konusu terimlerin bir bölümü Cumhuriyet sonrası dilde yapılan sadeleştirme çalışmaları sırasında özel olarak ele alınmış, birtakım yöntemlere bağlı olarak özleştirilmiştir.

Türetilen terimlere bakıldığında bazılarında terimlerin anlamından hareket edildiği görülmektedir. Dönemin bilgisi kitaplarında geçen *menfî* teriminin anlamı bugünkü kitaplara *olumsuz* şeklinde terim olarak yerleşmiştir. Bu arada *nefy* için de *olumsuzluk* kullanılmıştır. Yine *cem'*, *tasrîf*, *istikbâl*, *izâfet*, *lisân-ı mâder-zâd*, *mücerred*, *müsbet*, *telaffuz* gibi örnekler *çokluk*, *çekim*, *gelecek zaman*, *tamlama*, *ana dili*, *yalın (soyut)*, *olumlu*, *söyleyiş* bu yolla oluşturulmuş terimlerdir.

Türkçeleştirmede izlenen başka bir yol da kelimelerin yerlerinin değiştirilmesidir. Nitekim *masdar-ı tahfîfî*, *cümle-i fi'liyye*, *cümle-i ismiyye*, *ism-i cins*, *masdar-ı basît*, *zamîr-i şahsî* terimleri *hafif mastar*, *fiil cümlesi*, *isim cümlesi*, *cins isim*, *basit mastar*, *şahıs zamiri* şeklinde dilde korunmuştur. Bu örnekler ya birer belirtisiz isim tamlaması veya sıfat tamlaması biçiminde Türkçeleştirilmiştir.

İsim tamlaması biçiminde olanlar: *cümle-i fi'liyye - fiil cümlesi, cümle-i ismiyye - isim cümlesi, zamîr-i şahsî - şahıs zamiri, edât-ı 'atîf - atîf edatı, edât-ı teşbîh - benzetme edatı, esmâ'-i a'dâd - sayı isimleri, fi'l-i ta'cîlî - tezlik fiili vb.*

Sıfat tamlaması biçiminde olanlar: *masdar-ı tahfîfî - hafif mastar, masdar-ı basît - basit mastar, fi'l-i lâzım - geçişsiz fiil, fi'l-i mechûl - edilgen fiil, hurûf-ı sâmite - sessiz harfler, hurûf-ı savtiyye - sesli harfler, ism-i hâs - özel isim, sıfat-ı mürekkebe - birleşik sıfat, zamân-ı âtî - gelecek zaman, zamân-ı hâl - şimdiki zaman vb.*

Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî'de yer alan terimler üzerinde yaptığımız çalışmada günümüze kadar gelen terimlerin sayısı 18 olarak gözükmektedir. Bugün kullanılmayan terimler 170, Türkçeleştirme çalışmaları içinde karşılık bulunan terimlerin sayısı ise 164'tür.

Cumhuriyet Döneminde eski terimlerden yeni terimlere geçişin eğitim ve öğretimde ne gibi etki bıraktığı incelenmeye değer başka bir konudur.

Ahmet Cevat Emre'nin 1940'lı yıllarda önerdiği terimler başlangıçta kullanıcılara Osmanlıca terimlerden daha zor gelmiş ve eğitim-öğretimi zorlayan unsurlardan olmuştur. Ahmet Cevat Emre'nin kullandığı terimler arasında benimsenen, tutunan ve yıllar geçtikten sonra istikrarı sağlamış olanlar yanında kullanım dışı kalanlar da olmuştur. Kullanım dışı kalanlar için şu örnekleri verebiliriz: *ünsül* (sesli), *genzel* (nazal), *seslek* (ötümlü), *sesleklik* (ötümlülük), *dizimel* (söz dizimsel), *ünem* (ses birimi, fonem), *yansılama* (yansıma), *isimsi* (zamir), *fiilsi* (fiilimsi) vb. Bugün kullanıma giren örnekler ise şunlardır: *ayrışma, akıcı, benzeşme, bükün, dudaksıl, sürekli, süreksiz, uyum* vb.

Öte yandan *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de Mehmed Râşid bugün edat, sıfat, zamir, zarf, bağlaç ve ünlem dediğimiz kelimeleri *edât* terimi ile karşılamıştır. Ayrıca Mehmed Râşid *edât*'ı ek yerine de kullanmaktadır. O, *sonra* zarfını, *hem, hem de, ve, dahi* bağlaçlarını *edât-ı 'atıf; henûz, şimdi, hâlâ* zarflarını *edât-ı hâl; -dır, -dı, -ar, -ecek, -acak* eklerini *edât-ı haber; of, uf, öf, üf* ünlemlerini *edât-ı ıztırâb ve teveccu'*; *hangi, kaç* soru sıfatlarını ve *kim, ne, nereye* soru zamirlerini *edât-ı istihâm* terimleriyle izah etmiştir. Mehmed Râşid üç ayrı ekten oluşan *-madım* biçimini de *edât-ı inkâr* adı altında vermiştir.

Buna karşın eserde *zarf* ve çeşitleri üzerinde durulmamıştır.

Mehmed Râşid'in *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de kırk üç türe ayırarak verdiği *edât* tasnifinden anlaşıldığına göre söz konusu sınıflandırma anlam göz önünde tutularak yapılmıştır. Râşid kitabında diğer konularda da anlama ağırlık vermiştir. Aslında anlam biliminin o dönemde öne çıkarılması bakımından bu durum kayda değerdir. Edatların tasnifini yapılan adlandırmalara göre sınıflandıracak olursak şöyle bir görünüm ortaya çıkar:

Bir olay bir olgu üzerine edinilen bilgi; **haber:** *-dır, -dı, -ır, -ecek, -acak.*

Şimdiki zaman; **hâl:** *elân, hâlâ, henûz, şimdi.*

Özgülük; **hasr:** *ancak, yalnız, fakat, hemân, ki.*

Acı, üzüntü, keder; **ıztırâb ve teveccu':** *of, uf, öf, üf, amân amân, ay ay, iş.*

Gizleme, saklama; kabul etmeme; **inkâr:** *a a, yok, hayır, değil, hiç, aslâ, hâşâ, -madım.*

Son, sona erme; **intihâ:** *kadar, dek, değin, tâ, çak, dak, hattâ.*

İvedilik, acele etme; **isti'câl:** *haydi, ha imdi, -ındı, -ındı ya, tîz, -cak.*

Soru; **istifhâm**: *mi, kim, kaç, hangi, hani, kaçan, ne, nasıl, nice, ne için, niçin, ne gûnâ, ne türlü, neden, nere, eyâ, ha, 'acabâ, a, ya.*

Yükselme, üste çıkma; **isti'lâ**: *üzere, binâen, -ca, -a, üst.*

Yalvarma, temenni, süreklilik; **istirhâm ve temennî ve istimrâr**: *amân, amanın, ah, bârî* gibi.

Mehmed Râşid'in *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî* adlı eserinde yer alan ve aşağıya aktarılan terimler, dönemin incelediğimiz diğer dil bilgisi kitaplarında yoktur. Bu durum henüz terimlerin adlandırılmasında birliğin olmadığını, adlandırmaların kişisel olduğunu göstermektedir: *'alâmet-i cem', 'alâmet-i masdar, 'alâmet-i nefy; edât-ı inkâr, edât-ı isti'câl, edât-ıistirhâm ve temennî ve istimrâr, edât-ı kasem, edât-ı kifâyet, edât-ı ta'accüb ve tahayyür, edât-ı tahsîn, edât-ı tahvîf ve tehdîd, edât-ı tahzîr, edât-ı tefrîk, edât-ı tekerrür, edât-ı tereddüd, edât-ı tesâvî, edât-ı tevbîh ve tekdîr, edât-ı 'umûmiyye, edât-ı vahdet, edât-ı zamâniyye; ism-i fâ'il-i istimrârî, ism-i fâ'il-i ma'lûm; kıyâsî müte'addî; lâzım masdar; masdar-ı i'âne, masdar-ı menfî, masdar-ı müsbet, masdar-ı mezîdü'n-fih, masdar-ı vasfî; mâzî-i illetî, mâzî-i mensî, mâzî-i meşbûh, mâzî-i mukaddem; mutâva'at masdarı, mutâva'at sîgaları; sıfat-ı asgariyye, sıfat-ı masdariyye, sıfat-ı mensûbiyye, sıfat-ı mühmeliyye, sıfat-ı müşâreket, sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe, sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekke, zamîr-i muttasıl vb.*

Tanzimat'tan sonra Türk toplumunun içine girmeye çalıştığı kültür değişikliği terimleri de etkilemiştir. Mehmed Râşid'in eserindeki terimlerden bazıları Arap harflerinin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. 1928'deki Harf İnkılabı'ndan sonra kullanımdan kalkan bu terimler şunlardır: *cezme, esre, hafîf, hafîf masdar, harekât, hareke-i harfiyye, hareke-i resmiyye, harf-i ta'rîf, hiffet, hurûfât-ı kameriyye,*

hurûfât-ı şemsiyye, hurûf-ı hafîfe, hurûf-ı kameriyye, hurûf-ı munfasıla, hurûf-ı muttasıla, hurûf-ı sakîle, iki esre, iki ötre, iki üstün, ötre, sakîl, sakîl masdar, sıklet, şedde, tenvîn, tenvînât, teşdîd, üstün, zâ'id harf, zamme-i sakîle.

Mehmed Râşid *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de *masdar*'ı 19 türe ayırarak vermiştir: *masdar-ı aslî, masdar-ı basît, masdar-ı fi'lî, masdar-ı hafîf, masdar-ı i'âne, masdar-ı ismî, masdar-ı lâzım, masdar-ı ma'lûm, masdar-ı mechûl, masdar-ı menfî, masdar-ı mücerred, masdar-ı mürekkeb, masdar-ı müsbet, masdar-ı müte'addî, masdar-ı mezîdü'n-fîh, masdar-ı sakîl, masdar-ı tahfîfî, masdar-ı te'kidî, masdar-ı vasfî.*

Öte yandan, Tanzimat Dönemi dil bilgisi kitaplarında *ek* için *edât* [ET, İSMYSO, KLT, KO, MK, NUST (*edât-ı istifhâm, edât-ı nefy*), TSN (*edât-ı cem', edât-ı istifhâm, edât-ı izâfet, edât-ı masdar, edât-ı mef'ûliyyet, edât-ı şart, edât-ı ta'diyye, edât-ı zarf*), TSNELOS, TYSND]; *edâtın* çoğulu olan *edevât* (ET, KLT, KO, MK, TSNELOS) ve *lâhika* (TSNELOS, TYSND) terimleri kullanılmaktadır.

Ayrıca '*alâmet-i cem'* (çokluk eki), '*alâmet-i masdar* (matar eki), '*alâmet-i nefy* (olumsuzluk eki) örneklerinde olduğu gibi '*alâmet* ek anlamında kullanılmıştır.

Terim farklılığının başka örnekleri de vardır. *Cins isim* için kitaplarda *ism-i cins* (ET, İSMYSO, KLT, KO, RLT, TSN, TSNELOS, TYSND) ve *ism-i 'âm* (HZ-KLT, İSMYSO, KLT, KO, TSN) şeklinde iki terim kullanılmaktadır.

Yine *gelecek zaman da fi'l-i istikbâl* (KLT, RLT), *gelecek zamân* (KO, RLT), *istikbâl* (İSMYSO, KLT, KO, MK, NUST, RLT, TSN, TSNELOS, TYSND), *müstakbel* (ET, KO, TSNELOS), *sîga-i istikbâl* (TSN), *sîga-i müstakbel* (ET, HZ-KLT), *zamân-ı âtî* (RLT) ve *zamân-ı istikbâl* (ET, İSMYSO, KO, MK, RLT,

TSN), *zamân-ı müstakbel* (KO, TSNELOSN) biçimindeki terimlerle kitaplardaki yerini almıştır.

Bu konu, terimlerde birlik sağlanamamış olmasının veya terimler için özel bir çaba gösterilmemesinin sonucudur.

Bugün de o ölçüde olmamakla birlikte benzer bir durum söz konusudur. *Bağ-fiil, zarf-fiil, ulaç, gerundium; ek fiil, ek eylem, varlık fiili, cevherî fiil, imek fiili; ünsüz, sessiz, konson, konsonant* örneklerinde olduğu gibi.

Tabii *cem'* (çokluk), *fi'il, fi'l-i lâzım* (geçişsiz fiil), *fi'l-i mechûl* (edilgen fiil), *gâ'ib* (üçüncü şahıs), *hâl* (şimdiki zaman), *isim, izâfet* (tamlama), *mâdde-i asliyye* (kelime kökü), *muzâf* (tamlanan), *sıfat, zamîr* gibi terimler de dönemin eserlerinin hemen hepsinde yer alan ve kabul gören kavramlardır.

Çalışmamızda *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî*'de kullanılan terimler taranarak dizinde alfabetik sıraya uyularak verilmiştir. Bu terimlerden 30'u ses bilgisi, 294'ü yapı bilgisi, 8'i cümle bilgisiyle ilgilidir.

Sonuç olarak, sosyal ve siyasi gelişmeler her alanda olduğu gibi dil alanında da birtakım değişmelere yol açmıştır. Cumhuriyet Dönemi ile başlayan süreçle bir önceki dönem arasında ortaya çıkan terim farklılıkları, o yıllarda eğitim ve öğretimi zorlayan unsurlardan olmuştur.

1850'li yıllardan günümüze gelinceye kadar terimlerde yaşanan kargaşa çeşitli sorunlar oluşturmuş, bugün hâlâ çözümlenememiş olan bu sorunlar eğitim ve öğretim etkinliği birliğini engellemiştir.

11. *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* ve Dönemin Diğer Dil Bilgisi Kitaplarında Konuların Sınıflandırılması

Bugün okullar için yazılmış olan dil bilgisi kitaplarında aranan ilkelerin başında konuların birbirini bütünler nitelikte olması gelmektedir. 1850’li yıllardan sonra yazılmış olan dil bilgisi kitaplarına bakıldığında konuların sınıflandırılmasında bu anlamda bir istikrar yoktur. Yazarlar, daha önce belirtildiği gibi daha çok Arap gramerinin etkisinde ve o gramerlerin sınıflandırmaları doğrultusundadırlar. Bu etki altında yapılan tanımlar da kişilerin konulara bakışı ve değerlendirişi de farklıdır.

11.1. İsm-i Mevsûl

İsm-i mevsûl başlığı altında *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*’de *şöyle, şu, öyle, şol* işaret sıfatları ve *böyle* zarfı şöylece işlenmektedir:

“Bir zâtın veyâ bir mâddenin mâhiyetini ve hâl ve şânını beyân için sıfat makâmında kullanılan kelimelerdir.

Misâl:

(böyle) *Böyle ders okutan hâce az bulunur.*

(şöyle) *Şöyle nâzik zât görülmemiştir.*

(şu) *Şu tarzda yapılan konağı pek severim.*

(öyle) *Öyle çalışkan ve edîb çocuk görmedim.*

(şol) *‘Ulûm-ı edebiyeye şol bir ‘ilimdir ki sahâbeni her hâlükârda feyz-yâb ve cümle ‘indinde makbûl u mergûb eyler.’ (s. 34)*

Şemseddin Sami'nin *Nev-Usûl Sarf-ı Türki*'sinde *ism-i mevsûl* konusundaki açıklamalar ise daha farklıdır. Şemseddin Sami, *ism-i mevsûl* ile *ki* bağlacı almış isimleri kasteder. Yazarın açıklaması şöyledir:

“İsm-i mevsûl *ki* kelimesinden ‘ibâret olup, bir cümleyi diğer bir cümlenin bir ismine rabt etmeğe yarar. Türkçede *ism-i mevsûl* gayr-ı munsarıftır: *Bir adam ki yalan söyler, bir adam ki sözüne güvenilmez* gibi. Bunun yerine ekseriyyâ *ism-i fâ'il* ve *ism-i mef'ûl* kullanılır ve yukarıdaki ta'bîrler yerine, *yalan söyleyen adam* ve *sözüne güvenilmeyen adam* denilir. Bu kinâyenin hurûf-ı rabttan olan *ki* kelimesinden tefrîkî elzemdir.”¹⁰⁵

Görüldüğü gibi bir terimle yazarlar farklı konuları ve kavramları anlatmaktadırlar.

Kavâ'id-i Lisân-ı Türki adlı eserinde Tahir Kenan da *ki* bağlacını almış işaret isimlerininin *ism-i mevsûl* olduğunu söyler:

“*O, ol, bu, şu, şol, an* *ism-i* işaretlerini ta'kîb ettiği hâlde, o kelimeler dâ'imâ *ism-i mevsûl* olurlar. *Ki*'den sonra îrâd edilen cümleler dahi onların *sıla*'sıdır. *Ki* olmayan yerlerde elfâz-ı mezkûre esmâ'-yı işaretten başka bir şey değildir. Kendilerini müşârü'n-ileyhleri ta'kîb eder.”¹⁰⁶

11.2. Edât-ı Hâl

Dil bilgisi kitaplarında farklı olarak ele alınan bir diğer terim de *edât-ı hâl*'dir. *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türki*'de bu konu şu biçimde izah edilir:

¹⁰⁵ Ş. Sami, 1993, s. 81.

¹⁰⁶ T. Kenan, 2004, s. 143.

“**Hâl:** Bir işin işlenmekte olduğunu irâ’e eden edâtlardır: *elân, hâlâ, henûz, şimdi.*”

Misâl:

Elân o hâlde.

Henûz bitmemiş.

Hâlâ uslanmadı.

Şimdi hânesindedir gibi.” (s. 76)

Daha önce de belirtildiği gibi bu dönem yazarlarının çoğunda *zarf* kavramının olmayışı, *zarf* olan örneklere yer verilmeyişi dikkat çeken en önemli özelliklerden biridir. Örneklerde *elân, hâlâ, henûz, şimdi* zarfları *edât* adı altında eserde verilmiştir.

Dönemin dil bilgisi kitaplarında *edât-ı hâl* konusunu bir başka yazar değişik biçimde algılamaktadır.

Örnek olarak Abdullah Ramiz Paşa *Emsile-i Türkiyye*’de *edât-ı hâl*’i şöyle anlatmıştır:

“*İken* lafzı *edât-ı hâl*’dir ki bir cümlenin mazmûnunun hâl-i terkîbî olmasını ifâde eder. Meselâ *ben size muhlis iken söz bendenizi fenâ’ bellediniz ve o size mu’âvenet efkârında iken siz onu düşmân bildiniz* denilir ki *ben size muhlis olduğum ve o size mu’âvenet efkârında bulunduğu hâlde* demek olur.”¹⁰⁷

Anlaşılabacağı üzere Abdullah Ramiz Paşa *edât-ı hâl* terimiyle *imek* fiilinin *zarf-fiil* almış biçimini vermektedir.

Tahir Kenan da *edât-ı hâl* olarak *iken* ve *ken* biçimlerini örneklerle anlatır. Fakat bu yapının bazen zaman zarfı olduğunu da söyler. Tahir Kenan’ın burada *zarf*’a yer vermesi dikkate değer olup yazarın konuyla ilgili açıklaması şöyledir:

¹⁰⁷ A. Ramiz Paşa, 1999, s. 155.

“Ba’zen zarf-ı zamân olur: *Gelirken gördüm, giderken söyledim* gibi. (*İken=ken edât-ı hâl* olduğu sûrette dâima fâsıla ile ayrılır.)¹⁰⁸

Kavâ'id-i 'Osmâniyye, Medhal-i Kavâ'id ve Yeni Usûl Mu'allim-i Sarf'ta da bu terimle *iken* biçimi anlatılır.

Mehmet Sadık ise *edât-ı hâl* terimiyle *iken*'in yanında *-da* ve *-yor* eklerini de verir.

11.3. Edât-ı Haber

Konuyla ilgili bir başka örnek de *edât-ı haber*'dir.

Edât-ı haber terimiyle karşılanan kavramlar da dil bilgisi kitaplarında farklılıklar göstermektedir. *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî*'de konu “Bir cümlenin bittiğini haber veren edâtlardır.” diye tanımlanmış ve *-dır, -di, -ır, -ecek, -acak* ekleri aşağıdaki örneklerle verilmiştir:

Bu kitâb pek güzeldir.

Hâce efendi bugün erkence gelecek idi.

Birâderim dersini su gibi bilir.

Pederim Boğaziçi'ne gidecek.

Yarın mekteb ta'til olacak gibi.” (s. 77)

Edât-ı haber terimiyle *Emsile-i Türkiyye, İkinci Seneye Mahsûs Mufassal Yeni Sarf-ı 'Osmânî, Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî, Medhal-i Kavâ'id ve Yeni Usûl Mu'allim-i Sarf* adlı eserlerde sadece bildirme eki *-dır* verilmiştir.

¹⁰⁸ T. Kenan, 2004, s. 89.

11.4. Edât-ı Ta'rîf

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî'de *edât-ı ta'rîf* şöyle anlatılır:

“Bir şey’i ta’rîf için cümlelerin evveline getirilen edâtlardır: *şol, ol, hani*.

Misâl:

‘İlm-i kitâbet şol bir ‘ilimdir ki şeref cihetiyle bi’l-cümle sanâyi’e müreccahtır.

Hani dün buraya gelen efendi ketebedendir gibi.” (s. 74)

Ahmet Cevdet ve Fuat Paşa *Kavâ'id-i ‘Osmâniyye*'de *o* işaret sıfatı ve Arapça (J) harf-i ta'rîfini *edât-ı ta'rîf* olarak verirler:

“*Edât-ı ta'rîf* bir ismi cihet-i ma'lûmiyetiyle tasavvur ederek isti'mâl etmektir. ‘Arabîde bunun edâtı lâm-ı ta'rîftir: *bi'l-îcâb* gibi. Lâkin Fârisî ve Türkîde bunun edâtı olmayıp fakat Fârisîde bu makâmda ismin evveline *an* getirilir. Ancak lisân-ı ‘Osmânîde bu dahi müsta'mel olmayarak *hasbe'l-îcâb* kelimenin evveline *o* zamîri¹⁰⁹ getirilir: *O maslahat nasıl oldu* denildiği gibi.”¹¹⁰

Tahir Kenan *edât-ı ta'rîf* ile aitlik eki *-ki*'yi anlatır:

“*ki* (Türkî) *edât-ı ta'rîf*'tir: *bizdeki, sizdeki*.”¹¹¹

Tahir Kenan bu açıklamadan sonra şunları söyler:

“Ba'zen ism-i mu'arref hükmünde izâfet ve mef'ûl edâtıdır: *benimki, benimkini, benimkine, seninki* ilh. vesâ'ire. Bu edât esâsen *zamîr-i fi'lî* edâtı

¹⁰⁹ *o* sıfatı olmalıydı. (hzl.)

¹¹⁰ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 126.

¹¹¹ T. Kenan, 2004, s. 144.

olduğundan, zarflara lâhik olarak sıfat makâmına kıyâm eder: *evdeki, bâğdaki, gözdeki, Ramazândaki, bayramdaki.*”¹¹²

Görüldüğü üzere dil bilgisi yazarları *edât-ı ta’rif* terimiyle de birbirinden farklı konuları ele almışlardır.

11.5. Fi’l-i Müfâce

Rehnümâ-yı Lisân-ı Türki’de “Fâ’ilin ansızın zuhûra gelen hareketini iş’âr eden sîgalaradır.” biçiminde tarif edilen *fi’l-i müfâce* başlığı adı altında *gelmek* süreklilik fiilinden başka aşağıdaki örneklere yer verilmiştir:

Apansız gittim.

Birdenbire düştün.

Dapduru geldi.

Zıngadak oturduk.

Şırpadak kestiniz.

Harpadak kaptılar.” (s. 47)

Ahmet Cevat Emre *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı ‘Osmânî Sarf ve Nahiv*’de tezlük fiilini *fi’l-i müfâce* olarak verir:

“Ma’nâsı ta’dîl olunacak fi’ilin sîga-i iltizâmiyyesi muzâri’nin müfred gâ’ibine *vermek* masdarının ‘ilâvesiyle husûle gelir. Fi’ilin ma’nâsı sür’at ve nâgehânîlik fikirlerinin inzimâmiyle dūcâr-ı ta’dîl olur:

¹¹² T. Kenan, 2004, s. 144.

yazıvermek, gülüvermek çabuk ve nâgehânî sûrette *yazmak*, çabuk ve nâgehânî sûrette *gülmek*.”¹¹³

Ahmet Cevat Emre'nin *fi'l-i müfâce* diye adlandırdığı konu *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de *fi'l-i ta'cîlî* terimiyle ele alınmıştır.

11.6. Fi'l-i Nâkıs

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî'de bu terim şöyle izah edilir:

“İşbu fi'ilin yalnız müfred gâ'ibi telaffuz olunup sâ'ir sîgaları kullanılmaz.

Misâl:

Ay doğdu.

Güneş kapandı.

Havâ açıyor.

Şimşek çakar.

Yağmur yağacak gibi.” (s. 55-56)

Hüseyin Cahit ise bu terimle daha başka bir kavramı anlatmakta, ek-fiile *fi'l-i nâkıs* dendiğini belirtmektedir:

“Fi'l-i cevherînin tekâmîl zamân ve sîgaları müsta'mel olmadığından bu i'tibâr ile kendisine *fi'l-i nâkıs* da ta'bîr olunabilir.”¹¹⁴

Noksan, eksik (nâkıs) kavramı Mehmed Râşid'e göre *şimşek çakar* örneğiyle Hüseyin Cahit'e göre noksanlıktan *imek* fiili kastedilmektedir.

¹¹³ A. Cevat Emre, 2004, s. 218-219.

¹¹⁴ H. Cahit, 2000, s. 152.

11.7. Edât-ı Te'kîd

Aynı terimle farklı bir konunun anlatılmasının başka bir örneği de *edât-ı te'kîd*'dir. Mehmed Râşid, *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de *edât-ı te'kîd*'i “Bir işin icrâsını muhâtaba kavîce söylemek için yazılan edâtlardır.” diye tanımlar; *elbette*, *mutlakâ*, *zînhâr*, *behemehâl*, *ha*, *bieyyihâl* gibi bugün pekiştirmeli zarf olarak değerlendirdiğimiz şu örnekleri verir:

“Elbette gelecek.

Mutlakâ okumalı.

Zînhâr yazmalı.

Behemehâl yazın gelirim.

Bieyyihâl seni bulmalıyım gibi.” (s. 71)

Ahmet Cevdet ve Fuat Paşalar konuyu şöyle anlatır:

*“Edât-ı te'kîd yâ lafzıdır ki cümlelerin âhiline gelip mazmûnlarını te'kîd eder geleceksin yâ gibi ki muhakkak geleceksin demek olur.”*¹¹⁵

Abdullah Ramiz Paşa ise *Emsile-i Türkiyye*'de Ahmet Cevdet ve Fuat Paşa'nın açıklamalarını aynen almıştır.

11.8. Hâsıl-ı Masdar

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî'de yapı olarak Türkçe olduğu belirtilen bu çeşit mastar için şu örnekler verilmiştir: *geliş*, *gidiş*, *alım*, *satım*, *çalım*, *uyku*, *duygu*, *sorgu*, *yardım*, *çisenti*, *istek*, *dilek*, *korkunç*, *gülünç*. (s. 38-39)

¹¹⁵ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 123.

Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa *Kavâ'id-i 'Osmâniyye'*'de konuyu şöyle anlatır:

“*Hâsıl-ı masdar* ma'nâ-yı masdarînin hâsılı olan hâlet-i hâriciyyeye delâlet eden lafızdır. Bunda kâ'ide edât-ı masdar şin'e tebdîl etmektir: *kesiş*, *yazış* gibi. Mechûllerin dahi hâsıl-ı masdarı gelir. Ancak *işitmek* lafzında şin'in mâ-ba'dı harekelenince kendisinin harakesini beyân için yâ ziyâde kılındığı misilli edât-ı mechûl olan lâm dahi bir şey'e muttasıl olup harekelense lâm'dan evvel bir yâ ziyâde kılınmak kâ'ide-i muttaride olduğundan lâm ile mechûl kılınan kelimelerin hâsıl-ı masdarlarında dahi lâm'dan evvel bir yâ ziyâde kılınır: *kesiliş*, *yazılış* gibi ve eğer edât-ı masdarın mâ-kablinde hareke bulunur ise şin'den evvel bir de yâ ziyâde kılınır: *söyleyiş*, *arayış*, *eriyiş*, *okuyuş* gibi ve edât-ı ta'diye olan tâ hâsıl-ı masdarda dahi dal'a kalb olunur: *söylediş*, *aradış* gibi ve kezâ *etmek*, *işitmek*, *avutmak*, *gitmek* lafızlarının hâsıl-ı masdarlarında dahi tâ'lar dal'a kalb olunur: *ediş*, *işidiş*, *avuduş*, *gidiş* denilir ve işbu hâsıl-ı masdarlar cem'lenip meselâ *gelişler*, *gidişler* denir ve isimler gibi ahvâl-i erba'a i'tibârıyla tasrîf olunur ve ba'zen şin yerine mim gelip yine hâsıl-ı masdar ma'nâsına olur: *alım*, *satım* gibi ki *alış* ve *satış* demektir ve ba'zen bu mimli lafızlar hâsıl-ı masdar olmayıp belki ma'nâ-yı masdarînin ta'allûk edeceği şey'in ismi olarak isti'mâl olunurlar: *içim*, *çekim*, *yudum* gibi.”¹¹⁶

Anlaşılacağı üzere *Kavâ'id-i 'Osmâniyye'*'de *hâsıl-ı masdar* terimi *-ış* ekiyle yapılan mastarları ve fiillerden *-ım* yapım ekiyle türetilmiş biçimleri içine almaktadır.

¹¹⁶ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 92.

İkinci Seneye Mahsûs Mufassal Yeni Sarf-ı ‘Osmânî’de hâsıl-ı masdar, “Masdar-ı aslîlerde *-mek, -mak* yerine *ş* harfî getirmekle yapılır.” biçiminde açıklanır ve şu örnekler verilir: *vermek-veriş, açmak-açış*.¹¹⁷

Tahir Kenan ise *hâsıl-ı masdar* terimiyle yukarıdakilerden tamamen farklı bir konuyu dile getirir:

“*Hâsıl-ı masdar* ki *ism-i masdar* nâmını dahi alır, ‘Arabî, Fârisî, Türkî esmâ’-yı vasfîyenin âhirine edât-ı nisbet olan *-lık, -lik* lafzının ‘ilâvesiyle ma’nâ-yı masdariyyet murâd olunan kelimelerdir: *iyi-iyilik, fenâ’-fenâ’lık, sâde-sâdelik, ince-inceciklik, sûfî-sûfîlik, az-azlık, çok-çokluk* vesâ’ire.

Kâ’ide-i muttarideye merbût olmayarak “tı” ile nihâyet bulan ba’zı sîgalar *-ki* ekserîsi hikâye-i esvâta mahsûs lafızlardır- *hâsıl-ı masdar* nev’inden ‘addedilirler: *akıntı, döküntü, kırıntı, üzüntü, gürültü, harıltı, ağartı, karartı, bulantı* vesâ’ire.

“Tı” ile teşekkül eden *hâsıl-ı masdarlar* semâ’î olduklarından isti’ mâli erbâb-ı lisândan istimâ’a tevakkuf eder. Meselâ *gülmek*’ten *gülüntü, söylemek*’ten *söylenti* vesâ’ire gibi lügatler işitilmediği cihetle bi’t-tab’î kullanılmazlar.”¹¹⁸

Yukarıda dönemin dil bilgisi kitaplarında farklı olarak ele alınan terimler hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümünün bundan sonraki kısmında *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*’den hareketle Tanzimat Dönemi dil bilgisi kitaplarında *isim* konusunun ele alınışı üzerinde durulacak, böylece tarihî süreç içindeki gelişme ortaya konacaktır.

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî’de ilk olarak ismin tanımı yapılmış ardından özel isim ve cins isim *ism-i hâs* ve *ism-i cins* başlıkları altında verilmiştir. Dönemin diğer

¹¹⁷ Komisyon, 2003, s. 44.

¹¹⁸ T. Kenan, 2004, s. 256.

eserlerinde söz konusu terimler için *ism-i 'âm* (cins isim), *ism-i 'alem* (özel isim) de kullanılmaktadır.

Mehmed Râşid'in isim bahsinde ikinci sırada ele aldığı ve “cânsız şeyleri bildiren kelimeler” olarak tanımladığı konu *ism-i câmid*'dir.

Günümüzde yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik olarak sınıflandırılan isimleri Mehmed Râşid sadece birleşik olarak değerlendirmiş ve *ism-i mürekkebe* başlığı altında *baş örtüsü, yüz yastığı, ayakkabı* örnekleriyle vermiştir. Dönem yazarlarından Tahir Kenan ise Mehmed Râşid'den farklı olarak kelimelerin yapı bakımından basit ve birleşik olmak üzere iki çeşit olduğu üzerinde durmuştur:

“Her nev'i kelimât yâ *basit*'tir yâ *mürekkebe*.

Kelimât-ı basîte esâsen yalnız olarak teşkil ve bir ma'nâyâ mevzû' olanlardır: *gemi, yelken, olmak, gelmek* vesâ'ire.

Kelimât-ı mürekkebe -ki usûl-i 'Arabîyye üzere, *elfâz-ı menhûta* dahi denilir-iki lügati birleştirip bir ma'nâ murâd etmekten 'ibârettir: *semizot, hanımeli, külbastı, kadınbudu, imâmbayıldı, hünkârbeğendi, balmûmu, sivrisinek, danaburnu, kırkayak, ağaçkakan* vesâ'ire.”¹¹⁹

İsim bölümünde türetme konusunu ele alan dil bilgisi yazarı ise Hüseyin Cahit'tir. Dönemin dil bilgisi kitaplarında daha çok *mâdde-i asliyye* olarak karşımıza çıkan *kök* terimine ek olarak Hüseyin Cahit *cezir*'i de kullanır. *İştikâk* ise türetmedir:

“Bir ağacın gövdesinden birçok dal teşa'ub ettiği gibi ba'zı kelimelerden de hep bir fikr-i müştereği hâvî birçok kelime tevellüd edebilir. Fikr-i müştereği hâvî olan asıl kelimeye ya'nî hece-yi asliye *cezir* yâhûd *mâdde-i asliyye* ta'bir edilir.

Meselâ:

¹¹⁹ T. Kenan, 204, s. 199.

Kış, kışlamak, kışlak, kışın, kışlık kelimelerinde cezir yâhûd mâtde-i asliyye hep *kış* hecesidir.

Bir cezrin nihâyetine ehemmiyyetçe ikinci derecede kalan ba'zı heceler gelerek bu sûretle yeni kelimelerin vücûd bulmasına *iştikâk* derler.

Meselâ: *Yazı, yazmak, yazma, yazıcı, yazılı* kelimeleri hep *yazı* kelimesinden müştaktır.¹²⁰

Hüseyin Cahit aynı kökten türemiş kelimeleri '*â*'ile-i *kelimât* olarak değerlendirir:

"Aynı mâtde-i asliyyeye mâlik kelimâtın hey'et-i mecmû'asına '*â*'ile-i *kelimât* ta'bîr olunur.

Meselâ: *Kesmek, keskin, kesik, kesim, kesme, keser* kelimeleri bir '*â*'ile vücûda getirmişlerdir.¹²¹

Birleşik isim (ism-i mürekkeb) konusunun ardından *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türki*'de *ism-i tasgîr* bahsinde *-cık, -cik* eki ele alınmış ve *konakçık, âteşçik, sandalcık* örnekleri getirilmiştir. *-ca* eşitlik eki de *ufakça* örneği getirilerek bu başlık altında verilmiştir.

Eserde *-lu* (لو), *-li* (لى), *-gin* (كين), *-men* (من) eklerini almış kelimeler, *ism-i mensûb* olarak değerlendirilmiş ve söz konusu eklerin *nispet* yani ait olma, ilgili olma anlamı kattıklarına *Bosnalı, Şâmlu, Türkmen, kölemen; temellük* yani sahip olma, üzerinde bulundurma anlamları kattıklarına *uslu, mâllî, zengin* örnekleri verilmiştir.

¹²⁰ H. Cahit, 2000, s. 63-64.

¹²¹ H. Cahit, 2000, s. 64.

Mehmed Râşid'in isim bahsinde yer verdiği bir başka konu da *-lık* (لِق), *-lik* (لك) ekini alan isimlerin *ism-i zamân* (*yıllık, aylık, haftalık, günlük*), *ism-i mekân* (*dağlık, taşlık, odunluk, kömürlük, güllük, çemenlik*), *ism-i masdar* (*babalık, beylik, paşalık*) ve *ism-i âlet* (*tuzluk, biberlik, avadanlık*) olmalarıdır. Tabii anlatılan bu isim kategorileri Doğu grameri temellidir. Fakat Mehmed Râşid'in bunları anlatırken *uçurum, bodrum, kumsal, fabrika* gibi yer bildiren kelimeleri *ism-i mekân* ve *çömlek, çanak, süzgeç* gibi alet isimlerini doğrudan değil de *semâ'a* yani işitmeye bağlı, kuralsız olarak değerlendirmesi kayda değerdir.

Mehmed Râşid eserinde *nâ'ibü'l-isim* şeklinde bir terim daha kullanmaktadır. Bununla ilgili olarak yazar şöyle diyor:

“İki zât beyninde hikâye olunan bir şey'i veyâ bir şahsı başkaları anlamamak için kapalı söylenen lafızlardır.” (s. 14)

Onu size götürürüm, dediğinizi gördüm, beriki bize geldi, öteki oraya gitti, örnekleri verilen *nâ'ibü'l-isim* yine Arap grameri temelince esere alınan konulardan biridir.

Mehmed Râşid, isimlerde çokluk konusunu *kemiyyet* adı altında anlatmakta ve Arapçayla Farsçanın çokluk yapma kurallarına hiç yer vermemektedir. Bu tutum oldukça önemlidir. Zira bu dönemde yazılan birçok eserde Arapça ve Farsçanın çokluk yapma biçimleri de anlatılmaktadır.

Mehmed Râşid'in eserde belirttiğine göre, *hokka, mürekkebe, kalem, kâğıd* kelimeleri tekil, *hokkalar, mürekkebler, kalemler, kâğıdlar* ise bunların çokluk biçimidir.

Râşid, burada yine doğru bir tespitte bulunarak bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: “Ba’zı isimler vardır ki müfred olduğu hâlde ma’nâsından cem’ olduğu anlaşılır:

Misâl:

İnsân nâtıktır ve hayvân sâmittir gibi ki insânın cümlesi söyler ve hayvânın hiçbirini söylemez demektir.” (s. 15)

Konuyla ilgili olarak Zeynep Korkmaz, cins isimlerinin bir kısmının bir topluluğa ad olduğu ve bunların teklik biçimleriyle toplu bir çokluğu gösterdikleri için topluluk adları diye adlandırıldığını belirtmektedir. Ayrıca aynı cinsten tekleri içine alan *kap* ve *bağlar* da vardır: *Bir avuç buğday, iki çuval incir, yedi torba mısır, bir sepet üzüm, üç bağ çubuk* gibi.¹²² Bu izahın benzerini Mehmed Râşid eserinde şöyle yapmaktadır:

“Ve ba’zı isimler vardır ki çokluk ve azlık cihetiyle mikdâr beyân eder.

Misâl: *bir alay asker, bir bölük adam, bir takım hayvân, birçok eşyâ, bir yığın buğday, bir demet çiçek, bir deste kalem, bir içim hûr, bir çekim enfiyye, bir yutum kahve, bir yumak iplik, bir çile ibrişim, bir tutam ot, bir giyim na’l vesâ’ire* gibi.” (s. 15)

Mehmed Râşid, *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*’de yine Arap gramer yapısına uygun olarak *Keyfiyyet-i Türkiyye Beyânındadır* başlığı altında erkeklik ve dişilik kategorisini anlatmaktadır. Ona göre *dişi, hanım, hatun, kadın, hala, teyze zâta* mahsûs mü’ennes-i hakîkî isimler; *bey, ağa, dayı, oğlu, koca, uşak, köle, erkek, enişte* ise hakîkî ve i’tibârî müzekker isimleridir. Eserde bu konuyla ilgili diğer başlıklar şöyledir: *hayvânâta mahsûs mü’ennes isimler, mü’ennes i’tibâr olunan*

¹²² Z. Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, 2003, s. 256.

nebât isimleri, hayvânâta dâ'ir müzekker isimler, müzekker i'tibâr olunan nebât isimleri, te'nîs ve tezkîri müsâvî olan isimler.

Zeynep Korkmaz konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: Bugün için önemini iyice yitiren ve dil bilgisi kitaplarında artık bir başlık oluşturmayan cinsiyet, isimlerde erkeklik, dişilik Tanzimat ve sonraki dönemlerde hâlâ canlıdır. Birçok dilde, isimler, gramer açısından da bir cins ayrımına bağlanmıştır. Bu ayrımın erkeklik (masculinum, müzekker), dişilik (feminium, müennes) ve yansızlık (neutrum, cins-i sâlis, cinsiyetsiz) olmak üzere üç türü vardır. Türkçede gramer açısından bir cins ayrımı yoktur. Aralarında doğal olarak cins ayrılığı bulunan varlıkların erkek ve dişileri için ayrı adlar verilmiştir. Fakat gramerde bunlar arasında hiçbir ayrım gözetilmez.¹²³

Tanzimat Dönemi dil bilgisi yazarlarından bazıları Türkçede böyle bir ayrımın bulunmadığını özellikle vurgulamışlardır:

“İsimlerde iki hâsiyyet vardır. Birisi *kemiyyet* ya'nî bir yâhûd birden ziyâde şey beyân eylemek ki evvelkisine *müfred* ikincisine *cem*' denir. Diğeri *keyfiyyet* ya'nî bir şey'in *müzekker* ya'nî erkek ve *mü'ennes* ya'nî dişi olduğunu ta'yîn etmektir. Bu hâsiyyet-i sâniye Türkî ve Fârisî kelimelerde olmayıp yalnız 'Arabîde mu'teberdir.”¹²⁴

Hüseyin Cahit de Türkçede erkeklik ve dişilik ayrımına gerek olmadığını belirtmektedir:

¹²³ Z. Korkmaz, 2003, s. 253-254.

¹²⁴ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 58.

“Türkçe isimlerde müzekkerlik, mü’enneslik tefrîkine hâcet yoktur. Çünkü erkek veyâ dişi mahlûkâta delâlet eden isimler ayrı ayrı kâ’idelere tâbi’ tutulmamıştır.

Hayvânâtın dişiliğini, erkekliğini bildirmek için kelimelerin evvellerine *dişi*, *erkek* sıfatı getirilir: *dişi köpek, erkek kedi* gibi.”¹²⁵

Mehmed Râşid’in isim bölümünde üstünde durduğu diğer bir konu da *izâfet* yani tamlamadır. Yazar, *izâfet*’i iki başlık altında inceler: *izâfet-i lâmiyye*, *izâfet-i beyâniyye*.

İzâfet-i lâmiyye bugün *belirtili isim tamlaması* olarak adlandırılan tamlamadır ve Mehmed Râşid’in belirttiğine göre, *beyin oğlu, çeşmenin suyu, bâğın üzümü* örneklerinde olduğu gibi ilgili olma ya da *çocuğun kitâbı, efendinin mâli, ağanın bahçesi* örneklerinde olduğu gibi aitlik, sahip olma bildirir.

İzâfet-i beyâniyye için Mehmed Râşid “Muzâfın nev’ini beyân etmek için muzâfu’n-ileyhin âhirindeki sağır nûnu hafzetmek lâzım gelir.” demektedir ve *fişne i’lâcı, kuş üzümü, ma’den kaşık, altın tabak* örneklerini vermektedir. (s. 18) Burada bugün *sıfat tamlaması* mı, yoksa *takısız isim tamlaması* mı diye tartışılan örneklere de yer vermesi önemlidir. Râşid’e göre tamlamada önemli olan, tamlayan ögenin sağır nun yani *-ın* ilgi ekini alıp almaması olarak gözükmektedir. Yazar tamlamaları bu biçimde algılamakta ve ona göre izah etmektedir.

Tamlamalarla ilgili bir *tenbîh*’te bulunan Mehmed Râşid, birkaç tamlamanın birleşmesiyle oluşan *izâfet-i tetâbu’iyye*’den bahseder. Bu tamlama, bugünkü gramerlerimizde *zincirleme isim tamlaması* olarak geçen tamlamadır. Mehmed Râşid’in bu konuyla ilgili olarak verdiği örnek ise şudur: *birinci ordu-yı hümâyûnun*

¹²⁵ H. Cahit, 2000, s. 48.

ikinci alayının üçüncü taburunun dördüncü bölümünün beşinci onbaşının altıncı neferi. (s. 18)

Tamlama, dönem gramerlerinin hemen hepsinde bu şekilde ele alınıp işlenmiştir. Konuyu diğerleri ile karşılaştırıldığında daha farklı bir bakış açısıyla değerlendiren *Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî* yazarı Tahir Kenan'dır. Tahir Kenan tamlamayı ilk önce *izâfet-i lafziyye* ve *izâfet-i ma'neviyye* olarak ikiye ayırır:

“*İzâfet-i lafziyye*, ma'nâ-yı ihtisâs ve temellük beyân eder: *müdürün odası*, *mu'allimin bastonu* gibi.

(Bir terkîb-i izâfinin muzâf ile muzâfu'n-ileyhi arasında harf-i izâfet melfûz ise, o terkîb *izâfet-i lafziyye*'dir.)

İzâfet-i ma'neviyye, muzâfu'n-ileyh, muzâfın cins ve nev'ini veyâ neden ma'mûl olduğunu beyân eder: *Karaman koyunu*, *ipek mendil*, *ahşâb binâ* gibi.”¹²⁶

Tahir Kenan tamlayan tamlananın neyden yapıldığını bildirdiği zaman ilgi ve iyelik ekinin kullanılmadığını belirtir:

“Muzâfu'n-ileyh, muzâfın neden ma'mûl olduğunu beyân ederse, o zamân hem muzâfu'n-ileyh hem muzâf edâtı mahzûf olur: *altın sâ'at*, *gümüş tepsi* gibi.”¹²⁷

Yazar bundan sonra ikinci bir tamlama sınıflandırması yapar ve dört türlü tamlamadan bahseder:

İzâfet-i temlîkiyye, bir şey'in diğer şey'e mâlikiyetini gösterir: *hocanın hânesi*, *efendinin çiftliği* vesâ'ire gibi.

İzâfet-i tahsîsiyye, bir şey'in diğer şey'e ihtisâsını bildirir: *kapının anahtarı*, *mahallenin bekçisi* vesâ'ire gibi.

¹²⁶ T. Kenan, 2004, s. 223.

¹²⁷ T. Kenan, 2004, s. 223.

İzâfet-i beyâniyye, bir şey'in cins ve nev'ini veyâ neden ma'mûl olduğunu gösterir: 'Arab atı, Ankara keçisi, yün fanila, tire çorap, demir kalem, bez kâğıd vesâ'ire gibi.

İzâfet-i teşbîhiyye, bir şey'in diğer şey'e benzediğini îmâ' eyler: *ekmek ayvası, tahta sakar* gibi.¹²⁸

Tahir Kenan'ın burada son olarak ele aldığı konu *tetâbu*'-ı *izâfât* (zincirleme isim tamlamaları)'tır.

Mehmed Râşid, *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de tamlamalardan sonra *İsimlerin Tasrîfi* başlığıyla ismin hâllerini anlatır ve aşağıdaki tabloyu verir:

mücerred	<i>ağa</i>	<i>kitâb</i>	<i>kalem</i>	<i>şükür</i>
muzâfu'n-ileyh	<i>ağanın</i>	<i>kitâbın</i>	<i>kalemin</i>	<i>şükürün</i>
muzâf	<i>ağasını</i>	<i>kitâbını</i>	<i>kalemini</i>	<i>şükürünü</i>
mef'ûlü'n-bih	<i>ağayı</i>	<i>kitâbı</i>	<i>kalemi</i>	<i>şükürü</i>
mef'ûlü'n-'anh ve minh	<i>ağadan</i>	<i>kitâbdan</i>	<i>kalemden</i>	<i>şükürden</i>
mef'ûlü'n-ileyh	<i>ağaya</i>	<i>kitâba</i>	<i>kaleme</i>	<i>şükre</i>
mef'ûlü'n-fih	<i>ağada</i>	<i>kitâbda</i>	<i>kalemde</i>	<i>şükürde</i>
mef'ûlü'n-ma'a	<i>ağa ile</i>	<i>kitâb ile</i>	<i>kalemle</i>	<i>şükür ile</i>
mef'ûlü'n-leh	<i>ağa için</i>	<i>kitâb için</i>	<i>kalem için</i>	<i>şükür için</i>
harf-i nidâ	<i>ey ağa</i>			

(s. 19)

Mehmed Râşid burada *için* son çekim edatını *mef'ûlün-leh* ve *ey* ünlemini *harf-i nidâ* adı altında vermekte ismin toplam on hâlimden söz etmektedir.

¹²⁸ T. Kenan, 2004, s. 222-227.

Tanzimat Döneminin diğer dil bilgisi yazarları genellikle ismin dört hâl üzere bulunduğunu belirtirler. Örnek olarak Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa *Kavâ'id-i 'Osmâniyye'*de *mücerred* (yalın hâl), *mef'ûlü'n-bih* (yükleme hâli), *mef'ûlü'n-ileyh* (yönelme hâli), *muzâfu'n-ileyh* (ilgi hâli) olmak üzere dört hâli ele alır:

“İsim terkîbde bulunduğu hâlde kendisine ‘âriz olan hey’etler i’tibârıyla dört kısım olur ki *mücerred*, *mef'ûlü'n-bih*, *mef'ûlü'n-ileyh*, *muzâfu'n-ileyh*’tir. Bunlara *ahvâl-i isim* tesmiye olunur.”¹²⁹

İsmin diğer bir konusu olan somut ve soyut isimlerden Mehmet Râşid *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türki'*de bahsetmez. Tanzimat Dönemi dil bilgisi yazarlarından Hüseyin Cahit, Ahmet Cevat Emre ve Midhat Sadullah’ın eserlerinde ele aldığı ve dönemin dil bilgisi kitaplarına bakıldığında çoğunlukla *ism-i 'ayn* (somut isim) ve *ism-i ma'nâ* (soyut isim) olarak anlatılan konuyu Halit Ziya Bey *ism-i mâddî* (somut isim) ve *ism-i mücerred* (soyut isim) terimleriyle aşağıdaki biçimde izah eder:

“İsimlerin ifâde ettiği şey havâss-ı hamseden biri ile hiss olunuyor ise, ya'nî, biz o şey’i görüyor isek, yâhûd ona dokunabiliyor isek, yâhûd onu işitebiliyor isek, yâhûd onun kokusunu veyâ tadını duyuyor isek, böyle olan isimlere *ism-i mâddî* denilir: *su*, *havâ*, *sedâ*, *ağaç* gibi. İsimlerin ifâde ettiği şey’i havâss-ı hamsenin vâsıtası olmaksızın doğrudan doğruya rûhumuz hissediyor ve ‘aklımız tefekkür ediyor ise, böyle olan isimlere de *ism-i mücerred* denilir: *hüzün*, *keder*, *gurûr* gibi.

Sıfatların âhirine *-lık* veyâ *-lik* getirilerek yapılmış olan isimler de bu kabildendir: *demircilik* gibi.

¹²⁹ A. Cevdet Paşa-F. Paşa, 2000, s. 58.

Fiilden müştak olan isimler de kezâlik ism-i mücerred nev'indedir: *yapma*, *yapmaklık*, *yapış* gibi.”¹³⁰

Sonuç olarak dönemin dil bilgisi kitaplarının *isim* konusuna bakışında birbirinin taklidi olmaktan kaynaklanan benzerlikler olmakla birlikte, konunun ele alınışı bakımından eserlerde sürekli bir gelişmeden ve her dil bilgisi yazarının bir önce yazılan eserlerin eksikliklerini giderme yolunda olduğundan söz edilebilir.

12. Kuralla Örnekler Arasındaki Uyumsuzluklar

Rehnumâ-yı Lisân-ı Türki'de yazarın gözden kaçırdığı kısımlar da vardır. Bu bölümde bunlar üzerinde durulacaktır.

Mehmed Râşid, *masdar-ı vasfî*'yi kelime kökü sıfat olan mastarlar olarak tanımlar. Fakat yazarın verdiği örnekler arasında yer alan *süslemek* fiilinin kökü olan *süs*, sıfat değil isimdir:

“**Masdar-ı vasfî:** Mâdde-i asliyyesi sıfat olan kelimedir.

Misâl: *temîzlemek*, *süslemek*, *karartmak* gibi.” (s. 38)

Mehmed Râşid, *fi'l-i müşâbehet* konusunu anlatırken benzer bir yanlışa düşüyor. Sıfat olan kelimelerden türeyen fiiller olarak değerlendirdiği *fi'l-i müşâbehet* için *kibirleştiler*, *'akıllandım*, *boylandın* şeklinde kökü isim olan fiilleri de veriyor:

“**Fi'l-i müşâbehet:** Bu fi'iller sıfat olan kelimelerden tertîb olunup bir şahsın veyâ bir mâddenin hâl-i aslîsinden diğere bir hâle tebeddül ettiğini ifâde [eden] sîgalardır. Bu da dört nev' söylenir.

¹³⁰ H. Ziya Bey, 1999, s. 16-17.

Misâl:

1	2	3	4
<i>güzelleştim</i>	<i>'akıllandım</i>	<i>bayıldım</i>	<i>kızardım</i>
<i>fenâlaştın</i>	<i>boylandın</i>	<i>ayıldım</i>	<i>bozardın</i>
<i>İyileşti</i>	<i>temîzlendi</i>	<i>kısaldı</i>	<i>ağardı</i>
<i>tenbelleştik</i>	<i>semizlendik</i>	<i>büyüldük</i>	<i>karardık</i>
<i>çirkinleştiniz</i>	<i>za'îflendiniz</i>	<i>küçüldünüz</i>	<i>sarardınız</i>
<i>kibirleştiler</i>	<i>çoklandılar</i>	<i>çoğaldılar</i>	<i>morardılar</i> "

(s. 50-51)

Sıfat-ı müşâreket konusunda da aynı durum söz konusudur. Yazarın sıfatların sonuna *-daş* eki getirilerek yapıldığını söylediği bu konu için verdiği örneklerin kökü isimdir:

“Hâl ve şân cihetiyle iki şahsın birbirine tamâmıyla muvâfik ve müşâbih bulunduğunu beyân için sıfatların âhirine *-daş* (د ا ش) harfleri konmak iktizâ eder.

Misâl: *adaş, boydaş, yoldaş, ayaktaş, karındaş* gibi.” (s. 22-23)

Mehmed Râşid’in *masdar-ı ma'lûm* adı altında “Bir işi işleyen fâ'il ile berâber zikredilen kelimedir.” izahı için verdiği örnekler yaptığı açıklamayla örtüşmemektedir. Çünkü *kalem kesmek, ağaç dikmek, meyve satmak* örneklerinde yer alan isimler *işi yapan* yani *fâ'il* değildir. Bunlar nesne konumundadır:

“**Masdar-ı ma'lûm:** Bir işi işleyen fâ'il ile berâber zikredilen kelimedir.

Misâl: *kalem kesmek, ağaç dikmek, meyve satmak* gibi.” (s. 41)

Mehmed Râşid’in *sonra* zarfını *edât-ı 'atîf* (bağlama edatı) olarak değerlendirmesi de ilgi çekicidir:

“**Atf:** Bir lafza diğer bir lafzın ‘ilâvesi lâzım geldikte ikisinin beynine vaz’olunan harflerdir: *ve, sonra, dahi, hem de, hem, de.*

Misâl:

Sen ve Ahmed Efendi sabâh mektebe geliniz.

O dersini ezberleyecek sen dahi yazı yaz.

Ben geleyim sonra sen git.

Mehmed Bey hem ‘âlim hem de edîbirdir.

O okusun sen de oku gibi.” (s. 77)

13. İmlayla İlgili Değerlendirmeler

Mekteb-i Bahrî-i Şâhâne’de de öğretmenlik yapan Mehmed Râşid’in incelemiş olduğumuz *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* adlı eserinden başka bir de *Usûl-i İmlâ* adlı çalışması vardır. Mehmed Râşid, bu eserinde de dili konu almış ve dilin sağlıklı öğretimi için çaba harcamıştır. Dönemin dil anlayışını ve dil öğretimindeki düzeyi ele alan Mehmed Râşid *Usûl-i İmlâ*’da harflerin taksimi, harekeler, telaffuz, edevât adı verilen eklerin yazımı, zaman içerisinde yazımı ve telaffuzu değişmiş olan Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler, sağır nun’un yazımı, Arapça ve Farsça kelimelerin yazım ve okunuşlarına dair açıklamalar, birbirine benzeyen seslerin yazımı ve yazım alıştırmaları konularına yer vermiştir.

Bu bölümde *Usûl-i İmlâ*’dan hareketle imla konusunda devrin görüşü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Mehmed Râşid konuyla ilgili olarak *Usûl-i İmlâ'* da önce mevcut durumu değerlendirmiş, bu alanda herhangi bir eserin yazılmadığını belirtmiş ve imla konusunun öğretilmesine gereken önemin verilmediği üzerinde durmuştur:

“Bulduğumuz şu ‘asr-ı mülûkânede şimdiye kadar gerek ‘ulûm-ı edebiyye ve gerek fûn-ı riyâziyyenin teshîl-i tahsîli hakkında taraf taraf olunan ikdâmât-ı mütevâliyye semeresi olarak türlü türlü kitâblar ve risâleler tertîb ü te’lîf bu sâyede pek çok istifâde olduğu görülmekte ise de nev-hevesân ‘ilm-i kitâbete her şeyden evvel eşedd-i lüzûmu olan imlâyı öğrenmek için her nasılsa hiçbir taraftan tenezzül ve rağbet olunmadığı cihetle bir risâlecik olsun meydâna konulmamıştır.” (s. 3)

Yazar imlanın üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu vurgularken imlayı bir bilim dalı olarak görür:

“Bu da her hangi ‘ilm ü fen olursa olsun bilenlerden elbette bilmeyenler ‘inde daha makbûl olduğu gibi fenn-i imlâ’ dahi her kâtib-i fâzıl nazarında cüz’iyyât-ı makûlesi ve ehemmiyetsiz bir şey görünmesinden neş’et etmiştir zannolunur. Fakat ‘ilm-i kitâbette çok vakit istihdâm olunmuş bir zâtın muharrerâtının imlâ’ca hatâ’dan sâlim olamadığına ve herkesin birbirinden bellediği gibi ba’zı ef’âl-i Türkiyye’nin nev’ nev’ yazılmasına bakılınca ehemmiyete şâyân olan mâddenin birisi de fenn-i imlâ’ olduğu zâhir olur.” (s. 3)

Mehmed Râşid, bir kelimenin imlasının doğru olup olmadığını bilmek için söz konusu kelimenin geldiği dilin bilinmesini şart koşar. İmladaki eksikliği bir utanma kaynağı gibi görür:

“Bir kelimenin imlâ’sını hatâsız yazmak o kelimenin hangi lisândan olduğunu bilmek demek olacağından cümlenin tahsîn edeceği mertebede sebk ü rabtı yerinde pek güzel yazılmış hulûs u husûs veyâ sâ’irenin ba’zı kelimâtında imlâ’ca hatâ

görülse muharririnin fazl u kemâline elbette nakîse îrâs eder mergûb olamaz. Belki hacâletini mûcib olur.” (s. 3-4)

Mehmed Râşid, yazı yazmayı meslek edinmiş kimselerin konuşurken ve yazarken Osmanlıca adı verilen ve üç dilden oluşan dilin kurallarını bilmek zorunda olduklarını belirtmektedir:

“Zîrâ kitâbet-i ‘Osmâniyye ‘Arabî ve Fârisî ve Türkî kelimelerinden mürekkebe olduğu gibi her lisânın gerek yazılışında ve gerek söylenişinde kendilerine mahsûs ayrı ayrı şîve ve kâ'ideleri bulunduğundan her kâtib olacak zevât kırâ'atta ve yazışta kavâ'ide tatbiken okuyup yazmaya mecbûrdur.” (s. 4)

Yazarın kitabının *Dibâce* bölümünde yer alan düşünceler aşağı yukarı bu kadardır.

Mehmed Râşid kitabına bir de *Mukaddime* bölümü eklemiştir. Yazar bu bölümde imlanın tanımını yapmakla söze başlıyor ve kâtibin neleri bilmesi, hangi yazı türlerini okuyabilmesi gerektiğini belirtiyor. Ayrıca Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan Osmanlıcada bir kelimenin doğru yazılmasının söz konusu kelimenin hangi dile ait olduğunun bilinmesine bağlı olduğunu bir kez daha vurguluyor:

“Bir lisânın hâvî olduğu lugât u ‘ibârâtını sahîh yazmak fennine imlâ’ denilir.

Bir kâtime ‘ilm-i kitâbetten evvelce hüsn-i hatt, rik’a ve imlâ’ öğrenmek lâzımdır ki ‘ilm-i kitâbeti kolayca tahsîl edebilsin.

Bizim kitâbetimiz ‘Arabî ve Fârisî ve Türkî lisânlarından mürekkebe olarak isti'mâl olunageldiğinden her yazılacak kelime hangi lisândan olduğu bilinmedikçe imlâ'sı sahîhan yazılamaz.” (s. 6)

Kelimelerin yalnızca bir imlasının olduğu, birden çok imlasının bulunmayacağı üzerinde duran Mehmed Râşid, bu konuda şunları söylüyor:

“Her kim olur ise olsun lisân kâ’idesine i’tibâr etmeyip de yazacağı ‘ibârâtın imlâ’sını kendi bildiği gibi yazmış olsa bir kelime iki nev’den *ihtizâz* kelimesi gibi iki yüz kırk nev’e kadar yazılabilmek mümkün olup bu ise ‘umûma okumak ve yazmak cihetinde ziyâde su’ubeti müstelzim olur.” (s. 6-7)

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMED RÂŞİD

1. HAYATI (1856-1908)¹³¹

Mehmed Râşid, Sinop muharebesinde (1854) şehit olan Amiral Osman'ın torunu, Basra Tersanesi Komutanı Amiral Mehmet Rahmi'nin oğlu, Ertuğrul Firkateyni faciasında şehit olan Amiral Osman'ın da büyük kardeşidir. Sultan Aziz döneminin son yıllarında subay okulunu bitirmiş, tahsilini İngiltere donanmasında

tamamlamış ve bu devletteki Osmanlı Büyükelçiliği nezdinde deniz ataşeliği yapmış, Mekteb-i Bahriyye Nazırlığı yapmış, Donanma Kurmaybaşkanlığı ve İkinci Filo Komutanlığı makamlarında bulunmuştur. Deniz Şûrası Başkanı iken, 1908 yılında 52 yaşında vefat etmiştir.

2. ESERLERİ

2.1. *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî*

Eserin özgün nüshası taş baskısı olup el yazısı karakterinde hazırlanmıştır. Üzerinde yazım tarihi kayıtlı değildir. Mehmed Râşid kitabın bir yerinde *Usûl-ı İmlâ'yı* (1874) *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî*'den daha önce yazdığını belirtmektedir.

¹³¹ Mehmed Râşid'in hayatı hakkında bilgilere yer verilen kaynaklar şunlardır:

Büyüktuğrul, Afif, "Amiral Mehmet Raşit'in Hatıra Notları", **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, 1970, C. 76, S. 471, s. 3-10.

Gülen, Nejat, **Şanlı Bahriye**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2001.

Dolayısıyla *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* söz konusu tarihten daha sonra yazılmış olmalıdır.

2.1.1. Yazılış Sebebi

Mukaddime'de Mehmed Râşid, *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'yi dilin özelliklerini tam olarak ortaya koyan bir eser bulunmamasından ve böyle bir esere duyulan ihtiyaçtan dolayı rüştiye¹³² hocalarının teşvikiyle kaleme aldığını ifade etmektedir.

2.1.2. İçeriği

Mehmed Râşid'in "Türk dili kılavuzu" anlamına gelen *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'si sırasıyla *dibâce*, *mukaddime*, altı *bap* ve bir *hâtimed* meydana gelmektedir.

İlk bölüm olan *Dibâce*'de, Allah'a şükür, Hz. Peygamber'e, soyuna ve sahabesine dua ifadeleri ile II. Abdülhamit'e övgü yer alır.

Mukaddime'de dilin kurallarına vakıf olmanın önemi üzerinde durulur. Okullarda henüz mükemmel bir Türkçe sarf kitabı bulunmamasından yakınılır. Türkçenin özelliklerinin bir dereceye kadar öğrenildiği belirtildikten sonra, o zamana kadar yazılan sarf kitaplarının Ahmet Cevdet ve Fuat Paşaların *Kavâ'id-i*

¹³² Tanzimat ile birlikte, o zamanki Millî Eğitim Teşkilatına göre sancaklarda (mutasarrıflık) ilk üç sınıflı rüştiye olmak üzere beş sınıflı; vilayet merkezlerinde ise yine ilk üç sınıflı rüştiye olmak üzere yedi sınıflı idadi mektepleri vardı. Rüştiye ortaokul, idadi ise lise dengi bir eğitim düzeyine sahipti.

'*Osmâniyye* adlı eserlerinin içeriği biraz değiştirilerek oluşturulan kitaplar olduğu ifade edilir.

Eserin baplar bölümüne gelince;

Birinci bapta harfler ve hareke konusu işlenir. Bu bölümün birinci faslı harfin tanımıyla başlar. Bu tanımdan sonra, sesli ve sessiz harfler, kalın ve ince harflerle kendilerinden sonra gelen harflere bitişen ve bitişmeyen harfler ele alınır.

Bu fasıl şemsî ve kamerî harflerin izahının ardından kelime ve cümlenin tanımıyla son bulur.

İkinci fasılda harekeden bahsedilir.

İkinci bap isim hakkındadır. Bu bölümde ismin tanımından sonra cins isim, özel isim, birleşik isim, cansız varlıkların isimleri, küçültme ismi, nispet ve sahiplik bildiren isimler, zaman isimleri, mekân isimleri, alet isimleri ve belirsizlik isimleri anlatılıp çokluk ve keyfiyet yani cinsiyet kategorisine geçilir. Bölüm sonunda tamlama ve ismin hâlleri konuları işlenir.

Üçüncü bap sıfat konusunu içine alır. Sıfatın tanımını yapan yazar, daha sonra sıfat tamlamasında tamlanan ismi (mevsûf) izah eder. Bu bölümün diğer konuları, kurala bağlı olan sıfatlar (sıfât-ı kıyâsiyye), belirli bir kurala bağlanamayan sıfatlar (sıfât-ı semâ'iyye), pekiştirme sıfatları, aynı sıfatın ön sesinin değiştirilerek tekrarlanmasıyla (uzun muzun örneğinde olduğu gibi) oluşturulan sıfatlar (sıfat-ı mühmeliyye) ve sayı sıfatlarıdır.

Dördüncü bap zamirler, işaret isimleri (ism-i işâret) ve belirsizlik anlamı taşıyan kelimeler (mübhemât) hakkındadır. Bu babın birinci faslında zamirler konusu işlenir ve zamirler kelime (zamîr-i munfasıl) ve ek (zamîr-i muttasıl) hâlindeki zamirler olarak ikiye ayrılır. Kelime hâlindeki zamirlerin ilki şahıs zamirleri (zamîr-i

şahsî), ikincisi şahıs zamirlerinin ilgi hâli eki almış biçimleri (zamîr-i mülkî)dir. Ek hâlindeki zamirler ise, iyelik ekleri (zamîr-i nisbî), tamlayan ve tamlanan üzerine gelen iyelik ekleri (zamîr-i izâfî), aitlik eki -ki (zamîr-i vasfî), şahıs ekleri (zamîr-i fi'li) olarak ayrılır. İkinci faslın konusu günümüzde işaret sıfatları ve işaret zamirlerine tekabül eden kelimeler diyebileceğimiz ism-i işârettir. Üçüncü fasılda belirsizlik anlamı taşıyan zamir ve zarflardan bazılarıyla dönüşlülük zamiri mübhemât başlığı altında işlenir.

Beşinci bap fiiller hakkında olup iki fasıldan ibarettir. Birinci faslın konusu mastarlardır. İkinci fasılda zaman konusu ele alınır; geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zamanla emir kipinden bahsedilir. Fakat eserdeki bu zaman tasnifi günümüzdekinden farklı olarak ve Arap grameri esas alınarak oluşturulmuştur. Burada özellikle Mehmet Râşid'in bugün dilek kipleri diye adlandırdığımız istek, gereklilik ve şart kiplerini gelecek zaman içerisinde işlemei ilgi çekicidir. Bu bölüm, fiillerin hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimlerini gösteren tablolarla sonlandırılır.

Altıncı bap edatlar konusunu içermektedir. Aslında Arapça ve Farsça iken kullanım sıklığından dolayı artık Türkçeleşmiş edatları da mecburen buraya aldığını ifade eden Mehmed Râşid, edatları tam kırk üç türe ayırır ve bugün bizim yapım ve çekim ekleri dediğimiz birçok eki ya da sıfat, zamir, zarf, ünlem veya bağlaç dediğimiz bazı kelimeleri edatlar içerisinde anlatır.

Hatime kısmı cümleye ayrılmıştır. Bu bölümde cümle, isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki ayrılır ve örnekler üzerinde cümle tahlilleri yapılır. Ayrıca tahliller yapılırken kelimelerin türleri verilir, ekler üzerinde durulur.

Eser, öğrencilerin üzerinde uygulama yapması için kitaba alınan ve mümkün mertebe Türkçe ibarelerden oluşmasına özen gösterildiği ifade edilen iki mektup örneğiyle son bulur.

2.1.3. Dil ve Anlatımı

Dîbâce bölümü hariç tutulursa eserin dil bakımından yalın olduğu söylenebilir. Gerçekten de “Kâ’ideye muhâlif birtakım ism-i mekânlar vardır ki semâ’a mütevakkıftır.”, “İşbu zikr ü ta’dâd edeceğimiz fi’iller yalnız zamân-ı mâzîye mahsûs olup yegân yegân nakl ü beyân olunur.”, “İşbu fi’l-i mutâva’at ile fi’l-i mechûlün beynindeki fark pek az olduğundan bunları yekdiğerinden fark ve temyîz eylemek lâzım gelir ki hîn-i tahrîrde hatâ vâki’ olmasın.”, “Edevât-ı Türkiyye arasında ‘an-asl ‘Arabî ve Fârisî olup kesret-i isti’mâlden dolayı lisân-ı Türkî hükmüne girmiş olan edâtlar dahi mecbûren zamm u ‘ilâve olunmuştur.” gibi açıklamalar bir yana bırakılırsa kitabın dili yazıldığı dönem Türkçesine göre yalındır.

Yazarın kendisi de kitabın sonuna aldığı mektup örneklerinden hemen önce söz konusu örnek metinlerin mümkün olduğu ölçüde Türkçe sözlerden oluşmasına dikkat ettiğini *ihâtâr* başlığı altında açıklamaktadır. Söz hazinesinin Türkçeleştirilmesi yolunda gösterilen bu eğilim dikkate değerdir:

“İşbu sarf risâlesini tekmiî eden talebeye kelime-be-kelime hallettirmek için ‘ibâresi mümkün mertebe Türkçe olmak üzere iki kıt’a mektûb sûreti tertîb ve tahrîr olunmuştur.” (s. 83)

2.2. *Usûl-i İmlâ*

Mehmed Râşid'in diğeri eseri *Usûl-i İmlâ*'dır. Söz konusu eser de okullarda dil öğretimine hizmet etmek amacıyla yazılmış olup basım tarihi 1874'tür.

Eserin bölümleri ve her bölümde işlenen konular şöyledir:

Mukaddime'de Arapça, Farsça ve Türkçeden oluşan dilimizde, kelimelerin doğru yazılmasının ancak onların hangi dilden olduğunun bilinmesiyle mümkün olabileceği üzerinde durulur. Bir kimsenin dilin kurallarına itibar etmeden ve kendi bildiği gibi kelimeleri yazmasının insanlara çok büyük zorluklar çıkaracağı belirtilir ve *ihzâr* kelimesinin -eski harflerle- kırk sekiz şekilde yazılabileceği örneklerle gösterilir.

Usûl-i İmlâ'da birinci babın ilk faslının konusu harflerdir. Burada harfin tanımı yapılır ve dilimizde otuz üç harfin bulunduğu belirtilir. Sesli ve sessiz harfler ile ayrı ve bitişik yazılan harfler üzerinde durulduktan sonra kelime teşekkülü hakkında bilgi verilir. Harflerin kelime başında, içinde ve sonundaki yazımları gösterilip kalın ve ince okunan harfler ele alınır. Sesçe birbirine benzerliği olan harfler anlatıldıktan sonra kelime ve cümle tanımı yapılır. İkinci fasılda hareke üzerinde durulur. Mehmed Râşid, harekeyi *şeklen* (üstün, esre, ötre) ve *harfen* (و ، ى ، ا ، ل) olmak üzere ikiye ayırır. Bu harekelerin tanımlarını yaparak örnekler verir.

Daha sonra *tenvin* (iki üstün, iki esre, iki ötre), *cezm* ve *şedde* anlatılır. Üçüncü fasılda elif, hemze, te, sad, kaf, kâf, lam, vav, he, ye harflerinin Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerdeki yazılışları ve ses değişimleri üzerinde durulur.

İkinci bapta bölümler *madde* adıyla ayrılmıştır. Birinci maddede mastar, ikincide şimdiki zaman, üçüncüde geniş zaman, dördüncüde sıfat-fiil, beşincide şart ve istek kipiyle gelecek zamanın birleşik çekimi, altıncıda zamirler, yedinci maddede edilgen filler ve bunların doğru yazımları, yazımlarda yapılan yanlışlar söz konusu edilir.

Üçüncü bap dilde kullanılan fakat zaman içinde yazımı ve telaffuzu değişmiş olan Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin doğru yazımlarıyla ilgilidir.

Dördüncü bap burunsu n sesini karşılayan sağır n'nin yazımı hakkındadır. Bu babın birinci bölümünde sıfatlarda sağır n'nin kullanımı üzerinde durulduktan sonra ek-fiil, geniş zaman, şart birleşik ve emir kipi çekimleri gösterilerek söz konusu çekimlerde sağır n'nin kullanımına dikkatler çekilir. İkinci bölümde iyelik eklerinde yer alan sağır n'nin yazımı üzerinde durulur. Üçüncü bölüm ise içinde sağır n bulunan Türkçe kelimelerin yazımı hakkındadır.

Eserin beşinci babında Farsça ve Arapça kelimelerin yazım ve okunuşlarına dair açıklamalara yer verilmiştir. Birinci fasılda okunmayan *vav* harfi bulunan Farsça kelimelerin yazımı ve sonunda *hâ-yı resmiyye* bulunan canlı isimlerinin çokluk eki olan *-gân* aldıklarında sonlarındaki ünlüyü düşürmeleri üzerinde durulur.

Bu faslın diğer bir konusu sonu *hâ* ile biten cansız varlık isimlerinin çokluk eki *-hâ* aldıklarında uğradıkları ses değişikliğidir. Bu fasıl, sonunda *hâ-yı resmiyye* bulunan Farsça isimlerin *-gî* eki alarak mastar ismi hâline dönüşmelerinin anlatılmasıyla son bulur. İkinci fasılda sonunda *ye* şeklinde elif bulunan Arapça kelimelerin yazımı üzerinde durulur.

Altıncı bap birbirine benzeyen seslerin yazımı hakkındadır. Bu babın birinci faslında elif, hemze, ayın; ikinci faslında *te*, *tı*; üçüncü faslında *peltek se*, *sin*, *sad*;

dördüncü faslında ha, hı, he; beşinci faslında dal, dad; altıncı faslında zel, ze, dad, zı; yedinci faslında kef, vav; sekizinci faslında kef, ye; dokuzuncu faslında ye, vav harflerinin birbirine benzeyen yazımları örneklerle anlatılır.

Yedinci bap, hikâyât (hikâyeler), müsveddât (müsveddeler, karalamalar) adı verilen yazım alıştırmalarına ve bazı manzum örneklere ayrılmıştır.

2.3. Mükemmel Müsellesât-ı Müsteviyye ve Küreviyye

Mehmed Râşid'in Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne'de üsteğmen iken, usûl-i hendese muallimi Yüzbaşı Mehmet Ali ile birlikte Washington Üniversitesi profesörlerinden William Chauvenet'ten çevirdikleri trigonometri kitabıdır. Eser, H. 1322 (M. 1906)'de basılmış ve Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne ders programı dâhilinde, idadının üçüncü ve dördüncü sınıflarında okutturulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REHNÜMÂ-YI LISÂN-I TÜRKÎ

METNİN DÜZENLENMESİ HAKKINDA

1. Latin harfli metin hazırlanırken alıntı kelimelerdeki bütün uzunluklar gösterildi.
2. Eserin orijinal sayfa numaraları köşeli parantez içinde verildi.
3. Eserde geçen ve bugün kullanımdan düşmüş, az kullanılan veya ağızlarda yaşayan kelimelerin karşılıkları dipnotlarla verildi.
4. Okuyucuya kolaylık sağlaması için metne noktalama işaretleri eklendi.
5. Terim, örnek ve ekler italik harflerle yazıldı.
6. Özgün metinde yer alan tablolar aynı şekil özellikleriyle verildi.
7. Eski yazıyla aktarılması gereken kelimelerin okunuşları söz konusu unsurlardan hemen sonra yazıldı.
8. Eserde yer alan eklerin eski yazılı biçimleri parantez içinde verildi.
9. Eserde eksik yazılan harf, hece veya kelime köşeli parantez içinde gösterildi.

REHNÜMÂ-YI LISÂN-I TÛRKÎ

Mü'ellifi ve Mürettibi

Dâ'ire-i Bahriyye Nizâm Dâ'iresi Kalemi Mümeyyizi

ve

Sicill-i Ahvâl Müdürü

MEHMED RÂŞİD

[1] DÎBÂCE

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ¹³³

Hamd u sipâs-ı lâmia'tü'l-envâr-ı hakâyık ve şükr ü sitâyiş-i câmia'tü'n-nikât ve'd-dakâyık (cenâb-ı müfizi'l-ihsân ve'l-cüd tenezzehet zâtuhu 'ani'l-vâlid ve'l-mevlûdun¹³⁴) bârgâh-ı ehadiyyet-i iktinâhına elyak u şâyândır ki zât u sıfât-ı ilâhiyye ve kemâl-i kudret-i nâ-mütenâhiyyesini fehm ü idrâkte engâr-ı 'ukalâ ve 'ulemâ âciz ü kâsırdır.

Ve netâyic-i tasliye ve teslîmât-ı bî-gâyât-ı medînetü'l-'ulûmi's-şer'iyye ve'l-hikemiyye ve hazînetü'l-ma'ârifî'l-küllîyye ve'l-cüz'iyye olan (efsahu fusahâ'i'l-'Arab ve'l-'Acem efendimizin cenâb-ı risâlet-me'âbına) ahrâ ve çespândır ki zât-ı kudsiyyet-âyât-ı celîlesi sebeb-i îcâd-ı kâ'inat ü dâreynde bâ'is-i fevz ü necâttır.

Ve tarziye-i sâfiyât ve tehâyâ-yı vâfiyât pîşvâ-yı dîn-i mübîn ve bedreka-i şâhrâh-ı yakîn olan (âl ü ashâb ve etbâ'-ı kirâmına) sezâvâr u erzândır ki [2] her birerleri icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye ve neşr-i 'ulûm-ı âliye ve âliyye husûslarında necm-i hidâyet olmuşlardır.

Ba'dehu ziver-efzâ-yı mülk ü saltanat ve mü'essis-i bünyân-ı fazl u ma'rifet hilâfet-i küberâ-yı zamân ve şemsü'l-ma'ârif-i cihân veliyy-i ni'met-i bî-minnetimiz (El-gâzî 'Abdülhamîd Hân-ı Sâni efendimiz) hazretlerinin du'â-yı devâm-ı 'ömr ü ikbâl ve tevâfür-i şân-ı şevket ve iclâl-i şâhâneleriyle tezyîn-i ser-levha-i resâ'il ü kütüb eylemek akdem-i şerâ'it-i 'ubûdiyyet ve ehemm ü elzem-i vezâ'if-i zimmettir.

¹³³ Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

¹³⁴ Cömertlik ve ihsanını bolca saçan ve zatı doğurmaktan, doğrulmaktan münezzehtir olan yüce Allah'm...

Zât-ı fezâ'il-âyât-ı cenâb-ı cihân-bânîleri her cihetle eslâf-ı kirâmına fâ'ik ve 'asr-ı terakkiyât-hasr-ı mülûkâneleri es'ad-ı a'sâr denmeye hakîkaten sezâ ve lâyıktır. Şu evân-ı füyûzât-iktirânda cümle-i âsâr-ı 'inâyet-disâr-ı celîle ve cemîlelerinden birisi gerek memâlik-i mahrûsa-i şâhânelerinin her cihetinde ve gerek dârü's-sürûr-ı saltanat-ı seniyyede mevcûd bi'l-cümle etfâl-ı nev-resîdegânın ta'lîm ü terbiyyeleri için mekâtib-i müte'addide güşâdıyla usûl-ı tadrîsiyye ve terbiyyelerinde ve bâ-husûs me'ser-i menâfî'-i 'umûmiyyede terakkîce görülen zevâ'id ü nevâkısın imhâ ile ikmâl ü itmâmı hakkında müsâ'ade ve ibzâl buyurulan eltâf-ı mâlâ-nihâye-i şehriyârîleri üzerine pazar-ı intişârda 'ulûm u fûnûnun iktisâb eylediği şeref-i meziyyet ü revâcından dolayı her bir şeyde terakkiyât-ı kesîre ve ıslâhât-ı vefire neyyir-nümâ-yı sâha-i zuhûr ile enzâr-ı 'umûmiyyeye vaz'olunan hesapsız kütüb ü resâ'il sâyesinde pek çok sâhib-i iktidâr yetişerek vâsıl-ı merâtib-i refî'a [3] ve nâ'il-i ni'am-ı celîle olmakta bulunmuşlardır.

Hemân cenâb-ı hayrû'l-hâfızîn şevketlü, 'azametlü pâdişâh-ı 'adl ü dâd ve şehensâh-ı ma'ârif-mu'tâd efendimiz hazretlerini ile'l-ebed serîr-i übbehet-masîr-i mülûkânelerinde âlâm-ı semâviyye ve arziyyeden muhâfaza ve mezîd 'ömr ü 'âfiyet ile ber-karâr ve sâye-i ma'âlî-vâye-i cenâb-ı cihândârîlerinde cümlemizi esâret-i cehâletten âzâd ve ashâb-ı fazl u 'irfânı müzdâd ü bî-şümâr buyursun. Âmîn.

بحرمة من جاء رحمةً للعالمين¹³⁵

¹³⁵ Âlemlere rahmet olarak gelen (Hz. Muhammed)in hürmetine

Kıt'a

Şehenşâh-ı mükerrerem hazret-i 'Abdülhamîd Hân'ın

Du'â-yı hayrî olmuştur benim evrâd u ezkârım

İlahî zât-ı pâkinçün onu hıfz et hatâlardan

Serîr-i şevketi bâkî derûnu şâd ola dâ'im

[4] MUKADDİME

Cümlenin ma'lûmudur ki her kim olur ise olsun zihninde tasavvur eylediği makâsıd ü âmâlini¹³⁶ nezdinde bulunan muhâtabına ne yolda söylese tefhîm edebilir¹³⁷ ise mesâfe-i ba'îdede¹³⁸ bulunan muhâtab-ı gâ'ibine tahrîren¹³⁹ ifâde-i merâm etmek¹⁴⁰ kavâ'id-i lisân ile 'ilm-i kitâbete âşinâ olmaya tevakkuf eder.¹⁴¹

Lisânın kavâ'idine kesb-i vukûf edemeyen¹⁴² bir adam için tefekkür eylediği¹⁴³ üç beş kelimeyi bir yere getirip kâğıd üzerine koymak mümkün olamaz. Ve tahsîl ârzûsunda bulunduğu diğer lisânı kendi lisânına tatbîk edemez. Çünkü yazılmak istenilen 'ibârâtın cümlesi kavâ'id-i mahsûsa tahtında¹⁴⁴ bulunduğu cihetle eli kalem tutan her şahsa lisân-ı mâder-zâdının kavâ'idini lâıykıyla bilmek ve yazacağı umûr u husûsâtını¹⁴⁵ onunla mukâyese eylemek iktizâ eder¹⁴⁶ ki me'âl ü mefhûmunu kolayca fehm ü idrâkte kârî'nin¹⁴⁷ şekk ü şübhesi kalmasın.

¹³⁶ Maksat ve emeller, söylemek istenilenler

¹³⁷ Anlatmak

¹³⁸ Uzak mesafe

¹³⁹ Yazıyla

¹⁴⁰ İsteğini anlatmak

¹⁴¹ Bağlı olmak

¹⁴² Öğrenmemek, anlamamak, bilmemek

¹⁴³ Düşünmek

¹⁴⁴ Alt

¹⁴⁵ İş ve konular

¹⁴⁶ Gerekmek

¹⁴⁷ Okuyucu

Lisân-ı letâfet-beyân-ı ‘Osmânî, ‘Arabî ve Fârisî lisânlarından mürekkebe olup¹⁴⁸ kitâbet-i ‘Osmâniyye’de isti’mâl olunan¹⁴⁹ kelimât-ı ‘Arabiyye ve Fârisiyye’nin kâ’idelerini Türkçeye tekâbül ettirerek zabt u hıfz eylemek¹⁵⁰ umûr-ı tabî’iyyeden¹⁵¹ ise de ne çâre ki henûz mekâtibde¹⁵² mükemmel Türkçe bir sarf risâlesi bulunamamasından nâşî¹⁵³ ‘aksi olarak lisân-ı âher¹⁵⁴ tahsîl emelinde [5] bulunanlar birçok zamân çalıştıktan sonra bir dereceye kadar Türkçe lisân ne demek olduğunu idrâk ediyorlar. Bu ise en ziyâde dâ’î-i te’ehhürât u müşkilât¹⁵⁵ olmağla matlûb olan¹⁵⁶ semere lâyıkıyla hâsıl olamıyor.¹⁵⁷

El-hâletü hazîhi¹⁵⁸ meydânda deverân eden¹⁵⁹ Türkçe sarf risâlelerinin cümlesi *Kavâ’id-i ‘Osmâniyye* nâm risâleye mürâca’atla mündericâtı¹⁶⁰ bulunan kavâ’id-i Türkiyye’nin ‘ibârât u taksîmâtı¹⁶¹ değiştirilerek tertîb olunmuş şeyler olduğundan, istifâdece pek noksân görüldüğü ve mümkün mertebe tahsîl ü tatbîke

¹⁴⁸ Oluşmak

¹⁴⁹ Kullanılmak

¹⁵⁰ Anlayıp kavramak

¹⁵¹ Doğal işler

¹⁵² Mektepler, okullar

¹⁵³ Ötörü

¹⁵⁴ Başka dil, diğer bir dil

¹⁵⁵ Gecikme ve zorluk sebebi

¹⁵⁶ İstenilmek

¹⁵⁷ Ortaya çıkmak

¹⁵⁸ Şimdi, bugün

¹⁵⁹ Dönmek, dolaşmak, yer almak

¹⁶⁰ İçindekiler

¹⁶¹ Cümle ve bölümler

elverişli diğer bir sarf kitâbının vücûduna ihtiyâc messeylediği¹⁶² Mekâtib-i Rüşdiyye-i ‘Umûmiyye mu’allimlerinin çoğundan işitilmesi ve ba’zı taraftan dahi teşvîk ü tergîb olunması¹⁶³ üzerine Şûrâ-yı Bahriyye Nizâm Dâ’iresi Kalemi mümeyyizlerinden¹⁶⁴ ve Dâ’ire-i Bahriyye Sicill-i Ahvâl Müdürü Mehmed Râşid kullarının yirmi beş seneden mütecâviz¹⁶⁵ bu yolda ve imlâ husûsunda pek çok tecrübesi sebkât ederek¹⁶⁶ nev-resîdegân-ı ebnâ-yı vatana¹⁶⁷ ma’a’l-‘aciz ve’l-kusûr¹⁶⁸ nâçizâne bir hizmet etmek niyet-i hâlisesiyle te’lif ü tanzîmine muvaffak olduğu işbu *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türki* nâm risâlede münderic bulunan¹⁶⁹ kavâ’id-i Türkiyye kütüb-i sâ’ireye¹⁷⁰ kıyâs kabûl etmez mertebede tevsî’ olup¹⁷¹ tahsîlce şâkirdâna¹⁷² yüsr ü sühûlet olmak¹⁷³ ve izâ’a-i vakt etmemek¹⁷⁴ için resâ’il-i sâ’irede¹⁷⁵

¹⁶² Meydana gelmek

¹⁶³ Teşvik edilmek, isteklendirilmek

¹⁶⁴ Kâtip; sınavda bulunup öğrenci bilgisini yoklayan öğretmen

¹⁶⁵ Fazla, çok

¹⁶⁶ Geçmek, ilerlemek

¹⁶⁷ Yeni yetişen vatan çocukları

¹⁶⁸ Aciz ve kusurlarıyla birlikte

¹⁶⁹ İçinde bulunmak, yer almak

¹⁷⁰ Diğer kitaplar

¹⁷¹ Genişletilmek

¹⁷² Öğrenciler

¹⁷³ Kolaylık olmak

¹⁷⁴ Boşuna zaman harcamamak, vakit kaybetmemek

¹⁷⁵ Diğer kitaplar

muharrer¹⁷⁶ ta'rîfât u haşviyyât-ı zâ'ide¹⁷⁷ kaldırılarak ihtisâr edilmiştir.¹⁷⁸

İşbu risâle altı bâb ve dokuz fasıldan 'ibâret olup her fasılda **[6]** ne mikdâr kâ'ide bulunduğuna dâ'ir okutulan derslerde hâcegân¹⁷⁹ tarafından şâkirdâna kesb-i mümârese ettirmeye¹⁸⁰ mahsûs iki yüz elliden mütecâviz su'âl vaz'olunduğu¹⁸¹ gibi nihâyet-i risâlede 'ibârât-ı Türkiyye'nin kavâ'ide tatbîken halli zımında¹⁸² bir hâtime dahi 'ilâve konmuştur.

¹⁷⁶ Yazılmış, yazılı

¹⁷⁷ Gereksiz sözler ve tarifler

¹⁷⁸ Kısaltılmak

¹⁷⁹ Hocalar

¹⁸⁰ Yatkinlik kazandırmak, alıştırma yaptırmak

¹⁸¹ Konulmak

¹⁸² Amaç, maksat

[7] BÂB-I EVVEL

Hurûfâtın Ta'rîf ü Tefhîmi ile Harekât Vesâ'ire Beyânındadır

Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî, 'Osmânlı lisânını doğru söyleyip sahîh¹⁸³ yazmak için bir fendir. Söyleyip yazmak birtakım kelimelerden ve kelimeler dahi harflerden mürekkebe ü mürettebdır.¹⁸⁴

BİRİNCİ FASIL

Harf: İnsânın ağzından çıkan türlü türlü seslerdir ki otuz üç dâne olup bunlardan (ا، و، ه، ی) harflerine *hurûf-ı savtiyye* derler, hareke makâmında kullanılır. Bâkîlerine *hurûf-ı sâmite* ta'bîr olunur, harekesiz okunmaz. Hurûfât-ı mezbûreden¹⁸⁵ (پ، چ، ك) harfleri hem lisân-ı Türkîde ve hem de lisân-ı Fârisîde bulunup fakat (ژ) harfi yalnız Fârisî lisânına ve (ژ) harfi dahi Türkçeye mahsûstur.

Hurûf-ı Sakîle ve Hafife

(ح، خ، ع، غ، ص، ض، ط، ظ، ق، ك) bu [8] on harf kalın okunduklarıçün *hurûf-ı sakîle* ve kalan yirmi üç harf ince ses verdiklerinden *hurûf-ı hafife* derler.

¹⁸³ Doğru

¹⁸⁴ Tertip olunmuş

¹⁸⁵ Yukarıda söylenmiş olan harfler, adı geçen harfler

Hurûf-ı Munfasıla ve Muttasıla

(ا، د، ذ، ز، ث، و) harfleri imlâca kendilerinden sonra gelen hurûfâtın hiçbirine bitişmediklerinden *hurûf-ı munfasıla*, bunlardan başkaları iki taraftan birbirine bitişdikleriçün *hurûf-ı muttasıla* ta'rîf olunur.

Tenbîh: Hurûfât-ı mezkûreden¹⁸⁶ (ث، ذ، ز، ض، ظ، ع) harfleri lisân-ı Türkîde bulunmayıp Türkçe kelimelerin imlâlarında buralara dikkat olunması elzemdir ki hatâ vâki' olmasın.

Hurûfât-ı Şemsiyye

(ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن) harfleri olup on dört 'adeddir. 'Arabî kelimelerin evvelinde bulunan elif lâm (ا ل) harf-i ta'rîfinden sonra hurûfât-ı mezkûreden biri bulunsa ol vakit lâm (ل) harfî telaffuz olunmaz.

Misâl: التاجر *et-tâcir*, الثعلب *es-sa'leb*, الدواب *ed-devâbb*, الذيل *ez-zeyl*, الرمان *er-rümmân*, الزكى *ez-zekî*, السلم *es-selem*, الشيخ *eş-şeyh*, الصبى *es-sabî*, الضياء *ez-ziyâ'*, الطين *et-tıyn*, الظاهر *ez-zâhir*, اللحية *el-lihye*, النحيف *en-nahîf* gibi.

¹⁸⁶ Adı geçen harfler

[9] Hurûf-ı Kameriyye

(ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، و، ه، ي) bunlar dahi on dört ‘aded

harftir. Bu harflerden evvel gelen elif lââm (ال) harf-i ta’rîfi telaffuz olunur.

Misâl: الابل *el-ibil*, البحر *el-bahr*, الجزم *el-cezm*, الحطب *el-hatab*, الخير *el-hayr*,
العادل *el-‘âdil*, الغالب *el-gâlib*, الفجر *el-fecr*, القدم *el-kadem*, الكاتب *el-kâtib*, الملح *el-milh*,
الوصى *el-vasî*, الهارب *el-hârib*, اليفوت *el-yâkût* gibi.

Ta’rîf-i Kelimât

Birkaç harfin bir yere tecemmu‘na¹⁸⁷ kelime derler.

Misâl: *gitmek, bekle, göndermek, sormak* gibi.

Ta’rîf-i Cümle

Her yazılan ‘ibâre birtakım kelimelerden terkîb ü tertîb olunduğuçün *cümle* yâhûd *kelâm* denilir.

Misâl: *Lisân öğrenmek için dikkatli sarf kitâbı okumalıdır* ‘ibâresi gibi.

¹⁸⁷ Toplanma, birikme

[10] İKİNCİ FASIL

Harekât Vesâ'ire Beyânındadır

Hurûfâtı okutmak için iki nev' hareke olup bir nev'ine *hareke-i resmiyye* ve diğer nev'ine *hareke-i harfiyye* denir.

İsimleri	Med	Üstün	Esre	Ötre	
Hareke-i resmiyye	-	´	˘	˙	gibi
Hareke-i harfiyye	̄	ˆ	˚	˛	

İhtâr: Lisân-ı ‘Osmânîde harekeler hurûfâta tâbi’dir. Eğer harekenin bulunduğu harf sakîl ise hareke dahi sakîl ve hafif ise hareke dahi hafif okunur. El sine-i ecnebiyye bunun ‘aksi olup hurûfât, harekâtın sıklet ve hiffetine göre telaffuz olunur.

Misâl:

Sakîl olanlar *hâtır, katre, uzun, top*

Hafif olanlar *kâmil, emek, üzüm, bülbül* gibi.

Tenvîn Vesâ'ire Beyânındadır

Harekâtтан ma'dûd olup¹⁸⁸ zîr-i muharrerü'l-eşkâl¹⁸⁹ tenvînler vardır.

¹⁸⁸ Sayılmak, addedilmek

¹⁸⁹ Biçimleri aşağıda yazılı

- (ُ) iki üstün أَبَدًا *ebeden*, كَرَمًا *keremen*, لُطْفًا *lutfen* gibi.
- (ِ) iki esre بِحَقِّ *bihakkın*, حُبِّ *hubbin*, عَيْنِ *'aynin* gibi.
- (ُ) iki ötre شُكْرًا *şükrün*, حِفْظًا *hifzun*, فِعْلًا *fi'lün* gibi.
- [11] (َ) cezm عَنْ *'an*, مِنْ *min*, أُمُّ *üm* gibi.
- (ِّ) teşdîd تَبَدُّلًا *tebeddül*, تَعَدَّى *ta'addî*, تَمَكَّنَ *temekkün* gibi.

İşbu tenvînler 'Arab lisânına mahsûs ve nûndan bedel olarak isti'mâl olunur.¹⁹⁰ Zikrolunan cezm iki harfî birbirine rabt etmek¹⁹¹ için kullanılıp dâ'imâ kendisinin bulunduğu harfte hareke bulunmaz.

Kelimât-ı 'Arabiyye'de bir cinsten iki harf bitişik bulunsa birini hazfla¹⁹² diğerinin üzerine bir şedde 'alâmeti vaz'la¹⁹³ harf-i mezkûr¹⁹⁴ iki kere okunur.

İhtâr: Zikrelediğimiz tenvînler ile şedde, lisân-ı 'Arab'a mahsûs olup kelimât-ı Türkiyye'de bulunmaz. Eğerçi hurûfât ve harekât ile tenvînât hakkında daha ziyâde ma'lûmât almak isteyenler bundan mukaddem te'lîf ü intişârına¹⁹⁵ muvaffak olduğum *Usûl-i İmlâ* nâm risâleye mürâca'at etmek lâzım gelir.

¹⁹⁰ Kullanılmak

¹⁹¹ Bağlamak

¹⁹² Aradan çıkarma, atma

¹⁹³ Konma, konulma

¹⁹⁴ Söz konusu harf

¹⁹⁵ Yazma ve yayımlama

Hurûfât ve Harekât Vesâ'ireye Dâ'ir Su'âller

1	Lisân-ı 'Osmânîde hurûfât kaçtır?	2	Hurûf-ı sakîleyi say.
3	Hurûf-ı munfasıla hangileridir?	4	Lisân-ı Türkîde bulunmayan kaç harftir?
5	Hurûfât-ı şemsiyye ve kameriyye kaçar dânedir?	6	Kelime ve cümle ne demektir?
7	Hareke-i resmiyye ve harfiyye nedir?	8	Tenvîn ve cezm ve teşdîdi ta'rîf eyle.

[12] BÂB-I SÂNÎ

İsim Beyânındadır

İsim, cânlı ve cânsız olan ve göz ile görülüp görülmeyen şeylerden haber veren kelimedir: *insân, taş, yıldız, ikbâl* gibi.

İsm-i Cins

Cânlı ve cânsız olup birbirine benzeyen ve emsâli çok olan şeyleri beyân eden kelimedir: *ev, çocuk, kitâb, koyun* gibi.

İsm-i Hâs

Cânlı ve cânsız eşyâdan tek ve yalnız olanları gösteren kelimedir: *Güneş, Ay, İstanbul, Hasan, 'Alî* gibi.

İsm-i Câmid

Cânsız şeyleri bildiren kelimedir: *demir, toprak, taş* gibi.

İsm-i Mürekkeb

İki isim birleşip bir şey ifâde [eden] kelimedir: *baş örtüsü, yüz yastığı, ayakkabı* gibi.

[13] İsm-i Tasgîr

Bir şey'in diğer bir şey'e nisbetle küçüklüğünü beyân eden kelimedir. Ve edât-ı tasgîr *-cık* (جق), *-cik* (جك), *-ca* (جه) harfleridir: *konakçık, âteşçik, sandalcık, ufakça vesâ'ire* gibi. Ve ba'zı kere hürmet ü şefkat için *kızcağızım, paşacığım, beyceğizim, efendiciğim* denir.

İsm-i Mensûb

Bir ismin âhirine *-lu* (لو), *-li* (لى), *-gin* (كين), *-men* (من) harflerini zamlarla nisbet¹⁹⁶ ve temellük¹⁹⁷ beyân eder.

Nisbet beyân eylediğine misâl: *Bosnalı, Şâmlu, Türkmen, kölemen.*

Ve temellük ifâde ettiğine misâl: *uslu, mâllı, zengin* gibi.

¹⁹⁶ Bağlılık, mensubiyet

¹⁹⁷ Sahip olma

İsm-i Zamân ve Mekân ve İsm-i Masdar ile İsm-i Âlet

Bir ismin âhirine *-lık* (لِق), *-lik* (ك) harfleri kondukta hem *ism-i zamân* ve *mekân* ve hem de *ism-i masdar* ve *ism-i âlet* olur.

İsm-i zamâna misâl: *yıllık, aylık, haftalık, günlük* gibi.

Ve ba'zen mahsûsiyyet beyân eder: *bayramlık, cum'alık, yâbânlık* gibi.

İsm-i mekâna misâl: *dağlık, taşlık, odunluk, kömürlük, güllük, çemenlik* vesâ'ire gibi.

[14] Kâ'ideye muhâlif birtakım ism-i mekânlar vardır ki semâ'a¹⁹⁸ mütevakkıftır.¹⁹⁹

Misâl: *akıntı, gezinti, yıkıntı, sulak, bataklık, çorak, uçurum, bodrum, tuzla, kumsal, fabrika* isimleri gibi.

İsm-i masdara misâl: *babalık, beylik, paşalık* gibi.

İsm-i âlet olduğuna misâl: *tuzluk, biberlik, avadanlık* gibi.

Tenbîh: Türkçe ism-i âlet bir kâ'ide tahtında olmayıp semâ'a mütevakkıf bulunmağla tahrîri²⁰⁰ münâsib görüldü.

Misâl:

1. *kalemdân, rîgdân*²⁰¹, *şem'dân*

2. *ölçek, dibek, çömlek*

3. *burgu, bıçkı, çalgı*

4. *sürgü, süzgülü, keski*

¹⁹⁸ İştirme, duyma; kuralsız olma

¹⁹⁹ Bağlı

²⁰⁰ Yazılma

²⁰¹ Yazıdaki mürekkebi kurutmak için dökülen çok ince ve renkli bir tür kumun konulduğu hokka

5. *çanak, nacak, tabak*

6. *uyguç²⁰², sorguç²⁰³, hartuç²⁰⁴*

7. *süzgeç, kısac²⁰⁵, tıkaç²⁰⁶*

8. *destere, keser, balta, rende vesâ'ire gibi.*

Nâ'ibü'l-İsim

İki zât beyninde²⁰⁷ hikâye olunan bir şey'i veyâ bir şahsı başkaları anlamamak için kapalı söylenen lafızlardır.

Misâl:

Onu size götürürüm.

Dediğimizi gördüm.

Beriki bize geldi.

Öteki oraya gitti 'ibâreleri gibi.

Kemiyet Beyânındadır

Tek bir şeyi beyân eden isimlere *müfred* ve birden ziyâde ifâde [15] eyleyen isimlere *cem* ' derler ve '*alâmet-i cem* ' -lar (ج) harfleri olup isimlerin âhirine konur.

²⁰² Tahta kaşık yapmak için kullanılan gereç

²⁰³ Tuğ

²⁰⁴ Büyük fişek, topa doldurulan fişek

²⁰⁵ Demircilerin kızgın demiri tuttıkları maşa gibi bir araç

²⁰⁶ Bez tıpa, ağza tıklan eziyet aleti

²⁰⁷ Ara

Müfred olduğuna misâl: *hokka, mürekkeb, kalem, kâğıd* gibi.

Cem' olduğuna misâl: *hokkalar, mürekkebler, kalemler, kâğıdlar* gibi.

Tenbîh: Ba'zı isimler vardır ki müfred olduğu hâlde ma'nâsından cem' olduğu anlaşılır:

Misâl:

*İnsân nâtıktır*²⁰⁸ ve *hayvân sâmittir*²⁰⁹ gibi ki insânın cümlesi söyler ve hayvânın hiçbiri söylemez demektir.

Fâ'ide: Ve ba'zı isimler vardır ki çokluk ve azlık cihetiyle mikdâr beyân eder.

Misâl: *bir alay asker, bir bölük adam, bir takım hayvân, birçok eşyâ, bir yığın buğday, bir demet çiçek, bir deste kalem, bir içim hûr, bir çekim enfiyye, bir yutum kahve, bir yumak iplik, bir çile ibrişim, bir tutam ot, bir giyim na'l vesâ'ire* gibi.

Keyfiyyet-i Türkiyye Beyânındadır

Lisân-ı letâfet-resân-ı Türkîde mü'ennes ve müzekker ba'zen te'nîs ve tezkîri müsâvî²¹⁰ ve i'tibârî olarak birtakım isimler vardır ki kavâ'id-i mahsûsa tahtında olmayıp ancak telaffuzda ol ismin ma'nâsından müzekker veyâ mü'ennes olduğu anlaşılır.

²⁰⁸ Söyleyen, konuşan

²⁰⁹ Konuşamayan

²¹⁰ Aynı, denk

[16] Zâta Mahsûs Mü'ennes-i Hakîkî İsimler

dişi, hanım, hatun, kadın, hemşîre, hala, teyze, kız, gelin, elti, baldız, bacı, ana, nine, sarâyli²¹¹, lohusa, dadı, yenge, dul, ebe, nâtûr²¹², soygun²¹³, kahpe, sevicî²¹⁴, halâyık, kokana, karı isimleri gibi.

Hayvânâta Mahsûs Mü'ennes İsimler

kısrak, inek, düve, tavuk, kuluçka, marya²¹⁵, kancık gibi.

Mü'ennes İ'tibâr Olunan Nebât İsimleri

rûyınıgâr²¹⁶, kızmemesi²¹⁷, hanımküpesi, hanımeli, hanımtırnağı, çeşmizen, gelinfeneri²¹⁸, Ayşekadın fasulyesi vesâ'ire gibi.

²¹¹ Osmanlı Devleti'nde padişah sarayında bulunmuş olan kadın

²¹² Bahçe bekçisi; hamam hizmetçisi

²¹³ Bir düğün vesair cemiyette hizmet etmek için ağır esvabını çıkarıp hafif kıyafete girmiş hizmetçi kadın

²¹⁴ Kendi cinsinden kimselerle cinsel ilişkide bulunan kadın

²¹⁵ Beş yaşından büyük veya damızlık dışı bırakılmış dişi koyun

²¹⁶ Pembe renkli bir üzüm; bir cins zambak

²¹⁷ Greyfurt

²¹⁸ Patlıcangillerden, kırmızı ve ekşimsi meyvesi idrar söktürücü olarak kullanılan, çok yıllık ve otsu bir bitki, gelin otu

Hakîkî ve İ'tibârî Müzekker İsimleri

Merâtib ü menâsıb-ı mülkiyye ve 'askeriyye cümleinin ma'lûmu olduğu cihetle onlardan sarf-ı nazar kılınarak²¹⁹ zâta mahsûs müzekker isimleri beyân olunur: *bey, ağa, baba, 'amuca, dayı, bacanak, oğul, güveyi, ergen, koca, uşak, köle, er, erkek, enişte, sağdıç, şeyh, imâm, mü'ezzin, kayyim²²⁰, bekçi, kapıcı, sarrâf, bakkâl, kasap, manav, dalgıç, arayıcı²²¹* vesâ'ire gibi.

[17] Hayvânâta Dâ'ir Müzekker İsimler

at, tay, öküz, boğa, buzağı, koç, kurbân, horoz, tosun, rehvâr²²² vesâ'ire gibi.

Müzekker İ'tibâr Olunan Nebât İsimleri

'itrîşâhi²²³, habbüsselâtin²²⁴, çavuş üzümü²²⁵, Mustafâbey armudu,

²¹⁹ Sayılmamak, hesaba katılmamak

²²⁰ Cami işlerini yapan görevli, cami hizmetçisi

²²¹ Denize düşen şeyleri arayıp çıkarmakla görevli kimse; gümrük memuru

²²² At

²²³ Fasulye çiçeği

²²⁴ Sütleğengillerden, tropik bölgelerde yetişen, ağaç veya ağaççık durumunu alabilen, tohumlarından koyu bir bitkisel yağ elde edilen, bir yıllık otsu bitki, kene otu

²²⁵ Kabuğu ince, çekirdeği ufak, iri taneli bir tür beyaz üzüm

*horozibiği*²²⁶, *öküzdili*²²⁷ vesâ'ire gibi.

Te'nîs ve Tezkîri Müsâvî Olan İsimler

Sultân, efendi, hâce, kayın, karındaş, usta, kalfa, aşçı, üvey, öz isimleri hem mü'ennes ve hem de müzekker olarak isti'mâl olunur.

Mü'ennes olduğuna misâl: *Ferahşâd Sultân, hanımefendi, hâce kadın, kaynana, kız karındaş, Penbe usta, Dilber kalfa, aşçı kadın, üvey kız, öz hemşire gibi.*

Müzekker olduğuna misâl: *Sultân Alâ'addîn, beyefendi, Ahmed Hâce, kaynata, erkek karındaş, Şâkir usta, Receb kalfa, aşçıbaşı, üvey oğul, öz peder gibi.*

İzâfet Beyânındadır

İki ismi birbirine rabt etmeye *izâfet* denir. Bu da iki nev' olup [18] birine *izâfet-i lâmiyye* ve diğesine *izâfet-i beyâniyye* derler.

İzâfet-i Lâmiyye

Nisbet ve temellük ma'nâsını beyân için birinci ismin âhirine bir *-n* (ن) getirildikte *muzâfu 'n-ileyh* ve ikinci ismin âhirine bir *-ı* (ى) konuldukta *muzâf* olur.

²²⁶ Kırmızı çiçekleri horoz ibiğini andıran bir süs bitkisi

²²⁷ 30-60 cm yükseklikte, tüylü, çok yıllık ve otsu bir bitki

Nisbet beyân eylediğine misâl: *beyin oğlu, çeşmenin suyu, bâğın üzümü* gibi.

Temellük ifâde ettiğine misâl: *çocuğun kitâbı, efendinin mâlı, ağanın bahçesi* gibi.

İşbu iki misâlde yazılan isimlerin birincileri muzâfu'n-ileyh ve ikincileri muzâftır.

İzâfet-i Beyâniyye

Muzâfın nev'ini beyân etmek için muzâfu'n-ileyhin âhirindeki sağır nûnu hazfetmek²²⁸ lâzım gelir.

Misâl: *fîşne i'lâcı, kuş üzümü²²⁹, ma'den kaşık, altın tabak* vesâ'ire gibi.

Tenbîh: Birkaç izâfet bir yere geldikte ona *izâfet-i tetâbu'iyye* denir.

Misâl: *birinci ordu-yı hümâyûnunun ikinci alayının üçüncü taburunun dördüncü bölüğünün beşinci onbaşının altıncı neferi* gibi.

Tasrîfât-ı Ahvâl-i İsim

Ma'lûm ola ki isimler bir tarzda durmayıp türlü türlü değıştiğinden bunlara *fazalât* ta'bîr olunup ber-vech-i âti²³⁰ tasrîf olunur.

²²⁸ Atmak, ortadan kaldırmak

²²⁹ Siyah, çok ufak taneli, çekirdeksiz bir üzüm çeşidi

²³⁰ Aşağıda olduğu gibi

[19] İsimlerin Tasrifi

mücerred	<i>ağa</i>	<i>kitâb</i>	<i>kalem</i>	<i>şükür</i>
muzâfu'n-ileyh	<i>ağanın</i>	<i>kitâbın</i>	<i>kalemin</i>	<i>şükürün</i>
muzâf	<i>ağasını</i>	<i>kitâbını</i>	<i>kalemmini</i>	<i>şükürünü</i>
mef'ûlü'n-bih	<i>ağayı</i>	<i>kitâbı</i>	<i>kalemi</i>	<i>şükürü</i>
mef'ûlü'n-'anh ve minh	<i>ağadan</i>	<i>kitâbdan</i>	<i>kaleminden</i>	<i>şükürden</i>
mef'ûlü'n-ileyh	<i>ağaya</i>	<i>kitâba</i>	<i>kaleme</i>	<i>şükre</i>
mef'ûlü'n-fih	<i>ağada</i>	<i>kitâbda</i>	<i>kalemde</i>	<i>şükürde</i>
mef'ûlü'n-ma'a	<i>ağa ile</i>	<i>kitâb ile</i>	<i>kalemle</i>	<i>şükür ile</i>
mef'ûlü'n-leh	<i>ağa için</i>	<i>kitâb için</i>	<i>kalem için</i>	<i>şükür için</i>
harf-i nidâ	<i>ey ağa</i>			

İsim Bahsine Dâ'ir Su'âller

1	İsim neye der? ²³¹	2	İsim kaç nev'dir?
3	İsm-i cins nedir?	4	İsm-i hâs hangi isimlerdir?
5	İsm-i câmid nedir?	6	İsm-i tasgîri ta'rîf et.
[20] 7	İsm-i mensûb nasıl yapılır?	8	İsm-i zamânı ne ile bilirsin?
9	İsm-i mekânı beyân et.	10	İsm-i masdar nedir?
11	İsm-i âleti nasıl yaparsın?	12	Nâ'ibü'l-isim nasıl olur?
13	Kemiyet ne demektir?	14	Keyfiyyet ne vechledir?
15	Mü'ennes-i hakîkî ve i'tibârî hangi isimlerdir?	16	Müzekker-i hakîkî ve i'tibârî isimlerini sayabilir misin?
17	Te'nîs ve tezkîri müsâvî isimler nedir?	18	İzâfet neye derler?
19	İzâfet-i lâmiyyeyi neden anlarsın?	20	İzâfet-i beyâniyye ta'bîri nedir?
21	İsm-i mücerred neye derler?	22	Muzâfu'n-ileyh nasıl olur?
23	Muzâf nasıldır?	24	Mef'ûlü'n-bihi ne vechle bilirsin?
25	Mef'ûlü'n-'anh ve minhin âhîrinde ne harfleri vardır?	26	Mef'ûlü'n-ileyh edâtı nedir ve nasıl yapılır?
27	Bir ismin nihâyetine hangi harf gelirse mef'ûlü'n-fih olur?	28	Mef'ûlü'n-ma'ayı yapmak için ismin âhîrine nasıl harf koymalı?
29	Mef'ûlü'n-leh neden ma'lûm olur?	30	Harf-i nidâ nedir?

²³¹ derler veya denir (hızl.)

[21] BÂB-I SÂLİS

Sıfat Beyânındadır

Bir isim 'ilâve olunup ol ismin büyük küçük, uzun kısa, güzel çirkin, sert yumuşak, renkli ve daha başka türlü olduğunu beyân eden kelimeye *sıfat* ve ol isme *mevsûf* derler.

Misâl: *yeni konak, gayretli çocuk, 'akıllı insân*

yâhûd

Bu konak yenidir.

Şu çocuk gayretlidir.

İnsanlar 'akıllıdır gibi ki yeni, gayretli, 'akıllı kelimeleri sıfat ve konak, çocuk, insân isimleri mevsûf olur.

Sıfatlar *kıyâsî* ve *semâ'î* olarak iki türlü olup kıyâsî birtakım kavâ'ide tatbiken öğrenilen sıfatlardır.

Sıfat-ı Kıyâsiyye Beyânındadır

1. Sıfat-ı Mensûbiyye

Sıfatların âhirine *-lu* (لو) ve *-lı* (لى) ve *-gin* (كين) harfleri konur. Ve *-lu* (لو) harfi mevki' tanzîminde kullanılır: *şevketlü, devletlü* gibi. Ve *-lı* (لى), *-gin* (كين) harfleri her şeyde kullanılır.

Misâl: [22] *nâzlı, edâlı, kibirli, zengin* gibi.

2. Sıfat-ı Mürekkebe

Mevsûfun evveline ma'nâca yek-diğerine muhâlif iki sıfat gelmekle husûle gelir.²³²

Misâl: *alçaklı yüksekli şem'dân, uzunlu kısalı kalem, irili ufaklı ceviz, eğrili büğrülü değnek, ekşili tatlılı nâr, allı yeşilli yâhûd siyâhlı beyâzlı basma* gibi.

3. Sıfat-ı Tasgîriyye

Bir mevsûfun küçüklük ve azlık cihetiyle hâl ve şânını beyân eder.

Misâl: *ufak, ufacık, ufakça, ufarak, yüksecek, yükserek* gibi.

Tenbîh: Bir şey'in en ziyâde küçüklüğünü beyân eden kelimeye *sıfat-ı asgariyye* denir.

Misâl: *küçücük, küçümencik, mini mini, mini minicik, kırpıntı, ufantı, kırıntı* gibi.

4. Sıfat-ı Masdariyye

Sıfatların âhirine *-lik* (لك) ve *-lık* (لىق) harflerinin vaz'ıyla yapılır.

Misâl: *güzellik, çirkinlik, kuraklık, kâtiblik* gibi.

²³² Oluşmak, meydana gelmek

5. Sıfat-ı Müşâreket

Hâl ve şân cihetiyle iki şahsın birbirine tamâmıyla muvâfık²³³ ve müşâbih²³⁴ [23] bulunduğunu beyân için sıfatların âhirine *-daş* (داش) harfleri konmak iktizâ eder.²³⁵

Misâl: *adaş, boydaş, yoldaş, ayaktaş²³⁶, karındaş, arkadaş* gibi.

6. Sıfat-ı Te’kîdiyye

Bir sıfatı iki kere söylemekle hâsıl olur.

Misâl: *güzel güzel, ağır ağır, apul apul²³⁷, tombul tombul* gibi.

7. Sıfat-ı Mübâlağa

Bu sıfatlar lisân-ı ‘Arab’da mübâlağa ile ism-i fâ’il denilen sıfat olup bunun âhirine *-kan* (كان), *-ken* (كن), *-gaç* (غاچ), *-ak* (اق) harfleri konulur.

²³³ Uygun

²³⁴ Benzer

²³⁵ Gerekmek

²³⁶ Arkadaş, dost

²³⁷ Tombul çocuklar bacaklarını açarak (salına salına yürümek)

Misâl: *çalışkan, unutkan, itişken²³⁸, çekişken²³⁹, utangaç, usangaç, atak²⁴⁰, yanşak²⁴¹, cırlak²⁴², dalgıç, bilgiç, zırtaboz, üşengeç, obur* kelimeleri dahi sıfat-ı mübâlağadır.

8. Sıfat-ı Tafdîliyye

Bir mevsûfun evveline *çok, pek, en, daha, gereği gibi* kelimeleri konur.

Misâl: *çok güzel, pek â'lâ, en fenâ, gereği gibi büyük, daha siyâh, ziyâde geniş* gibi.

9. Sıfat-ı Müşebbehe

İşbu sıfat-ı müşebbehe iki nev' olup birincisine *sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe* [24] ve ikincisine *sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekkede* ta'bîr olunur. Sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe yapmak için sıfatların âhirine *-msı* (مسى), *-ca* (جه), *-tirak* (تراق), *-tirek* (ترك), *-men* (من) harfleri 'ilâve olunur.

²³⁸ Kavgacı

²³⁹ Kavgacı

²⁴⁰ Geveze; ipsiz sapsız

²⁴¹ Geveze

²⁴² İnce ve sürekli sesle bağırıp ağlayan; çabuk ağlayan

Misâl: *beyâzımsı, sarımtırak, yeşimtirek²⁴³, delişmen²⁴⁴, insânca, konakımsı, buruşuk, soluk* gibi.

Sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekke için dahi sıfatların âhirine *-gun* (غون), *-gın* (غين), *-kın* (فین), *-kün* (كون), *-kin* (كين) harfleri vaz' olunur.

Misâl: *yorgun, azgın, şaşkın, düşkün, pişkin* gibi.

Tenbîh: Kâ'ideye muhâlif birtakım sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekke daha vardır ki semâ'a mütevakkıfkır.

Misâl: *korkak, ütek²⁴⁵, ödle, ürkek, yoksul, uysal, korkunç, gülünç, savruk²⁴⁶, kiskanç* kelimeleri gibi.

10. Sıfat-ı Fâ'iliyye ya'nî İsm-i Fâ'il

İsm-i fâ'il-i ma'lûm ve *ism-i mef'ûl-i mechûl* olan emr-i hâzırlardan yapılır.

Lisân-ı Türkîde ism-i fâ'il beş türdür.

Birinci: Emr-i hâzırların âhirine hafflerde *-en* (ن) ve sakîllerde *-an* (ان) harfleri vaz' olunur.

Misâl: *bilen, gören, okuyan, yazan* gibi.

İkinci: Emr-i hâzırların âhirine *-ıcı* (جى , يجى) harfleri konur.

[25] **Misâl:** *bilici, görücü, okuyucu, yazıcı* gibi.

²⁴³ Açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen, değerli bir taş gibi

²⁴⁴ Çılgın

²⁴⁵ Korkak, ürkek

²⁴⁶ Aklını işine vermeyen, dağınık, dikkatsiz

Üçüncü: İsm-i fâ'il yerine muzâri' sîgası kullanılır.

Misâl:

Kuş gibi uçar.

Ağaç yer bir kurttur gibi.

Dördüncü: Emr-i hâzırların âhirine *-erek* (ر ك), *-arak* (ر ق) harfleri

konuldukte te'kîd ve istimrâr beyân eder.

Misâl: *gülerek, ağlayarak* gibi.

Beşinci: Fâ'ilin meşgûliyyetini gösteren kelimelerdir.

Misâl: *aşçı, türbedâr, dîdebân, bahçevân, hilekâr, cânbâz vesâ'ire* gibi.

11. Sıfat-ı Mef'ûliyye ya'nî İsm-i Mef'ûl

Birinci: Emr-i hâzırların âhirine haffîlerde *-en* (ن) ve sakîllerde *-an* (ان)

zammolunur: *bilinen, görülen, alınan, kırılan* gibi.

İkinci: Emirlerin âhirine *-ıcı* (ي جى) harfleri konur: *bilinici, kırılıcı* gibi.

Üçüncü: Emirlerin âhirine bir *-ma* (م ه)²⁴⁷ vaz'olunarak ism-i mef'ûl

mevki'inde kullanılır.

Misâl: *basma, yazma, sarma, işleme* gibi ki *basılmasın, yazılmasın, sarılmasın, işlenmesin* demek olur. Birinin farkı 'ibârenin gelişinden anlaşılır.

Dördüncü: Âhirinde *-k* (ق) bulunan ism-i mef'ûllere misâl: *asalak, çıplak,*

oyuk, kopuk, kırık, çıkkık.

²⁴⁷ Eserde bu ek yanlışlıkla (ه) biçiminde verilmiştir. (hızl.)

[26] **Beşinci:** Nihâyetinde *-k* (ك) bulunan ism-i mef'ûllerdir.

Misâl: *dökük, çökük, ezik, kesik* gibi.

Altıncı: Sonunda *-lı* (لى) bulunan ism-i mef'ûllerdir.

Misâl: *acıklı, uslu, süslü, yaralı, derdli* gibi.

Yedinci: Mevsûfun bulunduğu hâlin şiddetini beyân etmek için sıfatlar çift kullanılır.

Misâl: *açık saçık, kırık çıkık, sırsıklam, eski püskü, yıkık dökük, yırtık pırtık* gibi.

Sıfat-ı Semâ'îyye

Semâ'î sıfatlar bir kâ'ide tahtında olmayıp işitilip öğrenilen sıfatlardır ki zînet, kusûr, hey'et, renk vesâ'ireden 'ibârettir.

Misâl: *güzel, parlak, çirkin, ak, kara, uzun, kısa, enli, ensiz, derin, sığ, boylu, boysuz, semiz, arık, doğru, eğri, densiz, dilsiz* gibi.

Sıfat-ı İfrâtiyye

Lisân-ı 'uzûbet-beyân-ı Türkîde bir şey'in intihâsını beyân etmek için isimlerin evveline sıfat olarak çift kelime getirilir. Bu kelimelerin birincisinin ma'nâsı olmayıp ancak ikincisinin ma'nâsını nihâyete îsâl²⁴⁸ için isti'mâl olunur.

²⁴⁸ Ulaştırma

[27] Fakat hafî²⁴⁹ olmaya ki bu sıfatlar bir kâ'ide tahtında olmayıp herkes 'aklına geldiği gibi söyleyemez. Mutlakâ işitmeye mütevakıftır.

Misâl: *apaçık, upuzun, bambaşka, tertemiz, çırçıplak, desdeğirmi, sipsivri, sımsıkı, tostoparlak, kupkuru, küskütük, musmurdâr, yusyuvurlak, bembeyâz, simsiyâh, sapsarı, kapkara, kıpkırmızı, gömgök, masmâ'î, mosmor, yemyeşil vesâ'ire gibi.*

Sıfat-ı Mühmeliyye

Bu sıfatlar yukarıdaki sıfat-ı ifrâtiyyenin 'aksi olarak ya'nî çift getirilen sıfatların evvelkisi ma'nâlı ve ikincisi ma'nâsız ve mühmeldir. Bunlar da'imî sûrette hiddet ve şiddet veyâ inkâr vaktinde söylenir. Bunun kâ'idesi ikinci sıfatın evveline bir *m* (م) harfi konmaktır.

Misâl:

Uzun muzun kısa mısra olmasın.

Sıcak mıcak yoktur.

Soğu[k] moğuk ne demek?

Hasan'ı masanı çağırma.

Herif merif gelmedi.

Güzel müzel kimdir?

Âteş mates yakmadım gibi.

²⁴⁹ Gizli, saklı

İhtar: Birinci harfî *m* olan *ya'nî mekteb, meşk, mecbûr* misilli kelimâtın mühmeli yoktur.

[28] Esmâ'-i A'dâd Beyânındadır

Sayı isimleri dört nev'dir. Birincisi *a'dâd-ı asliyye*'dir ki bir düziye sayılan 'adedlerdir.

Misâl: *bir, iki, üç* ilâ âhirihi¹¹⁸ gibi.

İkincisi *a'dâd-ı vasfiyye* olup sayıların âhirine *-cı* (جى) ve *-cısı* (جيسى)

konur: *birinci, ikinci, üçüncü yâhûd birincisi, ikincisi, üçüncüsü* gibi.

Üçüncüsü *a'dâd-ı kesriyye* ta'bîr olunup bir şey'in ba'zı parçalarını beyân eden sayılardır.

Misâl: *yarım, üçte bir, dörtte iki, beşte üç* ve hâkezâ gibi.

Dördüncüsü *a'dâd-ı tevzî'iyye* olup iki nev'dir. Nev'-i evveli bir düziye taksîm olunan *ya'nî* paylaşılan şeyleri bildiren sayılardır.

Misâl:

Birer birer geldiler.

İkişer ikişer gidin.

Şu parayı üçer beşer dağıdın.

Teker teker okuyun.

Ayrı ayrı yazınız.

Çift çift durunuz.

¹¹⁸ Sonuna kadar

Takım takım koştular.

Bir pay sana bir pay da bana vesâ'ire gibi.

Nev'-i sânisî iki veyâ ikiden ziyâde şeylerin bir yerde cem' veyâ merbût olduğunu ifâde eden sayılardır.

[29] Bu da birkaç tarz ile söylenir.

Misâl:

1. *ikizli, üçüzlü, dördüzlü, beşizli* gibi.
2. *ikişerli, üçerli, dörderli, beşerli* gibi.
3. *ikili, üçlü, dörtlü, beşli* gibi.
4. *yalın kat, iki kat, üç kat, dört kat* gibi.

Sıfat Bahsine Dâ'ir Mesâ'il

1	Sıfat neye derler?	2	Sıfat kaç nev'dir?
3	Sıfat-ı kıyâsiyye ne demektir?	4	Sıfat-ı mensûbiyyeyi ta'rîf et.
5	Sıfat-ı mürekkebe nasıl olur?	6	Sıfat-ı tasgîriyye nedir?
7	Sıfat-ı masdariyye 'alâmeti nedir?	8	Sıfat-ı fâ'iliyye neden yapılır?
9	Sıfat-ı mef'ûliyyeyi beyân eyle.	10	Sıfat-ı müşâreket nasıl olur?
11	Sıfat-ı te'kîdiyyeyi bilir misin?	12	Sıfat-ı mübâlağayı birer birer söyle.
13	Sıfat-ı tafdüliyye 'alâmeti ne türdür?	14	Sıfat-ı müşebbehe kaçtır?
15	Sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe neye derler?	16	Sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekkede nasıl yapılır?
17	Sıfat-ı ifrâtiyye hangileridir?	18	Sıfat-ı mühmeliyye ne ile olur?
19	Esmâ'-i a'dâd kaç nev'dir?	20	A'dâd-ı asliyyeyi say.
21	A'dâd-ı vasfîyye ta'bîri nedir?	22	A'dâd-ı kesriyye nasıl 'adedlerdir?
23	A'dâd-ı tevzî'iyeyi söyle.		

[30] BÂB-I RÂBÎ'

Zamâyir, İsm-i İşâret, Mübhemâttır.

FASL-I EVVEL

Zamâyir Beyânındadır

Zamîrler isim yerine konup bir zâtı veyâhûd bir şey'i gösteren kelimeler olup iki nev'dir. Birine *zamîr-i munfasıl* diğereine *zamîr-i muttasıl* derler. Zamîr-i munfasıl, *zamîr-i şahsî* ve *zamîr-i mülkî*'den 'ibâret olup birincisi mücerred zât gösteren ve ikincisi mülkiyet beyân eden kelimelerdir.

Zamîr-i Şahsî		Zamîr-i Mülkî		
<i>ben</i>	<i>benim</i>	<i>benim</i>	müfred mütekellim	söyleyen
<i>sen</i>	<i>sensin</i>	<i>senin</i>	müfred muhâtab	dinleyen
<i>o</i>	<i>odur</i>	<i>onun</i>	müfred gâ'ib	mevdânda olmayan
<i>biz</i>	<i>biziz</i>	<i>bizim</i>	cem' mütekellim	söyleyenler
<i>siz</i>	<i>sizsiniz</i>	<i>sizin</i>	cem' muhâtab	dinleyenler
<i>anlar,onlar</i>	<i>onlardır</i>	<i>onların</i>	cem' gâ'ib	mevdânda olmayanlar

[31] Zamîr-i muttasıl *nisbî* ve *izâfî* ve *vasfî* ve *fi'li* olarak dört türdür. Zamîr-i nisbî ve izâfî isimlere bitişerek nisbet ve temellük ma'nalarını beyân eder. Zamîr-i vasfî dahi zamîr-i mülkîlerin âhirine *-ki* (كى) harfinin 'ilâvesiyle hâsıl olur. Ve zamîr-i fi'li dahi fi'illerin âhirine *vaz'*la ma'nalarını değıştiren zamîrlerdir.

Hurûf-ı Zamâyir	Zamîr-i Nisbî	Zamîr-i İzâfî		Zamîr-i Vasfî	Zamîr-i Fi'lî
		Muzâfu'n- ileyh	Muzâf		
-m	<i>babam</i>	<i>babamın</i>	<i>babamı</i>	<i>benimki</i>	<i>aldım</i>
-n	<i>baban</i>	<i>babanın</i>	<i>babanı</i>	<i>seninki</i>	<i>aldın</i>
-ı	<i>babası</i>	<i>babasının</i>	<i>babasını</i>	<i>onunki</i>	<i>aldı</i>
-mız, -k	<i>babamız</i>	<i>babamızın</i>	<i>babamızı</i>	<i>bizimki</i>	<i>aldık</i>
-nız	<i>babanız</i>	<i>babanızın</i>	<i>babanızı</i>	<i>sizinki</i>	<i>aldınız</i>
-lar	<i>babaları</i>	<i>babalarının</i>	<i>babalarını</i>	<i>onlarınki</i>	<i>aldılar</i>

[32] Zamîrlere Mahsûs Su'âller

1	Zamîr neye derler?	2	Zamîr-i şahsî kaç türlüdür?
3	Müfred mütekellim ne demektir?	4	Müfred muhâtab nasıl olur?
5	Müfred gâ'ib nedir?	6	Cem' mütekellim kimlerdir?
7	Cem' muhâtab ne vechle olur?	8	Cem' gâ'ib kimlere derler?
9	Zamîr-i izâfî ne demektir?	10	Muzâfu'n-ileyh ve muzâf zamîrleri nedir?
11	Zamîr-i nisbî ne yapar?	12	Zamîr-i mülkî nasıldır?
13	Zamîr-i vasfîyi beyân eyle.	14	Zamîr-i fi'lîye bir misâl söyle.

FASL-I SÂNÎ

İsm-i İşâret Beyânındadır

İsm-i işâret görülen bir zâta veyâ bir şey'e veyâhûd bir mahalle işâret olunan kelimelerdir.

[33] **Kısm-ı evvel:** Görünen bir zâta veyâ bir şey'e işâret olunan kelimelerdir.

Misâl:

	Müfred	Cem'	
yakın için	<i>Bu</i>	<i>bunlar</i>	<i>Bu efendi kâtibdir.</i>
pek yakın için	<i>işbu</i>		<i>İşbu kitâb benimdir.</i>
vasat için	<i>şu</i>	<i>şunlar</i>	<i>Şu bahçe çok güzel.</i>
uzak için	<i>o, ol</i>	<i>onlar, anlar</i>	<i>Onlar gitti.</i>
uzak ve yakın için	<i>işte</i>		<i>İşte kaleminiz.</i>

Tenbîh: *İşbu* ve *işte* kelimelerinin cem'leri olmayıp *o* ve *ol* kelimelerinin cem'leri *onlar* gelir.

Kısm-ı sâni: Görünen bir mahalle veyâhûd bir tarafa işâret olunan kelimelerdir.

Misâl:

	Müfredleri	Cem'leri
yakın için	<i>bura, beri, bu yan</i>	<i>buralar, beriler, bu yanlar</i>
vasat için	<i>şura, şu yan</i>	<i>şuralar, şu yanlar</i>
uzak için	<i>ora, öte, o yana</i>	<i>oralar, öteler, o yanlar</i>

Burada yâhûd buralarda oturalım.

Beri gel yâhûd beriye gel.

Bu yanlarda bir şey yok.

Bu yana bak.

Şuraya girelim.

Oraları nedir?

Şu yana nazar eyle.

O yana git.

Ötede ne var?

Öteleri pek güzel.

[34] **Kısm-ı sâlis:** Zikrolunan işâretlerin âhirine *-ki* (كى) harfi zammolundukta

işâret-i vasfiyye olur.

Misâl: *bununki, şununki, buradaki, o yandaki, beriki, öteki vesâ'ire* gibi.

Kısm-ı râbi': Birtakım işâretler vardır ki ancak tekellüme mahsûstur.

Misâl:

(aha) *Aha görmüyor musun?*

(te ha) *Te ha uyuyor.*

(tâ) *Tâ ötede.*

(nah) *Nah vereyim sana.*

(te) *Te şu yanda.*

Tenbîh: *Aha, nah* işâretleri karîb; *tâ, te* işâretleri mahalline göre vasat veyâhûd uzak; *te ha* işâreti pek ziyâde uzak için kullanılır.

İsm-i Mevsûl

Bir zâtın veyâ bir mâddenin mâhiyetini ve hâl ve şânını beyân için sıfat makâmında kullanılan kelimelerdir.

Misâl:

(böyle) *Böyle ders okutan hâce az bulunur.*

(şöyle) *Şöyle nâzik zât görülmemiştir.*

(şu) *Şu tarzda yapılan konağı pek severim.*

(öyle) *Öyle çalışkan ve edîb çocuk görmedim.*

(şol) *'Ulûm-ı edebiyye şol bir 'ilimdir ki sahâbeni¹¹⁹ her hâlükârda feyz-yâb¹²⁰ ve cümle 'indinde makkûl u mergûb eyler.*

¹¹⁹ Sahipler

¹²⁰ Feyiz bulan

[35] FASL-I SÂLİS

Mübhemât Beyânındadır

Mübhemât, bir şahsı veyâhûd bir mâddeyi açıktan açığa belli etmeyerek bildiren kelimelerdir.

Misâl:

(kim) *Kim olur ise olsun* gibi.

Ve ba'zen bir şey'in 'adedini îzâh etmeyerek mübhem'¹²¹ bırakır: *Kimi okudu kimi yazdı* gibi.

(ne) *Bu kimin nesidir?*

Her ne ise gibi.

(nasıl) *Bu şey'in nasıl olduğunu kimse bilmez* gibi.

(nice) *Nice olduğunu anlayamadım* gibi.

İşbu *nice* kelimesi ba'zen zamân ifâde eder: *Niceye dek sabredeyim* gibi.

Ve ba'zı kere dahi çokluk beyân eder: *Cenâb-ı Hak nice nice yıllara yetiştiresin* gibi.

(kaç) *Kaç kuruş olur ise benim makbûlümdür* gibi.

(hangi) *Bu kitâbların hangisi güzeldir* gibi.

(o) *O senin anladığın gibi değildir* gibi.

(kadar) *Bu kadar hüneri var* gibi.

(biraz) *Şimdi gitti birazdan gelir* gibi.

(haylî) *Dersini haylîce okuyup ezberledi* gibi.

¹²¹ Belirsiz

[36] **(çok)** *Görgüsü çok, 'âlim ve fâzıl bir zâttır gibi.*

(kes) *Herkes kaşığı yapar ammâ sapını orta yerine getiremez.*

(zât) *Her zâtın bir meşrebi vardır.*

(şey) *Şey'i ne yaptın? Senin dediğin şeylerin aslı yok.*

(nesne) *Cenâb-ı Hak her nesneye bir hâssiyyet¹²² vermiştir.*

(biri) *Birini bul da şu kitâbları mektebe götürsün.*

İsm-i Tecrîd

İsm-i tecrîd, kendi yâhûd kendü kelimeleri olup yalnız bir şahsı veyâ bir şey'i iş'âr¹²³ için kullanılır.

Misâl:

Kendi geldi.

Kendülüğünden yaptı.

Kendü kendüsüne düştü gibi.

İsm-i İşâret ve Mübhemât ve İsm-i Tecrîde Dâ'ir Su'âller

1	İsm-i işâret neye derler?	2	Pek yakın işâreti hangileridir?
3	Yakın olan işâretleri söyle.	4	Vasat işâretleri ne türdür?
5	Uzak işâretleri nasıldır?	6	Cem'leri olmayan işâretler kaçtır?
7	İşâret-i vasfiyye nedir?	8	İsm-i mevsûl ne gibi şeylerdir?
9	Mübhemât ne demektir?	10	İsm-i tecrîdi beyân eyle.

¹²² Birine, bir şeye mahsus olan kuvvet, tesir vb.

¹²³ Gösterme

[37] BÂB-I HÂMÎS

Ef'âl-i Mütenevvi'a Beyânındadır

FASL-I EVVEL

Masdarların Envâ'ı

Kendisinde zât ve zamân aranılmayıp yalnız bir işe delâlet eden¹²⁴ kelimeye *masdar* derler. Her bir fi'ilin esâsı *emr-i hâzır* kelimesidir. Lisân-ı Türkîde *masdar* iki nev' olup birincisi *emr-i hâzır*ların âhirine *-mek* (مك) harfleri vaz'olundukta *masdar-ı hafif* ve ikincisi *emr-i hâzır*lara *-mak* (مق) harfleri konuldukta *masdar-ı sakil* yapılır.

Hafif masdarlara misâl:

Emr-i hâzır	Masdar
<i>gel</i>	<i>gelmek</i>
<i>git</i>	<i>gitmek</i>
<i>ver</i>	<i>vermek</i>
<i>getir</i>	<i>getirmek</i>

Sakil masdarlara misâl:

Emr-i hâzır	Masdar
<i>al</i>	<i>almak</i>
<i>sat</i>	<i>satmak</i>
<i>kaç</i>	<i>kaçmak</i>
<i>yık</i>	<i>yıkma</i>

Bunlara *masdar-ı aslî* derler.

[38] **Masdar-ı basît:** Bir iş bir kelime ile edâ olunur. Yukarıda geçen misâller gibi.

Masdar-ı mürekkeb: Bir iş iki kelime ile edâ olunur.

Misâl: *aç kalmak, yardım etmek, borç vermek* gibi.

¹²⁴ Göstermek, anlatmak

Masdar-ı fi'î: Mâdde-i asliyyesi fi'il olan kelimedir.

Misâl: *görmek, sevmek, kırmak* gibi.

Masdar-ı ismî: Mâdde-i asliyyesi isim olan kelimedir.

Misâl: *cildlemek, dişlemek, kâğıdlamak* gibi.

Masdar-ı vasfî: Mâdde-i asliyyesi sıfat olan kelimedir.

Misâl: *temîzlemek, süslemek, karartmak* gibi.

Masdar-ı te'kîdî: Masdarların âhirine *-lik* (لك) ve *-lık* (لق) harfleri konur.

Misâl: *gelmeklik, gitmeklik, yatmaklık* gibi.

Masdar-ı tahfîfî: Emr-i hâzırların âhirine bir *-ma* (مه) vaz' olunur.

Misâl: *gelme, gitme, çağırma, çalma* gibi.

Tenbîh: Eğerçi zikrolunan işbu misâller hafif telaffuz olunur ise *masdar-ı tahfîfî* veyâhûd yüksek ses ile söylenir ise *nehy-i hâzır* olur.

Hâsıl-ı masdar: Türkçe bu masdar birkaç nev'dir.

Misâl: *geliş, gidiş, alım, satım, çalım, uyku, duygu, [39] sorgu, yardım, çisenti, istek, dilek, korkunç, gülünç* gibi.

Masdar-ı i'âne: İsim ve fi'il ve sıfatlar ile terkîb olunan birtakım masdarlardır ki yalnız başına ma'nâ ifâde etmezler. Bunlar da *olmak, bulmak, etmek, eylemek, yapmak, kalmak, kılmak, buyurmak* kelimeleridir.

Misâl: *adam olmak, iş bulmak, yardım etmek, fenâ yapmak, geç kalmak, namâz kılmak, 'inâyet buyurmak* gibi.

Masdar-ı mücerred: Kendisinde zâ'id harf bulunmayan kelimelerdir ki ikiden beş harfliye kadar olabilir.

Misâl:

iki harfli üç harfli dört harfli beş harfli
 د يمك *demek* ي ا ي م ق *yapmak* چ و ي ر م ك *çevirmek* ا ص م ا ر ل م ق *ısmarlamak* gibi.

Masdar-ı mezîdü'n-fih: Mâdde-i asliyyesinden başka kendisinde ziyâde harf bulunan masdarlardır.

Misâl: *boş kalmak, dikiş tutmak, selâm vermek* gibi.

Masdar-ı lâzım: İster istemez fâ'ilin kendisinde zuhûr eden bir hâl olup aslâ bir kimseye veyâ bir mâddeye sirâyet etmez.

Misâl: *yatmak, uyumak, oturmak, yürüme* vesâ'ire gibi.

[40] **Masdar-ı müte'addî:** Fâ'ilin yaptığı iş kendi nefsinde kalmayıp bir şahsa veyâ bir mâddeye sirâyet eder.

Misâl: *kesmek, yazmak, ezmek, kırmak* gibi.

Müte'addîler iki kısım olup birine *semâ'î* ve diğerine *kıyâsî* derler. Semâ'î müte'addîler fâ'il ile icrâ olunacak işin beyninde tavassutun¹²⁵ ta'addüdüyle¹²⁶ beş ve kıyâsîler fi'l-i lâzımdan yapıldığıçün dört merteye ile edâ olunur.

Semâ'î Müte'addîye Misâl

1	2	3	4	5
<i>yapmak</i>	<i>yaptırmak</i>	<i>yaptırtmak</i>	<i>yaptırttırmak</i>	<i>yaptırttırtmak</i>

¹²⁵ Araya girme, aracılık

¹²⁶ Çoğalma

Kıyâsî Mûte'addîye Misâl

1	2	3	4
<i>kaldırmak</i>	<i>kaldırtmak</i>	<i>kaldırttırmak</i>	<i>kaldırttırtmak</i>

gibi ki birinci ben *yaptım*, ikinci 'Amr'a *yapturdım* üçüncü ben 'Amr vâsıtasıyla Zeyid'e *yaptırttum*, dördüncü ben 'Amr'a, 'Amr dahi Zeyid'e söyleyip onun tavassutuyla Bekir'e *yaptırttırdım* beşinci ben 'Amr'a ve 'Amr Zeyid'e, Zeyid dahi Bekir'e söyleyip onun vesâtetıyla¹²⁷ Hind'e *yaptırttırttum* gibi.

Bu vechle beş mertebe mûte'addî yapmak hiçbir lisânda mümkün olamayıp yalnız lisân-ı 'azbü'l-beyân-ı Türkî'ye [41] mahsûstur.

Masdar-ı ma'lûm: Bir işi işleyen fâ'il ile berâber zikredilen kelimedir.

Misâl: *kalem kesmek, ağaç dikmek, meyve satmak* gibi.

Masdar-ı mechûl: Bir işin fâ'ili aranılmayarak yalnız ol işin vücûda geldiğini beyân eder. Bu mechûl masdarlar mûte'addîden yapılıp lâzım masdarlardan yapılamaz. Ve bir masdarı mechûl kılmak için 'alâmet-i masdardan evvel bir -l (ل) yâhûd bir -n (ن) vaz' olunmak lâzımdır.

Misâl: *beğenilmek, dökülmek, bilinmek, kılınmak* gibi.

Tenbîh: İşbu -n (ن) harfinin konmasıyla mechûl kılınan masdarlar mutâva'at beyân eden masdarlara yazılıştâ tamâmıyla mutâbık olduğundan buralara ma'nâca ziyâde dikkat olunmak icâb eder. Çünkü *bilinmek* masdar-ı mechûlünde fâ'il aranılmayarak işin vücûd bulması matlûb olup¹²⁸ mutâva'at masdarı ise işten bahsetmeyip ancak fâ'ilin hâlini beyân eder.

¹²⁷ Aracılık

¹²⁸ İstenilmek

Misâl: *gezinmek, özenmek, bakınmak* gibi.

Masdar-ı müsbet: Bir işin hâsıl olmasından haber veren kelimedir.

Misâl: *gelmek, görmek, bakmak, okumak* gibi.

Masdar-ı menfi: Bir işin olmamasını bildiren kelimedir.

Misâl: [42] *gelmemek, görmemek, almamak, satmamak* gibi.

İstifhâm-ı tasdîkî: Müsbet masdarların âhirine bir *mi* konur.

Misâl: *gelmek mi, görmek mi, almak mi, satmak mi* gibi.

İstifham-ı inkârî: Menfi masdarların nihâyetine bir *mi* konur.

Misâl: *gelmemek mi, görmemek mi, almamak mi* gibi.

Masâdırı Dâ'ir Es'ile

1	Masdar neye derler?	2	Masdarlar hangi kelimedenden olur?
3	‘Alâmet-i masdar nedir?	4	Masdar-ı basît nasıldır?
5	Masdar-ı mürekkebe bir misâl göster.	6	Masdar-ı fi’lî ne için demişler?
7	Masdar-ı ismî nelerdir?	8	Masdar-ı vasfî nice olur?
9	Masdar-ı te’kîdî için ne yapmalı?	10	Masdar-ı tahffîye bir misâl söyle.
11	Hâsıl-ı masdar ne gibi şeylerdir?	12	Masdar-ı i’âneleri oku.
13	Masdar-ı mücerred nedir?	14	Masdar-ı mezîdü’n-fih nasıl olur?
15	Masdar-ı lâzımı ta’rîf et.	16	Masdar-ı müte’addî hangileridir?
17	Masdar-ı ma’lûmu söyle.	18	Masdar-ı mechûl neden yapılır?
19	Masdar-ı müsbet ne demektir?	20	Masdar-ı menfiyi yap.
21	İstifhâm-ı tasdîkîyi ta’rîf eyle.	22	İstifhâm-ı inkârî nedir?

[43] FASL-I SÂNÎ

Ef'âl Beyânındadır

Fi'iller zamân cihetiyle başlıca beş kısma taksîm olunup birinci *mâzî*, ikinci *muzâri*, üçüncü *hâl*, dördüncü *istikbâl*, beşinci *emir* sîgalarıdır ki ber-vech-i zîr¹²⁹ beyân olunur.

Ef'âl-i Mâziyye

İşbu zikr ü ta'dâd edeceğimiz¹³⁰ fi'iller yalnız zamân-ı mâzîye mahsûs olup yegân yegân¹³¹ nakl ü beyân olunur.

İhtar: Her bir fi'il müfred ve cem' olmak üzere *mütekellim* ve *muhâtab* ve *gâ'ib* sîgalarından 'ibâret olup bunları teşkîl etmek için emr-i hâzırların âhirine konması iktizâ eden zamîrleri uzun uzadıya ta'rîf eylemek talebenin zihnini işgâl etmekten mâ'adâ¹³² bir semere hâsıl olamayacağı gibi işbu risâlenin dahi hacmi büyüyerek izâ'a-i evkâta¹³³ sebep olacağı cihetle ihtisâr edilmesi¹³⁴ ve ta'rîfât-ı

¹²⁹ Aşağıda olduğu gibi

¹³⁰ Sıralamak, birer birer söylemek

¹³¹ Teker teker

¹³² Başka

¹³³ Boşuna zaman harcama

¹³⁴ Gereksiz ayrıntıları çıkarmak

mezbûre¹³⁵ hâce efendinin şâkirdâna şifâhen ifâde ve tefhîm eylemelerine ta'lik olunmuştur.

1. Mâzî-i mahdûd yâhûd mâzî-i şühûdî: Vakit ma'lûm olup fâ'ilin bir işi bizzât işlediğini veyâhûd başkasının işlediğini [44] gördüğünü beyân eden sîgalardır.

Tenbîh: Bu ve bundan sonra gelecek her bir fi'ili burada yazıldığı vechle şâkirdâna tasrîf ettirmelidir ki rûsûh¹³⁶ peydâ etsinler.¹³⁷

Misâl:

	Müsbet	Menfî	İstifhâm-ı tasdikî	İstifhâm-ı inkârî
müfred mütekellim	<i>başladım</i>	<i>başlamadım</i>	<i>başladım mı</i>	<i>başlamadım mı</i>
müfred muhâtab	<i>başladın</i>	<i>başlamadın</i>	<i>başladın mı</i>	<i>başlamadın mı</i>
müfred gâ'ib	<i>başladı</i>	<i>başlamadı</i>	<i>başladı mı</i>	<i>başlamadı mı</i>
cem' mütekellim	<i>başladık</i>	<i>başlamadık</i>	<i>başladık mı</i>	<i>başlamadık mı</i>
cem' muhâtab	<i>başladınız</i>	<i>başlamadınız</i>	<i>başladınız mı</i>	<i>başlamadınız mı</i>
cem' gâ'ib	<i>başladılar</i>	<i>başlamadılar</i>	<i>başladılar mı</i>	<i>başlamadılar mı</i>

¹³⁵ Yukarıda söylenmiş olan tanımlar

¹³⁶ Bir ilmin derinliğine, inceliğine varma

¹³⁷ Oluşturmak, edinmek

	Mechûl	Menfi	İstifhâm-1 tasdîkî	İstifhâm-1 inkârî
müfred mütekellim	<i>başlanıldım</i>	<i>başlanılmadım</i>	<i>başlanıldım mı</i>	<i>başlanılmadım mı</i>
müfred muhâtab	<i>başlanıldın</i>	<i>başlanılmadın</i>	<i>başlanıldın mı</i>	<i>başlanılmadın mı</i>
müfred gâ'ib	<i>başlanıldı</i>	<i>başlanılmadı</i>	<i>başlanıldı mı</i>	<i>başlanılmadı mı</i>
cem' mütekellim	<i>başlanıldık</i>	<i>başlanılmadık</i>	<i>başlanıldık mı</i>	<i>başlanılmadık mı</i>
cem' muhâtab	<i>başlanıldınız</i>	<i>başlanılmadınız</i>	<i>başlanıldınız mı</i>	<i>başlanılmadınız mı</i>
cem' gâ'ib	<i>başlanıldılar</i>	<i>başlanılmadılar</i>	<i>başlanıldılar mı</i>	<i>başlanılmadılar mı</i>

[45] **2. Mâzî-i gayr-ı mahdûd yâhûd mâzî-i naklî:** Vakit ma'lûm olmayıp fâ'il kendisinin veyâhûd başkasının yaptığı işi bilmeyerek işitmekle nakleylediği sîgalardır.

Misâl:

okumuşum

okumuşuz

okumuşun yâ okumuşsun

okumuşunuz yâ okumuşsunuz

okumuş

okumuşlar gibi.

3. Mâzî-i meşbûh yâhûd mâzî-i mensî: Bir işin geçmiş zamânda vukû' bulduğu şüpheli veyâhûd bütün bütün hâtırdan çıkıp unutulmuş olduğunu beyân eden sîgalardır.

Misâl:

okumuş imişim

okumuş imişiz

okumuş imişin, okumuş imişsin

okumuş imişiniz, okumuş imişsiniz

okumuş imiş

okumuş imişler, okumuşlar imiş

4. Fi'l-i tahassür: Fâ'ilin zamân-ı mâzîde bir işin icrâsına muvaffak olamayıp elinden kaçırdığına nedâmet çektiğini¹³⁸ beyân eyleyen sîgalardır.

Misâl:

1	2	3	4
<i>içeydim</i>	<i>içseydim</i>	<i>keşke bileydim</i>	<i>nola görseydim</i>
<i>içeydin</i>	<i>içseydin</i>	<i>keşke bileydin</i>	<i>nola görseydin</i>
<i>içeydi</i>	<i>içseydi</i>	<i>keşke bileydi</i>	<i>nola görseydi</i>
<i>içeydik</i>	<i>içseydik</i>	<i>keşke bileydik</i>	<i>nola görseydik</i>
<i>içeydiniz</i>	<i>içseydiniz</i>	<i>keşke bileydiniz</i>	<i>nola görseydiniz</i>
<i>içeydiler</i>	<i>içseydiler</i>	<i>keşke bileydiler</i>	<i>nola görseydiler</i>

[46] **5. Fi'l-i ibtidâ'î:** Bir fi'ilin ibtidâ-yı vukû'undan¹³⁹ nihâyetine kadar aradan geçen vakti bildiren sîgalardır.

Misâl:

<i>ben geveli</i>	<i>biz okuyalı</i>
<i>sen gideli</i>	<i>siz oturalı</i>
<i>o yazalı</i>	<i>onlar kalkalı</i>

Kâ'ide: İşbu fi'ilin âhirine îzâh-ı merâm¹⁴⁰ için *beri yâhûd -den beri* harfleri 'ilâve olunur.

Misâl:

Ben bileliden beri öyle küçüktür.
Sen göreliden beri pek büyüdü gibi.

¹³⁸ Pişmanlık duymak

¹³⁹ Başlangıç

¹⁴⁰ Niyeti, isteği açıklama

6. Fi'l-i istimrârî: Bir işin ibtidâsından¹⁴¹ intihâsına¹⁴² kadar devâm üzere ve vukû' bulmakta olduğunu haber veren sîgalardır.

Misâl:

Gülerek geldim.

Okuyarak yattık.

Sevinerek baktın.

Söylenerek kalktınız.

Ağlayarak gitti.

Bağrışarak kaçtılar.

7. Fi'l-i dâ'imî: Bu fi'il mâzî ve hâl ve istikbâl zamânlarını irâ'e eder.¹⁴³ Ya'nî bir işin şimdiye kadar vukû' bulmakta ve bundan sonra dahi vukû' bulacağını bildiren sîgadır.

Misâl:

okuyageldim okuyagiderim

okuyageldik okuyagideriz

okuyageldin okuyagidersin

okuyageldiniz okuyagidersiniz

okuyageldi okuyagider

okuyagelip okuyagiderler

Ve ba'zen dahi *yazmakta olduğum, çalışmakta bulunduğum, gelmekte idüğüm* yazılır.

8. Mâzî-i 'illetî: Bir işin sebab-i zuhûrunu¹⁴⁴ beyân eden sîgadır.

Misâl:

gördüğümden

gördüğümüzden

gördüğünden

gördüğünüzden

gördüğünden

gördüklerinden

¹⁴¹ Başlama

¹⁴² Sona erme

¹⁴³ Göstermek

¹⁴⁴ Ortaya çıkma sebebi

[47] **Fâ'ide:** *Görmekle, görmeğin, bakmakla, bakmağın, olmağla, olmağın* kelimeleri dahi 'illet beyân eder.

9. Fi'l-i nâgehânî yâhûd müfâce: Fâ'ilin ansızın zuhûra gelen hareketini iş'âr eden sîgalardır.

Misâl:

çıkageldim

çıkageldik

çıkageldin

çıkageldiniz

çıkageldi

çıkageldiler

ve

Apansız gittim.

Birdenbire düştün.

Dapduru¹⁴⁵ geldi.

Zıngadak oturduk.

Şırpadak¹⁴⁶ kestiniz.

Harpadak¹⁴⁷ kaptılar misâlleri gibi nev' nev' söylenebilir.

10. Fi'l-i mukârebe: Fâ'ilde olan bir hâlin vukû'u pek ziyâde yaklaşıp da zuhûr etmediğini îmâ eden sîgalardır.

Misâl:

düşeyazdım

güleyazdım

ağlayayazdı

¹⁴⁵ Yalmayak; birden doğrulup ayağa kalkarak

¹⁴⁶ Süratle

¹⁴⁷ Ansızın

bayılayazdık

eyleyeyazdınız

tutayazdılar gibi ki *düşecek idim* ammâ *düşmedim* vesâ'ireleri buna kıyâs oluna.

11. Fi'l-i hikâyet: Zamân-ı mâzîde bir işin vukû' bulduğunu veyâhûd vukû' bulacak idüğünü yakînen bildiğini iş'âr eden sîgalardır.

Misâl:

geldim idi

geldik idi

geldin idi

geldiniz idi

geldi idi

geldiler idi

yâhûd

geldi idim

geldi idik

geldi idin

geldi idiniz

geldi idi

geldi idiler

12. Fi'l-i rivâyet yâhûd mâzî-i mukaddem: Bu dahi geçmiş zamânda bir işin zuhûr eylediği veyâ zuhûr edecek idikte unutulma derecesine [48] geldiğini rivâyet tarîkıyla beyân eden sîgalardır.

Misâl:

1. *görmüş idim*¹⁴⁸

görmüş idin

görmüş idi

görmüş idik

görmüş idiniz

görmüş idiler görmüşler idi

2. *görmüş idim*¹⁴⁹

görmüş idin

görmüş idi

¹⁴⁸ كورمش ايديم (hzl.)

¹⁴⁹ كورمشيديم (hzl.)

	<i>görmüşüydük</i>	<i>görmüşüydünüz</i>	<i>görmüşüydiler</i>
3.	<i>görmüşüydüm</i>	<i>görmüşüydün</i>	<i>görmüşüydü</i>
	<i>görmüşüydük</i>	<i>görmüşüydünüz</i>	<i>görmüşüydüler</i>

Tenbîh: Şimdiye kadar beyân ve ifâde eylediğimiz on iki nev' fi'ilin cümlesi ancak zamân-ı mâzîye delâlet eylemiştir.

Ezmine-i Selâseye Şümûlü Olan Fi'iller

Ma'lûm ola ki zamân cihetiyle mâzî ve muzâri' ve hâl ve istikbâle şümûlü¹⁵⁰ olan ef'âlin tasrîfâtına şürû' olunur.¹⁵¹

13. Fi'l-i şartî: Fâ'ilin bir işi ne şart ile işlediğini veyâhûd işleyeceğini ta'yîn eden sîgalardır. Ve edât-ı şart *isem* (ايسه) yâ *-sam* (سه) yâhûd *eğer* edâtlarıdır.

Ve bunlar dâ'imâ, mâzî ve muzâri' ve hâl ve istikbâl ifâde eden fi'illerin evveline ve âhirine zammolunur.

Misâl:

[49]	1.	<i>geldi isem</i>	<i>geldi isen</i>	<i>geldi ise</i>
		<i>geldi isek</i>	<i>geldi iseniz</i>	<i>geldi iseler</i>
	2.	<i>geldim ise</i>	<i>geldin ise</i>	<i>geldi ise</i>
		<i>geldik ise</i>	<i>geldiniz ise</i>	<i>geldiler ise</i>
	3.	<i>geldimse</i>	<i>geldinse</i>	<i>geldiyse</i>
		<i>geldikse</i>	<i>geldiyseniz</i>	<i>geldiyseler</i>

¹⁵⁰ İçine alma, kapsama

¹⁵¹ Başlanmak

Eğer edâtı ba'zı kere emir sîgalarının evveline vaz'la tenbîh ve tekdîr ve tehdîd makâmında isti'mâl olunur.

Misâl: *Eğer gel, eğer gelme, eğer gelsin, eğer gelmesin* gibi.

14. Fi'l-i ta'cîlî: Fâ'ilin bir işi 'acele ederek vücûda getirmesini îmâ eden sîgalardır.

Misâl:

alıverdim

alıverdik

alıverdin

alıverdiniz

alıverdi

alıverdiler

15. Fi'l-i imtidâdî: Bir işin icrâsında fâ'ilin devâm üzere bulunduğunu bildiren sîgalardır.

Misâl:

ben okudukça

sen okudukça

ol okudukça

biz okudukça

siz okudukça

onlar okudukça gibi ki *ben okudukça hâce efendi beni sever* gibi.

16. Fi'l-i mutâva'at: Fâ'ilin nefsinde zuhûr eden bir hâli [50] iş'âr için tasrîf olunan sîgalardır.

Misâl:

gezindim

eğlendik

sakındın

özendiniz

bakındı

söylendiler

Tenbîh: İşbu fi'l-i mutâva'at ile fi'l-i mechûlün beyindeki fark pek az olduğundan bunları yek-diğerinden fark ve temyîz eylemek¹⁵² lâzım gelir ki hîn-i tahrîrde¹⁵³ hatâ vâki' olmasın. Çünkü mutâva'at sîgaları dâ'imâ fi'l-i lâzımdan yapılıp fâ'ilin kendi isteğiyle nefsinde zuhûr ile âhire sirâyet etmeyen işlerdir ki zikrolunan misâller gibi ve fi'l-i mechûl ise bunun 'aksi olup ya'nî fâ'il aranılmayarak bir işin vücûda gelmesini beyân eden fi'ildir: *bilindi, alındı, bulundu* gibi.

17. Fi'l-i müşâreket: Bir işi iki veyâ daha ziyâde kişilerin el birliğiyle yapmalarına *fi'l-i müşâreket* denir.

Misâl:

<i>söyleştim</i>	<i>bağrıştık</i>
<i>biliştin</i>	<i>sayıştınız</i>
<i>yarıştı</i>	<i>uğraştılar</i>

18. Fi'l-i müşâbehet: Bu fi'iller sıfat olan kelimelerden tertîb olunup bir şahsın veyâ bir mâddenin hâl-i aslîsinden diğerk bir hâle tebeddül ettiğini¹⁵⁴ ifâde [eden] sîgalardır. Bu da dört nev' söylenir.

Misâl:

1	2	3	4
<i>güzelleştim</i>	<i>'akıllandım</i>	<i>bayıldım</i>	<i>kızardım</i>
<i>fenâlaştın</i>	<i>boylandın</i>	<i>ayıldım</i>	<i>bozardın</i>
<i>iyileşti</i>	<i>temîzlendi</i>	<i>kısaldı</i>	<i>ağardı</i>

¹⁵² Ayırmak

¹⁵³ Yazarken

¹⁵⁴ Bir durumdan başka bir duruma geçmek

[51] <i>tenbelleştik</i>	<i>semizlendik</i>	<i>büyüldük</i>	<i>karardık</i>
<i>çirkinleştiniz</i>	<i>za'ıflendiniz</i>	<i>küçüldünüz</i>	<i>sarardınız</i>
<i>kibirleştiler</i>	<i>çoklandılar</i>	<i>çoğaldılar</i>	<i>morardılar</i>

Tenbîh: *Gülümsemek* ve *acıksamak* ve *alıksamak* fi'illeri dahi müşâbehet¹⁵⁵ beyân eden sîgalardır.

19. Fi'l-i tecâhül: Fâ'ilin bir işi bildiğini ve görüp işittiğini anlatmamak için isti'mâl olunan sîgalardır. Bu dahi dört nev' yazılır.

Misâl:

1	2	3	4
<i>bilmezlendim</i>	<i>görmezlik ettim</i>	<i>işitmezliğe geldim</i>	<i>anlamazlığa vurdum</i>
<i>bilmezlendin</i>	<i>görmezlik ettin</i>	<i>işitmezliğe geldin</i>	<i>anlamazlığa vurdun</i>
<i>bilmezlendi</i>	<i>görmezlik etti</i>	<i>işitmezliğe geldi</i>	<i>anlamazlığa vurdu</i>
<i>bilmezlendik</i>	<i>görmezlik ettik</i>	<i>işitmezliğe geldik</i>	<i>anlamazlığa vurduk</i>
<i>bilmezlendiniz</i>	<i>görmezlik ettiniz</i>	<i>işitmezliğe geldiniz</i>	<i>anlamazlığa vurdunuz</i>
<i>bilmezlendiler</i>	<i>görmezlik ettiler</i>	<i>işitmezliğe geldiler</i>	<i>anlamazlığa vurdular</i>

Ve ba'zen bunlar menfî oldukları hâlde tekrâr menfî kılınarak söylenir: *bilmemezlik, görmemezlik, işitmemezlik, anlamamazlık ettim* gibi.

[52] **20. Fi'l-i vasfî:** Fâ'ilin yapıp yapacağı ve görüp göreceği bir işi başkasına irâ'e ve beyân için kullanılan fi'illerdir.

Misâl:

¹⁵⁵ Benzerlik

<i>bildiğim ders</i>	<i>yazdığımız kitâb</i>
<i>bildiğin ders</i>	<i>yazdığınız kitâb</i>
<i>bildiği ders</i>	<i>yazdıkları kitâb</i>

21. Fi'l-i inkârî: Fâ'ilin bir işi bilip bilmediğini îmâ ve inkâr eylediğini mübeyyin¹⁵⁶ sîgalardır.

Misâl:

1	2	3
<i>bildimse bile</i>	<i>bildi isem bile</i>	<i>bildiysem bile</i>
<i>bildinse bile</i>	<i>bildi isen bile</i>	<i>bildiysen bile</i>
<i>bildiyse bile</i>	<i>bildi ise bile</i>	<i>bildiyse bile</i>
<i>bildikse bile</i>	<i>bildi isek bile</i>	<i>bildiyssek bile</i>
<i>bildinizse bile</i>	<i>bildi iseniz bile</i>	<i>bildiyseniz bile</i>
<i>bildilerse bile</i>	<i>bildi iseler bile</i>	<i>bildiyseler bile</i>

Zikrolunan işbu fi'illerde 'alâmet-i nefy yok ise de kendilerinden sonra gelen lafızdan nefy¹⁵⁷ ma'nâsı çıkar.

Misâl:

Bildi isem bile söylemem.

Aldımsa bile vermem gibi.

22. Fi'l-i iktidârî: Fâ'ilin bir işi icrâ etmekte kudreti olup olmadığını ifâde eden sîgalardır.

Misâl:

[53] *yyeybildim* *kalkabildik*

¹⁵⁶ Bildiren

¹⁵⁷ Olumsuzluk

ıçebildin *ıkıabildiniz*
uyuyabildi *koşabildiler*

İşbu fi'ilin menfisi bu kâ'idenin hilâfına¹⁵⁸ olarak söylenir.

Misâl:

göremedim *kalkamadık*
ıçemedin *ıkıamadınız*
uyuyamadı *koşamadılar*

23. Fi'l-i tahayyür: Fâ'ilin bir işi yapamayıp hayrette kaldığını beyân eden sîgalardır.

Misâl:

1	2	3
<i>bakakaldım</i>	<i>Bel bel</i> ¹⁵⁹ <i>baktım.</i>	<i>şaşaladım</i>
<i>bakakaldın</i>	<i>Bel bel baktın.</i>	<i>şaşaladın</i>
<i>bakakaldı</i>	<i>Bel bel baktı.</i>	<i>şaşaladı</i>
<i>bakakaldık</i>	<i>Bel bel baktık.</i>	<i>şaşaladık</i>
<i>bakakaldınız</i>	<i>Bel bel baktınız.</i>	<i>şaşaladınız</i>
<i>bakakaldılar</i>	<i>Bel bel baktılar.</i>	<i>şaşaladılar</i>

24. Fi'l-i vaktî: Fâ'il ma'rifetiyle bir işin hitâm bulduğunu iş'âr eden sîgalardır.

Misâl:

Bu fi'ilin ma'nâsı tamâm olmak için diğeri lafzın zamm u 'ilâvesine muhtâcdır.

¹⁵⁸ Ters, zıt

¹⁵⁹ Hayretle, şaşkın şaşkın

Meselâ:

Şu mektûbu aldığımda size gittim denir ki şu mektûbu aldığım vakit size gittim demektir.

25. Fi'l-i hâlî: Bir fi'ilin hîn-i icrâsında¹⁶⁰ diğer bir fi'ilin [54] zuhûra geldiğini gösteren sîgalardır ki dört nev' tasrîf olunur.

1

*ben okur iken**sen okur iken**o okur iken**biz okur iken**siz okur iken**onlar okur iken*

2

*ben okumakta iken**sen okumakta iken**o okumakta iken**biz okumakta iken**siz okumakta iken**onlar okumakta iken*

3

*ben okuyor iken**sen okuyor iken**o okuyor iken**biz okuyor iken**siz okuyor iken**onlar okuyor iken*

4

*ben okuduğum hâlde**sen okuduğun hâlde**o okuduğu hâlde**biz okuduğumuz hâlde**siz okuduğumuz hâlde**onlar okuduğu hâlde*

26. Fi'l-i ihtimâlî yâhûd fi'l-i tereccî: Bir fi'ilin kuvveden¹⁶¹ fi' ile çıkıp çıkmaması hakkında şekk ü şübheyi beyân eden sîgalardır.

Misâl:

¹⁶⁰ Yapma zamanı

¹⁶¹ Düşünce

Belki yazarım.

Belki yazarız.

İhtimâl ki yazarsın.

İhtimâl yazarsınız.

Şâyed ki yazar.

Şâyed yazarlar.

27. Fi'l-i garazî: Bir fi'ilin sebep-i zuhûrunu iş'âr eden [55] sîgalardır.

Misâl:

geldiğimden

geldiğimizden dolayı

geldiğin için

geldiğiniz için

geldiğinden ötürü

geldiklerinden ötürü

28. Fi'l-i te'kîdî: Her bir fi'ilin evveline te'kîd için çift kelime getirilip ol fi'ilin icrâsında kemâl-i şiddet ve sür'at ve kuvvet olduğunu beyân eden sîgalardır.

İhtâr: Zikrolunacak kelimeler semâ'a mütevakıf olup herkes 'aklına geldiği gibi söyleyemez.

Misâl:

Saldır saldır okudum.

Teker meker yuvarlandın.¹⁶²

Tir tir titredi.

Bar bar bağırdık.

Harıl harıl yediniz.

Sımsıkı bağladılar.

29. Fi'l-i ta'kîbî: Bir fi'ilin nihâyetinde diğer bir fi'ilin vukû'unu iş'âr eden sîgalardır.

Misâl:

Geldiğim birle size gittim.

¹⁶² Döne döne yuvarlanmak; iyi durumda olan bir kişi durumunu birdenbire yitirmek

Gördüğün ânda kaptın.

Göricek bildi.

Bakınca anladık.

Tutucak kırdınız.

Okuyunca bitirdiler.

30. Fi'l-i intihâ'î: Vukû' bulan bir işin intihâsını ifâde eden sîgalardır.

Misâl:

ben yazıncaya dek

biz yazıncaya değin

sen yazıncaya değin

siz yazıncaya kadar

ol yazıncaya kadar

onlar yazıncaya dek

31. Fi'l-i nâkıs: İşbu fi'ilin yalnız müfred gâ'ibi telaffuz [56] olunup sâ'ir sîgaları kullanılmaz.

Misâl:

Ay doğdu.

Şimşek çakar.

Güneş kapandı.

Yağmur yağacak gibi.

Havâ açıyor.

32. Fi'l-i mâlikiyyet: Bir fi'il fâ'ilin bir şey'e mâlik ve sâhib olup olmadığını bildiren sîgalardır.

Misâl:

Zenginim.

Suyumuz yok.

'Âlimsin.

Sizin değil.

Etmeği¹⁶³ var.

Onlarındır.

¹⁶³ Ekmek

33. Fi'l-i keynûnet: Fâ'ilin kendisinde mevcûd olan bir hâli beyân eden kelimelerdir.

Misâl:

Erkeğim.

Genciz.

Karısın.

Şişmansınız.

İhtiyârdır.

Dilsizlerdir.

Yalnız Ef'âl-i Mâzîye Dâ'ir Es'ile

1	Fi'illerin esâsı hangi kelimedir?	2	Fi'l-i mâzî neye derler?
3	Mâzî-i mahdûd nedir?	4	Mâzî-i gayr-ı mahdûd ¹⁶⁴ nasıl olur?
5	Fi'l-i dâ'imî ne vechledir?	6	Mâzî-i meşbûh ne demektir?
7	Fi'l-i tahassür hangi sîgalardır?	8	Fi'l-i ibtidâ'î ne yolda yazılır?
9	Fi'l-i istimrârı çek.	10	Mâzî-i 'illete cevâb ver.
11	Fi'l-i nâgehânîyi söyle.	12	Fi'l-i mukârebeyi ta'rîf eyle.
13	Fi'l-i hikâyet nasıldır?	14	Fi'l-i rivâyeti ta'rîf et.

¹⁶⁴ Eserde yanlışlıkla محدد biçiminde yazılmıştır. (hızl.)

[57] Ezmine-i Selâseye Delâlet Eden Ef'âle Dâ'ir Su'âller

1	Ezmine-i selâse neye derler?	2	Fi'l-i şartî nedir?
3	Fi'l-i ta'cîlî ne demektir?	4	Fi'l-i imtidâdîyi çek.
5	Fi'l-i mutâva'atı takrîr eyle. ¹⁶⁵	6	Fi'l-i müşâreket ne için demişler?
7	Fi'l-i müşâbeheti söyle.	8	Fi'l-i tecâhül nasıl olur?
9	Fi'l-i vaslî ne demektir?	10	Fi'l-i inkârîyi ta'rîf eyle.
11	Fi'l-i iktidârî ne vechledir?	12	Fi'l-i tahayyürü tasrîf et.
13	Fi'l-i vaktî ne gibi sîgalardır?	14	Fi'l-i hâlî nedir?
15	Fi'l-i ihtimâlî nice olur?	16	Fi'l-i garazî neye derler?
17	Fi'l-i te'kîdîyi bilir misin?	18	Fi'l-i ta'kîbîyi anlat.
19	Fi'l-i intihâ'îyi söyle.	20	Fi'l-i nâkîsa bir misâlin var mı?
21	Fi'l-i mâlikiyyet nasıl fi'ildir?	22	Fi'l-i keynûneti bilir misin?

[58] Fi'l-i Muzâri'

İşbu muzâri' sîgası mu'ayyen bir zamâna delâlet etmeyip bir şey'in zuhûr ve 'adem-i zuhûrunu¹⁶⁶ iş'âr eder.

Misâl:

başlarım

başlarınız

başlarsın

başlarsınız

başlar

başlarlar

¹⁶⁵ Anlatmak

¹⁶⁶ Olmama, meydana gelmeme

Bu fi'ilin menfisi:

Misâl:

başlamam

başlamayız

başlamazsın

başlamazsınız

başlamaz

başlamazlar

Ve ba'zen bu fi'iller çift yazılarak bir işin dâ'imî sûrette vukû' bulmakta olduğunu iş'âr eder ki hem zamân-ı mâzî ve hâl ve hem de zamân-ı istikbâli şâmil olur.¹⁶⁷

Misâl:

Okur yazarım.

Alır satarsın.

Görür gözetirler.

Gelir gideriz.

Yer içersiniz.

Kapıp kaçarlar gibi ki *okudum yazdım, okuyor yazıyorum, okuyup yazacağım* demektir. Vesâ'iri buna kıyâs oluna.

Zamân-ı Hâl

Geçmiş zamân ile gelecek zamân beyninde ya'nî bulunduğumuz bir vakit zarfında bir işin işlenmekte olduğunu gösteren sîgalardır.

Misâl:

¹⁶⁷ Kapsamak

[59] <i>okuyorum</i>	<i>okuyoruz</i>
<i>okuyorsun</i>	<i>okuyorsunuz</i>
<i>okuyor</i>	<i>okuyorlar</i>

Hâl-i terkîbî: Bu dahi zamân-ı hâle mahsûs bir nev' sîgadır.

Misâl

<i>okumaktayım</i>	<i>okumaktayız</i>
<i>okumaktasın</i>	<i>okumaktasınız</i>
<i>okumaktadır</i>	<i>okumaktadırlar</i>
<i>yâhûd</i>	
<i>gezmedeyim</i>	<i>gezmedeyiz</i>
<i>gezmedesin</i>	<i>gezmedesiniz</i>
<i>gezmededir</i>	<i>gezmededirlər</i>

Zamân-ı İstikbâl

Bir işin gelecek zamânda vukû' bulacağını ifâde eden sîgalar olup dört nev'dir.

1. Fi'l-i istikbâl: Bir işin gelecek zamânda vukû' bulacağını iş'âr eden sîgalardır.

Misâl:

<i>seveceğim</i>	<i>seveceğiz</i>
<i>seveceksin</i>	<i>seveceksiniz</i>
<i>sevecek yâ sevecektir</i>	<i>sevecekler yâ seveceklerdir</i>

2. Fi'l-i iltizâmî: Fâ'ilin zamân-ı âtîde bir işi iltizâmen¹⁶⁸ işleyeceğini gösteren sîgalardır.

Misâl:

<i>göreyim</i>	<i>görelim</i>
<i>göresin</i>	<i>göresiniz</i>
<i>göre</i>	<i>görelere</i>

[60] **3. Fi'l-i mecbûrî:** Fâ'ilin bir işi zarûrî veyâ mecbûrî olup işleyeceğini beyân için isti'mâl olunan fi'illerdir.

Misâl:

<i>öğrenmeliyim</i>
<i>öğrenmelisin</i>
<i>öğrenmeli yâ öğrenmelidir</i>
<i>öğrenmeliyiz</i>
<i>öğrenmelisiniz</i>
<i>öğrenmelidirler yâ öğrenmelidirler</i>

4. Fi'l-i temennî: Fâ'ilin bir işi vücûda getirmek için emel ve ârzû eylediğini beyân eden sîgalardır.

Misâl:

<i>yazsam</i>	<i>yazsak</i>
<i>yazsan</i>	<i>yazsanız</i>
<i>yazsa</i>	<i>yazsalar</i>

¹⁶⁸ Gerekli bularak

Ve ba'zen daha ziyâde istek ve te'kîd¹⁶⁹ için bu fi'illerin evveline *ah* veyâhûd *ne ola*'dan muhaffef *nola* harfleri konur.

Misâl: *Ah yazsam, nola yazsak vesâ'ire* gibi.

Emir Sîgaları

Mütekellimin muhâtaba bizzât veyâ bi'l-vâsıtâ¹⁷⁰ bir işin işlenip işlememesini emreden kelimelere *emr-i hâzır* ve *nehy-i hâzır* ve *emr-i gâ'ib* ve *nehy-i gâ'ib* denir.

Emr-i hâzıra misâl: *gel, al, bak*

Nehy-i hâzıra misâl: *gelme, alma, bakma*

Emr-i gâ'ibe misâl: *gelsin, alsın, baksın*

Nehy-i gâ'ibe misâl: *gelmesin, almasın, bakmasın*

¹⁶⁹ Pekiştirme

¹⁷⁰ Birinin aracılığıyla, dolaylı olarak

[61] Fi'l-i Muzâri' ve Zamân-ı Hâl ve İstikbâl ve Emir Sîgalarına Dâ'ir Es'ile

1	Fi'l-i muzâri' hangi zamândır? Ve nasıl yapılır?	2	Zamân-ı hâl ve hâl-i terkîbî ne demektir?
3	Zamân-ı istikbâl nedir?	4	Zamân-ı iltizâmî sîgasını tasrîf edebilir misin?
5	Fi'l-i mecbûrî veyâhûd fi'l-i vücûbî ne için demişler?	6	Fi'l-i temennî sîgasına dâ'ir bir misâlin var mı?
7	Emr-i hâzır nasıl kelimedir?	8	Nehy-i hâzırî beyân eyle.
9	Emr-i gâ'ib ne vechle söylenir?	10	Nehy-i gâ'ibe bir misâl söyle.

Tenbîh: Fi'illerin cümlesi yukarıda ta'rîf olunmuş ve bir daha ta'rîfe hâcet yoğusa da bunlardan hikâyât ve rivâyât ve şart sîgalarına şümûlü olup olmayanları bilinmek ehemm ü elzem olduğu cihetle muhtasaran¹⁷¹ ifâde olunmak üzere ber-vech-i âtî cedvel tertîb olunmuştur.

¹⁷¹ Kısaca

[62]	Ef'âl-i Hikâyât	Ef'âl-i Rivâyât	Ef'âl-i Şartiyye
1	<i>gördü idim</i>	Mâzî-i Mahdûd <i>görmüş imişim</i>	<i>gördü isem</i>
2	<i>görmüş idim</i>	Mâzî-i Gayr-i Mahdûd -----	<i>görmüş isem</i>
3	-----	Mâzî-i Meşbûh -----	<i>görmüş imiş isem</i>
4	-----	Fi'l-i Tahassür -----	<i>eğer göreydim</i>
5	-----	Fi'l-i İbtidâ'î -----	<i>ben görelî ise</i>
6	<i>gülerek geldi idim</i>	Fi'l-i İstimrârî <i>gülerek geldi imişim</i>	<i>gülerek geldim ise</i>
7	<i>okuyageldim okuya- gider idim</i>	Fi'l-i Dâ'imî <i>okuyagelmiş okuyagider mişim</i>	<i>okuyagelip okuyagider isem</i>
8	-----	Mâzî 'İletî -----	<i>gördüğümden ise</i>

[63]		Fi'l-i Nâgehânî	
9	<i>çıkageldi idim</i>	<i>çıkagelmiş imişim</i>	<i>çıkageldim ise</i>
10	<i>düşeyazdı idim</i>	Fi'l-i Mukârebe <i>düşeyazmış imişim</i>	<i>düşeyazdım ise</i>

Ef'âl-i Erba'aya ya'nî Mâzî ve Muzâri' ve Hâl ve Zamân-ı İstikbâle Şümûlü
Olan Fi'illerin Hikâyât ve Rivâyât ile Şart Sîgalarının Tasrîflerine Dâ'ir Cedvel

	Hikâyât-ı Muzâri'	Rivâyet-i Hâlî	İstikbâl-i Şartî
11	<i>alıverdi idim¹⁷²</i>	Fi'l-i Ta'cîfî <i>alıveriyor imişim</i>	<i>alıverecek isem</i>
12	<i>gezinir idim</i>	Fi'l-i Mutâva'at <i>geziniyor imişim</i>	<i>gezinecek isem</i>
13	<i>söyleşir idim</i>	Fi'l-i Müşâreket <i>söyleşiyor imişim</i>	<i>söyleşecek isem</i>
[64]		Fi'l-i Müşâbehet	
14	<i>güzelleşir idim</i>	<i>güzelleşiyor imişim</i>	<i>güzelleşecek isem</i>
	<i>'akıllanır idim</i>	<i>'akıllanıyor imişim</i>	<i>'akıllanacak isem</i>
	<i>bayılır idim</i>	<i>bayılıyor imişim</i>	<i>bayılacak isem</i>
	<i>kızarır idim</i>	<i>kızarıyor imişim</i>	<i>kızaracak isem</i>
		Fi'l-i Tecâhül	
15	<i>bilmezlenir idim</i>	<i>bilmezleniyor imişim</i>	<i>bilmezlenecek isem</i>
	<i>görmezlik eder idim</i>	<i>görmezlik ediyor imişim</i>	<i>görmezlenecek isem</i>
	<i>işitmezliğe gelir idim</i>	<i>işitmezliğe geliyor imişim</i>	<i>işitmezliğe gelecek isem</i>

	<i>anlamazlığa vurur</i> <i>idim</i>	<i>anlamazlığa vuruyor</i> <i>imişim</i>	<i>anlamazlanacak isem</i>
16	<i>bilir idiysem bile</i>	Fi'l-i İnkârî <i>biliyor imiş isem bile</i>	<i>bilecek isem bile</i>
17	<i>yazabilir idim</i>	Fi'l-i İktidârî <i>yazabiliyor imişim</i>	<i>yazabilecek isem</i>
18	<i>bakakalır idim</i> <i>şaşalar idim</i>	Fi'l-i Tahayyür <i>bakakalıyor imişim</i> <i>şaşalıyor imişim</i>	<i>bakakalacak isem</i> <i>şaşalayacak isem</i>
[65]		Fi'l-i İhtimâlî	
19	<i>belki yazar idim</i>	<i>ihtimâl ki yazıyor imişim</i>	<i>şâyed yazacak isem</i>
20	-----	-----	<i>göreceğim için ise</i>
21	<i>saldır saldır okur</i> <i>idim</i>	Fi'l-i Te'kîdî <i>teker meker yuvarlanıyor</i> <i>imişim</i>	<i>harıl harıl akacak ise</i>

22	-----	Fi'l-i İntihâ'î -----	<i>ben yazıncaya kadar ise</i>
23	<i>bakınca anlar idim</i>	Fi'l-i Ta'kîbî <i>tutucak kırıyor imişim</i>	<i>görecek bilecek ise</i>
24	<i>alıp satar idim</i>	Fi'l-i 'Atfî <i>alıp satıyor imişim</i>	<i>alıp satacak isem</i>
25	<i>yağmur yağar idi</i>	Fi'l-i Nâkıs <i>güneş açıyor imiş</i>	<i>gök gürleyecek ise</i>
26	<i>zengin olur idim</i>	Fi'l-i Mâlikîyyet <i>'âlim oluyor imişim</i>	<i>kâtib olacak ise</i>
[66]		Fi'l-i Keynûnet	
27	<i>dinç olur idim</i>	<i>genç oluyor imişim</i>	<i>şişman olacaklar ise</i>

¹⁷² *alıverir idim* olmalıydı. (hzl.)

Muzâri' ve Hâl ve İstikbâl Sîgalarının Hikâyât ve Rivâyât ve Şart Sîgaları

	Hikâyât	Rivâyât	Şart
28	<i>görür idim</i> <i>okur yazar idi</i>	Fi'l-i Muzâri' <i>görür imişim</i> <i>alır satar imiş</i>	<i>görür ise</i> <i>gelir gider ise</i>
29	<i>görüyor idim</i> <i>okumakta idim</i>	Zamân-ı Hâl <i>görüyor imişim</i> <i>okumakta imişim</i>	<i>görüyor isem</i> <i>okumakta isem</i>
30	<i>görecek idim</i>	Zamân-ı İstikbâl <i>görecek imişim</i>	<i>görecek isem</i>
31	<i>göre idim</i>	Fi'l-i İltizâmî <i>göre imişim</i>	-----
[67]		Fi'l-i Mecbûrî	
32	<i>görmeli idim</i>	<i>görmeli imişim</i>	<i>görmeli isem</i>
33	<i>yazsam idi</i> <i>yazsa idim</i>	Fi'l-i Temennî <i>yazsam imiş</i> <i>yazsa imişim</i>	<i>yazsam ise</i> <i>yazsa isem</i>

İsm-i Fâ'il ve İsm-i Mef'ûl Sîgaları

	Hikâyât	Rivâyât	Şart
34	<i>yazıcı idim</i>	<p>İsm-i Fâ'il</p> <i>yazıcı imişim</i>	<i>yazıcı isem</i>
35	<i>açık saçık idi</i>	<p>İsm-i Mef'ûl</p> <i>eski püskü imiş</i>	<i>yıkık dökük ise</i>

[68] BÂB-I SÂDİS

Edevât Beyânındadır

Edevât bir alay harflerdir ki her ne kadar kendilerinden tamâm bir ma'nâ anlaşılmaz ise de her yazılan cümle ve 'ibârelerde onlardan icâbı kadar bulunmaz ise ol 'ibâreden bir ma'nâ istifâde olunamaz.

Tenbîh: Edevât-ı Türkiyye arasında 'an-asl¹⁷³ 'Arabî ve Fârisî olup kesret-i isti'mâlden¹⁷⁴ dolayı lisân-ı Türkî hükmüne girmiş olan edâtlar dahi mecbûren zamm u 'ilâve olunmuştur.

1. İstifhâm: Bir zâtı veyâhûd bir mâddeyi su'âl için kullanılır: *mi, kim, kaç, hangi, hani, kaçan*¹⁷⁵, *ne, nasıl, nice, ne için, niçin, ne gûnâ*¹⁷⁶, *ne türlü, neden, nere, eyâ, ha, 'acabâ, a, ya.*

Misâl:*Geldi mi?**Bu nasıldır?**Kimdir o?**Neden anladın?**Kaç kişidir?**Eyâ gelmedi mi?**Hangi adam?**Nereye gidiyorsun?**Hani ya?**Ha anlayamadım.**Bu senin nendir?**Bu senindir a?*

¹⁷³ Aslında¹⁷⁴ Kullanım sıklığı¹⁷⁵ Ne zaman¹⁷⁶ Ne şekilde

Ne için gitti?

Şunun ya gibi.

Ne gûnâ oldu?

2. İsti'lâ: Bir şey'in üzerini gösteren edâtlardır: [69] üzere, binâen, -ca (جه),

-a (ا), üst.

Misâl:

Bunun üzerine.

Bence â'lâdır.

Gitmek üzeredir.

Şuna dikkat eyle.

Buna binâen.

Bir işin üstesinden gelemedi gibi.

3. İstisnâ: Bir şey'i diğerlerinden ayrı tutmak için kullanılan edâtlardır:

başka, mâ'adâ, yoksa, gayrı, artık, fazla, meğer, diğer, sâ'ir.

Misâl:

bundan (başka, mâ'adâ, gayrı)

Bilmiyorum meğer gitmiş.

Yoksa ne diyelim.

Diğeriyle ortak olmuş.

Artık lakırdı istemem.

Bunu sâ'irleri duymasın gibi.

Bundan fazla ne istersin?

4. İntihâ: Bir işin nihâyetini gösteren edâtlardır: kadar, dek, değin, tâ, çak¹⁷⁷,

dak¹⁷⁸, hattâ.

Misâl:

Bağdâd'a kadar

Tâ Bursa'ya gitti.

Edirne'ye dek

Hattâ Bosna'ya gidecek gibi.

Ben gelinceye değin bekle.

¹⁷⁷ Hatta

¹⁷⁸ -e kadar

5. İstirhâm ve temennî ve istimrâr: Bir merâmın husûl bulmasını temennî için gelen edâtlardır: *amân, amanın, ah, bârî*.

Misâl:

Amân yâ Rab senden meded. Ah yâ Rab.
Amanın biraz bana bakın. Bârî şunu aliver gibi.

6. İsti'câl: Bir işte 'acele ve sür'ati bildiren edâtlardır: *haydi, ha imdi, -ındı* (جق), *-ındı ya, tîz, -cak* (ندی).

Misâl:

Haydi gidelim. [70] Çabucak kaçtı.
Ha imdi çabuk ol. Tîz elden gitti gibi
Gelindi bakalım.

7. İztirâb ve teveccu': Cân acımak veyâ sıkılmak zamânında söylenen edevâtır: *of, uf, öf, üf, amân amân, ay ay, iş*.

İhtar: Birinci *of* zamme-i sakîle ile ikinci *uf* birinciye nisbetle biraz hafif üçüncü *öf* daha hafif dördüncü *üf* bütün bütün hafif söylenir.

Misâl:

Of artık sus çok oluyor. Amân amân üşüyorum.
Uf cânımı yakma. Ay ay kalkamıyor.
Öf biraz öte git sıkılıyorum. İş çimdikleme gibi
Üf başım ağrıyor.

8. İnkâr: Bir işin vücûdunu inkâr eden edâtlardır: *a a, yok, hayır, değil, hiç, aslâ, hâşâ, -madım* (مدم).

Misâl:

A a öyle değil.

Hiçbir kimse gelmedi.

Hayır sen yanlış anlamışsın.

Aslâ unutmaz.

Haberi yok.

Hâşâ bunu ben kırmadım gibi

9. Te'essüf: Bir hâlin vukû'una acımak ve te'essüf etmek için isti'mâl olunan edâtlardır: *yazık, hayf, ay, vâh, vâh vâh, vay, vay vay, of.*

Misâl:

Yazık sana.

Vay ne aşağı şey.

Hayflar olsun.

Pek acıdım.

Ay söyleme.

Of buna yandım gibi

Vâh vâh ne fenâ olmuş.

[71] **10. Te'kîd:** Bir işin icrâsını muhâtaba kavîce¹⁷⁹ söylemek için yazılan edâtlardır: *elbette, mutlakâ, zînhâr, behemehâl¹⁸⁰, ha, bieyyihâl.¹⁸¹*

Misâl:

Elbette gelecek.

Mutlakâ okumalı.

Zînhâr yazmalı.

Behemehâl yazın gelirim.

Bieyyihâl seni bulmalıyım gibi.

11. Tahzîr: Bir işi yapmaktan muhâtabı men' etmek için söylenen edâtlardır: *sakın, kaçıl, gözet, savuş, çekil.*

Misâl:

¹⁷⁹ Güçlü, kuvvetli

¹⁸⁰ Her hâlde, mutlaka

¹⁸¹ Her hâlde, mutlaka

Sakın düşmeyesin.

Buradan savuş.

Öteye kaçıl geçeyim.

Biraz çekil iş göreyim gibi.

Kendini gözet.

12. Tahsîn: Bir iş pek beğenildiği vakitte ve nazar değmesin için söylenecek lakırdının evveline konulan edâtlardır: *oh oh, peh peh, o, ah, âferîn, mâşâllâh, cici.*

Misâl

Oh pek hazzettim.

Kırk bir kere mâşâllâh.

Peh peh çok yaramış.

O ne güzel.

Âferîn sana.

Bak ciciye.

Ah keyfim geldi.

13. Tahvîf ve tehdid: Birini tekdîr ve tehdîd için kullanılan edâtlardır: *hele, hele hele, gidi, şimdi ha, o, o o, yo.*

Misâl:

Hele bak.

O, bu ne.

Hele hele şuna.

O o, artık taşırdın.

Seni gidi seni.

Yo, bak öyle istemem gibi.

Şimdi ha döverim.

14. Tereddüd: Bir iş ne türlü yapılsa hayırlı olacağında [72] hâsıl olan şübhe ve tereddüdü gösteren edâtlardır: *yâ, yâhûd, olmaz ise, yoksa.*

Misâl:

Yâ buraya gel yâ oraya gidelim.

Yâ sen gel yâhûd o gelsin.

Bu olmaz ise şu olsun.

Yâ oku yoksa yazı yaz gibi

15. Tesâvî: İki şey'in birbirine müsâvî olduğunu iş'âr eden edâtlardır: *gerek, ister, bile, ister istemez, her, beher, birer birer, kaçır, berâber.*

Misâl:

Gerek sen gerek o. Sen değil ben bile okurum.
İster sen gel ister o. Beheri onar kuruşadır.
İster istemez yazmalı. Birer birer gittiler.
Her ne olursa olsun. Hep berâber geldiler gibi

16. Teşbîh: Bir şey'in diğer bir şey'e benzediğini gösteren edâtlardır: *gibi, misillü, -cileyin (جليين), öyle, böyle, şöyle, sanki, gûyâ, ke'enne¹⁸², -sı (سى), -lîğuma, (لغمه) nitekim, sözde, mümâsil, -ca (جه).*

Misâl:

Senin gibi adam bu misillü ahmak görmedim.
Bencileyin adam ol.
Öyle böyle değil şöylesi güzel olur.
Sanki bilir.
Sözde gelecek.
Ke'enne ifâde imiş.
Şöyle bir budalâmsı olma.
Nitekim size anlattım.
Buna mümâsil daha çok şeyler var.
İnsânca lakırdıya karış gibi.

¹⁸² Sanki, güya, benzer

17. Tasdîk: Bir sözün sahîh ve doğru olduğunu tasdîk [73] eden edâtlardır: *evet, belî¹⁸³, öyle, hay hay, hah, hah hah.*

Misâl:

Evet efendim.

Belî öyledir.

Hay hay hakkınız var.

Hah öyle isterim.

Hah hah benim de merâmım budur gibi.

18. Tefsîr: Bir kelimenin veyâ bir ‘ibârenin ma’nâsını şübheden kurtarmak için ol kelimenin âhirine konan edâttır: *ya’nî.*

Misâl:

Bu çocuk okumuyor ya’nî mektebe devâm etmeyip vaktini oyun ve haylazlıkla geçiriyor gibi.

19. Tefrîk: Bir şey’in diğêr şey’den ayrı olduğunu gösteren edâtlardır: *lâkin, ammâ, fakat, öyle, böyle, şöyle, illâ, bârî, ise, ise de, başka, diğêr, velev.*

Misâl:

O gelmeyecek lâkin sen gelmelisin.

Hakkın var ammâ iş öyle değıl.

Bunu yaz fakat yanlış olmasın.

Bu efendi usludur.

İllâ sen.

Bârî sen olsun gel.

Sen ise göremezsın.

¹⁸³ Evet

Filân efendi gelmiş ise de yarın gidecektir.

Sen başka o başka.

Velev gelmiş olsa ne fâ'ide var.

Farz edelim ki öyle değildir gibi.

20. Tafsîl: Bir mâtdeyi tafsîl edecek 'ibârenin başına yazılan edâtlardır: *imdi*, *çünkü*, *hâlbuki*, *şöyle ki*, *meselâ*, *zîrâ*.

Misâl:

İmdi gel bakalım ne yapıyorsun?

[74] *Çünkü sen gelmeyecek isen bana cevâb ver.*

*Hâlbuki böyle gelmiş şöyle gitmiş demekle iş üremez.*¹⁸⁴

*Meselâ Emîn Efendi gelse şu işlerimizi tesviye eylesek.*¹⁸⁵

Zîrâ okuyup yazmaz isen câhil kalırsın gibi.

21. Ta'accüb ve tahayyür: Görülmemiş bir şey'e ve me'mûlun¹⁸⁶ gayrı zuhûr eden bir hâle karşı söylenilecek sözün başına vaz'olunacak edâtlardır: *ne*, *'acâyib*, *tuhaf*, *çok şey*, *vay*, *o*, *a*, *a a*, *be*, *ya*, *sübhânallâh*, *Allâh Allâh*, *amân*, *mi*.

Misâl:

Bu ne?

Ya nesi var?

'Acâyib görülmemiş bir şey.

A acıdım.

Pek tuhaf.

Sübhânallâh me'mûl olmaz bir hâl.

Çok şey bu, neden oldu?

Allâh Allâh buna hayrette kaldım.

Vay demeye.

Amân söyleme.

¹⁸⁴ İş göze görünüp meydana gelmek

¹⁸⁵ Neticeye bağlamak

¹⁸⁶ Umulan, beklenen

O, bu olmaz şey.

Öyle mi, bu işten haberim yok gibi.

22. Ta'rîf: Bir şey'i ta'rîf için cümlelerin evveline getirilen edâtlardır: *şol, ol, hani.*

Misâl:

'İlm-i kitâbet şol bir 'ilimdir ki şeref cihetiyle bi'l-cümle sanâyi'e¹⁸⁷ müreccahtır.¹⁸⁸

Hani dün buraya gelen efendi ketebedendir¹⁸⁹ gibi.

23. Tekerrür: Yapılmış bir işin tekrârını bildiren edâtlardır: *yine, bir daha, tekrâr, def'a.*

Misâl:

Bugün olmaz yarın yine gel.

Dersini tekrâr oku.

Bir daha yaramazlık etme.

Her def'a verdiği ders a'lâdır gibi.

[75] **24. Telezzüz:** Bir şeyden lezzet ve iyilik anlaşıldığı zamânda isti'mâl olunan edâtlardır: *oh, ah.*

Misâl:

Oh ne â'lâ olmuş.

Ah zevkime gitti gibi.

25. Temyîz: İki şey'i birbirinden temyîz etmekte yazılan edâtlardır: *-ca (جه),*

-sina (سنة), -en.

¹⁸⁷ Sanatlar

¹⁸⁸ Tercih edilen, üstün tutulan

¹⁸⁹ Kâtipler

Misâl:

Sen ma'lûmâtça benden ziyâdesin.

Öyle çocukçasına iş görülmez.

Sen sinnen¹⁹⁰ benden küçüksün gibi.

26. Tenbîh ve teyakkuz: Bir işin yapılıp yapılmaması hakkında kullanılan emir edâtlarıdır: *ha, bre, behey, işte bak, be.*

Misâl:

Derse çalış ha.

Bre ne yapıyorsun?

Behey adam buraya gel.

İşte bak böyle olmalı.

Be çocuk biraz 'aklını başına al gibi.

27. Teneffür: İnsâna bir şeyden ikrâh ve nefret geldiği vakitte söylenen edâtlardır: *amân, ay, öf, pöf, illallâh.*

Misâl:

Amân sen de.

Öf yakamı bırak.

Ay sus.

Pöf ne fenâ kokuyor.

28. Tevbîh ve tekdîr: Birini tekdîr ve ta'zîr¹⁹¹ vaktinde isti'mâl olunan edâtlardır: *a, ya, yıkıl, be, sus, git, bak, seni.*

Misâl:

Bebek değil a.

Git gözümün önünden.

Gördün mü ya ettiğini.

Bak şunun kıyâfetine.

¹⁹⁰ Yaşça

¹⁹¹ Azarlama

[76] *Utanmaz mısın be?* *Seni yaramaz seni gibi.*

Sus artık.

29. Hâl: Bir işin işlenmekte olduğunu irâ'e eden edâtlardır: *elân*¹⁹², *hâlâ*, *henûz*, *şimdi*.

Misâl:

Elân o hâlde.

Henûz bitmemiş.

Hâlâ uslanmadı.

Şimdi hânesindedir gibi.

30. Harf-i nidâ: Birini çağırmak hengâmında¹⁹³ kullanılan edâtlardır: *ey*, *a*, *yâ*, *hey*, *hey sen*, *-na* (ئَ), *hemşehri*.

Misâl:

Ey efendi oğlum!

Hey sen, sana diyorum!

A paşam!

Bana baksana!

Yâ 'Abdullâh!

Hemşehri beri gel gibi.

Hey buraya bak!

31. Hasr: Bir fi'ilin icrâsı fâ'iline mahsûs olduğunu gösteren edâtlardır: *ancak*, *yalnız*, *fakat*, *hemân*, *ki*.

Misâl:

Bu yazıyı ancak Mehmed Efendi yazar.

Bu kadar işi yalnız başına becerdi.

Herkes derse çalışır fakat Hüseyin Efendi gibi değil.

Bu mektebin idâresi hemân müdür efendiye 'â'iddir.

Şunun parasını veriniz ki gitsin gibi.

¹⁹² Şimdi

¹⁹³ Zaman, vakit

32. Haber: Bir cümlenin bittiğini haber veren edâtlardır: *-dır* (در), *-dı* (دی),

-ır (ر), *-ecek* (جك), *-acak* (جق).

Misâl:

[77] *Bu kitâb pek güzeldir.*

Hâce efendi bugün erkence gelecek idi.

Birâderim dersini su gibi bilir.

Pederim Boğaziçi'ne gidecek.

Yarın mekteb ta'til olacak gibi.

33. Zamâniyye: Bir fi'ilin işlendiği vakti bildiren edâtlardır: *-lik* (لك), *-lık*

(لق), *-ca* (جه), *ân*, *gâh*, *-leyin* (لين), *dem*, *hengâm*, *demin*, *demincek*.

Misâl:

Şu kitâbı bir gecelik bendenize veriniz.

Bu iş tamâm bir aylıktır.

Her geldikçe para veririm.

Filânı gördüğün ânda bana gönder.

Gâh oturur gâh uyur.

Sabâhleyin gelir.

Her dem tenbîh ederim.

Hengâm-ı sabâvet¹⁹⁴ başka bir hâldir.

Demin burada idi.

Bu yazıyı demincek yazdım gibi.

¹⁹⁴ Çocukluk vakti

34. ‘Atıf: Bir lafza diğer bir lafzın ‘ilâvesi lâzım geldikte ikisinin beynine vaz’olunan harflerdir: *ve, sonra, dahi, hem de, hem, de.*

Misâl:

Sen ve Ahmed Efendi sabâh mektebe geliniz.

O dersini ezberleyecek sen dahi yazı yaz.

Ben geleyim sonra sen git.

Mehmed Bey hem ‘âlim hem de edîbirdir.

O okusun sen de oku gibi.

35. Kasem: Muhâtabı inandırmak için edilen yemînlerdir: *çün, içün, hakkıçün, vallâhi, billâhi, alîmallâh.*

Misâl:

Pâdişâh başıçün.

[78] *Billâhi ’l-kerîm.*

Allâh hakkıçün.

Alîmallâh efendim hilâfım yoktur gibi.

Vallâhi ’l-azîm.

36. Musâhabet ve isti’âne: Bir şey ile diğer bir şey’in berâber olduğunu ifâde eden edâtlardır: *ile, -la (ﺍﻟ), bile, birlik, berâber.*

Misâl:

Pederim ile geldim.

Berâber okuyalım.

Karındaşımla gittiler.

Onların bilesince idi gibi.

Birlikte okurlar.

37. Vahdet: Her ne olur ise olsun bir şey’in tek ve yalnız olduğunu ifâde eden edâtlardır: *birlik, birden, tek, tenhâ, yalnız, yek başına, yektâ, başlı başına.*

Misâl:

Birlikte bulunalım.

Alacağımı birden isterim.

Burada tek ve tenhâ kaldım.

Bu hesâbı başlı başına yapmak pek güçtür.

Filân efendi 'ilm-i sarfta yektâdır.

Bîçâre bir başına kalakalmış.

Bunu sana bir def'alık veririm.

Bir kimse yek başına Bağdâd'a gidemez gibi.

38. Rabt: Bir cümleyi diğer cümleye rabt eden edâttır: *ki*.

Misâl:

Bir su'âl sor ki cevâbını vereyim gibi

39. Şart: Bir işin ne şart ile husûle geleceğini bildiren edâtlardır: *eğer, ise,*

-sa (سه), çünkü, üzere, gerçi, mâdemki.

Misâl:

Eğer okur isen seni severim.

Filân [79] gelse ben giderim.

Çünkü çalışmıyorsun burada ne işin var?

Gerçi seni severim çalıştığın için.

Mâdemki tek durmaz elbette âzâr iştir gibi.

40. 'Umûmiyye: Her ne olur ise olsun bir mikdârın cümlesini birden irâ'e eden edâtlardır: *hep, her, top, bütün, küme, cümle, cem', 'umûm, çok, yığın.*

Misâl:

Hep geldiler.

Her şey hâzır.

Kitâbların topunu sattım.

Bütün 'âlem seyre gittiler.

Bir küme buğday yüz keyl¹⁹⁵ geldi.

Cümle işittiler.

Cem 'an bin kuruştur.

Şâkirdânın 'umûmuna tenbîh olundu.

Kitâb çok, okuyan yok vesâ'ire gibi.

41. Kifâyet: Bir şey'in elverir derecede olduğunu gösteren edâtlardır: *eh*, *artık*, *yeter*, *elverir*.

Misâl:

Eh yetişir.

Bu size yeter.

Artık istemez.

O bize elverir.

42. Liyâkat: Bir şey'in lâyük ve elverişli olduğunu îmâ eden edâtlardır: *-ecek* (جك), *-acak* (جق), *-ca* (جه), *-âne*, *sezâ*, *lâyık*, *şâyân*.

Misâl:

Yiyecek bir şey'in var mı?

O şey'i saklayacak ne var?

Efendice git.

'Âkilâne davran.

Merhamete sezâ bir adamdır.

Bu size lâyük değildir.

Şâyân-ı hürmet bir zâttır gibi.

¹⁹⁵ Genellikle tahıl ölçmede kullanılan belirli hacimdeki kap, ölçek

[80] HÂTİME

Mütekellimin muhâtaba merâmını anlatmak için söylediği sözlere *cümle* denilir. Bu da iki nev' olup birine *cümle-i ismiyye* ve diğerine *cümle-i fi'liyye* derler.

Cümle-i ismiyye *mübtedâ* ile *haber*'den ve cümle-i fi'liyye *fâ'il* ile *fi'il*'den tertîb olunarak söylenir.

İmdi bu cümlelerde işbu risâlede muharrer kavâ'ide tatbîken ne olduğunu anlamak elzemdir ki olunan su'âle kolayca cevâb vermek mümkün olabilsin.

Cümle-i ismiyelere misâl:

Ma'a-*haber* ve sıfat olarak *kitâb*'a râci'dir.¹⁹⁶

İşbu kitâb pek güzeldir.

işbu İsm-i işâret, en yakın için.

kitâb İsm-i cins olarak mevsûf ve mücerred ve mübtedâdır.

pek Edât-ı tafîldir.

güzel *Kitâb*'ın sıfatıdır.

-dir Edât-ı rabt olup *kitâb*'ın haberidir.

[81] Ma'a-*haber* ve sıfat *filân efendi*'ye râci'dir.

İkinci sınıfta bulunan arkadaşlarımızdan dersine çalışkan ve güzel rik'a yazan ancak Halebli filân efendidir.

ikinci A'dâd-ı vasfiyyedir.

sınıfta Mef'ûlü'n-fih ve ism-i mekândır.

bulunan İsm-i mef'ûldür.

arkadaşlarımızdan Sıfat-ı müşâreket olarak mef'ûlü'n-'anhtır.

¹⁹⁶ Münasebeti, ilgisi olan

<i>dersine</i>	Mef'ûlü'n-ileyhtir.
<i>çalışkan</i>	Mübâlağa ile ism-i fâ'ildir.
<i>ve</i>	Harf-i 'atıftır.
<i>güzel</i>	Sıfat.
<i>rik'a</i>	İsm-i mevsûf.
<i>yazan</i>	İsm-i fâ'il.
<i>ancak</i>	Edât-ı hasr olup <i>filân</i> kelimesine râci'dir.
<i>Halebli</i>	İsm-i mensûb.
<i>filân</i>	Nâ'ibü'l-isim ve mücerred ve mübtedâdır.
<i>efendi</i>	<i>Filân</i> 'ın sıfatı olarak 'unvânîdir.
<i>-dır</i>	Edât-ı rabt ve haberdir.

[82] Cümle-i fi'liyelere misâl:

Ma'a-fi'il ve haber ve fâ'ile râci'dir.

Bu yazıyı hâce efendi çıkarttı.

<i>bu</i>	Ma'lûm.
<i>yazıyı</i>	Mef'ûlü'n-bihtir.
<i>hâce</i>	Sıfat olarak nâ'ibü'l-isim ve mücerred ve mübtedâdır.
<i>efendi</i>	Ma'lûm.
<i>çıkarttı</i>	Fi'l-i mâzî-i mahdûd ve müte'addîdir.

Diğer cümleye misâl

Bu zât küçüklüğünde pek lâgar¹⁹⁷ ise de birkaç yıldan beri semizlenerek hem boylandı ve hem de güzelleşti.

bu zât *Bu ma'lûm zât nâ'ibü'l-isimdir.*

¹⁹⁷ Zayıf, çelimsiz

<i>küçüklüğünde</i>	Sıfat-ı masdariyye ve mef'ûlü'n-fihdir.
<i>pek lâgar</i>	<i>Pek</i> ma'lûm <i>lâgar zât</i> 'ın sıfat-ı keynûnetidir.
<i>ise de</i>	Edât-ı tefrîktir.
<i>kaç</i>	İsm-i mübhemdir.
<i>yıldan beri</i>	İsm-i zamân ve edât-ı ibtidâ'iyedir.
<i>semizlenerek</i>	<i>Zât</i> 'ın sıfat-ı keynûneti olarak ism-i fâ'il-i istimrârîdir.
[83] <i>hem ve hem de</i>	Edât-ı 'atıflardır.
<i>boylandı</i>	Fi'l-i sıfatî olarak mâzî-i mahdûd ve mechûldür.
<i>güzelleşti</i>	Fi'l-i müşâbehet ve mâzî-i mahdûd ve mechûl olarak

zât kelimesinin sıfatı ve haberidir.

İhtâr: İşbu sarf risâlesini tekmîl eden talebeye kelime-be-kelime hallettirmek için 'ibâresi mümkün mertebe Türkçe olmak üzere iki kıt'a mektûb sûreti tertîb ve tahrîr olunmuştur.

Mektûb Sûreti

Çoktandır birbirimizle karındaşçasına sevişir ve konuşur olduğumuzu bir daha söyleyip baş ağrıtmayı hîç sevmez ve istemez isem de ah o eğlendiğimiz günleri andıkça ayrıldığımız pek gücüme gidiyor da kendimi alamıyorum. Her ne ise, Tanrı sağlık versin de birgün olur yine görüşürüz. Çünkü atalar dağ dağa kavuşmaz adam adama kavuşur demişler. Hele ol bir yana kalsın. Bursa'ya gittiniz gideli, sağlığınızdaki ne bir kimseyi görüp sizi sorabildim ve ne de şimdiye kadar bir kâğıdınız elime değdi. Bunun için aşırı merâk ediyorum. Ve pek çok geceleri düşünce [84] düşünce uykum kaçıyor. Ne yaptım ki bunca yıllık aramızda olan dostluk birdenbire kesildi. İşte burasını anlayamadığımdan ötürü gönlümün sikkından¹⁹⁸ bir yerde duramıyorum ve bir yere de gitsem kendimi oyalayamıyorum. Eğer inan olsun bilmeyerek efendimizi darıltacak ve bir daha yüzyüze bakmayacak az çok ne ettim ise artık vâzgeçmenizi ve bundan böyle bir daha o gibi yolsuzlukta bulunmamaklığım için suçum her ne ise dört gözle gözlediğim mektûbda bildirip sağlığınız ile hepimizi sevindirmenizi yalvarırım efendim.

¹⁹⁸ Sıkıntı

Mektûb-ı Mezkûrun Cevâbı

İşbu eylülün on beşinci günü yolladığınız mektûbu postadan aldım. Efendimizden olduğunu anladığımda sevincimden az kaldı ki bayılayacak idim. Baştan ayağa kadar okuyup birçok başa kakınç sözler öyle gücüne gitti ki ağlamaktan gözlerimin yaşı göl kesildi desem yalan söylememiş olurum. Çünkü pek iyi bilirsiniz ki ayrıldığıımız güne gelinceye değin bir ân biribirimizle buluşamaz isek ol gece gözümüze uyku girmediğini bilir iken [85] alnımın karayazısı olarak sizden irak düştüm ise de yine gönlümüz birliktedir. Şurası düşünülse, bu kadar iki yandan olan sevgi üzerine dargınlık veyâ güceniklik gönlüme gelmeyeceğine inanırsınız. Yok böyle olmayıp da mektûbunuzun karşılığı geç kaldığına alıştınız ise buraya gelir gelmez ayağımın tozuyla kazâları devre çıkıp elli beş günden beri öteyi beriyi dönüp dolaşarak işlerin çokluğundan ve köylülerin üşüntüsünden¹⁹⁹ mektûb yazmak değil bayağı pekçok günler yemek yemeyi bile unutmuş idim. Hele her ne ise arkadaşlarımın gönül yardımıyla işlerimi tarağına koyup şimdilik dinlenmekteyim. Bundan sonra her posta ile mektûbunuzun karşılığını sıcağı sıcağına yollarım. Bundan önceki mektûbunuzda ismarladığınız nesnelere alıp Nemçe postasıyla gönderdim. Bunların eksiksiz elinize değdiğini ve bir de karındaşımız ‘Aynî Efendi orada ne işle uğraşıyor ve ne yolda geçiniyor bize bildiresiniz efendim.

¹⁹⁹ Üşüşme

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

REHNÜMÂ-YI LİSÂN-I TÜRKÎ'DE YER ALAN TERİM VE EKLER

***Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'nin Dizini Hakkında**

Bu bölümde *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de yer alan terimlerin dizini verilmiştir.

Dizin hazırlanırken eserde geçen ve dille ilgili belirli bir kavramı karşılayan her türlü terim buraya alınmıştır. Ayrıca '*Arabî, Fârisî, Türkçe, lisân-ı Türkî, lisân-ı Arabî*' gibi dil isimleri, *hiffet, sıklet* gibi kelimelerin okunuşu ve *kâ'ide, kavâ'id, kavâ'id-i lisân* gibi dilin kurallarıyla ilgili terimler de dizine eklenmiştir.

Bugünü kadar yapılmış olan bu tür dizinlerde terimin karşılığı ve geçtiği sayfa numarasının verilmesiyle yetinilmiştir. Burada yapılan çalışmada ise daha ayrıntılı bir dizin ortaya konulmaya gayret edilmiş, dizinde diğer çalışmalarda olduğu gibi ilk olarak *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de geçen terimlerin karşılıkları verilmiş, ardından söz konusu terimlerin özgün metindeki sayfa sayısı/sayıları işaretlenmiştir. Bundan sonraki aşamada ise *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de yer alan herhangi bir terim, dönemin diğer dil bilgisi kitaplarında da bulunuyorsa terimin geçtiği eser/eserler aşağıdaki kısaltmalarla gösterilmiştir. Bu yöntemle terimlerin kullanılmaya başlandığı tarihler de belirlenmiştir.

ET	<i>Emsile-i Türkiyye</i> (1866)
HZ-KLT	Halit Ziya Bey, <i>Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî</i> (1885)
İSMMYSO	<i>İkinci Seneye Mahsûs Mufasssal Yeni Sarf-ı 'Osmânî</i> (1905)
İST	<i>'İlm-i Sarf-ı Türkî</i> (1876)
KLT	<i>Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî</i> (1892)
KO	<i>Kavâ'id-i 'Osmâniyye</i> (1851)
MK	<i>Medhal-i Kavâ'id</i> (1852)

NUST	<i>Nev-Usûl Sarf-ı Türkî</i> (1892)
TDSN	<i>Türk Dilinin Sarf ve Nahvi</i> (1917)
TSN	<i>Türkçe Sarf ve Nahiv</i> (1908)
TSNELOSN	<i>Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı 'Osmânî Sarf ve Nahiv</i> (1910)
TYSND	<i>Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri</i> (1921)
ÜLT	<i>Üss-i Lisân-ı Türkî</i> (1895)
YUMS	<i>Yeni Usûl Mu'allim-i Sarf</i> (1909)

Dizinde yer alan her terime metinde verilen örnekler de eklenmiş, böylece terimlere verilen karşılıkların daha anlaşılır hâle gelmesi düşünülmüştür.

Dönemin dil bilgisi yazarları arasında terim birliği bulunmadığı için kullanılan bir terimle bir diğer yazar başka bir konuyu kastedebilmektedir. *İsm-i mevsûl, edât-ı hâl, edât-ı haber, edât-ı ta'rîf, fi'l-i nâkıs* bunlardan birkaçıdır. Bu terimler dizinde sıralanırken karşılıklarına her yazarın bir terimle ne kastettiği yazılmamış, bu tür açıklamalar çalışmamızın inceleme bölümünde yer almıştır.

Dizinlerde *bk.* (bakınız) kısaltmasıyla, aynı kavramı karşılayan veya birbiriyle ilgili olduğu düşünülen terimler arasındaki geçiş sağlanmıştır.

Osmanlı Türkçesi-Türkiye Türkçesi dizininden sonra Türkiye Türkçesi-Osmanlı Türkçesi dizini de yapılarak söz konusu dizinlerden daha etkin bir şekilde faydalanılması düşünülmüştür.

1. Osmanlı Türkçesi-Türkiye Türkçesi Dizini

A

a'dâd-ı asliyye: Asıl sayı sıfatları: *bir, iki, üç*. 28, 29. İSMMYSO (*ism-i 'aded-i asliyye*), KLT (*a'dâd-ı asliyye, 'aded-i aslî*), KO, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND (*aslî sayı sıfatları*), ÜLT.

a'dâd-ı kesriyye: Kesir sayı sıfatları: *yarım, üçte bir, dörtte iki, beşte üç*. 28, 29. ET, İSMMYSO (*a'dâd-ı kesriyye, 'aded-i kesrî, ism-i 'aded-i kesriyye*) KLT, KO, TSNELOSN, TYSND (*kesrî sayı sıfatları*), ÜLT.

a'dâd-ı tevzî'iyye: Üleştirme sayı sıfatları, üleştirme zarfları. *Birer birer geldiler, ikişer ikişer gidin, şu parayı üçer beşer dağıdın, teker teker okuyun, ayrı ayrı yazınız, çift çift durunuz, takım takım koştular, bir pay sana bir pay da bana; ikizli, üçüzlü, dördüzlü, beşizli; ikişerli, üçerli, dörderli, beşerli; ikili, üçlü, dörtlü, beşli; yalın kat, iki kat, üç kat, dört kat*. 28, 29. ET, İSMMYSO (*a'dâd-ı tevzî'î, ism-i 'aded-i tevzî'iyye*), KLT, KO, TSN, TSNELOSN, TYSND (*tevzî'î sayı sıfatları*), ÜLT.

a'dâd-ı vasfiyye: Sıra sayı sıfatları: *birinci, ikinci, üçüncü, birincisi, ikincisi, üçüncüsü*. 28, 29, 81. ET, İSMMYSO (*'aded-i vasfî, ism-i 'aded-i vasfiyye*), KLT, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT.

'aded: Sayı. 28, 29, 35. ET, İSMMYSO, KO, TSNELOSN.

'alâmet-i cem': Çokluk eki, *-lar*: *hokkalar, mürekkebler, kalemler, kâğıdlar*. 15. bk. *cem'*.

'alâmet-i masdar: Mastar eki, *-mak*. 41, 42.

'alâmet-i nefy: Olumsuzluk eki, *-ma*. 52.

'Arabî: Arapça. 4, 8, 68. bk. *lisân-ı 'Arab*. ET, KO, MK, TSNELOSN.

C

cem': Çokluk. 15, 33, 36, 43. bk. '*alâmet-i cem*'. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

cem' gâ'ib: Çokluk üçüncü şahıs: *anlar, onlar, onlardır, onların; başladılar, başlamadılar, başladılar mı, başlamadılar mı, başlanıldılar, başlanılmadılar, başlanıldılar mı, başlanılmadılar mı.* 30, 32, 44. ET, İSMMYSO, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

cem' muhâtab: Çokluk ikinci şahıs: *siz, sizsiniz, sizin; başladınız, başlamadınız, başladınız mı, başlamadınız mı, başlanıldınız, başlanılmadınız, başlanıldınız mı, başlanılmadınız mı.* 30, 32, 44. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

cem' mütekellim: Çokluk birinci şahıs: *biz, biziz, bizim; başladık, başlamadık, başladık mı, başlamadık mı, başlanıldık, başlanılmadık, başlanıldık mı, başlanılmadık mı.* 30, 32, 44. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, (*cem' müzekker mütekellim, cem' mü'ennes mütekellim*), TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

cezm: Sükûn işareti, üzerine geldiği harfi sessiz okutan işaret: '*an, min, üm.* 11. İSMMYSO, KLT, NUST, TSN, TYSND.

cümle: Cümle. 9, 11, 68, 74, 76, 78, 80, 82. bk. *kelâm*. ET, HZ-KLT, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, YUMS.

cümle-i fi'liyye: Fiil cümlesi: *Bu yazıyı hâce efendi çıkarttı.* 80, 82. ET, İST, KLT, MK.

cümle-i ismiyye: İsim cümlesi: *İşbu kitâb pek güzeldir, ikinci sınıfta bulunan arkadaşlarımızdan dersine çalışkan ve güzel rik'a yazan ancak Halebli filân efendidir.* 80. ET, İST, KLT, MK.

E

edât: Edat; sıfat; zamir; bağlaç; zarf; ünlem; ek. 20, 48, 49, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79. ET, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND.

edât-ı 'atıf: Bağlama edatı: *ve, sonra, dahi, hem de, hem, de.* 77, 83. bk. *harf-i 'atıf.* KLT, KO, MK, ÜLT.

edât-ı haber: Haber eki, cümlenin bittiğini haber veren ek: *-acak, -ecek, -di, -dır, -ır.* 76. ET, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, ÜLT, YUMS.

edât-ı hâl: Zaman zarfı, bir işin yapılmakta olduğu zamanı gösteren kelime: *elân, hâlâ, henüz, şimdi.* 76. ET, KLT, KO, MK, ÜLT, YUMS.

edât-ı hasr: Özgülük edatı, bir eylemin yapılmasının ancak birisine özgü olduğunu bildiren edat: *ancak, yalnız, fakat, hemân, ki.* 76, 81. ET, KO, MK, TSNELOSN, YUMS.

edât-ı ıztırâb ve teveccu': İstirap ünlemi: *of, uf, öf, üf, amân amân, ay ay, iş.* 70. ET (*edât-ı ıztırâb*), KO (*edât-ı ıztırâb*).

edât-ı inkâr: İnkâr edatı, bir işin varlığının inkârını gösteren edat: *a a, yok, hayır, değil, hiç, aslâ, hâşâ, -madım.* 70.

edât-ı intihâ: Bitiş edatı, bir işin nihayetini bildiren edat: *kadar, dek, değin, tâ, çak, dak, hattâ.* 69. ET, KO, ÜLT.

edât-ı isti'câl: Tezlik edatı, bir işte acele ve sürati bildiren edat: *haydi, ha imdi, -ındı, -ındı ya, tız, -cak*. 69.

edât-ı istifhâm: Soru edatı: *mi, kim, kaç, hangi, hani, kaçan, ne, nasıl, nice, ne için, niçin, ne gûnâ, ne türlü, neden, nere, eyâ, ha, 'acabâ, a, ya*. 68. KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

edât-ı isti'lâ: Yükseklik edatı, bir şeyin üzerini gösteren edat: *üzere, binâen, -ca, -a, üst*. 68. ET, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT.

edât-ı istirhâm ve temennî ve istimrâr: Temenni edatı: *amân, amanın, ah, bârî*. 69.

edât-ı istisnâ: İstisna edatı: *başka, mâ'adâ, yoksa, gayrı, artık, fazla, meğer, diğer, sâ'ir*. 69. KO.

edât-ı kase: Yemin edatı: *çün, içün, hakkıçün, vallâhi, billâhi, alîmallâh*. 77.

edât-ı kifâyet: Yeterlik edatı, bir şeyin elverir derecede olduğunu gösteren edat: *eh, artık, yeter, elverir*. 79.

edât-ı liyâkat: Uygunluk edatı, bir şeyin layık ve elverişli olduğunu ima eden edat: *-acak, -ecek, -ca, -âne, sezâ, lâyük, şâyân*. 79. TSNELOSN, ÜLT.

edât-ı musâhabet ve isti'âne: Beraberlik ve yardım edatı: *ile, -la, bile, birlik, berâber*. 78. ET (*edât-ı musâhabet*), KO (*edât-ı musâhabet*), ÜLT (*edât-ı musâhabet*), YUMS (*edât-ı musâhabet*).

edât-ı rabt: *ki* bağlacı: *Bir su'âl sor ki cevâbını vereyim*. 78, 80, 81. ET, HZ-KLT, KLT, KO, TSN.

edât-ı şart: Şart edatı: *eğer, ise, -sa, çünkü, üzere, gerçi, mâdemki*. 48, 78. KLT, KO, TSN, ÜLT.

edât-ı ta'accüb ve tahayyür: Hayret ve şaşırma edatı: *ne, 'acâyib, tuhaf, çok şey, vay, o, a, a a, be, ya, sübhânallâh, Allâh Allâh, amân, mi.* 74.

edât-ı tafdîl: *pek* edatı. 80. ET, KO.

edât-ı tafsîl: Açıklama edatı: *imdi, çünkü, hâlbuki, şöyle ki, meselâ, zîrâ.* 73. ET, KLT, KO, YUMS.

edât-ı tahsîn: Beğeni edatı: *oh oh, peh peh, o, ah, âferîn, mâşâllâh, cici.* 71.

edât-ı tahvîf ve tehdîd: Tekdir ve tehdit edatı: *hele, hele hele, gidi, şimdi ha, o, o o, yo.* 71.

edât-ı tahzîr: Menetme edatı: *sakın, kaçıl, gözet, savuş, çekil.* 71.

edât-ı ta'rîf: Tarif edatı: *şol, ol, hani.* 74. İST, KLT, KO.

edât-ı tasdîk: Onaylama edatı: *evet, belî, öyle, hay hay, hah, hah hah.* 72, 73. ET, KO, MK, ÜLT.

edât-ı tasgîr: Küçültme eki: *-cık, -cik, -ca.* 13. KLT, KO, MK.

edât-ı te'essüf: Hayıflanma edatı: *yazık, hayf, ay, vâh, vâh vâh, vay, vay vay, of.* 70. ET, KO, ÜLT.

edât-ı tefrîk: Ayırt etme edatı: *lâkin, ammâ, fakat, öyle, böyle, şöyle, illâ, bârî, ise, ise de, başka, diğer, velev.* 73, 82.

edât-ı tefsîr: Yorumlama edatı: *ya'nî.* 73. ET, KO.

edât-ı tekerrür: Tekrarlama edatı: *yine, bir daha, tekrâr, def'a.* 74.

edât-ı te'kîd: Kuvvetlendirme edatı: *elbette, mutlakâ, zînhâr, behemehâl, ha, biyyihâl.* 71. ET, KLT, KO.

edât-ı telezzüz: Hoşlanma edatı: *oh, ah.* 75. ET, KO.

edât-ı temyîz: Ayırma edatı: *-ca -sına, -en.* 75. ET, KLT, KO, MK, TSNELOS.

edât-ı tenbîh ve teyakkuz: Tembih ve uyarı edatı: *ha, bre, behey, işte bak, be.* 75. ET (*edât-ı tenbîh*), KO (*edât-ı tenbîh*), MK.

edât-ı teneffür: Nefret ünlemi, bir şeyden ikrah ve nefret geldiği vakit kullanılan ünlem: *amân, ay, öf, pöf, illallâh.* 75. ET.

edât-ı tereddüd: Tereddüt edatı: *yâ, yâhûd, olmaz ise, yoksa.* 71, 72.

edât-ı tesâvî: Eşitlik edatı: *gerek, ister, bile, ister istemez, her, beher, birer birer, kaçır, berâber.* 72.

edât-ı teşbîh: Benzetme edatı: *gibi, misillü, -cileyin, öyle, böyle, şöyle, sanki, gûyâ, ke'enne, -sı, -lığıma, nitekim, sözde, mümâsil, -ca.* 72. ET, İSM MYSO, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT.

edât-ı tevbîh ve tekdîr: Azarlama edatı: *a, ya, yıkıl, be, sus, git, bak, seni.* 75.

edât-ı 'umûmiyye: Genellik edatı: *hep, her, top, bütün, küme, cümle, cem', 'umûm, çok, yığın.* 79.

edât-ı vahdet: Teklik edatı: *birlik, birden, tek, tenhâ, yalnız, yek başına, yektâ, başlı başına.* 78.

edât-ı zamâniyye: Zaman edatı: *-lik, -lık, -ca, ân, gâh, -leyin, dem, hengâm, demin, demincek.* 77.

edevât: Edatlar; ekler. 68, 70. ET, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

ef'âl: Fiiller. 43, 48, 57. ET, İSM MYSO, KLT, KO, TSN, TSNELOSN.

ef'âl-i erba'a: Geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zaman çekimleri. 63.

ef'âl-i hikâyât: Hikâye birleşik zaman çekimleri: *gördü idim, görmüş idim, gülerek geldi idim, okuyageldim okuyagider idim, çıkageldi idim, düşeyazdı idim*. 62. bk. *fi'l-i hikâyet, hikâyât*.

ef'âl-i mâzî: Geçmiş zaman çekimleri. 56. bk. *ef'âl-i mâziyye*.

ef'âl-i mâziyye: Geçmiş zaman çekimleri. 43. bk. *ef'âl-i mâzî*.

ef'âl-i rivâyât: Rivayet birleşik zaman çekimleri: *görmüş imişim, gülerek geldi imişim, okuyagelmış okuyagider imişim, çıkagelmış imişim, düşeyazmış imişim*. 62. bk. *rivâyât*.

ef'âl-i şartiyye: Şart birleşik zaman çekimleri: *gördü isem, görmüş isem, görmüş imiş isem, eğer göreydim, ben görelî ise, gülerek geldim ise, okuyagelip okuyagider isem, gördüğümde ise, çıkageldim ise, düşeyazdım ise*. 62. KO, MK, NUST.

elsine-i ecnebiyye: Yabancı diller. 10. KO, TSNELOSN.

emir: Emir kipi. 25. İSM MYSO, TSNELOSN.

emir edâtları: Emir edatları: *ha, bre, behey, işte bak, be*. 75.

emir sîgaları: Emir kipleri. 43, 49, 60, 61.

emr-i gâ'ib: Emir üçüncü şahıs çekimi: *gelsin, alsın, baksın*. 60, 61. ET, İSM MYSO, KLT, KO, MK, TYSND, ÜLT, YUMS.

emr-i hâzır: Emir ikinci şahıs çekimi: *gel, al, bak, git, ver, getir, sat, kaç, yık*. 24, 25, 37, 38, 43, 60, 61. ET, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

esmâ'-i a'dâd: Sayı isimleri. 28, 29. KLT, KO, NUST, ÜLT.

esre: *ı* ve *i* seslilerini okutan hareke. 10. HZ-KLT, İSM MYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, YUMS.

ezmine-i selâse: Üç zaman; geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman. 48. 57. ET, KLT, KO.

F

fâ'il: Fiil cümlelerinde özne. 39, 40, 41, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 80, 82. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

Fârisî: Farsça. 4, 7, 68. bk. *lisân-ı Fârisî*. KO, MK, TSNELOSN.

fazalât: İsmın hâlden hâle geçişi. 18.

fi'il: Fiil. 37, 38, 39, 43, 44, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 63, 76, 77, 80. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, YUMS.

fi'l-i 'atfi: *-ıp* zarf-fiiliyle bir fiile bağlanan fiil: *alıp satar idim, alıp satıyor imişim, alıp satacak isem*. 65.

fi'l-i dâ'imî: Eylemin şimdiye kadar olduğunu ve bundan sonra da olacağını gösteren fiil çekimi: *okuyageldim okuyagiderim, okuyageldin okuyagidersin, okuyageldi okuyagider, okuyageldik okuyagideriz, okuyageldiniz okuyagidersiniz, okuyagelip okuyagiderler; yazmakta olduğum, çalışmakta bulunduğum, gelmekte idüğü; okuyageldim okuyagider idim, okuyagelmiş okuyagider imişim, okuyagelip okuyagider isem*. 46, 56, 62.

fi'l-i garazî: Sebep bildiren fiil çekimi: *geldiğimden, geldiğin için, geldiğinden ötürü, geldiğimizden dolayı, geldiğiniz için, geldiklerinden ötürü, göreceğim için ise*. 54, 57, 65.

fi'l-i hâli: Eylemin diğeri bir eylemle birlikte yapıldığını bildiren *-ır iken, -makta iken, -yor iken, -dığım hâlde* biçimindeki fiil çekimi: *ben okur iken, sen okur iken, o okur iken, biz okur iken, siz okur iken, onlar okur iken; ben okumakta iken, sen okumakta iken, o okumakta iken, biz okumakta iken, siz okumakta iken, onlar okumakta iken; ben okuduğum hâlde, sen okuduğun hâlde, o okuduğu hâlde, biz okuduğumuz hâlde, siz okuduğumuz hâlde, onlar okuduğu hâlde.* 53, 57.

fi'l-i hikâyet: Hikâye birleşik çekimi: *geldim idi, geldin idi, geldi idi, geldik idi, geldiniz idi, geldiler idi; geldi idim, geldi idin, geldi idi, geldi idik, geldi idiniz, geldi idiler.* 47, 56. bk. *ef'âl-i hikâyât, hikâyât.* İSMYISO (*fi'l-i hikâye*), KO (*fi'l-i hikâye*).

fi'l-i ibtidâ'î: *-alı* zarf-fiilini almış fiil: *ben geleli, sen gideli, o yazalı, biz okuyalı, siz oturalı, onlar kalkalı; ben bileliden beri öyle küçüktür, sen göreliden beri pek büyüdü.* 46, 56.

fi'l-i ihtimâlî: İhtimal bildiren fiil çekimi: *Belki yazarım, ihtimâl ki yazarsın, şâyed ki yazar, belki yazarız, ihtimâl yazarsınız, şâyed yazarlar.* 54, 57. bk. *fi'l-i tereccî.*

fi'l-i iktidârî: Yeterlik fiili: *yiyebildim, içebildin, uyuyabildi, kalkabildik, çıkabildiniz, koşabildiler; göremedim, içemedin, uyuyamadı, kalkamadık, çıkamadınız, koşamadılar.* 52, 57. ET (*fi'l-i iktidâr*), HZ-KLT (*fi'l-i iktidâr*), İSMYISO, KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOS, TYSND.

fi'l-i iltizâmî: İstek kipi: *göreyim, göresin, göre, görelim, göresiniz, göreler.* 59. bk. *zamân-ı iltizâmî.* ET, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TYSND, ÜLT, YUMS.

fi'l-i imtidâdî: *-dıkça* zarf-fiilini almış fiil: *ben okudukça, sen okudukça, ol okudukça, biz okudukça, siz okudukça, onlar okudukça; ben okudukça hâce efendi beni sever.* 49, 57.

fi'l-i inkârî: İnkâr bildiren fiil çekimi: *bildimse bile, bildinse bile, bildiyse bile, bildikse bile, bildinizse bile, bildilerse bile; bildi isem bile, bildi isen bile, bildi ise bile, bildi isek bile, bildi iseniz bile, bildi iseler bile; bildiysem bile, bildiysen bile, bildiyse bile, bildiysek bile, bildiyseniz bile, bildiyseler bile; bildi isem bile söylemem, aldım sa bile vermem.* 52, 57.

fi'l-i intihâ'î: Meydana gelen bir eylemin sonunu bildiren fiil çekimi: *ben yazıncaya dek, sen yazıncaya değin, ol yazıncaya kadar, biz yazıncaya değin, siz yazıncaya kadar, onlar yazıncaya dek.* 55, 57.

fi'l-i istikbâl: Gelecek zaman çekimi: *seveceğim, seveceksin, sevecek-sevecektir, seveceğiz, seveceksiniz, sevecekler-seveceklerdir.* 59. bk. *gelecek zamân, istikbâl, zamân-ı âtî, zamân-ı istikbâl.* KLT.

fi'l-i istimrârî: *-arak* zarf-fiilini almış fiil: *Gülerek geldim, sevinerek baktın, ağlayarak gitti, okuyarak yattık, söylenerek kalktınız, bağırsarak kaçtılar.* 46. ET, HZ-KLT (*fi'l-i istimrâr*), İSM MYSO, İST, KO, TSN, TSNELOSN, TYSND.

fi'l-i keynûnet: Öznenin kendisinde var olan bir hâli gösteren fiil çekimi, ek-fiil, bir yanı ad bir yanı *olmak* yardımcı fiili olan birleşik fiil: *Erkeğim, karısın, ihtiyârdır, genciz, şişmansınız, dilsizlerdir; dinç olur idim, genç oluyor imişim, şişman olacaklar ise.* 56, 57, 66. bk. *fi'l-i mâlikiyyet, haber.*

fi'l-i lâzım: Geçişsiz fiil. 40, 50. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

fi'l-i mâlikiyyet: Sahiplik bildiren fiil çekimi, ek-fiil, bir yanı ad bir yanı olmak yardımcı fiili olan birleşik fiil: *Zenginim, 'âlimsin, etmeği var, suyumuz yok, sizin değil, onlarındır; zengin olur idim, 'âlim oluyor imişim, kâtib olacak ise.* 56, 57, 65. bk. *fi'l-i keynûnet, haber.*

fi'l-i mâzî: Geçmiş zaman çekimi. 56. bk. *geçmiş zamân, mâzî, zamân-ı mâzî.* İST, MK.

fi'l-i mâzî-i mahdûd: Belirli geçmiş zaman çekimi: *çıkarttı.* 82.

fi'l-i mecbûrî: Gereklilik kipi: *öğrenmeliyim, öğrenmelisin, öğrenmeli-öğrenmelidir, öğrenmeliyiz, öğrenmelisiniz, öğrenmelidirler-öğrenmelilerdir.* 60, 61, 67. bk. *fi'l-i vücûbî.*

fi'l-i mechûl: Edilgen fiil: *bilindi, alındı, bulundu.* 50. HZ-KLT, İSMYSO, KLT, TSN, TSNELOSN, YUMS.

fi'l-i mukârebe: Yaklaşma fiili: *düşeyazdım, güleyazdın, ağlayayazdı, bayılayazdık, eyleyeyazdınız, tutayazdılar; düşeyazdı idim, düşeyazmış imişim, düşeyazdım ise.* 47, 56, 63. HZ-KLT, KO, TSNELOSN.

fi'l-i mutâva'at: Dönüslü fiil: *gezindim, sakındın, bakındı, eğlendik, özendiniz, söylendiler; gezinir idim, geziniyor imişim, gezinecek isem.* 49, 50, 57, 63. ET, TSN, TSNELOSN, TYSND.

fi'l-i muzâri': Geniş zaman çekimi: *başlarım, başlarsın, başlar, başlarız, başlarsınız, başlarlar; başlamam, başlamazsın, başlamaz, başlamayız, başlamazsınız, başlamazlar; okur yazarım, alır satarsın, görür gözetirler, gelir gideriz, yer içersiniz.* 58, 61, 66. bk. *muzâri'.* KO, MK, ÜLT.

fi'l-i müfâce: Öznenin aniden meydana gelen hareketini gösteren fiil çekimi: *çıkageldim, çıkageldin, çıkageldi, çıkageldik, çıkageldiniz, çıkageldiler; apansız*

gittim, birdenbire düştün, dapduru geldi, zingadak oturduk, şırpadak kestiniz, harpadak kaptular. 47. bk. fi'l-i nâgehânî. TSNELOS.

fi'l-i müşâbehet: Bir durumdan başka bir duruma geçmeyi ifade eden fiil çekimi: *güzelleştim, fenâlaştın, iyileşti, tenbelleştik, çirkinleştiniz, kibirleştiler; 'akıllandım, boylandın, temîzlendi, semizlendik, za'îflendiniz, çoklandılar; bayıldım, ayıldım, kısaldı, büyüldük, küçüldünüz, çoğaldılar; kızardım, bozardın, ağardı, karardık, sarardınız, morardılar; gülümsemek, acıksamak, alıksamak; güzelleşir idim, 'akıllanır idim, bayılır idim, kızarır idim, güzelleşiyor imişim, 'akıllanıyor imişim, bayılıyor imişim, kızarıyor imişim, güzelleşecek isem, 'akıllanacak isem, bayılacak isem, kızaracak isem; güzelleşti. 50, 57, 64, 83.*

fi'l-i müşâreket: İşteş fiil: *söyleştim, biliştin, yarıştı, bağrıştık, sayıştınız, uğraştılar; söyleşir idim, söyleşiyor imişim, söyleşecek isem. 50, 57, 63. ET, HZ-KLT.*

fi'l-i nâgehânî: Öznenin aniden meydana gelen hareketini gösteren fiil çekimi: *çıkageldim, çıkageldin, çıkageldi, çıkageldik, çıkageldiniz, çıkageldiler; apansız gittim, birdenbire düştün, dapduru geldi, zingadak oturduk, şırpadak kestiniz, harpadak kaptular; çıkageldi idim, çıkagelmiş imişim, çıkageldim ise. 47, 56, 63. bk. fi'l-i müfâce.*

fi'l-i nâkis: Sadece 3. tekil şahıs çekimi olan fiil çekimi: *Ay doğdu, güneş kapandı, havâ açıyor, şimşek çakar, yağmur yağacak; yağmur yağar idi, güneş açıyor imiş, gök gürleyecek ise. 55, 57, 65. ET, KLT, TSN.*

fi'l-i rivâyet: Belirsiz geçmiş zamanın hikâye birleşik çekimi: *görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler-görmüşler idi; görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler;*

görmüştüm, görmüştün, görmüştü, görmüştük, görmüştünüz, görmüştüler. 47, 56. bk. *mâzî-i mukaddem.* İSMMYSO, KO.

fi'l-i şartî: Şart birleşik zaman çekimi: *geldi isem, geldi isen, geldi ise, geldi isek, geldi iseniz, geldi iseler; geldim ise, geldin ise, geldi ise, geldik ise, geldiniz ise, geldiler ise; geldimse, geldinse, geldiyse, geldikse, geldiyseniz, geldiyseler.* 48, 57. İSMMYSO.

fi'l-i ta'cîlî: Tezlik fiili: *alıverdim, alıverdin, alıverdi, alıverdik, alıverdiniz, alıverdiler; alıverdi idim, alıveriyor imişim, alıverecek isem.* 49, 57, 63. ET (*fi'l-i ta'cîl*), HZ-KLT (*fi'l-i ta'cîl*), İSMMYSO, KLT (*fi'l-i ta'cîl*), KO (*fi'l-i ta'cîl*), NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND.

fi'l-i tahassür: Geçmişte yapılamayan bir eylemden pişmanlık duyulduğunu ifade eden fiil çekimi: *içeydim, içeydin, içeydi, içeydik, içeydiniz, içeydiler; içseydim, içseydin, içseydi, içseydik, içseydiniz, içseydiler; keşke bileydim, keşke bileydin, keşke bileydi, keşke bileydik, keşke bileydiniz, keşke bileydiler; nola görseydim, nola görseydin, nola görseydi, nola görseydik, nola görseydiniz, nola görseydiler; eğer göreydim.* 45, 56, 62.

fi'l-i tahayyür: Hayret ifade eden fiil çekimi: *bakakaldım, bakakaldın, bakakaldı, bakakaldık, bakakaldınız, bakakaldılar; bel bel baktım, bel bel baktın, bel bel baktı, bel bel baktık, bel bel baktınız, bel bel baktılar; şaşaladım, şaşaladın, şaşaladı, şaşaladık, şaşaladınız, şaşaladılar; bakakalır idim, şaşalar idim, bakakalıyor imişim, şaşalıyor imişim, bakakalacak isem, şaşalayacak isem.* 53, 57, 64.

fi'l-i ta'kîbî: Eylemden sonra diğer bir eylemin meydana geldiğini gösteren fiil çekimi: *Geldiğim birle size gittim, gördüğün ânda kaptın, göricek bildi, bakınca*

anladık, tutucak kırdınız, okuyunca bitirdiler; bakınca anlar idim, tutucak kırıyor imişim, göricek bilecek ise. 55, 57, 65.

fi'l-i tecâhül: Bilinen ve görülen bir şeyin anlatılmaması amacıyla kullanılan fiil çekimi: *bilmezlendim, bilmezlendin, bilmezlendi, bilmezlendik, bilmezlendiniz, bilmezlendiler; görmezlik ettim, görmezlik ettin, görmezlik etti, görmezlik ettik, görmezlik ettiniz, görmezlik ettiler; işitmezliğe geldim, işitmezliğe geldin, işitmezliğe geldi, işitmezliğe geldik, işitmezliğe geldiniz, işitmezliğe geldiler; anlamazlığa vurdum, anlamazlığa vurdun, anlamazlığa vurdu, anlamazlığa vurduk, anlamazlığa vurdunuz, anlamazlığa vurdular; bilmemezlik, görmemezlik, işitmemezlik, anlamamazlık ettim; bilmezlenir idim, görmezlik eder idim, işitmezliğe gelir idim, anlamazlığa vurur idim, bilmezleniyor imişim, görmezlik ediyor imişim, işitmezliğe geliyor imişim, anlamazlığa vuruyor imişim, bilmezlenecek isem, görmezlenecek isem, işitmezliğe gelecek isem, anlamazlanacak isem. 51, 57, 64.*

fi'l-i te'kîdî: Pekiştirme fiili: *Saldır saldır okudum, teker meker yuvarlandın, tir tir titredi, bar bar bağırdık, harıl harıl yediniz, sımsıkı bağladılar; saldır saldır okur idim, teker meker yuvarlanıyor imişim, harıl harıl akacak ise. 55, 57, 65.*

fi'l-i temennî: Temenni anlatan fiil çekimi: *yazsam, yazsan, yazsa, yazsak, yazsanız, yazsalar; ah yazsam, nola yazsak; yazsam idi, yazsa idim, yazsam imiş, yazsa imişim, yazsam ise, yazsa isem. 60, 61, 67. bk. şart.*

fi'l-i tereccî: İhtimal bildiren fiil çekimi: *Belki yazarım, ihtimâl ki yazarsın, şâyed ki yazar, belki yazarız, ihtimâl yazarsınız, şâyed yazarlar. 54. bk. fi'l-i ihtimâlî.*

fi'l-i vaktî: Vakıt bildiren fiil çekimi, özne marifetiyle bir işin son bulunduğunu gösteren fiil çekimi: *Şu mektûbu aldığımda size gittim. 53, 57.*

fi'l-i vasfî: Öznenin yaptığı bir işi bir başkasına bildiren fiil çekimi: *bildiğim ders, bildiğin ders, bildiği ders, yazdığımız kitâb, yazdığınız kitâb, yazdıkları kitâb.* 52, 57.

fi'l-i vücûbî: Gereklilik kipi. 61. bk. *fi'l-i mecbûrî.* ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TYSND, ÜLT, YUMS.

G

gâ'ib: Üçüncü şahıs. 43. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

geçmiş zamân: Geçmiş zaman. 45, 47, 58. bk. *fi'l-i mâzî, mâzî, zamân-ı mâzî.*

gelecek zamân: Gelecek zaman. 58, 59. KO. bk. *fi'l-i istikbâl, istikbâl, zamân-ı âtî, zamân-ı istikbâl.*

H

haber: İsim cümlesinde yüklem, ek-fiil. bk. *fi'l-i keynûnet, fi'l-i mâlikiyyet.* 80, 81, 82, 83. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

hafif: İnce sıradan kelime; ince ses veren harf: *kâmil, emek, üzüm, bülbül.* 10, 24, 25. KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN.

hafif masdar: İnce sıradan mastar, *-mek* ile sona eren mastar: *gelmek, gitmek, vermek, getirmek.* 37. bk. *masdar-ı hafîf.* İSMMYSO, TYSND, YUMS.

hâl: Şimdiki zaman. 43, 46, 48, 58, 63, 66. bk. *hâl-i terkîbî, zamân-ı hâl*. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSNELOSN, YUMS.

hâl-i terkîbî: *-makta* ve *-mada* ile çekimlenen şimdiki zaman biçimi: *okumaktayım, okumaktasın, okumaktadır, okumaktayız, okumaktasınız, okumaktadırlar; gezmedeyim, gezmedesin, gezmededir, gezmedeyiz, gezmedesiniz, gezmededirler*. 59, 61. bk. *hâl, zamân-ı hâl*. ET, İST, KO, MK, ÜLT.

harekât: Harekeler. 7, 10, 11. bk. *hareke*. MK.

hareke: Soslilerin okunuşunu gösteren işaret. 7, 10, 11. HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KO, MK, NUST, TSNELOSN, YUMS.

hareke-i harfiyye: Hareke yerine kullanılan harfler: آ، ا، ه، ی. 10, 11. İSM MYSO, KLT.

hareke-i resmiyye: Med, üstün, esre ve ötrenin genel adı. 10, 11. İSM MYSO, KLT, TSNELOSN.

harf: Harf; ses; ek. 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 34, 37, 38, 39, 41, 46, 60, 68, 77. HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN.

harf-i 'atîf: Bağlama edatı: *ve*. 81. bk. *edât-ı 'atîf*. ET, KLT, KO.

harf-i nidâ: Seslenme edatı: *ey, a, yâ, hey, hey sen, -na, hemşehri*. 19, 20, 76. İST, KO.

harf-i ta'rîf: Arapçada addan önce gelerek onun belirli olduğunu gösteren elif ve lâm harfleri, tanımlık. 8, 9. İSM MYSO, KLT, KO, TSN, TSNELOSN, TYSND.

hâsıl-ı masdar: Fiilden *-gu, -ım, -ış, -k, -nç, -ntı* ekleriyle türetilen isim: *uyku, duygu, sorgu; alım, satım, çalım, yardım; geliş, gidiş; istek, dilek; korkunç, gülünç; çisenti*. 38, 42. ET, İSMMYSO, KLT, KO, MK.

hiffet: İnce sıradan olma. 10. TSNELOSN.

hikâyât: Hikâye birleşik zaman çekimleri; ek-fiilin belirli geçmiş zamanı: *görür idim, okur yazar idi, görüyor idim, okumakta idim, görecek idim, göre idim, görmeli idim, yazsam idi, yazsa idim; yazıcı idim, açık saçık idi*. 61, 63, 66, 67. bk. *ef'âl-i hikâyât, fi'l-i hikâyet*.

hikâyât-ı muzâri': Geniş zamanın hikâye birleşik çekimleri: *alıverir idim, gezinir idim, söyleşir idim, güzelleşir idim, 'akıllanır idim, bayılır idim, kızarır idim, bilmezlenir idim, görmezlik eder idim, işitmezliğe gelir idim, anlamazlığa vurur idim, bilir idiysem bile, yazabilir idim, bakakalır idim, şaşalar idim, belki yazar idim, saldır saldır okur idim, bakınca anlar idim, alıp satar idim, yağmur yağar idi; zengin olur idim, dinç olur idim*. 63.

hurûfât: Harfler. 7, 8, 10, 11. ET.

hurûfât-ı kameriyye: Arap gramerinde tanımlığın lââm'ını okutan harfler, ay harfleri: ا, ب, ج, ح, خ, ع, غ, ف, ق, ك, م, و, ه, ی. 11. bk. *hurûf-ı kameriyye*.

hurûfât-ı şemsiyye: Arap gramerinde tanımlığın lââm'ını okutmayan harfler, güneş harfleri: ت, ث, د, ذ, ر, ز, س, ش, ص, ض, ط, ظ, ل, ن. 8, 11.

hurûf-ı hafife: İnce söylenen sessiz harfler. 7, 8.

hurûf-ı kameriyye: Arap gramerinde tanımlığın lââm'ını okutan harfler, ay harfleri: ا, ب, ج, ح, خ, ع, غ, ف, ق, ك, م, و, ه, ی. 9. bk. *hurûfât-ı kameriyye*.

İSMMYSO, KLT, TSN, TSNELOSN, TYSND.

hurûf-ı munfasıla: Kendilerinden sonra gelen harflere bitişmeyen harfler: و، ث، ز، ن، د، ا، 8, 11. KLT.

hurûf-ı muttasıla: Kendilerinden sonra gelen harflere bitişen harfler. 8. KLT.

hurûf-ı sakîle: Kalın söylenen sessiz harfler: ع، غ، ص، ض، ط، ظ، ق، ك. ع، ح، خ harfleri. 7, 8, 11.

hurûf-ı sâmite: Sessiz harfler. 7.

hurûf-ı savtiyye: Sesli harfler: ا، و، ه، ی. 7.

hurûf-ı zamâyir: İyelik ekleri; iyelik kökenli şahıs ekleri: *-m, -n, -ı, -mız, -k, -nız, -lar(ı)*. 31.

İ

‘ibârât: Sözler, cümleler. 4, 5.

‘ibâre: İfade, söz, cümle. 9, 14, 25, 26, 68, 73, 83. bk. *lafiz*. KLT, KO, MK, TSNELOSN, YUMS.

iki esre: Kelime sonunu *-ın/-in* okutan işaret: *bihakkın, hubbin, ‘aynin*. 10. İSMMYSO.

iki ötre: Kelime sonunu *-un/-ün* okutan işaret: *şükriün, hıfzun, fi’lün*. 10. İSMMYSO.

iki üstün: Kelime sonunu *-an/-en* okutan işaret: *ebeden, keremen, lutfen*. 10. İSMMYSO.

imlâ: İmla. 5, 8. ET, HZ-KLT, KLT, MK, TDSN, TSN, TSNELOSN.

ism: İsim: *insân, taş, yıldız, ikbâl*. 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 28, 30, 31, 38. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

ism-i âlet: Alet ismi: *tuzluk, biberlik, avadanlık; kalemdân, rîgdân, şem'dân; ölçek, dibek, çömlek; burgu, bıçkı, çalgı, sürgü, süzgül, keski; çanak, nacak, tabak; uygun, sorgu, hartu; süzgeç, kısaç, tıkaç; destere, keser, balta, rende*. 13, 14. ET, KLT, KO, TSNELOSN, TYSND.

ism-i câmid: Cansız varlıkların ismi: *demir, toprak, taş*. 12, 19. ET, KLT.

ism-i cins: Cins isim: *ev, çocuk, kitâb, koyun*. 12, 19, 80. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

ism-i fâ'il: bk. *ism-i fâ'il-i ma'lûm, sıfat-ı fâ'iliyye*. 23, 24, 25, 67, 81. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

ism-i fâ'il-i istimrârî: *-arak* zarf-fiilini almış etken anlamlı fiil: *semizlenerek*. 82.

ism-i fâ'il-i ma'lûm: *-an, -ar, -r, -arak, -ıcı* eklerini almış etken anlamlı filimsi, isim ve sıfat; meslek ismi: *bilen, gören, okuyan, yazan; kuş gibi uçar, ağaç yer bir kurttur; gülerek, ağlayarak; bilici, görücü, okuyucu, yazıcı; aşçı, türbedâr, dîdebân, bahçevân, hîlekâr, cânbâz*. 24.

ism-i hâs: Özel isim: *Güneş, Ay, İstanbul, Hasan, 'Alî*. 12, 19. HZ-KLT, KLT, KO, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

ism-i işâret: İşaret bildiren kelimeler: *bu, işbu, şu, o, ol, işte, bunlar, şunlar, onlar, anlar; bura, beri, bu yan, şura, şu yan, ora, öte, o yana, buralar, beriler, bu yanlar, şuralar, şu yanlar, oralar, öteler, o yanlar; bununki, şununki, buradaki, o*

yandaki, beriki, öteki; aha, tâ, te, te ha, nah. 30, 32, 36, 80. İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, YUMS.

ism-i masdar: Mastar ismi, *-lık, -lik* ekini almış isim: *babalık, beylik, paşalık.* 13, 14, 20. ET, İSMMYSO, İST, KO, TSNELOSN.

ism-i mef'ûl: bk. *ism-i mef'ûl-i mechûl, sıfat-ı mef'ûliyye.* 25, 26, 67. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

ism-i mef'ûl-i mechûl: *-an, -ıcı, -k, -lı, -lu, -ma* eklerini almış edilgen anlamlı fiilimsi, isim ve sıfat; pekiştirilmiş kelime; ikileme: *bilinen, görülen, alınan, kırılan; bilinici, kırılıcı; dökük, çökük, ezik, kesik; acıklı, uslu, süslü, yaralı, derdli; basma, yazma, sarma, işleme; sırsıklam; açık saçık, kırık çıkık, eski püskü, yıkık dökük, yırtık pırtık.* 24.

ism-i mekân: Yer ismi: *dağlık, taşlık, odunluk, kömürlük, güllük, çemenlik; akıntı, gezinti, yıkıntı, sulak, bataklık, çorak, uçurum, bodrum, tuzla, kumsal, fabrika; sınıfta.* 13, 14, 20, 81. KLT, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT.

ism-i mensûb: *-gin, -lı, -lu, -men* ekleriyle yapılan, nispet ve sahiplik bildiren isim: *zengin; Bosnalı, mâllı, Halebli, Şâmlu, uslu; Türkmen, kölemen.* 13, 20, 81. ET, İSMMYSO, KLT, TSNELOSN, TYSND.

ism-i mevsûf: Sıfat tamlamasında tamlanan isim: *rik'a.* 81. bk. *mevsûf.* KO, TSNELOSN.

ism-i mevsûl: Nitelik, durum, şan bildiren ve işaret sıfatı olarak kullanılan kelimeler: *böyle, şöyle, şu, öyle, şol.* 34, 36. ET, KLT, NUST.

ism-i mübhem: Belirsizlik sıfatı: *kaç.* 82. TSN.

ism-i mücerred: Yalın hâl; soyut isim. 20. bk. *mücerred.* ET, HZ-KLT, KLT.

ism-i mürekkeb: Birleşik isim: *baş örtüsü, yüz yastığı, ayakkabı*. 12. ET, HZ-KLT, KLT, TSNELOSN.

ism-i tasgîr: *-cık, -cik* ve *-ca* eklerini almış küçültmeli isim: *konakçık, âteşçik, sandalcık; ufakça; kızcağızım, paşacığım, beyceğizim, efendiciğim*. 13, 19. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT.

ism-i tecrîd: Dönüşlülük zamiri: *kendi, kendü*. 36. ET, KO, ÜLT.

ism-i zamân: *-lık, -lik* ekini almış zaman isimleri: *yıllık, aylık, haftalık, günlük; bayramlık, cum'alık, yâbânlık*. 13, 20, 82. KLT, ÜLT.

istifhâm-ı inkârî: Olumsuz soru: *gelmemek mi, görmemek mi, almamak mı; başlanılmadım mı, başlanılmadın mı, başlanılmadı mı, başlanılmadık mı, başlanılmadınız mı, başlanılmadılar mı*. 42, 44. ET, İST, KLT, KO.

istifhâm-ı tasdîkî: Olumlu soru: *gelmek mi, görmek mi, almak mı, satmak mı; başlanıldım mı, başlanıldın mı, başlanıldı mı, başlanıldık mı, başlanıldınız mı, başlanıldılar mı*. 42, 44.

istikbâl: Gelecek zaman. 43, 46, 48. bk. *fi'l-i istikbâl, gelecek zamân, zamân-ı âtî, zamân-ı istikbâl*. İSMMYSO, İST, KLT, MK, NUST, TDSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

istikbâl-i şartî: Gelecek zamanın şart birleşik çekimi: *aliverecek isem, gezinecek isem, söyleşecek isem, güzelleşecek isem, 'akıllanacak isem, bayılacak isem, kızaracak isem, bilmezlenecek isem, görmezlenecek isem, işitmezliğe gelecek isem, anlamazlanacak isem, bilecek isem bile, yazabilecek isem, bakakalacak isem, şaşalayacak isem, şâyed yazacak isem, göreceğim için ise, harıl harıl akacak ise, ben yazıncaya kadar ise, göricek bilecek ise, alıp satacak isem, gök gürleyecek ise, kâtib olacak ise, şişman olacaklar ise*. 63. İST, KLT, MK, NUST, ÜLT.

işâret-i vasfiyye: *-ki* ekini almış işaret isimleri: *bununki, şununki, buradaki, o yandaki, beriki, öteki*. 34, 36.

izâfet: Tamlama. 17, 18, 20. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

izâfet-i beyâniyye: Belirtisiz isim tamlaması; sıfat tamlaması: *fişne i'lâcı, kuş üzümü; ma'den kaşık, altın tabak*. 18, 20. İSMMYSO, İST, KO, TSNELOSN, YUMS.

izâfet-i lâmiyye: Belirtili isim tamlaması: *beyin oğlu, çeşmenin suyu, bânın üzümü, çocuğun kitâbı, efendinin mâli, ağanın bahçesi*. 18, 20. ET, İSMMYSO, İST, KO, TSNELOSN.

izâfet-i tetâbu'iyye: Zincirleme isim tamlaması: *birinci ordu-yı hümayûnun ikinci alayının üçüncü taburunun dördüncü bölüğünün beşinci onbaşının altıncı neferi*. 18.

K

kâ'id: Kural. 4, 6, 14, 24, 26, 27, 46, 53. KO, MK, TSNELOSN.

kavâ'id: Dil bilgisi kuralları. 4, 6, 21, 80. MK, NUST, TSNELOSN.

kavâ'id-i lisân: Dil bilgisi kuralları. 4. HZ-KLT. KO, TSNELOSN (*kavâ'id-i lisâniyye*).

kavâ'id-i mahsûsa: Özel kurallar. 4, 15. NUST, TSNELOSN.

kavâ'id-i Türkiyye: Türkçe dil bilgisi kuralları. 5. KO.

kelâm: Söz; cümle. 9. bk. *cümle*. İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, TYSND.

kelimât: Kelimeler. 27. İSMMYSO, KLT, TSNELOSN.

kelimât-ı ‘Arabiyye: Arapça kelimeler. 4, 11. KO, TSNELOSN.

kelimât-ı Fârisiyye: Farsça kelimeler. 4.

kelimât-ı Türkiyye: Türkçe kelimeler. 11. KO.

kelime: Kelime: *gitmek, bekle, göndermek, sormak*. 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 47, 50, 55, 56, 60, 73, 81, 83. HZ-KLT, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, YUMS.

kemiyyet: Sayı, nicelik. 14, 20. HZ-KLT, KLT, TSN, TSNELOSN, TYSND.

keyfiyyet: İsimlerin dişil (müennes) ve eril (müzekker) olma hâli. 20. KLT, TSNELOSN.

kıyâsî: Karşılaştırma yoluyla öğrenilen, kurala bağlı olan, kurallı. 21, 40. HZ-KLT, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

kıyâsî müte’addî: Kurallı geçişli (fiil): *kaldırmak, kaldırtmak, kaldırttırmak, kaldırttırtmak*. 40.

L

lafız: Söz. 14, 52, 53, 77. bk. *‘ibâre*. HZ-KLT, İSMYISO, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

lâzım masdar: Geçişsiz mastar. 41. bk. *masdar-ı lâzım*.

lisân: Dil. 4, 5, 40. İSMYISO, KO, MK, TSNELOSN.

lisân-ı ‘Arab: Arap dili, Arapça. 11, 23. bk. *‘Arabî*. İSMYISO, KO (*lisân-ı ‘Arabî*), NUST (*lisân-ı ‘Arabî*), TSNELOSN (*lisân-ı ‘Arabî*).

lisân-ı Fârisî: Fars dili, Farsça. 7. bk. *Fârisî*. İSMYISO.

lisân-ı mâder-zâd: Ana dili. 4. NUST.

lisân-ı ‘Osmânî: Osmanlı Türkçesi. 10, 11. İSMMYSO, KO, MK, TSNELOSN.

lisân-ı Türkî: Türk dili, Türkçe. 7, 8, 11, 24, 34, 37, 68. bk. *Türkçe*. KO, TSNELOSN.

M

mâdde-i asliyye: Kelime kökü. 38, 39. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

masâdır: Masterlar. 42. ET, İSMMYSO, KO, TSNELOSN, ÜLT.

masdar: Master. 37, 38, 39, 41, 42. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

masdar-ı aslî: Fiilin master eki *-mak, -mek* almış şekli: *gelmek, gitmek, vermek, getirmek, almak, satmak, kaçmak, yıkmak*. 37. ET, İSMMYSO, İST, KO (*masdar-ı aslî, masdar-ı asliyye*), TSNELOSN (*masdar-ı aslî, masdar-ı asliyye*).

masdar-ı basît: Basit master: *gelmek, gitmek, vermek, getirmek, almak, satmak, kaçmak, yıkmak*. 38, 42. İST, KLT, KO.

masdar-ı fi’lî: Kelime kökü fiil olan master: *görmek, sevmek, kırmak*. 38, 42. İST.

masdar-ı hafîf: *-mek* ekiyle yapılan ince sıradan master: *gelmek, gitmek, vermek, getirmek*. 37. bk. *hafîf masdar*. ET, İSMMYSO, İST (*masdar-ı hafîfe*), KLT, KO, MK.

masdar-ı i’âne: Yardımcı fiil olan master: *olmak, bulmak, etmek, eylemek, yapmak, kalmak, kılmak, buyurmak*. 39, 42.

masdar-ı ismî: Kelime kökü isim olan mastar: *cildlemek, dişlemek, kâğıdlamak*. 38, 42. İST.

masdar-ı lâzım: Geçişsiz mastar: *yatmak, uyumak, oturmak, yürümek*. 39, 42. bk. *lâzım masdar*. KLT, ÜLT.

masdar-ı ma'lûm: Etken çatılı mastar: *kalem kesmek, ağaç dikmek, meyve satmak*. 41, 42. İSMMYSO, KO, MK.

masdar-ı mechûl: Edilgen çatılı mastar: *beğenilmek, dökülmek, bilinmek, kılınmak*. 41, 42. MK, ÜLT.

masdar-ı menfi: Olumsuz mastar: *gelmemek, görmemek, almamak, satmamak*. 41, 42.

masdar-ı mücerred: Zait harfi bulunmayan mastar: *demek, yapmak, çevirmek, ısmarlamak*. 39, 42. MK.

masdar-ı mürekkeb: Birleşik fiil biçiminde olan mastar: *aç kalmak, yardım etmek, borç vermek*. 38, 42. İST, KLT, KO.

masdar-ı müsbet: Olumlu mastar: *gelmek, görmek, bakmak, okumak*. 41, 42.

masdar-ı müte'addî: Geçişli mastar: *kesmek, yazmak, ezmek, kırmak*. 40, 42. İSMMYSO, KLT, MK, ÜLT.

masdar-ı mezîdü'n-fih: Anlamca kaynaşmış birleşik fiil biçimindeki mastar: *boş kalmak, dikiş tutmak, selâm vermek*. 39, 42.

masdar-ı sakîl: *-mak* ekiyle yapılan kalın sıradan mastar: *almak, satmak, kaçmak, yıkmak*. bk. *sakîl masdar*. 37. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK.

masdar-ı tahfîfi: *-ma* ekiyle yapılan mastar: *gelme, gitme, çağırma, çalma*. 38, 42. ET, İSMMYSO (*masdar-ı tahfîf*), İST, KLT, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

masdar-ı te'kîdî: *-lık, -lik* ekiyle kuvvetlendirilmiş mastar: *gelmeklik, gitmeklik, yatmaklık*. 38, 42. ET, İSMMYSO (*masdar-ı te'kîd*), İST, KLT, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

masdar-ı vasfî: Kelime kökü sıfat olan mastar: *temîzlemek, süslemek, karartmak*. 38, 42.

mâzî: Geçmiş zaman. 43, 46, 48, 63. bk. *fi'l-i mâzî, geçmiş zamân, zamân-ı mâzî*. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSNELOSN, YUMS.

mâzî-i gayr-ı mahdûd: Belirsiz geçmiş zaman: *okumuşum, okumuşun-okumuşsun, okumuşsun, okumuş, okumuşuz, okumuşunuz-okumuşsunuz, okumuşlar*. 45, 56, 62. bk. *mâzî-i naklî*.

mâzî-i 'illet: bk. *mâzî-i 'illetî*. 56.

mâzî-i 'illetî: Bir işin ortaya çıkma sebebini anlatan geçmiş zaman yapısı: *gördüğümünden, gördüğünden, gördüğünden, gördüğümüzden, gördüğünüzden, gördüklerinden*. 46.

mâzî-i mahdûd: Belirli geçmiş zaman: *başladım, başladın, başladı, başladık, başladınız, başladılar; başlamadım, başlamadın, başlamadı, başlamadık, başlamadınız, başlamadılar; başladım mı, başladın mı, başladı mı, başladık mı, başladınız mı, başladılar mı; başlamadım mı, başlamadın mı, başlamadı mı, başlamadık mı, başlamadınız mı, başlamadılar mı; boylandı, güzelleşti*. 43, 56, 62, 82, 83. bk. *mâzî-i şühûdî*.

mâzî-i mensî: Belirsiz geçmiş zamanın rivayeti: *okumuş imişim, okumuş imişin-okumuş imişsin, okumuş imiş, okumuş imişiz, okumuş imişiniz-okumuş imişsiniz, okumuş imişler-okumuşlar imiş*. 45. bk. *mâzî-i meşbûh*.

mâzî-i meşbûh: Belirsiz geçmiş zamanın rivayeti: *okumuş imişim, okumuş imişin-okumuş imişsin, okumuş imiş, okumuş imişiz, okumuş imişiniz-okumuş imişsiniz, okumuş imişler, okumuşlar imiş; görmüş imiş isem.* 45, 56, 62. bk. *mâzî-i mensî.*

mâzî-i mukaddem: Belirsiz geçmiş zamanın hikâye birleşik çekimi: *görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler-görmüşler idi; görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler; görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler; görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler.* 47. bk. *fi'l-i rivâyet.*

mâzî-i naklî: Belirsiz geçmiş zaman: *okumuşum, okumuşun-okumuşsun, okumuş, okumuşuz, okumuşunuz-okumuşsunuz, okumuşlar.* 45. bk. *mâzî-i gayr-ı mahdûd.* ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

mâzî-i şühûdî: Belirli geçmiş zaman: *başladım, başladın, başladı, başladık, başladınız, başladılar; başlamadım, başlamadın, başlamadı, başlamadık, başlamadınız, başlamadılar; başladım mı, başladın mı, başladı mı, başladık mı, başladınız mı, başladılar mı; başlamadım mı, başlamadın mı, başlamadı mı, başlamadık mı, başlamadınız mı, başlamadılar mı.* 43. bk. *mâzî-i mahdûd.* ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

mechûl: Edilgen: *başlanıldım, başlanıldın, başlanıldı, başlanıldık, başlanıldınız, başlanıldılar; boylandı.* 41, 44, 83. ET, HZ-KLT, KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, YUMS.

med: Elif üzerindeki uzatma işareti. 10. İST, KLT, TSNELOSN.

mef'ûlü'n-'anh ve minh: Ayrılma hâli: *ağadan, kitâbdan, kalemden, şükürden, arkadaşlarımızdan.* 19, 20, 81. ET, İSM MYSO (*mef'ûlü'n-'anh*), TSNELOSN (*mef'ûlü'n-'anh, mef'ûlü'n-minh*), TYSND (*mef'ûlü'n-'anh*), ÜLT (*mef'ûlü'n-minh*), YUMS (*mef'ûlü'n-'anh*).

mef'ûlü'n-bih: Yükleme hâli: *ağayı, kitâbı, kalemi, şükürü, yazıyı.* 19, 20, 82. HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TYSND, ÜLT, YUMS.

mef'ûlü'n-fih: Bulunma hâli: *ağada, kitâbda, kalemde, şükürde, sınıfta, küçüklüğünde.* 19, 20, 81, 82. İSM MYSO, KLT, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

mef'ûlü'n-ileyh: Yönelme hâli: *ağaya, kitâba, kaleme, şükre, dersine.* 19, 20, 81. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

mef'ûlü'n-leh: *için* son çekim edatı: *ağa için, kitâb için, kalem için, şükür için.* 19, 20. KLT, TYSND.

mef'ûlü'n-ma'a: Vasıta hâli: *ağa ile, kitâb ile, kalemle, şükür ile.* 19, 20. TSNELOSN, TYSND, ÜLT.

menfi: Olumsuz: *başlamadım, başlamadın, başlamadı, başlamadık, başlamadınız, başlamadılar; başlanılmadım, başlanılmadın, başlanılmadı, başlanılmadık, başlanılmadınız, başlanılmadılar; bilmemezlik, görmemezlik, işitmemezlik, anlamamazlık ettim; göremedim, içemedin, uyuyamadı, kalkamadık, çıkamadınız, koşamadılar; başlamam, başlamazsın, başlamaz, başlamayız, başlamazsınız, başlamazlar.* 44, 51, 53, 58. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

mevsûf: Sıfat tamlamasında tamlanan isim. 21, 22, 23, 26, 80. bk. *ism-i mevsûf*. ET, HZ-KLT, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

muhaffef: Hafifletilmiş: *nola*. 60. ET, MK, TSNELOSN.

muhâtab: İkinci şahıs. 43, 60, 80. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

mutâva'at: Dönüşlülük. 41. ET, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN, TYSND.

mutâva'at masdarı: Dönüşlü mastar: *gezinmek, özenmek, bakınmak*. 41.

mutâva'at sîgaları: Dönüşlülük ifade eden fiil kipleri. 50.

muzâf: Tamlanan: *oğlu, suyu, üzümü, kitâbı, mâli, bahçesi, ağasını, kitâbını, kalemini, şükürünü; babamı, babanı, babasını, babamızı, babanızı, babalarını*. 18, 19, 20, 31. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

muzâfu'n-ileyh: Tamlayan: *beyin, çeşmenin, bâğın, çocuğun, efendinin ağasının, kitâbın, kalemin, şükürün; babamın, babanın, babasının, babamızın, babanızın, babalarının*. 18, 19, 20, 31, 32. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, NUST, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

muzâf zamîrleri: İyelik ekleri. 32.

muzâri': Geniş zaman. 43, 48, 63, 66. bk. *fi'l-i muzâri'*. ET, KLT, KO, NUST, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

muzâri' sîgası: Geniş zaman kipi. 25, 58. TSN, TYSND, YUMS.

mübhemât: Belirsizlik anlamı veren kelimeler: *kim, ne, nasıl, nice, kaç, hangi, o, kadar, biraz, haylî, çok, kes, zât, şey, nesne, biri.* 30, 35, 36. ET, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

mübtedâ: İsim cümlelerinde özne. 80, 81, 82. ET, İSM MYSO, KLT, KO, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

mücerred: Yalın hâl; soyut isim: *ağa, kitâb, kalem, şükür, filân, hâce.* 19, 30, 80, 81, 82. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

mü'ennes: Dişil. 15, 16, 17. bk. *te'nîs.* HZ-KLT, İSM MYSO, KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN.

mü'ennes-i hakîkî: Gerçekten dişil olan isim: *dişi, hanım, hatun, kadın, hemşîre, hala, teyze, kız, gelin, elti, baldız, bacı, ana, nine, sarâyılı, lohusa, dadı, yenge, dul, ebe, nâtûr, soygun, kahpe, sevici, halâyık, kokana, karı; kısarak, inek, düve, tavuk, kuluçka, marya, kancık.* 16, 20. İSM MYSO, KLT, KO, NUST, TSN, TYSND.

mü'ennes-i i'tibârî: Dişil olarak kabul edilen isim: *rûyinigâr, kızmemesi, hanımküpesi, hanımeli, hanımtırnağı, çeşmizen, gelinfeneri, Aşşekadın fasulyesi.* 20. İSM MYSO, KO, MK, TYSND.

müfred: Teklik. 14, 15, 33, 43. HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, NUST, TDSN, TSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

müfred gâ'ib: Üçüncü teklik şahıs: *o, odur, onun; başladı, başlamadı, başladı mı, başlamadı mı, başlanıldı, başlanılmadı, başlanıldı mı, başlanılmadı mı.* 30, 32, 44, 55. ET, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

müfred muhâtab: İkinci teklik şahıs: *sen, sensin, senin; başladın, başlamadın, başladın mı, başlamadın mı, başlanıldın, başlanılmadın, başlanıldın mı, başlanılmadın mı.* 30, 32, 44. ET, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

müfred mütekellim: Birinci teklik şahıs: *ben, benim, benim; başladım, başlamadım, başladım mı, başlamadım mı, başlanıldım, başlanılmadım, başlanıldım mı, başlanılmadım mı.* 30, 32, 44. ET, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

mühmel: Aynı kelimenin ön sesinin değiştirilerek tekrarlanmasıyla kurulan ikilemelerdeki ikinci kelime. 27. TSNELOSN.

müsbet: Olumlu: *başladım, başladın, başladı, başladık, başladınız, başladılar.* 42, 44. HZ-KLT, İSM MYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

müte'addî: Geçişli (fil): *çıkarttı.* 40, 41, 82. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, YUMS.

mütekellim: Birinci şahıs. 43, 60, 80. HZ-KLT, İSM MYSO, KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

müzekker: Eril: *bey, ağa, baba, 'amuca, dayı, bacanak, oğul, güveyi, ergen, koca, uşak, köle, er, erkek, enişte, sağdıç, şeyh, imâm, mü'ezzin, kayyim, bekçi, kapıcı, sarrâf, bakkâl, kasap, manav, dalgıç, arayıcı.* 15, 16, 17. bk. *tezkîr.* HZ-KLT, İSM MYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN.

müzekker-i hakîkî: Gerçekten eril olan isim. 20. İSM MYSO, KLT, TSN, TYSND.

müzekker-i i'tibârî: Eril olarak kabul edilen isim: *'itrîşâhî, habbüsselâtin, çavuş üzümü, Mustafâbey armudu, horozibiği, öküzdili*. 20. İSMMYSO, TYSND.

N

nâ'ibü'l-isim: İki kişi arasında konuşulan bir durum ya da kişiyi diğerlerinin anlamaması için gizlice ifade eden sözler: *Onu size götürürüm, dediğinizi gördüm, beriki bize geldi, öteki oraya gitti; filân, hâce, bu zât*. 14, 20, 81, 82. ET.

nehy-i gâ'ib: Olumsuzluk ekini almış emir üçüncü teklik şahıs: *gelmesin, almasın, bakmasın*. 60, 61. ET, İSMMYSO, TYSND, ÜLT, YUMS.

nehy-i hâzır: Olumsuzluk ekini almış emir ikinci teklik şahıs: *gelme, alma, bakma*. 38, 60, 61. ET, İSMMYSO, TYSND, ÜLT, YUMS.

nûn: Arap harflerinden biri. 11. MK.

O

'Osmanlı lisânı: Osmanlı Türkçesi. 7. KO, MK.

Ö

ötre: *o, ö, u, ü* yuvarlak seslilerini okutan hareke. 10. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

R

rivâyât: Rivayet birleşik zaman çekimleri; ek-filin belirsiz geçmiş zamanı: *görür imişim, alır satar imiş, görüyor imişim, okumakta imişim, görecek imişim, göre imişim, görmeli imişim, yazsam imiş, yazsa imişim; yazıcı imişim, eski püskü imiş.* 61, 63, 66, 67. bk. *ef'âl-i rivâyât.*

rivâyet-i hâlî: Şimdiki zamanın rivayet birleşik çekimi: *aliveriyor imişim, geziniyor imişim, söyleşiyor imişim, güzelleşiyor imişim, 'akıllanıyor imişim, bayılıyor imişim, kızarıyor imişim, bilmezleniyor imişim, görmezlik ediyor imişim, işitmezliğe geliyor imişim, anlamazlığa vuruyor imişim, biliyor imiş isem bile, yazabiliyor imişim, bakakalıyor imişim, şaşalıyor imişim, ihtimâl ki yazıyor imişim, teker meker yuvarlanıyor imişim, tutucak kırıyor imişim, alıp satıyor imişim, güneş açıyor imiş, 'âlim oluyor imişim, genç oluyor imişim.* 63. ET (*rivâyet-i hâl*), HZ-KLT (*rivâyet-i hâl*), İST (*rivâyet-i hâl*), KLT (*rivâyet-i hâl*), KO (*rivâyet-i hâl*), MK (*rivâyet-i hâl*), ÜLT (*rivâyet-i hâl*), YUMS (*rivâyet-i hâl*).

S

sağır nûn: Türkçedeki "nazal n" sesini karşılayan Arap alfabesindeki "kef" harfi. 18.

sakîl: Kalın sıradan kelime; kalın ses veren harf: *hâtır, katre, uzun, top.* 10, 24, 25. KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

sakîl masdar: Kalın sıradan mastar, *-mak* ile sona eren mastar: *almak, satmak, kaçmak, yıkmak.* 37. bk. *masdar-ı sakîl.* İSMMYSO, TYSND, YUMS.

sarf: Şekil bilgisi. 9. KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, YUMS.

sarf risâlesi: Şekil bilgisi kitabı. 4, 5, 83.

semâ'î: İştilerek öğrenilen, kurala bağlı olmayan, kuralsız. 21, 26, 40. ET, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

semâ'î müte'addî: Kuralsız geçişli (fiil): *yapmak, yaptırmak, yapturtmak, yapturtturmak, yapturtturtmak.* 40.

sıfat: Sıfat: *yeni konak, gayretli çocuk, 'akıllı insân; bu konak yenidir, şu çocuk gayretlidir, insanlar 'akıllıdır.* 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 38, 39, 50, 80, 81, 82, 83. ET, HZ-KLT, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, TDSN, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

sıfat-ı asgariyye: Küçültmeli sıfat: *küçücük, küçümencik, mini mini, mini minicik, kırıntı, ufantı, kırıntı.* 22. bk. *sıfat-ı tasgîriyye.*

sıfat-ı fâ'iliyye: bk. *ism-i fâ'il, ism-i fâ'il-i ma'lûm.* 24, 29.

sıfat-ı ifrâtiyye: Pekiştirme sıfatı: *apaçık, upuzun, bambaşka, tertemiz, çırpıplak, desdeğirmi, sipsivri, sımsıkı, tostoparlak, kupkuru, küskütük, musmurdâr, yusyuvurlak, bembeyâz, simsiyâh, sapsarı, kapkara, kıpkırmızı, gömgök, masmâ'î, mosmor, yemyeşil.* 26, 27, 29. ET, KO, ÜLT.

sıfat-ı kıyâsiyye: Kurallı sıfatlar. 21, 29. TSN, TSNELOSN.

sıfat-ı masdariyye: *-lık, -lik* ekini almış sıfat: *güzellik, çirkinlik, kuraklık, kâtiblik, küçüklüğünde.* 22, 29, 82.

sıfat-ı mef'ûliyye: bk. *ism-i mef'ûl, ism-i mef'ûl-i mechûl.* 25, 29.

sıfat-ı mensûbiyye: *-gin, -lı, -lu* ekini almış sıfat: *zengin; nâzlı, edâlı, kibirli, şevketlü, devletlü.* 21, 29.

sıfat-ı mübâlağa: *-ak, -gaç, -gıç, -kan, -ken* ekleriyle türetilmiş sıfat; aşırılık anlamı taşıyan sıfat: *atak, yandaş, cırlak; utangaç, usangaç, dalgıç, bilgiç; çalışkan, unutkan, itişken, çekişken; zırtaboz, üşengeç, obur*. 23, 29. HZ-KLT.

sıfat-ı mühmeliyye: Aynı sıfatın ön sesinin değiştirilerek tekrarlanmasıyla kurulan ikileme biçimindeki sıfat²⁰⁰: *Uzun muzun kısa mısra olmasın, sıcak mıcak yoktur, soğu[k] moğuk ne demek, Hasan'ı masanı çağırma, herif merif gelmedi, güzel müzel kimdir, âteş mateş yakmadım*. 27, 29.

sıfat-ı mürekkebe: Birleşik sıfat: *alçaklı yüksekli şem'dân, uzunlu kısali kalem, irili ufaklı ceviz, eğrili büğrülü değnek, ekşili tatlılı nâr, allı yeşilli, siyâhli beyâzlı basma*. 22, 29. TSNELOSN.

sıfat-ı müşâreket: *-daş* ekiyle yapılan sıfat: *adaş, boydaş, yoldaş, ayaktaş, karındaş, arkadaş*. 22, 29, 81.

sıfat-ı müşebbehe: bk. *sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe, sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekkede*. 23, 29. ET, İSM MYSO, KLT, KO, MK, TSNELOSN, TYSND, ÜLT.

sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe: *-ca, -msı, -men, -trak, -tirik, (-uk)* ekleriyle yapılan niteleme sıfatı: *insânca; beyâzımsı, konakımsı; delişmen; sarımtirik, yeşimtirik; buruşuk, soluk*. 23, 24, 29.

sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekkede: *-gın, -gun, -kın, -kin, -kün* ekleriyle yapılan niteleme sıfatı: *azgın, yorgun, şaşkın, pişkin, düşkün*. 24, 29.

sıfat-ı semâ'iyye: Kuralsız sıfatlar: *güzel, parlak, çirkin, ak, kara, uzun, kısa, enli, ensiz, derin, sığ, boylu, boysuz, semiz, arık, doğru, eğri, densiz, dilsiz*. 26. TSN.

sıfat-ı tafdiliyye: Üstünlük bildiren sıfat: *çok güzel, pek â'lâ, en fenâ, gereği gibi büyük, daha siyâh, ziyâde geniş*. 23, 29. KO, ÜLT.

²⁰⁰ Eserdeki örneklerde isim olan kelimeler de verilmiştir.

sıfat-ı tasgîriyye: Küçültmeli sıfat: *ufak, ufacık, ufakça, ufarak, yüksecek, yükserek*. 22, 29. bk. *sıfat-ı asgariyye*.

sıfat-ı te'kîdiyye: Sıfat olan kelimenin iki defa tekrarıyla oluşturulan pekiştirme sıfatı: *güzel güzel, ağır ağır, apul apul, tombul tombul*. 23, 29.

sîga: Kip. 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 66, 67. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

sıklet: Kalın sıradan olma. 10. TSNELOSN.

su'âl: Soru. 6, 11, 20, 32, 36, 57, 68, 80. MK, TSNELOSN.

Ş

şart: Şart kipi; şart birleşik zaman; ek-fil'in şartı: *görür ise, gelir gider ise, görüyor isem, okumakta isem, görecek isem, görmeli isem, yazsam ise, yazsa isem; yazıcı isem, yıkık dökük ise*. 61, 63, 66, 67. bk. *fi'l-i temennî*. ET, KO, TSNELOSN, YUMS (*şartıyye*).

şedde: Arapçada bir sessizi çift okutan hareke. 11. bk. *teşdid*. İSMMYSO, KLT, KO, TSN, TSNELOSN.

T

tasrîf: Kelime çekimi. 19, 63. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

tasrîfât: Kelime çekimleri. 48. KO, NUST.

tasrîfât-ı ahvâl-i isim: İsmın hâl çekimleri. 18.

te'kîd: Pekiştirme. 25, 55, 60. KLT, KO, MK, NUST.

telaffuz: Söyleyiş. 15. MK, TSNELOSN.

te'nîs: Müenneslik, dişillik. 15, 17, 20. bk. *mü'ennes*. KO, TSN, TSNELOSN.

tenvîn: Kelime sonunu *-an/-en-, in/-in* ve *-un/-ün* olarak okutan işaret. 10, 11. İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND.

tenvînât: Tenvinler. 11.

teşdîd: Arapçada bir sessizi çift okutan hareke: *tebeddül, ta'addî, temekkün*. bk. *şedde*. 11. KO, MK, TSN, TSNELOSN.

tezkîr: Müzekkerlik, erillik. 15, 17, 20. bk. *müzekker*. TSN, TSNELOSN.

Türkçe: Türkçe. 4, 5, 7, 8, 14, 38, 83. bk. *lisân-ı Türkî*. KO, TSNELOSN, TYSND.

Ü

üstün: *a* ve *e* seslilerini okutan hareke. 10. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

Z

zâ'id harf: Arapçada kelimenin kök harfi dışındaki harf, ekleme harf. 39. TSNELOSN (*harf-i zâ'id, zâ'id*).

zamân: Zaman. 35, 37, 43, 46, 48, 58, 61. HZ-KLT, İSM MYSO, TSNELOSN.

zamân-ı âtî: Gelecek zaman. 59. bk. *fi'l-i istikbâl, gelecek zamân, istikbâl, zamân-ı istikbâl.*

zamân-ı hâl: Şimdiki zaman: *okuyorum, okuyorsun, okuyor, okuyoruz, okuyorsunuz, okuyorlar.* 58, 59, 61, 66. bk. *hâl, hâl-i terkîbî.* ET, HZ-KLT, İSM MYSO, KO, MK, TSNELOSN.

zamân-ı iltizâmî: İstek kipi. 61. bk. *fi'l-i iltizâmî.*

zamân-ı istikbâl: Gelecek zaman. 58, 61. bk. *fi'l-i istikbâl, gelecek zamân, istikbâl, zamân-ı âtî.* ET, İSM MYSO, KO, MK, TSN.

zamân-ı mâzî: Geçmiş zaman. 43, 45, 47, 48, 58. bk. *fi'l-i mâzî, geçmiş zamân, mâzî.* ET, İSM MYSO, KO, TSN, TSNELOSN.

zamâyir: Zamirler. 30. ET (*zamâ'ir*), İSM MYSO (*zamâ'ir*), NUST (*zamâ'ir*).

zamîr: Zamir. 30, 31, 32, 43. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, TDSN, TSN, TSNELOSN, YUMS.

zamîr-i fi'li: İyelik eki kökenli şahıs ekleri: *aldım, aldın, aldı, aldık, aldınız, aldılar.* 31, 32. ET, İSM MYSO, İST, KLT, KO, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

zamîr-i izâfî: Tamlayan ve tamlanan üzerine gelen iyelik eki: *babamın, babanın, babasının, babamızın, babanızın, babalarının; babamı, babanı, babasını, babamızı, babanızı, babalarını.* 31, 32. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

zamîr-i munfasıl: Kelime hâlindeki zamirler. 30.

zamîr-i muttasıl: Ek hâlindeki zamirler. 30, 31.

zamîr-i mülkî: Şahıs zamirlerinin ilgi eki almış biçimleri: *benim, senin, onun, bizim, sizin, onların*. 30, 31, 32. TSNELOSN.

zamîr-i nisbî: İyelik eki: *babam, baban, babası, babamız, babanız, babaları*. 31, 32. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, ÜLT, YUMS.

zamîr-i şahsî: Şahıs zamiri: *ben, sen, o, biz, siz, anlar-onlar; benim, sensin, odur, biziz, sizsiniz, onlardır*. 30, 32. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT (*zamîr-i şahsiyye*), YUMS.

zamîr-i vafî: *-ki* aitlik eki, şahıs zamirlerinin ilgi ve *-ki* aitlik eki almış biçimleri: *benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki*. 31, 32. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, ÜLT, YUMS.

zamme-i sakîle: *o* ve *u* seslilerini okutan hareke. 70. KLT, KO, MK, TSN, ÜLT.

2. Türkiye Türkçesi-Osmanlı Türkçesi Dizini

A

açıklama edatı: Edât-ı tafsîl: *imdi, çünkü, hâlbuki, şöyle ki, meselâ, zîrâ*. 73. ET, KLT, KO, YUMS.

a, e seslilerini okutan hareke: Üstün. 10. HZ-KLT, İSMYISO, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

-ak, -gaç, -giç, -kan, -ken ekleriyle türetilmiş sıfat: Sıfat-ı mübâlağa: *atak, yanşak, cırlak; utangaç, usangaç, dalgıç, bilgiç; çalışkan, unutkan, itişken, çekişken*. 23, 29. HZ-KLT.

alet ismi: İsm-i âlet: *tuzluk, biberlik, avadanlık; kalemdân, rîgdân, şem'dân; ölçek, dibek, çömlek; burgu, bıçkı, çalgı, sürgü, süzgülü, keski; çanak, nacak, tabak; uyguç, sorguç, hartuç; süzgeç, kısaç, tkaç; destere, keser, balta, rende*. 13, 14. ET, KLT, KO, TSNELOSN, TYSND.

-alı zarf-filini almış fiil: Fi'l-i ibtidâ'î: *ben geleli, sen gideli, o yazalı, biz okuyalı, siz oturalı, onlar kalkalı; ben bileliden beri öyle küçüktür, sen göreliden beri pek büyüdü*. 46, 56.

ana dili: Lisân-ı mâder-zâd. 4. NUST.

-an, -ar, -r, -arak, -ıcı eklerini almış etken anlamlı filimsi, isim ve sıfat: İsm-i fâ'il-i ma'lûm: *bilen, gören, okuyan, yazan; kuş gibi uçar, ağaç yer bir kurttur; gülererek, ağlayarak; bilici, görücü, okuyucu, yazıcı*. 24.

-an, -ıcı, -k, -lı, -lu, -ma eklerini almış edilgen anlamlı filimsi, isim ve sıfat: İsm-i mef'ûl-i mechûl: *bilinen, görülen, alınan, kırılan; bilincisi, kırılıcı; dökük, çökük, ezik, kesik; acıklı, uslu, süslü, yaralı, derdli; basma, yazma, sarma, işleme*. 24.

anlamca kaynaşmış birleşik fiil biçimindeki mastar: Masdar-ı mezîdü'n-fih: *boş kalmak, dikiş tutmak, selâm vermek.* 39, 42.

-arak zarf-fiilini almış etken anlamlı fiil: İsm-i fâ'il-i istimrârî: *semizlenerek.* 82.

-arak zarf-fiilini almış fiil: Fi'l-i istimrârî: *Gülerek geldim, sevinerek baktın, ağlayarak gitti, okuyarak yattık, söylenerek kalktınız, bağrışarak kaçtılar.* 46. ET, HZ-KLT (*fi'l-i istimrâr*), İSMMYSO, İST, KO, TSN, TSNELOSN, TYSND.

Arapça: 'Arabî. 4, 8, 68. ET, KO, MK, TSNELOSN; lisân-ı 'Arab. 11, 23. İSMMYSO, KO (*lisân-ı 'Arabî*), NUST (*lisân-ı 'Arabî*), TSNELOSN (*lisân-ı 'Arabî*).

Arapça kelimeler: Kelimât-ı 'Arabiyye. 4, 11. KO, TSNELOSN.

asıl sayı sıfatları: A'dâd-ı asliyye: *bir, iki, üç.* 28, 29. İSMMYSO (*ism-i 'aded-i asliyye*), KLT (*a'dâd-ı asliyye, 'aded-i aslî*), KO, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND (*aslî sayı sıfatları*), ÜLT.

aşırılık anlamı taşıyan sıfat: Sıfat-ı mübâlağa: *zırtaboz, üşengeç, obur.* 23, 29. HZ-KLT.

ayırma edatı: Edât-ı temyîz: *-ca -sına, -en.* 75. ET, KLT, KO, MK, TSNELOSN.

ayırt etme edatı: Edât-ı tefrîk: *lâkin, ammâ, fakat, öyle, böyle, şöyle, illâ, bârî, ise, ise de, başka, diğer, velev.* 73, 82.

aynı kelimenin ön sesinin değiştirilerek tekrarlanmasıyla kurulan ikilemelerdeki ikinci kelime: Mühmel. 27. TSNELOSN.

aynı sıfatın ön sesinin değiştirilerek tekrarlanmasıyla kurulan ikileme biçimindeki sıfat: Sıfat-ı mühmeliyye: *Uzun muzun kısa mısır olmasın, sıcak mucak*

yoktur, soğu[k] moğuk ne demek, Hasan'ı masanı çağırma, herif merif gelmedi, güzel müzel kimdir, âteş mateş yakmadım. 27, 29.

ayrılma hâli: Mef'ûlü'n-'anh ve minh: *ağadan, kitâbdan, kalemden, şükürden, arkadaşlarımızdan.* 19, 20, 81. ET, İSMYISO (mef'ûlü'n-'anh), TSNELOSN (mef'ûlü'n-'anh, mef'ûlü'n-minh), TYSND (mef'ûlü'n-'anh), ÜLT (mef'ûlü'n-minh), YUMS (mef'ûlü'n-'anh).

azarlama edatı: Edât-ı tevbîh ve tekdîr: *a, ya, yıkıl, be, sus, git, bak, seni.* 75.

B

bağlama edatı: Edât-ı 'atîf: *ve, sonra, dahi, hem de, hem, de.* 77, 83. KLT, KO, MK, ÜLT; harf-i 'atîf: *ve.* 81. ET, KLT, KO.

basit mastar: Masdar-ı basît: *gelmek, gitmek, vermek, getirmek, almak, satmak, kaçmak, yıkmak.* 38, 42. İST, KLT, KO.

beğeni edatı: Edât-ı tahsîn: *oh oh, peh peh, o, ah, âferîn, mâşâllâh, cici.* 71.

belirli geçmiş zaman: Mâzî-i mahdûd: *başladım, başladın, başladı, başladık, başladınız, başladılar; başlamadım, başlamadın, başlamadı, başlamadık, başlamadınız, başlamadılar; başladım mı, başladın mı, başladı mı, başladık mı, başladınız mı, başladılar mı; başlamadım mı, başlamadın mı, başlamadı mı, başlamadık mı, başlamadınız mı, başlamadılar mı; boylandı, güzelleşti.* 43, 56, 62, 82, 83; mâzî-i şühûdî. 43. ET, HZ-KLT, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

belirli geçmiş zaman çekimi: Fi'l-i mâzî-i mahdûd: *çıkarttı.* 82.

belirsiz geçmiş zaman: Mâzî-i gayr-ı mahdûd: *okumuşum, okumuşun-okumuşsun, okumuş, okumuşuz, okumuşunuz-okumuşsunuz, okumuşlar*. 45, 56, 62; mâzî-i naklî. 45. ET, HZ-KLT, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

belirsiz geçmiş zamanın hikâye birleşik çekimi: Fi'l-i rivâyet: *görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler-görmüşler idi; görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler; görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler; görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler; görmüş idim, görmüş idin, görmüş idi, görmüş idik, görmüş idiniz, görmüş idiler*. 47, 56. İSMYISO, KO; mâzî-i mukaddem. 47.

belirsiz geçmiş zamanın rivayeti: Mâzî-i mensî: *okumuş imişim, okumuş imişin-okumuş imişsin, okumuş imiş, okumuş imişiz, okumuş imişiniz-okumuş imişsiniz, okumuş imişler-okumuşlar imiş*. 45; mâzî-i meşbûh. 45, 56, 62.

belirsizlik anlamı veren kelimeler: Mübhemât: *kim, ne, nasıl, nice, kaç, hangi, o, kadar, biraz, haylî, çok, kes, zât, şey, nesne, biri*. 30, 35, 36. ET, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

belirsizlik sıfatı: İsm-i mübhem: *kaç*. 82. TSN.

belirtili isim tamlaması: İzâfet-i lâmiyye: *beyin oğlu, çeşmenin suyu, bâğın üzümü, çocuğun kitabı, efendinin mâli, ağanın bahçesi*. 18, 20. ET, İSMYISO, İST, KO, TSNELOSN.

belirtisiz isim tamlaması: İzâfet-i beyâniyye: *fişne i'lâcı, kuş üzümü*. 18, 20. İSMYISO, İST, KO, TSNELOSN, YUMS.

benzetme edatı: Edât-ı teşbîh: *gibi, misillü, -cileyin, öyle, böyle, şöyle, sanki, gûyâ, ke'enne, -sı, -lığtma, nitekim, sözde, mümâsil, -ca*. 72. ET, İSMYISO, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT.

beraberlik ve yardım edatı: Edât-ı musâhabet ve isti'âne: *ile, -la, bile, birlik, berâber.* 78. ET (*edât-ı musâhabet*), KO (*edât-ı musâhabet*), ÜLT (*edât-ı musâhabet*), YUMS (*edât-ı musâhabet*).

bilinen ve görülen bir şeyin anlatılmaması amacıyla kullanılan fiil çekimi: Fi'l-i tecâhül: *bilmezlendim, bilmezlendin, bilmezlendi, bilmezlendik, bilmezlendiniz, bilmezlendiler; görmezlik ettim, görmezlik ettin, görmezlik etti, görmezlik ettik, görmezlik ettiniz, görmezlik ettiler; işitmezliğe geldim, işitmezliğe geldin, işitmezliğe geldi, işitmezliğe geldik, işitmezliğe geldiniz, işitmezliğe geldiler; anlamazlığa vurdum, anlamazlığa vurdun, anlamazlığa vurdu, anlamazlığa vurduk, anlamazlığa vurdunuz, anlamazlığa vurdular; bilmemezlik, görmemezlik, işitmemezlik, anlamamazlık ettim; bilmezlenir idim, görmezlik eder idim, işitmezliğe gelir idim, anlamazlığa vurur idim, bilmezleniyor imişim, görmezlik ediyor imişim, işitmezliğe geliyor imişim, anlamazlığa vuruyor imişim, bilmezlenecek isem, görmezlenecek isem, işitmezliğe gelecek isem, anlamazlanacak isem.* 51, 57, 64.

bir durumdan başka bir duruma geçmeyi ifade eden fiil çekimi: Fi'l-i müşâbehet: *güzelleştim, fenâlaştın, iyileşti, tenbelleştik, çirkinleştiniz, kibirleştiler; 'akıllandım, boylandın, temizlendi, semizlendik, za'îflendiniz, çoklandılar; bayıldım, ayıldım, kısaldı, büyüldük, küçüldünüz, çoğaldılar; kızardım, bozardın, ağardı, karardık, sarardınız, morardılar; gülümsemek, acıksamak, alıksamak; güzelleşir idim, 'akıllanır idim, bayılır idim, kızarır idim, güzelleşiyor imişim, 'akıllanıyor imişim, bayılıyor imişim, kızarıyor imişim, güzelleşecek isem, 'akıllanacak isem, bayılacak isem, kızaracak isem; güzelleşti.* 50, 57, 64, 83.

birinci şahıs: Mütেকellim. 43, 60, 80. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

birinci teklik şahıs: Müfred mütekellim: *ben, benim, benim; başladım, başlamadım, başladım mı, başlamadım mı, başlanıldım, başlanılmadım, başlanıldım mı, başlanılmadım mı.* 30, 32, 44. ET, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

bir işin ortaya çıkma sebebini anlatan geçmiş zaman yapısı: Mâzî-i 'illetî: *gördüğümünden, gördüğünden, gördüğünden, gördüğümüzden, gördüğünüzden, gördüklerinden.* 46.

birleşik fiil biçiminde olan mastar: Masdar-ı mürekkebe: *aç kalmak, yardım etmek, borç vermek.* 38, 42. İST, KLT, KO.

birleşik isim: İsm-i mürekkebe: *baş örtüsü, yüz yastığı, ayakkabı.* 12. ET, HZ-KLT, KLT, TSNELOSN.

birleşik sıfat: Sıfat-ı mürekkebe: *alçaklı yüksekli şem'dân, uzunlu kısali kalem, irili ufaklı ceviz, eğrili büğrülü değnek, ekşili tatlılı nâr, allı yeşilli, siyâhli beyâzlı basma.* 22, 29. TSNELOSN.

bitiş edatı: Edât-ı intihâ: *kadar, dek, değın, tâ, çak, dak, hattâ.* 69. ET, KO, ÜLT.

bulunma hâli: Mef'ûlü'n-fih: *ağada, kitâbda, kalemde, şükürde, sınıfta, küçüklüğünde.* 19, 20, 81, 82. İSMYISO, KLT, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

C

-ca, -msı, -men, -tırak, -tirik, (-uk) ekleriyle yapılan niteleme sıfatı: Sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe: *insânca; beyâzımsı, konakımsı; delişmen; sarımtırak,*

yeşimtirek; buruşuk, soluk. 23, 24, 29.

cansız varlıkların ismi: İsm-i câmid: *demir, toprak, taş.* 12, 19. ET, KLT.

cümle: Cümle. 9, 11, 68, 74, 76, 78, 80, 82. ET, HZ-KLT, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, YUMS; kelâm. 9. İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, TYSND.

Ç

çokluk: Cem'. 15, 33, 36, 43. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

çokluk birinci şahıs: Cem' mütekellim: *biz, biziz, bizim; başladık, başlamadık, başladık mı, başlamadık mı, başlanıldık, başlanılmadık, başlanıldık mı, başlanılmadık mı.* 30, 32, 44. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, (*cem' müzekker mütekellim, cem' mü'ennes mütekellim*), TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

çokluk eki: 'Alâmet-i cem': *hokkalar, mürekkebler, kalemler, kâğıdlar.* 15.

çokluk ikinci şahıs: Cem' muhâtab: *siz, sizsiniz, sizin; başladınız, başlamadınız, başladınız mı, başlamadınız mı, başlanıldınız, başlanılmadınız, başlanıldınız mı, başlanılmadınız mı.* 30, 32, 44. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

çokluk üçüncü şahıs: Cem' gâ'ib: *anlar, onlar, onlardır, onların; başladılar, başlamadılar, başladılar mı, başlamadılar mı, başlanıldılar, başlanılmadılar, başlanıldılar mı, başlanılmadılar mı.* 30, 32, 44. ET, İSMMYSO, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

D

-daş ekiyle yapılan sıfat: Sıfat-ı müşâreket: *adaş, boydaş, yoldaş, ayaktaş, karındaş, arkadaş.* 22, 29, 81.

-dikça zarf-fiilini almış fiil: Fi'l-i imtidâdî: *ben okudukça, sen okudukça, ol okudukça, biz okudukça, siz okudukça, onlar okudukça; ben okudukça hâce efendi beni sever.* 49, 57.

dil bilgisi kuralları: Kavâ'id. 4, 6, 21, 80. MK, NUST, TSNELOSN; kavâ'id-i lisân. 4. HZ-KLT. KO, TSNELOSN (*kavâ'id-i lisâniyye*).

dişil: Mü'ennes. 15, 16, 17. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN.

dişillik: Te'nîs. 15, 17, 20. KO, TSN, TSNELOSN.

dişil olarak kabul edilen isim: Mü'ennes-i i'tibârî: *rûyinigâr, kızmemesi, hanımküpesi, hanımelî, hanımtırnağı, çeşmizen, gelinfeneri, Ayşekadın fasulyesi.* 20. İSMMYSO, KO, MK, TYSND.

dönüşlü fiil: Fi'l-i mutâva'at: *gezindim, sakındın, bakındı, eğlendik, özendiniz, söylendiler; gezinir idim, geziniyor imişim, gezinecek isem.* 49, 50, 57, 63. ET, TSN, TSNELOSN, TYSND.

dönüşlülük: Mutâva'at. 41. ET, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN, TYSND.

dönüşlülük ifade eden fiil kipleri: Mutâva'at sîgaları. 50.

dönüşlülük zamiri: İsm-i tecrîd: *kendi, kendü.* 36. ET, KO, ÜLT.

dönüşlü mastar: Mutâva'at masdarı: *gezinmek, özenmek, bakınmak.* 41.

E

edat: Edât. 20, 48, 49, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND.

edatlar: Edevât. 68, 70. ET, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

edilgen: Mechûl: *başlanıldım, başlanıldın, başlanıldı, başlanıldık, başlanıldınız, başlanıldılar; boylandı.* 41, 44, 83. ET, HZ-KLT, KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, YUMS.

edilgen çatılı mastar: Masdar-ı mechûl: *beğenilmek, dökülmek, bilinmek, kılınmak.* 41, 42. MK, ÜLT.

edilgen fiil: Fi'l-i mechûl: *bilindi, alındı, bulundu.* 50. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, TSN, TSNELOSN, YUMS.

ek: Harf. 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 34, 37, 38, 39, 41, 46, 60, 68, 77. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN.

ek-fiil: Fi'l-i keynûnet: *erkeğim, karısın, ihtiyârdır, genciz, şişmansınız, dilsizlerdir.* 56, 57, 66; fi'l-i mâlikiyyet: *zenginim, 'âlimsin, etmeği var, suyumuz yok, sizin değil, onlarındır.* 56, 57, 65; haber. 80, 81, 82, 83. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

ek-fiilin belirli geçmiş zamanı: Ef'âl-i hikâyât: *yazıcı idim, açık saçık idi.* 61, 63, 66, 67.

ek-fiilin belirsiz geçmiş zamanı: Ef'âl-i hikâyât: *yazıcı imişim, eski püskü imiş.* 61, 63, 66, 67.

ek-filinin şartı: Şart: *yazıcı isem, yıkık dökük ise*. 61, 63, 66, 67.

ek hâlindeki zamirler: Zamîr-i muttasıl. 30, 31.

ekleme harf: Zâ'id harf. 39. TSNELOSN (*harf-i zâ'id, zâ'id*).

elif üzerindeki uzatma işareti: Med. 10. İST, KLT, TSNELOSN.

emir edatları: Emir edâtları: *ha, bre, behey, işte bak, be*. 75.

emir ikinci şahıs çekimi: Emr-i hâzır: *gel, al, bak, git, ver, getir, sat, kaç, yık*. 24, 25, 37, 38, 43, 60, 61. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

emir kipi: Emir. 25. İSMMYSO, TSNELOSN.

emir kipleri: Emir sîgaları. 43, 49, 60, 61.

emir üçüncü şahıs çekimi: Emr-i gâ'ib: *gelsin, alsın, baksın*. 60, 61. ET, İSMMYSO, KLT, KO, MK, TYSND, ÜLT, YUMS.

eril: Müzekker: *bey, ağa, baba, 'amuca, dayı, bacanak, oğul, güveyi, ergen, koca, uşak, köle, er, erkek, enişte, sağdıç, şeyh, imâm, mü'ezzin, kayyim, bekçi, kapıcı, sarrâf, bakkâl, kasap, manav, dalgiç, arayıcı*. 15, 16, 17. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN.

eril olarak kabul edilen isim: Müzekker-i i'tibârî: *'itrîşâhî, habbüsselâtin, çavuş üzümü, Mustafâbey armudu, horozibiği, öküzdili*. 20. İSMMYSO, TYSND.

erillik: Tezkîr. 15, 17, 20. TSN, TSNELOSN.

eşitlik edatı: Edât-ı tesâvî: *gerek, ister, bile, ister istemez, her, beher, birer birer, kaçır, berâber*. 72.

etken çatılı mastar: Masdar-ı ma'lûm: *kalem kesmek, ağaç dikmek, meyve satmak*. 41, 42. İSMMYSO, KO, MK.

eylemden sonra diğer bir eylemin meydana geldiğini gösteren fiil çekimi:

Fi'l-i ta'kîbî: *Geldiğim birle size gittim, gördüğün ânda kaptın, göricek bildi, bakınca anladık, tutucak kırdınız, okuyunca bitirdiler; bakınca anlar idim, tutucak kırıyor imişim, göricek bilecek ise.* 55, 57, 65.

eylemin diğer bir eylemle birlikte yapıldığını bildiren -ır iken, -makta

iken, -yor iken, -dığım hâlde biçimindeki fiil çekimi: Fi'l-i hâlî: *ben okur iken, sen okur iken, o okur iken, biz okur iken, siz okur iken, onlar okur iken; ben okumakta iken, sen okumakta iken, o okumakta iken, biz okumakta iken, siz okumakta iken, onlar okumakta iken; ben okuduğum hâlde, sen okuduğun hâlde, o okuduğu hâlde, biz okuduğumuz hâlde, siz okuduğumuz hâlde, onlar okuduğu hâlde.* 53, 57.

eylemin şimdiye kadar olduğunu ve bundan sonra da olacağını gösteren

fiil çekimi: Fi'l-i dâ'imî: *okuyageldim okuyagiderim, okuyageldin okuyagidersin, okuyageldi okuyagider, okuyageldik okuyagideriz, okuyageldiniz okuyagidersiniz, okuyagelip okuyagiderler; yazmakta olduğum, çalışmakta bulunduğum, gelmekte idüğü; okuyageldim okuyagider idim, okuyagelmiş okuyagider imişim, okuyagelip okuyagider isem.* 46, 56, 62.

F

Farsça: Fârisî. 4, 7, 68. KO, MK, TSNELOSN; lisân-ı Fârisî. 7. İSMMYSO.

Farsça kelimeler: Kelimât-ı Fârisiyye. 4.

fiil: Fi'il. 37, 38, 39, 43, 44, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 63, 76, 77, 80. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, YUMS.

fiil cümlelerinde özne: Fâ'il. 39, 40, 41, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 80, 82. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

fiil cümlesi: Cümle-i fi'liyye: *Bu yazıyı hâce efendi çıkarttı.* 80, 82. ET, İST, KLT, MK.

filin mastar eki -mak, -mek almış şekli: Masdar-ı aslî: *gelmek, gitmek, vermek, getirmek, almak, satmak, kaçmak, yıkmak.* 37. ET, İSMMYSO, İST, KO (*masdar-ı aslî, masdar-ı asliyye*), TSNELOSN (*masdar-ı aslî, masdar-ı asliyye*).

fiiller: Ef'âl. 43, 48, 57. ET, İSMMYSO, KLT, KO, TSN, TSNELOSN.

G

geçişli (fiil): Müte'addî: *çıkarttı.* 40, 41, 82. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, YUMS.

geçişli mastar: Masdar-ı müte'addî: *kesmek, yazmak, ezmek, kırmak.* 40, 42. İSMMYSO, KLT, MK, ÜLT.

geçişsiz fiil: Fi'l-i lâzım. 40, 50. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

geçişsiz mastar: Lâzım masdar. 41; masdar-ı lâzım: *yatmak, uyumak, oturmak, yürümek.* 39, 42. KLT, ÜLT.

geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zaman çekimleri: Ef'âl-i erba'a. 63.

geçmişte yapılamayan bir eylemden pişmanlık duyulduğunu ifade eden fiil çekimi: Fi'l-i tahassür: *içeydim, içeydin, içeydi, içeydik, içeydiniz, içeydiler; içseydim, içseydin, içseydi, içseydik, içseydiniz, içseydiler; keşke bileydim, keşke*

bileydin, keşke bileydi, keşke bileydik, keşke bileydiniz, keşke bileydiler; nola görseydim, nola görseydin, nola görseydi, nola görseydik, nola görseydiniz, nola görseydiler; eğer göreydim. 45, 56, 62.

geçmiş zaman: Geçmiş zamân. 45, 47, 58; mâzî. 43, 46, 48, 63. HZ-KLT, İSMYISO, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSNELOSN, YUMS; zamân-ı mâzî. 43, 45, 47, 48, 58. ET, İSMYISO, KO, TSN, TSNELOSN.

geçmiş zaman çekimi: Fi'l-i mâzî. 56. İST, MK.

geçmiş zaman çekimleri: Ef'âl-i mâzî. 56; ef'âl-i mâziyye. 43.

gelecek zaman: Gelecek zamân. 58, 59. KO; istikbâl. 43, 46, 48. İSMYISO, İST, KLT, MK, NUST, TDSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS; zamân-ı âtî. 59; zamân-ı istikbâl. 58, 61. ET, İSMYISO, KO, MK, TSN.

gelecek zaman çekimi: Fi'l-i istikbâl: *seveceğim, seveceksin, sevecek-sevecektir, seveceğiz, seveceksiniz, sevecekler-seveceklerdir.* 59. KLT.

gelecek zamanın şart birleşik çekimi: İstikbâl-i şartî: *aliverecek isem, gezinecek isem, söyleşecek isem, güzelleşecek isem, 'akıllanacak isem, bayılacak isem, kızaracak isem, bilmezlenecek isem, görmezlenecek isem, işitmezliğe gelecek isem, anlamazlanacak isem, bilecek isem bile, yazabilecek isem, bakakalacak isem, şaşalayacak isem, şâyed yazacak isem, göreceğim için ise, harıl harıl akacak ise, ben yazıncaya kadar ise, göricek bilecek ise, alıp satacak isem, gök gürleyecek ise, kâtib olacak ise, şişman olacaklar ise.* 63. İST, KLT, MK, NUST, ÜLT.

genellik edatı: Edât-ı 'umûmiyye: *hep, her, top, bütün, küme, cümle, cem', 'umûm, çok, yığın.* 79.

geniş zaman: Muzâri'. 43, 48, 63, 66. ET, KLT, KO, NUST, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

geniş zaman çekimi: Fi'l-i muzâri': *başlarım, başlarsın, başlar, başlarız, başlarsınız, başlarlar; başlamam, başlamazsın, başlamaz, başlamayız, başlamazsınız, başlamazlar; okur yazarım, alır satarsın, görür gözetirler, gelir gideriz, yer içersiniz.* 58, 61, 66. KO, MK, ÜLT.

geniş zamanın hikâye birleşik çekimleri: Hikâyât-ı muzâri': *aliverir idim, gezinir idim, söyleşir idim, güzelleşir idim, 'akıllanır idim, bayılır idim, kızarır idim, bilmezlenir idim, görmezlik eder idim, işitmezliğe gelir idim, anlamazlığa vurur idim, bilir idiysem bile, yazabilir idim, bakakalır idim, şaşalar idim, belki yazar idim, saldır saldır okur idim, bakınca anlar idim, alıp satar idim, yağmur yağar idi; zengin olur idim, dinç olur idim.* 63.

geniş zaman kipi: Muzâri' sîgası. 25, 58. TSN, TYSND, YUMS.

gerçekten müennes olan isim: Mü'ennes-i hakîkî: *dişi, hanım, hatun, kadın, hemşire, hala, teyze, kız, gelin, elti, baldız, bacı, ana, nine, sarâyılı, lohusa, dadı, yenge, dul, ebe, nâtûr, soygun, kahpe, sevici, halâyık, kokana, karı; kısrak, inek, düve, tavuk, kuluçka, marya, kancık.* 16, 20. İSMYISO, KLT, KO, NUST, TSN, TYSND.

gerçekten müzekker olan isim: Müzekker-i hakîkî. 20. İSMYISO, KLT, TSN, TYSND.

gereklilik kipi: Fi'l-i mecbûrî: *öğrenmeliyim, öğrenmelisin, öğrenmeli- öğrenmelidir, öğrenmeliyiz, öğrenmelisiniz, öğrenmelidirler-öğrenmelilerdir.* 60, 61, 67; fi'l-i vücûbî. 61. ET, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, TYSND, ÜLT, YUMS.

-gın, -gun, -kın, -kin, -kün ekleriyle yapılan niteleme sıfatı: Sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekke: *azgın, yorgun, şaşkın, pişkin, düşkün.* 24, 29.

-gin, -lı, -lu ekini almış sıfat: Sıfat-ı mensûbiyye: *zengin; nâzlı, edâlı, kibirli, şevketlü, devletlü.* 21, 29.

-gin, -lı, -lu, -men ekleriyle yapılan, nispet ve sahiplik bildiren isim: İsm-i mensûb: *zengin; Bosnalı, mâllı, Halebli, Şâmlu, uslu; Türkmen, kölemen.* 13, 20, 81. ET, İSMMYSO, KLT, TSNELOSN, TYSND.

-gu, -ım, -ış, -k, -nç, -ntı ekleriyle türetilen isim: Hâsıl-ı masdar: *uyku, duygu, sorgu; alım, satım, çalım, yardım; geliş, gidiş; istek, dilek; korkunç, gülünç; çisenti.* 38, 42. ET, İSMMYSO, KLT, KO, MK.

H

haber eki, cümlelerin bittiğini haber veren ek: Edât-ı haber: *-acak, -ecek, -di, -dır, -ır.* 76. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, ÜLT, YUMS.

hafifletilmiş: Muhaffef: *nola.* 60. ET, MK, TSNELOSN.

harekeler: Harekât. 7, 10, 11. MK.

hareke yerine kullanılan harfler: Hareke-i harfiyye: *آ، ا، و، ه، ی.* 10, 11. İSMMYSO, KLT.

harf: Harf. 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 34, 37, 38, 39, 41, 46, 60, 68, 77. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN.

harfi sessiz okutan işaret, sükûn işareti: Cezm: *'an, min, üm.* 11. İSMMYSO, KLT, NUST, TSN, TYSND.

harfler: Hurûfât. 7, 8, 10, 11. ET.

hayıflanma edatı: Edât-ı te'essüf: *yazık, hayf, ay, vâh, vâh vâh, vay, vay vay, of.* 70. ET, KO, ÜLT.

hayret ifade eden fiil çekimi: Fi'l-i tahayyür: *bakakaldım, bakakaldın, bakakaldı, bakakaldık, bakakaldınız, bakakaldılar; bel bel baktım, bel bel baktın, bel bel baktı, bel bel baktık, bel bel baktınız, bel bel baktılar; şaşaladım, şaşaladın, şaşaladı, şaşaladık, şaşaladınız, şaşaladılar; bakakalır idim, şaşalar idim, bakakalıyor imişim, şaşalıyor imişim, bakakalacak isem, şaşalayacak isem.* 53, 57, 64.

hayret ve şaşırma edatı: Edât-ı ta'accüb ve tahayyür: *ne, 'acâyib, tuhaf, çok şey, vay, o, a, a a, be, ya, sübhânallâh, Allâh Allâh, amân, mi.* 74.

hikâye birleşik çekimi: Fi'l-i hikâyet: *geldim idi, geldin idi, geldi idi, geldik idi, geldiniz idi, geldiler idi; geldi idim, geldi idin, geldi idi, geldi idik, geldi idiniz, geldi idiler.* 47, 56. İSMYISO (fi'l-i hikâye), KO (fi'l-i hikâye).

hikâye birleşik zaman çekimleri: Ef'âl-i hikâyât: *gördü idim, görmüş idim, gülerek geldi idim, okuyageldim okuyagider idim, çıkageldi idim, düşeyazdı idim.* 62; hikâyât: *görür idim, okur yazar idi, görüyor idim, okumakta idim, görecek idim, göre idim, görmeli idim, yazsam idi, yazsa idim.* 61, 63, 66, 67.

hoşlanma edatı: Edât-ı telezzüz: *oh, ah.* 75. ET, KO.

I

ı, i seslilerini okutan hareke: Esre. 10. HZ-KLT, İSMYISO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, YUMS.

-ip zarf-filiyle bir file bağlanan fiil: Fi'l-i 'atfi: *alıp satar idim, alıp satıyor imişim, alıp satacak isem.* 65.

ıstırap ünlemi: Edât-ı ıztırâb ve teveccu': *of, uf, öf, üf, amân amân, ay ay, iş.* 70. ET (*edât-ı ıztırâb*), KO (*edât-ı ıztırâb*).

İ

için son çekim edatı: Mef'ûlü'n-leh: *ağa için, kitâb için, kalem için, şükür için.* 19, 20. KLT, TYSND.

ihtimal bildiren fiil çekimi: Fi'l-i ihtimâlî: *Belki yazarım, ihtimâl ki yazarsın, şâyed ki yazar, belki yazarız, ihtimâl yazarsınız, şâyed yazarlar.* 54, 57; fi'l-i tereccî. 54.

iki kişi arasında konuşulan bir durum ya da kişiyi diğerlerinin anlamaması için gizlice ifade eden sözler: Nâ'ibü'l-isim: *Onu size götürürüm, dediğinizi gördüm, beriki bize geldi, öteki oraya gitti; filân, hâce, bu zât.* 14, 20, 81, 82. ET.

ikileme: İsm-i mef'ûl-i mechûl: *açık saçık, kırık çikık, eski püskü, yıkık dökük, yırtık pırtık.* 24.

ikinci şahıs: Muhâtab. 43, 60, 80. HZ-KLT, İSM MYSO, KLT, KO, MK, MUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

ikinci teklik şahıs: Müfred muhâtab: *sen, sensin, senin; başladın, başlamadın, başladın mı, başlamadın mı, başlanıldın, başlanılmadın, başlanıldın mı, başlanılmadın mı.* 30, 32, 44. ET, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

imla: İmlâ. 5, 8. ET, HZ-KLT, KLT, MK, TDSN, TSN, TSNELOSN.

ince ses veren harf: Hafif. 10, 24, 25. KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN.

ince sıradan kelime: Hafif: *kâmil, emek, üzüm, bülbül*. 10, 24, 25. KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN.

ince sıradan mastar, -mek ile sona eren mastar: Hafif masdar: *gelmek, gitmek, vermek, getirmek*. 37. İSMYISO, TYSND, YUMS; masdar-ı hafif. 37. ET, İSMYISO, İST (*masdar-ı hafife*), KLT, KO, MK.

ince sıradan olma: Hiffet. 10. TSNELOSN.

ince söylenen sessiz harfler: Hurûf-ı hafife. 7, 8.

inkâr bildiren fiil çekimi: Fi'l-i inkârî: *bildimse bile, bildinse bile, bildiyse bile, bildikse bile, bildinizse bile, bildilerse bile; bildi isem bile, bildi isen bile, bildi ise bile, bildi isek bile, bildi iseniz bile, bildi iseler bile; bildiysem bile, bildiysen bile, bildiyse bile, bildiysek bile, bildiyseniz bile, bildiyseler bile; bildi isem bile söylemem, aldımca bile vermem*. 52, 57.

inkâr edatı: Edât-ı inkâr: *a a, yok, hayır, değil, hiç, aslâ, hâşâ, -madım*. 70.

isim: İsim: *insân, taş, yıldız, ikbâl*. 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 28, 30, 31, 38. ET, HZ-KLT, İSMYISO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

isim cümlelerinde özne: Mübtedâ. 80, 81, 82. ET, İSMYISO, KLT, KO, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

isim cümlesi: Cümle-i ismiyye: *İşbu kitâb pek güzeldir, ikinci sınıfta bulunan arkadaşlarımızdan dersine çalışkan ve güzel rik'a yazan ancak Halebli filân efendidir*. 80. ET, İST, KLT, MK.

isim cümlesinde yüklem, ek-fiil: Haber. 80, 81, 83. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

isimlerin dişil (müennes) ve eril (müzekker) olma hâli: Keyfiyyet. 20. KLT, TSNELOSN.

ism-i cins: Cins isim: *ev, çocuk, kitâb, koyun*. 12, 19, 80. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

ismin hâl çekimleri: Tasrîfât-ı ahvâl-i isim. 18.

ismin hâlden hâle geçişi: Fazalât. 18.

istek kipi: Fi'l-i iltizâmî: *göreyim, göresin, göre, görelim, göresiniz, göreler*. 59. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TYSND, ÜLT, YUMS; zamân-ı iltizâmî. 61.

istek kipinin hikâye birleşik çekimi: Fi'l-i tahassür: *içeydim, içeydin, içeydi, içeydik, içeydiniz, içeydiler; keşke bileydik, keşke bileydin, keşke bileydi, keşke bileydik, keşke bileydiniz, keşke bileydiler; eğer göreydim*. 45, 56, 62.

istisna edatı: Edât-ı istisnâ: *başka, mâ'adâ, yoksa, gayrı, artık, fazla, meğer, diğer, sâ'ir*. 69. KO.

işaret bildiren kelimeler: İsm-i işâret: *bu, işbu, şu, o, ol, işte, bunlar, şunlar, onlar, anlar; bura, beri, bu yan, şura, şu yan, ora, öte, o yana, buralar, beriler, bu yanlar, şuralar, şu yanlar, oralar, ötelere, o yanlar; bununki, şununki, buradaki, o yandaki, beriki, öteki; aha, tâ, te, te ha, nah*. 30, 32, 36, 80. İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, YUMS.

işaret sıfatı olarak kullanılan (nitelik, durum, şan bildiren) kelimeler: İsm-i mevsûl: *böyle, şöyle, şu, öyle, şol*. 34, 36. ET, KLT, NUST.

işteş fiil: Fi'l-i müşâreket: *söyleştim, biliştin, yarıştı, bağıştık, sayıştınız, uğraştılar; söyleşir idim, söyleşiyor imişim, söyleşecek isem.* 50, 57, 63. ET, HZ-KLT.

iyelik eki: Zamîr-i nisbî: *babam, baban, babası, babamız, babanız, babaları.* 31, 32. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, ÜLT, YUMS.

iyelik eki kökenli şahıs ekleri: Zamîr-i fi'lî: *aldım, aldın, aldı, aldık, aldınız, aldılar.* 31, 32. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

iyelik ekleri: Hurûf-ı zamâyir: *-m, -n, -ı, -mız -nız, -lar(i).* 31; muzâf zamîrleri. 32.

iyelik kökenli şahıs ekleri: Hurûf-ı zamâyir: *-m, -n, Ø, -k, -nız, -lar.* 31.

K

kalın ses veren harf: Sakîl. 10, 24, 25. KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

kalın sıradan kelime: Sakîl: *hâtır, katre, uzun, top.* 10, 24, 25. KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

kalın sıradan mastar, -mak ile sona eren mastar: Masdar-ı sakîl: *almak, satmak, kaçmak, yıkmak.* 37. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK; sakîl masdar. 37. İSMMYSO, TYSND, YUMS.

kalın sıradan olma: Sıklet. 10. TSNELOSN.

kalın söylenen sessiz harfler: Hurûf-ı sakîle: ك، ق، ظ، ط، ض، ص، غ، ع، ح، خ harfleri. 7, 8, 11.

kelime: Kelime: *gitmek, bekle, göndermek, sormak*. 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 47, 50, 55, 56, 60, 73, 81, 83. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, YUMS.

kelime çekimi: Tasrîf. 19, 63. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

kelime çekimleri: Tasrîfât. 48. KO, NUST.

kelime hâlindeki zamirler: Zamîr-i munfasıl. 30.

kelime kökü: Mâdde-i asliyye. 38, 39. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

kelime kökü fiil olan mastar: Masdar-ı fi'lî: *görmek, sevmek, kırmak*. 38, 42. İST.

kelime kökü isim olan mastar: Masdar-ı ismî: *cildlemek, dişlemek, kâğıdlamak*. 38, 42. İST.

kelime kökü sıfat olan mastar: Masdar-ı vasfî: *temîzlemek, süslemek, karartmak*. 38, 42.

kelimeler: Kelimât. 27. İSMMYSO, KLT, TSNELOSN.

kelime sonunu -an/-en okutan işaret: İki üstün: *ebeden, keremen, lutfen*. 10. İSMMYSO.

kelime sonunu -an/-en-, in/-in ve -un/-ün olarak okutan işaret: Tenvîn. 10, 11. İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND.

kelime sonunu -ın/-in okutan işaret: İki esre: *bihakkın, hubbin, 'aynin*. 10. İSMMYSO.

kelime sonunu -un/-ün okutan işaret: İki ötre: *şükürün, hıfzun, fi'lün*. 10. İSMMYSO.

kendilerinden sonra gelen harflere bitişen harfler: Hurûf-ı muttasıla. 8. KLT.

kendilerinden sonra gelen harflere bitişmeyen harfler: Hurûf-ı munfasıla: و، ث، ز، ن، د، ل، ا. 8, 11. KLT.

kesir sayı sıfatları: A'dâd-ı kesriyye: *yarım, üçte bir, dörtte iki, beşte üç.* 28, 29. ET, İSM MYSO (*a'dâd-ı kesriyye, 'aded-i kesrî, ism-i 'aded-i kesriyye*) KLT, KO, TSNELOSN, TYSND (*kesrî sayı sıfatları*), ÜLT.

-ki aitlik eki: Zamîr-i vasfî: *benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki.* 31, 32. ET, İSM MYSO, İST, KLT, KO, ÜLT, YUMS.

ki bağlacı: Edât-ı rabt: *Bir su'âl sor ki cevâbını vereyim.* 78, 80, 81. ET, HZ-KLT, KLT, KO, TSN.

-ki ekini almış işaret isimleri: İşâret-i vasfiyye: *bununki, şununki, buradaki, o yandaki, beriki, öteki.* 34, 36.

kip: Sîga. 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 66, 67. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

kural: Kâ'ide. 4, 6, 14, 24, 26, 27, 46, 53. KO, MK, TSNELOSN.

kurallı: Kıyâsî. 21, 40. HZ-KLT, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

kurallı geçişli (fil): Kıyâsî müte'addî: *kaldırmak, kaldırtmak, kaldırttırmak, kaldırttırtmak.* 40.

kurallı sıfatlar: Sifât-ı kıyâsiyye. 21, 29. TSN, TSNELOSN.

kuralsız: Semâ'î. 21, 26, 40. ET, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

kuralsız geçişli (fil): Semâ'î müte'addî: *yapmak, yaptırmak, yaptırtmak, yaptırttırmak, yaptırttırtmak.* 40.

kuralsız sıfatlar: Sıfât-1 semâ'iyye: *güzel, parlak, çirkin, ak, kara, uzun, kısa, enli, ensiz, derin, sığ, boylu, boysuz, semiz, arık, doğru, eğri, densiz, dilsiz*. 26. TSN.

kuvvetlendirme edatı: Edât-1 te'kîd: *elbette, mutlakâ, zînhâr, behemehâl, ha, bieyyihâl*. 71. ET, KLT, KO.

küçültme eki: Edât-1 tasgîr: *-cık, -cik, -ca*. 13. KLT, KO, MK.

küçültmeli isim: İsm-i tasgîr: *konakçık, âteşçik, sandalcık; ufakça; kızcağızım, paşacığım, beyceğizim, efendiciğim*. 13, 19. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT.

küçültmeli sıfat: Sıfat-1 asgariyye: *küçücük, küçümencik, mini mini, mini minicik, kırpıntı, ufantı, kırıntı*. 22; sıfat-1 tasgîriyye: *ufak, ufacık, ufakça, ufarak, yüksecek, yükserek*. 22, 29.

L

-lık, -lik ekini almış isim: İsm-i masdar: *babalık, beylik, paşalık*. 13, 14, 20. ET, İSMMYSO, İST, KO, TSNELOSN.

-lık, -lik ekini almış sıfat: Sıfat-1 masdariyye: *güzellik, çirkinlik, kuraklık, kâtiblik, küçüklüğünde*. 22, 29, 82.

-lık, -lik ekini almış zaman isimleri: İsm-i zamân: *yıllık, aylık, haftalık, günlük; bayramlık, cum'alik, yâbânlık*. 13, 20, 82. KLT, ÜLT.

-lık, -lik ekiyle kuvvetlendirilmiş mastar: Masdar-1 te'kîd: *gelmeklik, gitmeklik, yatmaklık*. 38, 42. ET, İSMMYSO (*masdar-1 te'kîd*), İST, KLT, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

lisân: Dil. 4, 5, 40. İSMMYSO, KO, MK, TSNELOSN.

M

-ma ekiyle yapılan mastar: Masdar-ı tahfîfî: *gelme, gitme, çağırma, çalma.*

38, 42. ET, İSMMYSO (*masdar-ı tahfîfî*), İST, KLT, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

mastar: Masdar. 37, 38, 39, 41, 42. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

mastar eki: ‘Alâmet-i masdar. 41, 42.

mastarlar: Masâdır. 42. ET, İSMMYSO, KO, TSNELOSN, ÜLT.

med, üstün, esre ve ötrenin genel adı: Hareke-i resmiyye. 10, 11. İSMMYSO, KLT, TSNELOSN.

menetme edatı: Edât-ı tahzîr: *sakın, kaçıl, gözet, savuş, çekil.* 71.

meslek ismi: İsm-i fâ’il-i ma’lûm: *aşçı, türbedâr, dîdebân, bahçevân, hîlekâr, cânbâz.* 24.

meydana gelen bir eylemin sonunu bildiren fiil çekimi: Fi’l-i intihâ’î: *ben yazıncaya dek, sen yazıncaya değin, ol yazıncaya kadar, biz yazıncaya değin, siz yazıncaya kadar, onlar yazıncaya dek.* 55, 57.

N

nefret edatı: Edât-ı teneffür: *amân, ay, öf, pöf, illallâh.* 75. ET.

nicelik: Kemiyet. 14, 20. HZ-KLT, KLT, TSN, TSNELOSN, TYSND.

O

olumlu: Müsbet: *başladım, başladın, başladı, başladık, başladınız, başladılar.* 42, 44. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

olumlu mastar: Masdar-ı müsbet: *gelmek, görmek, bakmak, okumak.* 41, 42.

olumlu soru: İstifhâm-ı tasdikî: *gelmek mi, görmek mi, almak mi, satmak mi; başlanıldım mı, başlanıldın mı, başlanıldı mı, başlanıldık mı, başlanıldınız mı, başlanıldılar mı.* 42, 44.

olumsuz: Menfi: *başlamadım, başlamadın, başlamadı, başlamadık, başlamadınız, başlamadılar; başlanılmadım, başlanılmadın, başlanılmadı, başlanılmadık, başlanılmadınız, başlanılmadılar; bilmemezlik, görmemezlik, işitmemezlik, anlamamazlık ettim; göremedim, içemedin, uyuyamadı, kalkamadık, çıkamadınız, koşamadılar; başlamam, başlamazsın, başlamaz, başlamayız, başlamazsınız, başlamazlar.* 44, 51, 53, 58. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

olumsuzluk eki: ‘Alâmet-i nefy. 52.

olumsuzluk ekini almış emir ikinci teklik şahıs: Nehy-i hâzır: *gelme, alma, bakma.* 38, 60, 61. ET, İSMMYSO, TYSND, ÜLT, YUMS.

olumsuzluk ekini almış emir üçüncü teklik şahıs: Nehy-i gâ’ib: *gelmesin, almasın, bakmasın.* 60, 61. ET, İSMMYSO, TYSND, ÜLT, YUMS.

olumsuz mastar: Masdar-ı menfi: *gelmemek, görmemek, almamak, satmamak.* 41, 42.

olumsuz soru: İstifhâm-ı inkârî: *gelmemek mi, görmemek mi, almamak mı; başlanılmadım mı, başlanılmadın mı, başlanılmadı mı, başlanılmadık mı, başlanılmadınız mı, başlanılmadılar mı.* 42, 44. ET, İST, KLT, KO.

onaylama edatı: Edât-ı tasdîk: *evet, belî, öyle, hay hay, hah, hah hah.* 72, 73. ET, KO, MK, ÜLT.

o, ö, u, ü yuvarlak seslilerini okutan hareke: Ötre. 10. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

Osmanlı Türkçesi: Lisân-ı ‘Osmânî. 10, 11. İSMMYSO, KO, MK, TSNELOSN; ‘Osmânî lisânı. 7. KO, MK.

o, u seslilerini okutan hareke: Zamme-i sakîle. 70. KLT, KO, MK, TSN, ÜLT.

Ö

özel isim: İsm-i hâs: *Güneş, Ay, İstanbul, Hasan, ‘Alî.* 12, 19. HZ-KLT, KLT, KO, NUST, TDSN, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

özel kurallar: Kavâ'id-i mahsûsa. 4, 15. NUST, TSNELOSN.

özümlük edatı: Edât-ı hasr: *ancak, yalnız, fakat, hemân, ki.* 76, 81. ET, KO, MK, TSNELOSN, YUMS.

öznenin aniden meydana gelen hareketini gösteren fil çekimi: Fi'l-i müfâce: *çıkageldim, çıkageldin, çıkageldi, çıkageldik, çıkageldiniz, çıkageldiler; apansız gittim, birdenbire düştün, dapduru geldi, zıngadak oturduk, şırpadak kestiniz, harpadak kaptılar.* 47. TSNELOSN; fi'l-i nâgehânî: *çıkageldi idim, çıkagelmiş imişim, çıkageldim ise.* 47, 56, 63.

öznenin kendisinde var olan bir hâli gösteren fiil çekimi: Fi'l-i keynûnet: *Erkeğim, karısın, ihtiyârdır, genciz, şişmansınız, dilsizlerdir; dinç olur idim, genç oluyor imişim, şişman olacaklar ise.* 56, 57, 66.

öznenin yaptığı bir işi bir başkasına bildiren fiil çekimi: Fi'l-i vaslî: *bildiğim ders, bildiğin ders, bildiği ders, yazdığımız kitâb, yazdığınız kitâb, yazdıkları kitâb.* 52, 57.

P

pek edatı: Edât-ı tafdil. 80. ET, KO.

pekiştirilmiş kelime: İsm-i mef'ûl-i mechûl: *sırsıklam.* 24.

pekiştirme: Te'kid. 25, 55, 60. KLT, KO, MK, NUST.

pekiştirme fiili: Fi'l-i te'kîdî: *Saldır saldır okudum, teker meker yuvarlandın, tir tir titredi, bar bar bağırdık, harıl harıl yediniz, sımsıkı bağladılar; saldır saldır okur idim, teker meker yuvarlanıyor imişim, harıl harıl akacak ise.* 55, 57, 65.

pekiştirme sıfatı: Sıfat-ı ifrâtiyye: *apaçık, upuzun, bambaşka, tertemiz, çırçıplak, desdeğirmi, sipsivri, sımsıkı, tostoparlak, kupkuru, küskütük, musmurdâr, yusyuarlak, bembeyâz, simsiyâh, sapsarı, kapkara, kıpkırmızı, gömgök, masmâ'î, mosmor, yemyeşil.* 26, 27, 29. ET, KO, ÜLT.

R

rivayet birleşik zaman çekimleri: Ef'âl-i rivâyât: *görmüş imişim, gülerек geldi imişim, okuyagelmüş okuyagider imişim, çıkagelmüş imişim, düşeyazmış imişim.*

62; rivâyât: *görür imişim, alır satar imiş, görüyor imişim, okumakta imişim, görecek imişim, göre imişim, görmeli imişim, yazsam imiş, yazsa imişim.* 61, 63, 66, 67.

S

sadece 3. tekil şahıs çekimi olan fiil çekimi: Fi'l-i nâkıs: *Ay doğdu, güneş kapandı, havâ açıyor, şimşek çakar, yağmur yağacak; yağmur yağar idi, güneş açıyor imiş, gök gürleyecek ise.* 55, 57, 65. ET, KLT, TSN.

sahiplik bildiren fiil çekimi: Fi'l-i mâlikiyet: *Zenginim, 'âlimsin, etmeği var, suyumuz yok, sizin değil, onlarındır; zengin olur idim, 'âlim oluyor imişim, kâtib olacak ise.* 56, 57, 65.

sayı: 'Aded. 28, 29, 35. ET, İSM MYSO, KO, TSNELOS N.

sayı isimleri: Esmâ'-i a'dâd. 28, 29. KLT, KO, NUST, ÜLT.

sebep bildiren fiil çekimi: Fi'l-i garazî: *geldiğimden, geldiğin için, geldiğinden ötürü, geldiğimizden dolayı, geldiğiniz için, geldiklerinden ötürü, göreceğim için ise.* 54, 57, 65.

ses: Harf. 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 34, 37, 38, 39, 41, 46, 60, 68, 77. HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOS N.

seslenme edatı: Harf-i nidâ: *ey, a, yâ, hey, hey sen, -na, hemşehri.* 19, 20, 76. İST, KO.

sesli harfler: Hurûf-ı savtiyye: ا، و، ه، ی.

seslilerin okunuşunu gösteren işaret: Hareke. 7, 10, 11. HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KO, MK, NUST, TSNELOS N, YUMS.

sessiz harfler: Hurûf-ı sâmite. 7.

sessizi çift okutan hareke: Şedde. 11. İSMMYSO, KLT, KO, TSN, TSNELOSN; teşdîd: *tebeddül, ta'addî, temekkün*. 11. KO, MK, TSN, TSNELOSN.

sıfat: Sıfat: *yeni konak, gayretli çocuk, 'akıllı insân; bu konak yenidir, şu çocuk gayretlidir, insanlar 'akıllıdır*. 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 38, 39, 50, 80, 81, 82, 83. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TDSN, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

sıfat olan kelimenin iki defa tekrarıyla oluşturulan pekiştirme sıfatı: Sıfat-ı te'kîdiyye: *güzel güzel, ağır ağır, apul apul, tombul tombul*. 23, 29.

sıfat tamlaması: İzâfet-i beyâniyye: *ma'den kaşık, altın tabak*. 18, 20. İSMMYSO, İST, KO, TSNELOSN, YUMS.

sıfat tamlamasında tamlanan isim: İsm-i mevsûf: *rik'a*. 81. KO, TSNELOSN; mevsûf. 21, 22, 23, 26, 80. ET, HZ-KLT, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

sıra sayı sıfatları: A'dâd-ı vasfiyye: *birinci, ikinci, üçüncü, birincisi, ikincisi, üçüncüsü*. 28, 29, 81. ET, İSMMYSO (*'aded-i vasfî, ism-i 'aded-i vasfiyye*), KLT, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT.

soru: Su'âl. 6, 11, 20, 32, 36, 57, 68, 80. MK, TSNELOSN.

soru edatı: Edât-ı istifhâm: *mi, kim, kaç, hangi, hani, kaçan, ne, nasıl, nice, ne için, niçin, ne gûnâ, ne türlü, neden, nere, eyâ, ha, 'acabâ, a, ya*. 68. KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

soyut isim: İsm-i mücerred. 20. ET, HZ-KLT, KLT; mücerred. 19, 30, 80, 81, 82. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

söyleyiş: Telaffuz. 15. MK, TSNELOSN.

söz: ‘İbâre. 9, 14, 25, 26, 68, 73, 83. KLT, KO, MK, TSNELOSN, YUMS;
kelâm. 9. İST, KLT, KO, MK, TSNELOSN, TYSND; lafız. 14, 52, 53, 77. HZ-KLT,
İSMMYSO, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, ÜLT.

sözler: ‘İbârât. 4, 5.

süreklilik fiili: Fi’l-i müfâce: *çıkageldim, çıkageldin, çıkageldi, çıkageldik, çıkageldiniz, çıkageldiler.* 47. TSNELOSN; fi’l-i nâgehânî: *çıkageldi idim, çıkagelmiş imişim, çıkageldim ise.* 47, 56, 63; fi’l-i tahayyür: *bakakaldım, bakakaldın, bakakaldı, bakakaldık, bakakaldınız, bakakaldılar.* 53, 57, 64.

Ş

şahıs zamiri: Zamîr-i şahsî: *ben, sen, o, biz, siz, anlar-onlar; benim, sensin, odur, biziz, sizsiniz, onlardır.* 30, 32. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, TSN, TSNELOSN, ÜLT (*zamîr-i şahsiyye*), YUMS.

şahıs zamirlerinin ilgi eki almış biçimleri: Zamîr-i mülkî: *benim, senin, onun, bizim, sizin, onların.* 30, 31, 32. TSNELOSN.

şahıs zamirlerinin ilgi ve -ki aitlik eki almış biçimleri: Zamîr-i vasfî: *benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki.* 31, 32. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, ÜLT, YUMS.

şart birleşik zaman: Şart: *görür ise, gelir gider ise, görüyor isem, okumakta isem, görecek isem, görmeli isem, yazsam ise, yazsa isem.* 61, 63, 66, 67. ET, KO, TSNELOSN, YUMS (*şartiyye*).

şart birleşik zaman çekimi: Fi'l-i şartî: *geldi isem, geldi isen, geldi ise, geldi isek, geldi iseniz, geldi iseler; geldim ise, geldin ise, geldi ise, geldik ise, geldiniz ise, geldiler ise; geldimse, geldinse, geldiyse, geldikse, geldiyseniz, geldiyseler.* 48, 57. İSMMYSO.

şart birleşik zaman çekimleri: Ef'âl-i şartiyye: *gördü isem, görmüş isem, görmüş imiş isem, eğer göreydim, ben görelî ise, gülerek geldim ise, okuyagelip okuyagider isem, gördüğümünden ise, çıkageldim ise, düşeyazdım ise.* 62. KO, MK, NUST.

şart edatı: Edât-ı şart: *eğer, ise, -sa, çünkü, üzere, gerçi, mâdemki.* 48, 78. KLT, KO, TSN, ÜLT.

şart kipi: Şart. 61, 63, 66, 67. ET, KO, TSNELOSN, YUMS (*şartiyye*); fi'l-i temennî: *yazsam, yazsan, yazsa, yazsak, yazsanız, yazsalar; ah yazsam, nola yazsak.* 60, 61, 67.

şekil bilgisi: Sarf. 9. KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, YUMS.

şekil bilgisi kitabı: Sarf risâlesi. 4, 5, 83.

şimdiki zaman: Hâl. 43, 46, 48, 58, 63, 66. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TDSN, TSNELOSN, YUMS; hâl-i terkîbî: *okumaktayım, okumaktasın, okumaktadır, okumaktayız, okumaktasınız, okumaktadırlar; gezmedeyim, gezmedesin, gezmededir, gezmedeyiz, gezmedesiniz, gezmededirler.* 59, 61. ET, İST, KO, MK, ÜLT; zamân-ı hâl: *okuyorum, okuyorsun, okuyor, okuyoruz, okuyorsunuz, okuyorlar.* 58, 59, 61, 66. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, KO, MK, TSNELOSN.

şimdiki zamanın rivayet birleşik çekimi: Rivâyet-i hâlî: *aliveriyor imişim, geziniyor imişim, söyleşiyor imişim, güzelleşiyor imişim, 'akıllanıyor imişim,*

bayılıyor imişim, kızarıyor imişim, bilmezleniyor imişim, görmezlik ediyor imişim, işitmezliğe geliyor imişim, anlamazlığa vuruyor imişim, biliyor imiş isem bile, yazabiliyor imişim, bakakalıyor imişim, şaşalıyor imişim, ihtimâl ki yazıyor imişim, teker meker yuvarlanıyor imişim, tutucak kırıyor imişim, alıp satıyor imişim, güneş açıyor imiş, 'âlim oluyor imişim, genç oluyor imişim. 63. ET (rivâyet-i hâl), HZ-KLT (rivâyet-i hâl), İST (rivâyet-i hâl), KLT (rivâyet-i hâl), KO (rivâyet-i hâl), MK (rivâyet-i hâl), ÜLT (rivâyet-i hâl), YUMS (rivâyet-i hâl).

T

tamlama: İzâfet. 17, 18, 20. HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

tamlanan: Muzâf: *oğlu, suyu, üzümü, kitâbı, mâli, bahçesi, ağasını, kitâbını, kalemini, şükürünü; babamı, babanı, babasını, babamızı, babanızı, babalarını.* 18, 19, 20, 31. HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

tamlayan: Muzâfu'n-ileyh: *beyin, çeşmenin, bâğın, çocuğun, efendinin ağasının, kitâbın, kalemin, şükürün; babamın, babanın, babasının, babamızın, babanızın, babalarının.* 18, 19, 20, 31, 32. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, NUST, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

tamlayan ve tamlanan üzerine gelen iyelik eki: Zamîr-i izâfî: *babamın, babanın, babasının, babamızın, babanızın, babalarının; babamı, babanı, babasını, babamızı, babanızı, babalarını.* 31, 32. ET, HZ-KLT, İSM MYSO, İST, KLT, KO, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

tanımlığın lââm'ını okutan harfler, ay harfleri: Hurûfât-ı kameriyye: هـ، ی

ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، و، 11; hurûf-ı kameriye. 9. İSMMYSO, KLT, TSN, TSNELOS, TYSND.

tanımlığın lââm'ını okutmayan harfler, güneş harfleri: Hurûfât-ı şemsiyye:

ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن. 8, 11.

tanımlık: Harf-i ta'rîf. 8, 9. İSMMYSO, KLT, KO, TSN, TSNELOS, TYSND.

tarif edatı: Edât-ı ta'rîf: *şol, ol, hani*. 74. İST, KLT, KO.

tekdir ve tehdit edatı: Edât-ı tahvîf ve tehdîd: *hele, hele hele, gidi, şimdi ha, o, o o, yo*. 71.

teklik: Müfred. 14, 15, 33, 43. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, NUST, TDSN, TSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

teklik edatı: Edât-ı vahdet: *birlik, birden, tek, tenhâ, yalnız, yek başına, yektâ, başlı başına*. 78.

tekrarlama edatı: Edât-ı tekerrür: *yine, bir daha, tekrâr, def'a*. 74.

tembih ve uyarı edatı: Edât-ı tenbîh ve teyakkuz: *ha, bre, behey, işte bak, be*. 75. ET (*edât-ı tenbîh*), KO (*edât-ı tenbîh*), MK.

temenni anlatan fiil çekimi: Fi'l-i temennî: *yazsam, yazsan, yazsa, yazsak, yazsanız, yazsalar; ah yazsam, nola yazsak; yazsam idi, yazsa idim, yazsam imiş, yazsa imişim, yazsam ise, yazsa isem*. 60, 61, 67.

temenni edatı: Edât-ı istirhâm ve temennî ve istimrâr: *amân, amanın, ah, bârî*. 69.

tenvinler: Tenvînât. 11.

tereddüt edatı: Edât-ı tereddüd: *yâ, yâhûd, olmaz ise, yoksa.* 71, 72.

tezlik edatı: Edât-ı isti'câl: *haydi, ha imdi, -ındı, -ındı ya, tîz, -cak.* 69.

tezlik fiili: Fi'l-i ta'cîl: *aliverdim, aliverdin, aliverdi, aliverdik, aliverdiniz, aliverdiler; aliverdi idim, aliveriyor imişim, alıverecek isem.* 49, 57, 63. ET (*fi'l-i ta'cîl*), HZ-KLT (*fi'l-i ta'cîl*), İSMMYSO, KLT (*fi'l-i ta'cîl*), KO (*fi'l-i ta'cîl*), NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND.

Türkçe: Lisân-ı Türkî. 7, 8, 11, 24, 34, 37, 68. KO, TSNELOSN; Türkçe. 4, 5, 7, 8, 14, 38, 83. KO, TSNELOSN, TYSND.

Türkçe dil bilgisi kuralları: Kavâ'id-i Türkiyye. 5. KO.

Türkçe kelimeler: Kelimât-ı Türkiyye. 11. KO.

U

uygunluk edatı: Edât-ı liyâkat: *-acak, -ecek, -ca, -âne, sezâ, lâyıık, şâyân.* 79. TSNELOSN, ÜLT.

Ü

üçüncü şahıs: Gâ'ib. 43. HZ-KLT, İSMMYSO, KLT, KO, MK, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND, YUMS.

üçüncü teklik şahıs: Müfred gâ'ib: *o, odur, onun; başladı, başlamadı, başladı mı, başlamadı mı, başlanıldı, başlanılmadı, başlanıldı mı, başlanılmadı mı.* 30, 32, 44, 55. ET, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, TSN, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

üç zaman; geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman: Ezmine-i selâse. 48. 57. ET, KLT, KO.

üleştirme sayı sıfatları: A'dâd-ı tevzî'yye: *ikizli, üçüzlü, dördüzlü, beşizli; ikişerli, üçerli, dörderli, beşerli; ikili, üçlü, dörtlü, beşli; yalın kat, iki kat, üç kat, dört kat.* 28, 29. ET, İSMMYSO (*a'dâd-ı tevzî'î, ism-i 'aded-i tevzî'yye*), KLT, KO, TSN, TSNELOSN, TYSND (*tevzî'î sayı sıfatları*), ÜLT.

üleştirme zarfları: A'dâd-ı tevzî'yye: *Birer birer geldiler, ikişer ikişer gidin, şu parayı üçer beşer dağıdın, teker teker okuyun, ayrı ayrı yazınız, çift çift durunuz, takım takım koşular.* 28, 29. ET, İSMMYSO (*a'dâd-ı tevzî'î, ism-i 'aded-i tevzî'yye*), KLT, KO, TSN, TSNELOSN, TYSND (*tevzî'î sayı sıfatları*), ÜLT.

üstünlük bildiren sıfat: Sıfat-ı tafdüliyye: *çok güzel, pek â'lâ, en fenâ, gereği gibi büyük, daha siyâh, ziyâde geniş.* 23, 29. KO, ÜLT.

V

vakit bildiren fiil çekimi, özne marifetiyle bir işin son bulunduğunu gösteren fiil çekimi: Fi'l-i vaktî: *Şu mektûbu aldığımda size gittim.* 53, 57.

vasıta hâli: Mef'ûlü'n-ma'a: *ağa ile, kitâb ile, kalemle, şükür ile.* 19, 20. TSNELOSN, TYSND, ÜLT.

Y

yabancı diller: Elsine-i ecnebiye. 10. KO, TSNELOSN.

yaklaşma fiili: Fi'l-i mukârebe: *düşeyazdım, güleyazdın, ağlayayazdı, bayılayazdık, eyleyeyazdınız, tutayazdılar; düşeyazdı idim, düşeyazmış imişim, düşeyazdım ise.* 47, 56, 63. HZ-KLT, KO, TSNELOSN.

yalın hâl: İsm-i mücerred. 20. ET, HZ-KLT, KLT; mücerred: *ağa, kitâb, kalem, şükür, filân, hâce.* 19, 30, 80, 81, 82. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT, YUMS.

yardımcı fiil olan mastar: Masdar-ı i'âne: *olmak, bulmak, etmek, eylemek, yapmak, kalmak, kılmak, buyurmak.* 39, 42.

yemin edatı: Edât-ı kase: *çün, için, hakkıçün, vallâhi, billâhi, alimallâh.* 77.

yer ismi: İsm-i mekân: *dağlık, taşlık, odunluk, kömürlük, güllük, çemenlik; akıntı, gezinti, yıkıntı, sulak, bataklık, çorak, uçurum, bodrum, tuzla, kumsal, fabrika; sınıfta.* 13, 14, 20, 81. KLT, KO, NUST, TSNELOSN, ÜLT.

yeterlik edatı: Edât-ı kifâyet: *eh, artık, yeter, elverir.* 79.

yeterlik fiili: Fi'l-i iktidârî: *iyeyebildim, içebildin, uyuyabildi, kalkabildik, çıkabildiniz, koşabildiler; göremedim, içemedin, uyuyamadı, kalkamadık, çıkamadınız, koşamadılar.* 52, 57. ET (*fi'l-i iktidâr*), HZ-KLT (*fi'l-i iktidâr*), İSMMYSO, KLT, KO, NUST, TSN, TSNELOSN, TYSND.

yorumlama edatı: Edât-ı tefsîr: *ya'nî.* 73. ET, KO.

yönelme hâli: Mef'ûlü'n-ileyh: *ağaya, kitâba, kaleme, şükre, dersine.* 19, 20, 81. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TSNELOSN, TYSND, ÜLT, YUMS.

yükleme hâli: Mef'ûlü'n-bih: *ağayı, kitâbı, kalemi, şükürü, yazıyı.* 19, 20, 82. HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, MK, NUST, TYSND, ÜLT, YUMS.

yükseklik edatı: Edât-1 isti'lâ: *üzere, binâen, -ca, -a, üst.* 68. ET, KO, MK, TSNELOSN, ÜLT.

Z

zait harfî bulunmayan mastar: Masdar-1 mücerred: *demek, yapmak, çevirmek, ısmarlamak.* 39, 42. MK.

zaman: Zamân. 35, 37, 43, 46, 48, 58, 61. HZ-KLT, İSMMYSO, TSNELOSN.

zaman edatı: Edât-1 zamâniyye: *-lik, -lık, -ca, ân, gâh, -leyin, dem, hengâm, demin, demincek.* 77.

zaman zarfı: Edât-1 hâl: *elân, hâlâ, henûz, şimdi.* 76. ET, KLT, KO, MK, ÜLT, YUMS.

zamir: Zamîr. 30, 31, 32, 43. ET, HZ-KLT, İSMMYSO, İST, KLT, KO, TDSN, TSN, TSNELOSN, YUMS.

zamirler: Zamâyir. 30. ET (*zamâ'ir*), İSMMYSO (*zamâ'ir*), NUST (*zamâ'ir*).

zincirleme isim tamlaması: İzâfet-i tetâbu'iyye: *birinci ordu-yı hümayûnun ikinci alayının üçüncü taburunun dördüncü bölüğünün beşinci onbaşının altıncı neferi.* 18.

3. Ekler Dizini

Ekler Dizini Hakkında

Dönemin dil bilgisi kitaplarında yer alan ekler hakkında fikir edinilmesi, günümüzle karşılaştırmalar yapılması ve bugün gelinen seviyenin gösterilmesi için *Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî*'de yer alan ekler burada dizin hâlinde verilmiştir.

Dizin, ekin metinde geçtiği konu başlığı verilerek hazırlanmıştır. Böyle yapılarak, her bir ekin eserde ilişkili olduğu konunun belirtilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca ekle ilgili olarak metinde verilen örnekler dizine eklenmiş, eklerin özgün metindeki sayfa numaraları da verilmiştir.

A

- A** : edât-1 isti'lâ: *Şuna dikkat eyle.* 69.
: mef'ûlü'n-ileyh: *ağaya, kitâba, kaleme, şükre, dersine.* 19, 81.
- AcAk** : edât-1 haber: *Yarın mekteb ta'til olacak, pederim Boğaziçi'ne gidecek.* 76.
: edât-1 liyâkat: *O şey'i saklayacak ne var? Yiyecek bir şey'in var mı?* 79.
- Ak** : sıfat-1 mübâlağa: *atak, yanşak, cırlak.* 23.
- Ak, -Ik** : ism-i mef'ûl, sıfat-1 mef'ûliyye: *asalak, çıplak, kırık, çikık, ezik, kesik, oyuk, kopuk, dökük, çökük.* 25.
- An** : ism-i fâ'il, sıfat-1 fâ'iliyye: *okuyan, yazan, bilen, gören.* 24.
: ism-i mef'ûl, sıfat-1 mef'ûliyye: *alınan, kırılan, bilinen, görülen.* 25.
- Ar, -şAr** : a'dâd-1 tevzî'iyye: *Birer birer geldiler, şu parayı üçer beşer dağıdın, teker teker okuyun, ikişer ikişer gidin.* 28.
- ArAk** : ism-i fâ'il, sıfat-1 fâ'iliyye: *ağlayarak, gülererek.* 25.

C

- CA** : edât-1 isti'lâ: *Bence â'lâdır.* 69.
 : edât-1 liyâkat: *Efendice git.* 79.
 : edât-1 temyîz: *Sen ma'lûmâtça benden ziyâdesin.* 75.
 : edât-1 teşbîh: *İnsânca lakırdıya karış.* 72.
 : edât-1 zamâniyye: *Her geldikçe para veririm.* 77.
 : ism-i tasgîr: *ufakça.* 13.
 : sıfat-1 müşebbehe-i muhaffefe: *insânca.* 24.
 : sıfat-1 tasgîriyye: *ufakça.* 22.
- CAğIzIm** : ism-i tasgîr: *kızcağızım, beyceğizim.* 13.
- CAk** : edât-1 isti'câl: *Çabucak kaçtı.* 69.
 : sıfat-1 tasgîriyye: *yüksecek.* 22.
- cI²⁰¹, -cIsI** : a'dâd-1 vasfîyye: *birinci, ikinci, üçüncü, birincisi, ikincisi, üçüncüsü.* 28.
- CIğIm** : ism-i tasgîr: *paşacığım, efendiciğim.* 13.
- CIk** : ism-i tasgîr: *sandalcık, konakçık, âteşçik.* 13.
 : sıfat-1 asgariyye: *küçümencik, mini minicik, küçücük.* 22.
 : sıfat-1 tasgîriyye: *ufacık.* 22.
- cileyin** : edât-1 teşbîh: *bencileyin.* 72.

²⁰¹ Bugün *-ıncı* biçiminde kaynaklarda yer alan eki Mehmed Râşid *-cı* olarak vermiştir.

D

- DA** : mef'ûlü'n-fih: *ağada, kitâbda, kalemde, şükürde, sınıfta, küçüklüğünde.* 19, 81, 82.
- DAn** : mef'ûlü'n-'anh ve minh: *ağadan, kitâbdan, kalemden, şükürden, arkadaşlarımızdan.* 19, 81.
- Daş** : sıfat-ı müşâreket: *adaş, boydaş, yoldaş, ayaktaş, karındaş, arkadaş, arkadaşlarımızdan.* 23, 81.
- DI** : edât-ı haber: *Hâce efendi bugün erkence gelecek idi.* 76.
- DIr** : edât-ı haber: *Bu kitâb pek güzeldir, işbu kitâb pek güzeldir, ikinci sınıfta bulunan arkadaşlarımızdan dersine çalışkan ve güzel rik'a yazan ancak Halebli filân efendidir.* 76, 80, 81.
- DIr** : kıyâsî müte'addî: *kaldırmak, kaldırtmak, kaldırttırmak, kaldırttırtmak.* 40.
- : semâ'î müte'addî: *yaptırmak, yaptırtmak, yaptırttırmak, yaptırttırtmak.* 40.

G

- gAç** : sıfat-ı mübâlağa: *utangaç, usangaç, üşengeç*.
23.
- gIç** : sıfat-ı mübâlağa: *dalgıç, bilgiç*. 23.
- GIIn** : sıfat-ı müşebbehe-i mü'ekkede: *azgın, yorgun, şaşkın, pişkin, düşkün*. 24.
- gin** : ism-i mensûb: *zengin*. 13.
: sıfat-ı mensûbiyye: *zengin*. 22.

I

- I** : mef'ûlü'n-bih: *ağayı, yazıyı, kitâbı, kalemi, şükri*. 19, 82.
: muzâf: *çocuğun kitâbı, efendinin mâlı, ağanın bahçesi, beyin oğlu, çeşmenin suyu, bâğın üzümü*. 18.
- IcI** : ism-i fâ'il, sıfat-ı fâ'iliyye: *yazıcı, bilici, okuyucu, görücü*. 24, 25.
: ism-i mef'ûl, sıfat-ı mef'ûliyye: *kırılıcı, bilinici*. 25.
- II** : masdar-ı mechûl: *beğenilmek, dökülmek*. 41.
- In** : masdar-ı mechûl: *bilinmek, kılınmak*. 41.

: mutâva'at masdarı: *özenmek, bakınmak, gezinmek.* 41.

-In, -nIn : muzâfu'n-ileyh: *bâğın üzümü, beyin oğlu, çocuğun kitâbı, ağanın bahçesi, çeşmenin suyu, efendinin mâlı, kitâbın, kalemin, şükrün.* 18, 19.

-IndI : edât-ı isti'câl: *Gelindi bakalım.* 69.

-Ir : edât-ı haber: *Birâderim dersini su gibi bilir.* 76.

K

-k : zamîr-i fi'lî: *aldık.* 31.

-kAn : sıfat-ı mübâlağa: *çalışkan, unutkan, itişken, çekişken.* 23.

-ki : işâret-i vasfiyye: *bununki, şununki, buradaki, o yandaki, beriki, öteki.* 34.

: zamîr-i vasfî: *benimki, seninki, onunki, bizimki, sizinki, onlarınki.* 31.

L

-IA : edât-ı musâhabet ve isti'âne: *Karındaşımla gittiler.* 78.

- IAr** : ‘alâmet-i cem’: *hokkalar, kâğıdlar, mürekkebler, kalemler*. 15.
- IAr** : zamîr-i fi’lî: *aldılar*. 31.
- leyin** : edât-ı zamâniyye: *Sabâhleyin gelir*. 77.
- II** : ism-i mef’ûl, sıfat-ı mef’ûliyye: *acıklı, yaralı, derdli, uslu, süslü*. 26.
- : ism-i mensûb: *Bosnalı, mâlli, Halebli, Şâmlu, uslu*. 13, 81.
- : sıfat-ı mensûbiyye: *nâzlı, edâlı, kibirli, şevketlü, devletlü*. 21.
- IIğImA** : edât-ı teşbîh. 72.
- IIk** : edât-ı zamâniyye: *Şu kitâbı bir gecelik bendenize veriniz, bu iş tamâm bir aylıktır*. 77.
- : ism-i âlet: *avadanlık, biberlik, tuzluk*. 14.
- : ism-i masdar: *babalık, paşalık, beylik*. 13, 14.
- : ism-i mekân: *dağlık, taşlık, çemenlik odunluk, kömürlük, güllük*. 13.
- : ism-i zamân: *yıllık, aylık, haftalık, bayramlık, yâbânlık, cum’alik, günlük*. 13.
- : sıfat-ı masdariyye: *kuraklık, güzellik, çirkinlik, kâtiblik*. 22.

M

- m** : zamîr-i fi'lî: *aldım*. 31.
- m** : zamîr-i nisbî: *babam*. 31.
- mA** : ism-i mef'ûl, sıfat-ı mef'ûliyye: *basma, yazma, sarma, işleme*. 25.
- : masdar-ı tahfîfî: *çağırma, çalma, gelme, gitme*. 38.
- mAdIm** : edât-ı inkâr: *Hâşâ bunu ben kırmadım*. 70.
- mAklIk** : masdar-ı te'kîdî: *yatmaklık, gelmeklik, gitmeklik*. 38.
- men** : ism-i mensûb: *Türkmen, kölemen*. 13.
- men** : sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe: *delişmen*. 24.
- mIz** : zamîr-i nisbî: *babamız*. 31.
- msI** : sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe: *beyâzımsı, konakımsı*. 24.

N

- n** : zamîr-i fi'lî: *aldın*. 31.
- n** : zamîr-i nisbî: *baban*. 31.
- nA** : harf-i nidâ: *Bana baksana*. 76.
- nIz** : zamîr-i nisbî: *babanız*. 31.
- nIz** : zamîr-i fi'lî: *aldınız*. 31.

R

-rAk : sıfat-ı tasgîriyye: *ufarak, yükserek*. 22.

S

-sA : edât-ı şart: *Filân gelse ben giderim*. 79.

: fî'l-i şartî: *geldimse, geldinse, geldiye, geldikse, geldiyseniz, geldiyseler*. 49.

-sI : zamîr-i nisbî: *babası*. 31.

-sI²⁰² : edât-ı teşbîh: *Şöyle bir budalâmsı olma*. 72.

-sInA : edât-ı temyîz: *Öyle çocukçasına iş görülmez*. 75.

T

-t : kıyâsî müte'addî: *kaldırtmak, kaldırttırmak, kaldırttırtmak*. 40.

: semâ'î müte'addî: *yaptırtmak, yaptırttırmak, yaptırttırtmak*. 40.

-tIrAk : sıfat-ı müşebbehe-i muhaffefe: *sarımtırac, yeşimtirek*. 24.

²⁰² -msı biçimindeki eki Mehmed Râşid -sı olarak vermiştir.

SONUÇ

Üzerinde çalıştığımız *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*, bugün belli bir düzeye ulaşmış olan Türkçenin geçmişteki durumu ve geçirdiği aşamaları, günümüzdeki çalışmalara yön vermek, varılan düzeyi belirlemek, yapılan değerlendirmelerle alınan mesafeyi göstermek bakımından dikkate değerdir.

Kültürel değişme, Doğu âleminde Batı âlemine geçiş, yeni harflerin kabulü, Türkçenin arındırılması gibi gelişmeler içinde Türkçe terimlerin öne çıkarılmaya çalışılması, Arapça ve Farsça tamlama şeklindeki terimlerden kültürel değişmeye paralel olarak vazgeçilmesi, Türk dilinin yaklaşık 150 yıl içinde geçirdiği evreleri göstermekte ve bu evreler içinde incelediğimiz *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* adlı eser dil tarihi içinde yer almaktadır.

Çalışmamızda yalnızca temel olarak aldığımız *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* ile yetinilmemiş, söz konusu eserde ele alınan konular dönemin diğer dil bilgisi kitaplarıyla da karşılaştırılmış, tarihî gelişim çizgisi belirlenmeye çalışılmış, aşamalı olarak Cumhuriyet'e gelişin basamakları gösterilmeye çalışılmıştır.

Türk dili ve kültürü açısından incelediğimiz bu eserler bugün izlenecek yolu, karşılaştığımız sorunları çözmede birer kaynak niteliğindedir.

Türk dilinin imlası, telaffuzu, söz hazinesi, dil bilgisi kuralları ile ilgili konuların tarihî boyutu değerlendirilirken bu tür eserlerin gün ışığına çıkarılması ve dizinleriyle birlikte değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu düşüncelerle *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* çeşitli başlıklar altında incelenmiş, malzeme kolayca kullanılmaya hazır hâle getirilmiş ve dizinler yapılarak yararlanmaya sunulmuştur.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçları şunlardır:

Tanzimat Dönemi dil bilgisi kitapları doğrudan Türk dilinin kurallarını tespit amacıyla yazılmamıştır. Tespitler daha çok Arap gramerciliğinin etkisi altında Osmanlı Türkçesinin eski harflere dayalı açıklamalarıyla eğitim ve öğretime dönüktür.

1900'lü yıllardan sonra yazılan dil bilgisi kitapları bir birikime oturtulmuş ve giderek daha ayrıntılı hâle getirilmiş eserlerdir.

Tanzimat Döneminde yazılan dil bilgisi kitaplarına bakıldığında hemen hepsinin muhtelif okullarda okutulmak üzere yazıldığı ve bu okulların adları ile sınıf seviyelerinin gözetildiği dikkatleri çekmektedir.

Dönemin dil bilgisi kitaplarında görülen bir başka husus da dersin adının bazı eserlerde '*Osmânî* veya *lisân-ı 'Osmânî* biçiminde olmasıdır. *Türkçe* (Türkî, lisân-ı Türkî) ibaresi söz konusu dönemde özellikle 1870'li yıllardan sonra dil bilgisi kitaplarının adlarında yerini almıştır.

Dönemin dil bilgisi kitaplarının öğretime yönelik oluşu uygulanan yöntemde açıkça görülmektedir. Öğrencilere Türkçenin öğretilmesi yalnızca kurallar verilerek ve örnek cümleler tanık olarak gösterilerek yapılmamakta *kâ'ide*, *tenbîh* (uyarı), *istitrâd* (konuyla dolaylı ilgisi olan açıklama), *mühimme* (önemli uyarı), *fâ'ide*, *fâ'ide-i mühimme*, *tekmile* (tamamlama), *tatbikât* (uygulamalar), *ta'lîm*, *îzâhât*, *mümârese-i tahrîr* (yazma çalışması), *ihât*, *temrîn* (alıştırma), *mevâd-ı tahrîriyye* (yazılı uygulamalar), *mevâd-ı şifâhiyye* (sözlü uygulamalar), *tahlîl*, *mevâd-ı mühimme* (mühim uygulamalar), *mülâhaza*, *kırâ'at ve imlâ* (okuma ve yazma), *kitâbet temrînleri* (yazma alıştırmaları), *su'âller* (sorular) gibi başlıklarla konular pekiştirilmeye çalışılmaktadır.

Türkçenin öğretimi yalnızca kişilerin sorumluluğunda değildir. Bu dönemde kurumlaşmaya gidildiğini de görmekteyiz. Türkçenin gelişmesine, bilim dallarında geçerli bir dil olmasına hizmet eden Encümen-i Daniş bir yüksek kurum mahiyetindedir. Encümen-i Daniş, Darülfünun'da okutulacak ders kitaplarını hazırlamak maksadıyla kurulmuş olmakla birlikte, aynı zamanda hazırlanacak eserler aracılığıyla “Türkçenin ön plana alınması ve geliştirilmesi üzerinde” ısrarla durulması görevini de edinmiştir.

Tanzimat Dönemi eğitimcileri dile daha çok, ‘*Osmânî*’ adını vermekte ve dilimizi Mehmed Râşid’in de yaptığı gibi ‘*Arabî ve Fârisî lisânlarından mürekkebi*’ biçiminde değerlendirmektedirler.

Dil bilgisi yazarları Türkçenin ses düzenini birtakım esaslara bağlayarak anlatmaya çalışmışlardır. En yaygın yöntem, ilgili açıklamalarda ve verilecek örneklerde harekelere başvurulmasıdır. *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*’nin de içinde bulunduğu bu türden dil bilgisi kitaplarında hareke kullanılmaz. Ama hareke her fırsatta dile getirilir. Bu çelişkinin, Arap grameri etkisinde kalınmasından ve Arapça imla kurallarının göz önünde bulundurulmasından kaynaklandığı söylenebilir. Belki de hareke, öğretim sırasında öğretmenin başvurduğu bir yöntemdir.

Ahmet Cevdet Paşa’dan başlayarak 1800’lü yılların ikinci yarısında Türkçe kelimelerdeki ünlülerin özel olarak yazıya yansıtılması, Türk dili araştırmalarında bir merhale olarak değerlendirilmelidir.

Yazarlar, kendilerinden önce yazılmış dil bilgisi kitaplarının etkisinde kalmış ve bu etkiden kurtulamamışlardır. Bununla birlikte diğer dil bilgisi kitaplarının çelişkilerini, eksikliklerini ortaya koymadan da edememiş ve eserlerini ihtiyaç üzerine kaleme aldıklarını belirtmişlerdir. Aslında çelişkileri, eksiklikleri,

tutarsızlıkları ortaya koymaya dönük bu eğilim, yeni birtakım tespitlerin yapılmasına yardımcı olmuş ve dil bilgisi kitapları arasında giderek bir gelişmenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Dönem eserlerinde görülen daha iyisini yazma, amaca daha uygun olanı ortaya koyma çabaları dil eğitim ve öğretiminin gelişmesine katkı sağlamış; yazarlar arasındaki bu mücadele Cumhuriyet Dönemine kadar sürmüştür.

Dönemin dil bilgisi yazarları ana dili öğrenilmeden başka bir dilin öğrenilmesinin çok zor olacağı görüşündedirler.

Terimlerin Arapça köklerden Farsça kurallara göre yapılması ve bu terimlerin bu tarzda yıllarca okullarda okutulması terim konusunda gelenekleşmeyi sağlamıştır.

Rehnümâ-yı Lisân-ı Türkî'de yer alan terimler üzerinde yaptığımız çalışmada günümüze kadar gelen terimlerin sayısı 18 olarak gözükmektedir. Bugün kullanılmayan terimler 170, Türkçeleştirme çalışmaları içinde karşılık bulunan terimlerin sayısı ise 164'tür.

Sosyal ve siyasi gelişmeler her alanda olduğu gibi dil alanında da birtakım değişmelere yol açmıştır. Cumhuriyet Dönemi ile başlayan süreçle bir önceki dönem arasında ortaya çıkan alfabe, kelime ve ek seçimi farklılıkları, o yıllarda eğitim ve öğretimi zorlayan unsurlardan olmuştur.

1850'li yıllardan sonra yazılmış olan dil bilgisi kitaplarına bakıldığında konuların sınıflandırılmasında bir istikrar yoktur. Yazarlar, daha çok Arap gramerinin etkisinde ve o gramerlerin sınıflandırmaları doğrultusundadırlar. Bu etki altında yapılan tanımlar ve kişilerin konulara bakışı ve konuları değerlendirişinde farklılıklar olabilmektedir.

KAYNAKLAR

Abdullah Ramiz Paşa, **Emsile-i Türkiyye**, hzl. Emir İçhem İdben, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

Ahmet Cevdet Paşa, **Medhal-i Kavâ'id**, hzl. Nevzat Özkan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Ahmet Cevdet Paşa, **Tezâkir-i Cevdet, 40-Tetimme**, hzl. Cavid Baysun, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa, **Kavâ'id-i 'Osmâniyye**, hzl. Nevzat Özkan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Ahmet Vefik Paşa, **Lehce-i 'Osmânî**, hzl. Recep Toparlı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Aksan, Doğan, "Anadili", **Türk Dili**, 1975, C. 31, S. 285, s. 423-434.

Ali Nazîmâ, Faik Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati**, hzl. Necat Birinci, Kâzım Yetiş, Fatih Andı, Erol Ülgen, Nuri Sağlam, Ali Şükrü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

Arat, Reşit Rahmeti, "Gramer İstilahları Hakkında", **Türk Dili**, 1955, C. 4, S. 44, s. 479-488.

Argıt, Celile Eren, **Tanzimattan Sonra Türk Dili-Edebiyatı Öğretimi (1839-1923)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2004.

Banguoğlu, Tahsin, **Ana Hatlarile Türk Grameri**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

Banguoğlu, Tahsin, **Dil Bahisleri**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 1987.

Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Başgöz, İlhan, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2005.

Başkan, Özcan, "Terimlerde Özleşme Sorunu", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, TDAY-B 1973-1974, s. 173-184.

Bergamalı Kadri, **Müessiretü'l-'Ulûm**, hzl. Esra Karabacak, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

Bilgegil, Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası, 1964.

Bilgili, Ertuğrul, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Kavâ'id-i 'Osmâniyye Adlı Eserinde Dil Bilgisi Terimleri", **Türk Dili**, 1996, C. 2, S. 54, s. 651-672.

Büyüktuğrul, Afif, "Amiral Mehmet Raşit'in Hatıra Notları", **Deniz Kuvvetleri Dergisi**, 1970, C. 76, S. 471, s. 3-10.

Cicioğlu, Hasan, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihî Gelişimi)**, Ankara, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1982.

Deligönül Mehmet, "Türkçede Terim Üzerine", **Türk Dili**, 1982, C. 45, S. 367, s. 23-29.

Deny, Jean, **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, Çeviren: Ali Ulvi Elöve, İstanbul, Maarif Vekâleti, 1941.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1995.

Dilaçar, Agop, "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, TDAY-B 1971, s. 83-145.

Emre, Ahmet Cevat, **Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı ‘Osmânî Sarf ve Nahiv**, hzl. Gül den Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.

Emre, Ahmet Cevat, **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri, Fonetik**, İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1949.

Eraslan, Kemal, “Gramer Yazımıyla İlgili Metot Sorunları”, “**Türk Gramerinin Sorunları**” Toplantısı, 1995, Ankara, Türk Dil Kurumu, s. 8-13.

Eren, Hasan, **Türklük Bilimi Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak Basın, Yayım, Tanıtım, 1993.

Ergin, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, C. 5, İstanbul, 1977.

Gögüş, Beşir, **İlkokullarda Türkçe Öğretimi Kılavuzu**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1968.

Gülen, Nejat, **Şanlı Bahriye**, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2001.

Gülensoy, Tuncer, “Türkiye Türkçesinin Grameri Nasıl Yazılmalıdır?”, “**Türk Gramerinin Sorunları**” Toplantısı, 1995, Ankara, Türk Dil Kurumu, s. 14-17.

Hacıeminoğlu Necmettin, **Türk Dilinde Edatlar**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

Halit Ziya Bey, **Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî** [Türkçe Dil Bilgisi], hzl. Kaya Türkay, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.

Hatiboğlu, Vecihe, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972.

Hüseyin Cahit, **Türkçe Sarf ve Nahiv**, hzl. Leylâ Karahan, Dilek Ergöner, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Kanar, Mehmet, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul, Derin Yayınları, 2003.

Kestelli, Raif Necdet, **Resimli Türkçe Kamus**, hzl. Recep Toparlı, Belgin Tezcan Aksu, Canan Selvi Kanoğlu, Seyfullah Türkmen, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.

Koç, Mustafa, **Eski Harfli Türkçe Gramer Kitapları ve Terimler Dizini**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1994.

Koç, Nurettin, **Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1992.

Koç, Raşit, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkçenin Öğretimindeki Gelişme ve Aşamalar**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2006.

Komisyon, **İkinci Seneye Mahsus Mufassal Yeni Sarf-ı 'Osmânî**, hzl. Recep Toparlı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

Korkmaz, Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Birinci Cilt, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Korkmaz, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

Köprülüzade Mehmet Fuat, Süleyman Saip, **Türk Dilinin Sarf ve Nahvi**, hzl. Metin Karaörs, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

Levend, Agâh Sırrı, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Safhaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949.

Meydan Larousse, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1973.

Midhat Sadullah, **Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri**, hzl. Tuncer Gülensoy, Mustafa Fidan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.

Öksüz, Yusuf Ziya, **Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Özçam, Çimen, “Türkiye Türkçesiyle İlgili Gramer Çalışmaları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 1997, S. 110, s. 121-163.

Özdemir, Emin, “Anadili Öğretimi”, **Türk Dili**, Dil Öğretim Özel Sayısı, 1983, S. 379-380, s. 18-30.

Özön, Mustafa Nihat, **Terimler Kılavuzu**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1948.

Pakalın, Mehmet Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1946.

Rasim, Ahmed, **Yeni Usûl Mu'allim-i Sarf**, hzl. Suzan Tokatlı, Kayseri, Laçın Yayınları, 2003.

Redhouse, Sir James, **Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce Sözlük**, İstanbul, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., 1997.

Sadık, Mehmet, **Üss-i Lisân-ı Türkî**, hzl. Recep Toparlı, Ali Ilgın, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

Sami, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989.

Sami, Şemseddin, **Nev-Usûl Sarf-ı Türkî**, hzl. Furqan Hameed, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1993.

Süleyman Hüsni Paşa, **‘İlm-i Sarf-ı Türkî**, hzl. Recep Toparlı, Dilek Yücel, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006.

Tahir Kenan, **Kavâ'id-i Lisân-ı Türkî**, hzl. Leylâ Karahan, Ülkü Gürsoy, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.

TDK, **Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik TAO, 1949.

TDK, “Gramer İstilahları”, **Türk Dili**, C. 1, S. 7, s. 8-12.

TDK, “Gramer (Kuralbilim) Terimleri”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1940, TD-B Seri: II, S. 1-2, s. 63-72.

TDK, “Gramer Terimleri”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1941, TD-B Seri: II, S. 11-12, s. 129-156.

TDK, **Türkçe Sözlük**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.

TDK, **Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

TDK, **Yazım Kılavuzu**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.

Topaloğlu, Ahmet, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1989.

Unat, Faik Reşit, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış**, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1964.

Usta, Halil İbrahim, “Türk Gramerciliğinin Tarihinde ‘Kavaid’ Kitaplarının Yeri”, **Türkoloji Dergisi**, 1993, C. 11, S. 1, s. 283-301.

Ülgen, Refet, “Türkçeleşen Terimler”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, 1945, TD-B Seri: III, S. 1-3, s. 35-40.

Yücel, Hasan Âli, **Türkiye’de Orta Öğretim**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938.

Zülfikar, Hamza, “Tanzimat Dönemi Gramerciliğinin Bazı Terimleri Üzerine”, **Uluslararası Türk Dili Kongresi (1988)**, 1996, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 311-316.

Zülfikar, Hamza, **Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991.

ÖZET

BÖLER, Tuncay, Mehmed Râşid'in *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'si Tanzimat Öncesi ve Sonrası Türk Gramerciliğiyle İlgili Kavramlar, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hamza Zülfikar, ss. XVII+294.

Batılılaşma hareketinin başladığı Tanzimat Dönemi, dilin bir konu olarak ele alındığı ve yapı açısından işlendiği oldukça hareketli bir dönemdir. Bu dönemde Türkçenin kurallarını içine alan birçok eser yazılmıştır. *Sarf ve nahiv* olarak da bilinen bu eserler birer kılavuz kitap niteliğinde olup aynı zamanda öğretmen ve öğrencilere dil eğitiminde yardımcı olmak üzere hazırlanmıştır.

Bizim çalışmamız söz konusu dönemde yazılmış eserlerden biri olan Mehmed Râşid'in *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'si temel alınarak yürütülmüştür. Tezde *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* ve dönemin diğer dil bilgisi kitapları üzerinde genel değerlendirmeler yapıldıktan sonra, eserin Latin harflerine aktarılmış biçimi verilmiş, ardından *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* ve dönemin diğer dil bilgisi kitaplarında yer alan terimler üzerinde durulmuş; ayrıca terimlerin ve eklerin dizini yapılmıştır.

Tezimiz dört bölümdür. Birinci bölüm *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* ile Dönemin Diğer Sarf ve Nahiv Kitapları Üzerine Genel Bir Değerlendirme; ikinci bölüm Mehmed Râşid (Hayatı, Eserleri); üçüncü bölüm *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* (Latin Harfli Metin), dördüncü bölüm *Rühnumâ-yı Lisân-ı Türkî*'de Yer Alan Terim ve Ekler (Osmanlı Türkçesi-Türkiye Türkçesi Dizini, Türkiye Türkçesi-Osmanlı Türkçesi Dizini, Ekler Dizini) başlıklarından oluşmaktadır.

ABSTRACT

BÖLER, Tuncay, Mehmed Râşid's *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* and Concepts Relating to Turkish Grammar Before and After The Period of Reforms in 1839, Doctorate Thesis, Advisor: Prof. Dr. Hamza Zülfikar, page: XVII+294.

The administrative reforms of 1839, when the Westernization movement started, is a very active period during which the language was regarded as an academic subject and handled structurally. In this period numerous books about the rules of Turkish language were written. These works which are known as *sarf and nahiv* books as well had the characteristics of reference books and were prepared to help the educators and students in language education.

Our work was made by taking Mehmet Raşid's *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî*, one of the works written in the period in question, as the basis. In the thesis, after a general review of *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* and other grammar books of the period, the Latin alphabet version of the book was presented and it was followed by the terms taking place in *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* and other grammar books of the period. Furthermore, an index of the terms and appendices were included.

Our thesis consists of four parts; the first part is A General Review of *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* and Other Grammar Books of The Period, the second is about Mehmed Râşid (His Biography and Works), the third is about *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* (in Latin Alphabet Text) and finally the fourth is about The Terms and Appendices Taking Place in *Rehnumâ-yı Lisân-ı Türkî* (Ottoman Turkish-Turkish Index, Turkish-Ottoman Turkish Index and An Index of Appendices)

TIPKIBASIM

3394

4652
3394
A 2K

مكتبة
الخ

١١٢

بویسم کتابه...
کتاب تاریخ اولی

فصولی

قریبی طوقایه فریستم
نایح صالح او غلوا ندیدیم

۱۱۲۱

رهنمای سالان تری

کا نو به اول

مؤلف و مری
داشته مجرب نظام داره سی
فلمی میزوری و جعل احوال

مدیر

رهنمای فلتیلم

قریبی سبب خوبی
ادو یوردم

۱۱۸

کتاب
مؤنه دنیا
دندیرنا اذله
یوزن طه

بغونه دنیا...
یوزن و طه...
صراطه
رهنمای

آه بر دنیایه...

Handwritten signature

تکلیفها

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صد و سیس لامعه اولاد حقایق و نکر و سیه جمله آفات
 والواقایه (**جنابیه الاحسانه والوجود تزهد ذاته**)
عبدالوالد الملولودک) بارگاه اهدیب انسا هه البه ثابته
 زاده وصفه لایه کمال ندرسه ناشاهیسی نهم دارالوده انکار عقد
 و ملاعاجز و قاصدره .
 و نایج نصیبه و سلیمانیه بی غایات مدینه العلوم المریه و الحاکمیه
 و خزینه المعارف الفیه و الجزیره اولاده (**افصح نصح العرب و الجمجم**)
اندره جنابا ثانیه) اصری و جیبانه که زاده ندرسه بنایان جمله سی سبب
 اعجاز ثنائت و رایج با عفت فوز و بنایان .
 و نرضیه صافیات و نمای و اقیات بیسوی ربه سیه و بد ندره
 بینه اولاده (**الوصحاب و اباع کرمان**) سزواره و ارزنده که

495/1974

هوبری اجوی احکام شرعی و نشر علوم عالی و آلی خصوصه زده
 نجم هرات اولاددره .
 بیده زبوره اقراي ملك و لطف و مؤسس بنیاد فضل و معرفت
 خلافت کبری رضاه و حسن المعارف جلاله (**المازی عبدالحید خاذه نالی اندرز**) طغیتره دعای دوله
 عمر و اقبال و نواز شاد و سزک و اجلال شاهزادگیه تزیه
 سرلوحه سانی و لب المملک ادم سزک و جویب و اهمه و الریم
 و طائف زنده . زاده فضائل اباب جناب جرابان باری هرینه
 اسدوف کرمانیه نالعه و عشرت زینت محصر مومکانی اسد اعصار
 دینه حقیقه سزک اولاددره . سزاده فیوضه اقراي جمله انار
 غایت زانجه و جمله لنده برکی کرک مالک محرم شاهزاده هر
 جنه و کرک زانسر و سزک سینه ده موجود با جمله الحفال ندره کماله
 تعلیم و تربیه لری اجموده کتاب مقدره که سزاده اصول تدبیر و تربیه لری
 و با خصوص مائو ضایع عمومی ده تزیه کوبیلوه زاندره و نواز فضله
 اعجاز الکمال و انقی حقه ساعده و ابداً بوی بلاده الطائف مالون زاندره
 شهر یازیری اوزرینه باران شاد دره علوم و فنون کتاب المبدی
 سزک تربیت و راهنده له لولادی هر سزیده تزیه لریه و اصله مالون زاندره
 نیرنمای ساعه ظهور ایل افق عمومی وضع اولاد حیدر کتیب و سزک
 حاجت بی وجود صاحبان دین سزک و اصل مراتب رفیع

مفصل

جمله آنک معلومید که هر کیم اولوالبی اوسوره دهند و تصور
 الیدیکی فاصله و آمانی نوزک بولسانه فاطمه نه بولسه سویم تلام
 ایده بیورلی ساته بیدره ده بولسانه مخاطب غایبه خیر از آن کلم
 اتمک قواعد سانه اید عاکم کتابه اشنا اولف توقفا اید •
 لسانک فواعده کسب و توف ایده میانه براریم اچورده تقدر الیدیکی اولف
 کلامه برره کتورویا کاغدا و زین فوکمه مکانه اولریم • و تحصیل
 آرزو سنده بولدیگی و کورسان کندی لسانه تفسیه اید فر •
 هیوتر یازومه استنباه عباراتک جدی قواعد مخصوصه تحقیق بولدیگی
 جمله الانم طوانه هر شخصه سانه ماره زاویه فواعده لایضیه
 بیلمک و بازه ضمنی امور و خصوصاتی انکه تصب اید افضا اید که
 مال و طهرتی فواجیم فرام واده فایضه سیک و جهتی کلمه •
 لسانه لطافتیاده عثمانی عربی و فارسی ساندندنه ترکیب اولوب نایض عثمانیه
 استعمال اولسانه کلامه ترکیب و فارسیه ک فاعده لرینی ترکیب تقابل ایدیه اید
 ضبط و حفظ املک امور طبیعه و دیگه ره نه چاره که هنوز مطابده مکمل
 ترکیب بر صدف سالیسی بولنه ساندندنتی علمی اولروره سانه فو قیض ایدنه

وانی تمجید اولفده بولمکدر •
 همامه جناب خیرلی نظمه شکتو عظمتو ایدناه علو اوار
 و شهنشاه ساد خضعتاد اقدیر حفیزنی الالیه سریر انحصیه
 مویکا نرین الام ساد و لارضیه رده محافظه و مزید عمر و عاقبت الیه
 برقرار و ساد عالیوا جناب جلالنا برین عهد مزنی ساد جلالنا
 اوار و همی نفضل و عزنا نرین مرار و فی شامه بوسوره آتیش
 جوده جا: حینه للعالمیه

قطعه

سزناه ملام حضرته عبد الحمید خانک
 دعای خیری اولمده بنم اوار و انکارم
 الی زانه یا کلجونه ان حفظ ایت خطا لرد
 سریر سولکی باقی در و نه ساد اولر داعم

بولسا نام بر جو مہ زمانہ حالتہ قدر صلہ بر درجہ قدر تک کسانہ بولہ
 اولین اذک ایپورکر • بولاب الکی بارہ یعنی ناظرہ و مقلدہ
 اولیہ مطلوب اولادہ عمرہ لایضام علی اولیہ سور •
 الحانہ ہذہ سیدہ دورادہ ایدہ ترکی حرف سالہ لریک جلد سی
 تو عجمانہ نام سالہ براہندہ مند جانہ بولہ قواعد ترکیہ عبارت
 و تقسیمہ لکستہ بیلہ لک ترتیب الیئمہ سہل اولیہ لہندہ استفارہ
 بہ لفظہ کور تریکی و لکہ مرتبہ تحصیل و تطبیق الیئمہ دیگر بر صرف
 کتابت و وجودہ احضار سی الیہ کتاب سندی عجمیہ معلولہ لریک
 جو عجمیہ الیہ لریکی و لہندہ طرفہ یعنی تنویر و زنجیر الیئمہ اوزین
 سوزی کجہ نظام لاریہ کی نامی ہند لریکندہ و لاریہ کجہ سی لوال مدری
 محمد شد قولہ لریک بیری لہندہ رو بہ جانہ بولولہ و املا خصوصہ
 بے جوہ تجربی سبقتہ لریک لوسید لہ انہی وطنہ مع الجزا لفظہ
 نا چیزا بر خدمتہ انہک نیت فالکہ سہل تالیف و تنظیمہ بولہ اولین
 اسو (وہمائی لسان ترکی) نام سالہ ہند بر لہندہ
 قواعد ترکیہ کتب سالہ بیکس قبول امتز مرتبہ رہ توسیع اولیہ
 تخصیج سالہ لاریہ و سہولت اولیہ واضع وقتہ انہماک اجورہ
 سالی سالہ ہ محرم تعریفات و ضویات لاریہ قالدہ بیلہ بر لہندہ
 ایلستہ •

اسو سالہ الکی باب و لفظہ رضمدہ عبارتہ اولیہ ہر رضمدہ

۶
 مقلدہ قاعدہ بولہ لہندہ لاریہ او توریہ لاریہ دسوردہ ہوا کجہ طرفہ
 سالہ لاریہ کتب عامہ ایندہ مخصوص الیئمہ اللہیہ ہند و سوزل
 وضع اولین کی ترتیب سالہ ہ عبارتہ ترکیہ لاریہ قواعد
 تطبیقا علی صنفہ بر خاتمہ رضمدہ عدوک تفرہ •

اوده حرف فایده اولیونده نمره حرف تعبیاه و فایده بیهمه اربع حرف
انجی سس و بر دکلمونه حرف خفف در لر

حروف منفصله و متصله

(ا . د . ذ . ز . ث . و) حرفی امد و کلمه کلمه
کلمه حرف فایده کلمه کلمه حرف منقسم و یونده بقدری
ایم طرفونه برینه بنشد کلمه حرف منقسم تغییر اولیونده

(تنبیه) حرف فایده تکلمه ده (ث . ذ . ز . ض . ظ .
ع) حرفی ساده ترکیب ترکیب کلام اولیونده بوزاره
وقت الحقیقه الزمده که خطا واقع اولیونده

حروف و فایده تشبیه

(ت . ث . د . ذ . س . ز . س . ش .
ص . ض . ط . ظ . ل . ن) حرفی اولیونده
اولیونده درت عدد در عربی کلام اولیونده بوزاره
(ال) حرف تعریفینه صکره حرف فایده تکلمه در بری
بولیونده اولیونده (ل) حرف نقطه اولیونده . مثال
(التاجر . الثعلب . الدواب . الذیل . الرمان .
الزکی . السلم . الشیخ . الصبی . الضیاء .
الطاهر . الظاهر . اللحیة . الخیف) کبی

باب اول

حرف فایده تعریف و بی اید حرف فایده و سائر فایده در

رهنمای ساده ترکی عثمانی سانی طوغری سولیب صحیح بارونه تجریده
برشند . سولیب باشمه بره نام کلمه کلمه و کلمه لر فی حلاله دره
مربک و مرتبند .

فصل اول

(حرف) انانک اغرنده حیفاه در لودر لوسلر در اولیونده
الوج وانه اولوب بوزاره دره (ا . و . ه . ی) حرفی
حروف صوتیه در لر حرکت مفادیه اولیونده . باقیه حروف
صافه تغییر اولیونده حرکت سزا اولیونده . حرف فایده تکلمه دره (پ
ج . ک) حرفی هم ساده ترکیب و همده ساده فایده بوزاره
نقطه (ث) حرف بالذات سانی سانه و (ک) حرف ضعیف ترکیب
مخصوصه .

حروف بیله و خفیفه

(ح . خ . ع . ح . ص . ض . ط . ظ . ق . ک) بو

ایکٹھی فصل

حرکاتہ و سائرہ پانچواں

حرکاتہ اولیٰ و ثانیہ ایچودہ ایک نوع حرکت اولیٰ برنوعہ حرکت ثانیہ
 و دیگر برنوعہ حرکت حریفہ و بیورہ .

اسمہای
 حرکاتہ $\left. \begin{matrix} \text{—} \\ \text{—} \\ \text{—} \end{matrix} \right\}$ کبی
 حرکت حریفہ $\left. \begin{matrix} \text{آ} \\ \text{ه} \\ \text{ی} \\ \text{و} \end{matrix} \right\}$

اخطار
 سائے حاجی حرکت حرکاتہ ثانیہ . اگر
 حرکتہ بولینگی حرف نقل ایے حرکتہ نقل و خفیف ایے حرکتہ
 خفیف او تو نہ . الئے اجنبیہ حرکتہ عکس اولیٰ حرکاتہ
 حرکاتہ نقل و خفیفہ کردہ فقط اولیٰ . مثال

نقل اولیٰ $\left. \begin{matrix} \text{ظالمہ} \\ \text{ظفرہ} \\ \text{ازردہ} \\ \text{طوبہ} \end{matrix} \right\}$ کبی
 خفیف اولیٰ $\left. \begin{matrix} \text{کامل} \\ \text{امک} \\ \text{اوزم} \\ \text{بیل} \end{matrix} \right\}$

توبہ و سائرہ پانچواں
 حرکاتہ و سائرہ اولیٰ زیر حرکاتہ اولیٰ تونیل و وارورہ .
 (\equiv) ایچ اوستونہ (آنگا . گرمگا . لنگا) کبی
 (\equiv) ایچ اسمہ (بمقی . حبت . عین) کبی
 (\equiv) ایچ اوزرہ (شکر . خفیف . فعل) کبی

حرکاتہ و سائرہ

(ا . ب . ج . ح . خ . ع . ف . ق . ک . م . و . ه . ی)
 بولندگی اولیٰ و ثانیہ
 حرکاتہ و سائرہ اولیٰ کلمہ الف لام حرف تریفہ فقط
 اولیٰ . مثال (الیل . الجرم . الخبز . الخبط . الخیر . الخال . الخراب . الخدم . الکاتب . الملح . الوصی . الهاسب)
 کبی .

تعریف کلمات

برفاج حرکت بریرہ خفیفہ کلمہ ویرلہ . مثال
 (کتک . بکد . لوندک . صورک) کبی

تعریف کلمات

هرایندہ عبارہ برنوعہ کلمہ لوندک و سائرہ اولیٰ و ثانیہ
 (جمد) یا خود (کلام) و سائرہ . مثال
 (سائے اوزرہ ایچودہ . دفع صوت کتاب اولیٰ و ثانیہ)
 عبارہ سب کبی .

باب ثانی

اسم بیگانه در

اسم جان و جانداران و کوزاید کویوب کویلیان شهر در
خبر در کلمه در . **انابه** . **لطمه** . **یلدز** . **اینان** کبی

اسم جنس

جاننی و جانداران بر برینه بگزیده و اما ای جوده اولاده شهر
بیانده ایدر کلمه در . **او** . **چیچیه** . **کتاب** . **قیوده** کبی

اسم خاص

جانن و جانداران نیک و با کله اولاندری کوسرند کلمه در .
کنسه . **ای** . **انابول** . **حصه** . **ع** کبی

اسم جامد

جانداران بیدر کلمه در . **نچو** . **طیلانده** . **طسه** کبی .
اسم مرکب

ای اسم بر شوب بی افاده کلمه در . **بهدارشی** . **بوزیشینی** .
ایانه قاپ کبی

(۱) **عین** . **مین** . **ام** (کبی)

(۳) **تبدیل** . **تقدی** . **تمکن** (کبی)

ایشو تویندر عرب لاسنه مخصوص و نوزنده بدل اولورده استیال اولور .
ذکر اولانده جنم ایگ حرف بر برینه ربط ایله ایله ایچوده قولانده ایوب دانما
کنده و سوره بولدیجی حرفده هر کولونمز .

کلمه عریب ده بر جنبه دایج حرف بشتک بولنه بی حرفه دیکریان
اوز برینه بر شده عدلانی وضعه حرف نکلور ایگ کره اولونمز .

(**اخطار**) ذکر ایلمک تویندر ایدر شده لاسه عریب مخصوص اولوب

کلمه ترکیه ده بولونمز . اگریم حرفده هر کلمه ایدر تویندر
هفته ده ها یانده معموله الهه شیندر بونده مقدم تألیف
وانتشارینه موضعه اولونمز (اصول ادلا) نام سال بر لجه ایله
لازم کلمه .

حروفات و حرکات و سائرده لار سوال

۱	لار عثمانی حروفات لجه	۲	حروف تصدی به صدی
۳	حروف منقسم تغییر	۴	لانه ترکی بولنجه یانده حرف
۵	حروف سحر و خیر و خیر لار	۶	کلمه وجهه ن بیلد
۷	حرف سحر و خیر ن لار	۸	توبه و عزم و شکر و توبه ایله

فاعدیه مخالف برهنگ اسم مکان در در که سماع متوقفه .

شال **اقتی . کرتی . بیستی . صولامه . بنامه . هورامه**

او هیوم . بوروم . لوزله . قوصال . نابریض احمدی کی

اسم مصدره شال **بابالامه . بکلاک . یاشالوه کی**

اسم الت اولئغه شال **طونومه . بورلاک . اولانلوه کی**

(**تبیله**) ترکی اسم الت برناعه تخف اولویب سماع متوقف

بولنمد خیری سابع کوردلی . شال

۱ **نهوانه . بیلدانه . سعماله . اولچک . دیبک .**

حوملاک . بورخی . جیحی . طینی . سورکی .

سوزکی . کک . جنانه . نجافه . طبانه .

اویغوج . صوغیج . خرطوج . لوزنج . ضایع .

طبجاج . و دستره . کس . بالطه . زنده . سازه کی

نائب الاسم

الجه نامه بنتک طیار اولسانه برشتی ویا برتختی بقاری اکللامه

الجهومه نیلا سولینه لفظلورده شال **السنزه کوندم .**

دیپیکیزی کوروم . بودکیزه کلدی . اوتک اوزار کندی .

عبارله کی

تک برستی بیانه ایدره اسمده (**مفرد**) و برده زیاده افاره

اسم تصغیر

برشتیک ویکر برشتیه نسته کوهکلانی بیانه ایدره کلورده .

اولاسه تصغیر **جهه . جهک . جره . حورید .**

قوناقچمه . اتجهک . ضدلیجه . اونا قچمه . سازه کی .

دیسه کره حریت وشفقت ایچوره **زخیم . یاناجیم .**

بیکیم . اقدیکیم . دیور .

اسم منسوب

براسک افرینه **لوی . کبه . مه . حورینی صمد . نیت**

وتلاک بیانه ایدر . **برسنه . ناملو . ترکیه . کولمه .**

وتلاک افاره ایدرکته شال **اوصوو . مالل . نیکه کی .**

اسم زمان و مکان واسم مصدر الیه اسم الت

براسک افرینه (**لوه . لاک**) **حورینی فونزده هلم اسم زمانه و طلاه**

دهمه اسم مصدر واسم الت اولور .

اسم زمانه شال **بیلامه . ایعه . هفتک لوه . کولاک کی .**

دیضا مخصوصه بیانه ایدر **بریمه . جملاک . یانوه کی .**

اسم مکانه شال **طانومه . اوردونمه . کورلاک .**

کلاک . چملاک . سازه کی .

ذاتة مخصوص مؤنث حقیقی اسمی

دینی . خانم . فائزه . نادیه . همنده . ضام . نزه . قبه .
کلیه . الحی . البرز . جی . انانیه . سراج . لوض . راری .
نیم . طول . ام . نالوره . صونیونه . قیم . سوچی . فدایه .
قوتانم . قاری . اسمی کمی .

حیوانانده مخصوص مؤنث اسمی

قصرانه . اینک . دوک . طاوره . تولیفه . یایه . نانجه . کمی .
مؤنث اعتبار اولیان نبات اسمی
روی نگار . قنوسی . خانم کوبی . خانم الی . خانم لزانلی
چیم زنه . کلیه قناری . علییه قناریه فضولیسی و سازه کمی .

حقیقی و اعتباری مذکر اسمی

مراتب و ساهب طلبه و عسکر جمله مذکر صله اسمی اولیجی جمله مذکر
صرف نظر نموده ذمه ذمه مخصوص مذکر اسمی یارده اولوره .
پاک . اغا . بایا . عجم . دایه . اجناع . اوغول . کوی .
ارکده . قورج . اوسانه . کوله . ار . اکلک . آنته . صاغنج .
تیج . ام . مؤنزه . قیم . کمی . قونجی . حوز . بقاد . رضای .
ضاد . طابنج . ارایجی و سازه کمی .

ایمه اسمیه (جمع) دیرلر و علامت جمع (لر) حرفی

اولویا اسمی اخرین قوتور .

مفرد اولیجی مثال **حقه** . **مرکب** . **نعم** . **کافه** . کمی .

جمع اولیجی مثال **حقار** . **مرکبه** . **نعمار** . **کافدر** . کمی .

(**تنبیه**) بجه اسمی واردر که مفرد اولیجی جمله سناخته

جمع اولیجی اکلایه شور مثال (**انسانه** **الحقه**) و **حیوانه**

صامتیه (کمی کم انسانه جملهی سولیه و حیوانه جمع برک

سولیز دیکله .

(**فائده**) و بجه اسمی واردر که جمله وارده جمله

مقدار یارده اید مثال **برای علی** . **برای اوم** . برک

حیوانه . **برجونه** . **اسیا** . **بینه** . **نقدی** . **برست** . **جوه** . **بدنه** . **نعم**

برنج . **صور** . **برک** . **نقیه** . **برونق** . **نوره** . **بولوم** . **یای** . **برجه** . **ایلم**

بره نام . **اوت** . **برک** . **نمل** . **وسازه** . کمی .

کیفیت ترکیه بیانده در

ساده لطافت سانه ترکیه مؤنث و مذکر و بعضاً ثابت و مذکری
ساری و اغساری اولوره برک اسمی واردر که قواعد مخصوصه قسند
اولویا اخرین لفظه اول اسمی سناخته مذکر و بانوئن اولیجی
اکلایه شور .

اسمک تصریفی

مجرد	اغا	کتاب	فلم	شکر
مضاف الیه	اغانه	کتابک	فلمک	شکرک
مضاف	اغانی	کتابی	فلمی	شکری
مفعول به	اغانی	کتابی	فلمی	شکری
مفعول مفعول	اغانه	کتابده	فلمده	شکرده
مفعول الیه	اغانه	کتاب	فلم	شکره
مفعول فیه	اغانه	کتابده	فلمده	شکرده
مفعول مع	اغانه	کتابی	فلمی	شکری
مفعول له	اغانه	کتابی	فلمی	شکری
حرف ندا	ای اغانه	کتابی	فلمی	شکری

اسم مجتهدہ و اسرئو اللر

۱	اسم زبر دربر	۲	اسم فاعل لوعده
۲	اسم جنسی زبر در	۳	اسم خاص تثنی اسمک
۵	اسم جامد زبر در	۶	اسم تصغیری تریض اینت

۷	اسم مفعول تثنی یا بیورد	۸	اسم فاعل زبر در
۹	اسم مکانی یا بیورد	۱۰	اسم مصدر زبر در
۱۱	اسم التی نفس یا بیورد	۱۲	اسم الیوم نفس اولور
۱۳	کلیت زبر در	۱۴	کیفیت زبر در
۱۵	مؤنث حقیقی و غنای تثنی	۱۶	مذکر حقیقی و غنای تثنی
۱۷	اسمک	۱۸	صاحب بیورد
۱۹	تأنی و تکریم و اولی اسمک	۲۰	اضافه زبر در
۲۱	اضافه لامیه زبر در	۲۲	اضافه بیانه تکریم زبر در
۲۳	اسم مجرد زبر در	۲۴	مضاف الیه نفس اولور
۲۴	مضاف مصدر	۲۵	مفعول به زبر در
۲۵	مفعول عن و مزاج افرد	۲۶	مفعول الیه الایه زبر در
۲۷	زبر در	۲۷	و نفس یا بیورد
۲۸	بر اسمک یا تثنی حرف	۲۸	مفعول مع یا بیورد
۲۹	کلوز مفعول فیه اولور	۲۹	اعینم نفس حرف تثنی
	مفعول له و در معلوم اولور		حرف ندا زبر در

نازلی اولای کبریا نغمه کبی . .

(۲) صفت مرکبه

موضوعات اولیة مناجر کبیرینه مخالف ایچ صفت کلمه حصول کلمه .
مثال : المیافیه بولکلیخ حقلده . اورونجه قیصره قلم .
ایریم اوقاقی جوز . اکری بولکری و کلاک . اکتیم لمانینار .
الایبلیغ فمود سیاهه یازار باصره کبی . .

(۳) صفت تصغیریه

برموضوعات کوجک و ازلوه جریمه حال و شایخ بیاره ایدر .
مثال : اوفانه . اوانا جوه . اوانا نجم . اوزارده . بولکریک .
بولکریک . کبی .

(تنبیه) برشیک ال یاره کوجکلنی بیاره ایدر کلمه .
صفت اصغریه دینور . مثال : کویجهک . کویصنیک .
می می . می شیجهک . فرینتی . اوقاقی . فرینتی کبی .

(۴) صفت مصدریه

صفتک اخیریه (لک) و (لوه) حرفیزده وضعیت یابیلور .
مثال : کوزلاک . چوینلاک . نوزاقده . کابلک کبی .

(۵) صفت مشارکت

حال و شایه جریمه ایچ شخصک برینیم تمامیه مولفه و شایه

باب ثالث

صفت بیانده در

براسم علاک اولوب اول اسمک بولک کوجک اوزده قیصره کوزل چیکه سرت بوشانه . نطق درها بقیه در اولوالعینی

بیانه ایدر کلمه (صفت) و اول اسم (موصوف)

دیرلر مثال : ییموزانه . غیرته چوجوه . عقل اناسه .

ایخود بولوزانه کیمده . سو چوجوه غیرتیمده . اناسه

عقلیه . کبی که یچ غیرته عقل کلملری صفت و نوزانه

چوجوه اناسه اسملری موصوف اولور .

صفتلر قیاسی و سغلی اولورده ایچر لول اولوب قیاسی برکلم قوزله

تطبیقا اولرکیمده صفتلر .

صفات قیاسیه بیانده در

(۱) صفت منسوبیه

صفتک اخیریه (لوی) و (کیمه) حرفیز قوزلور .
و لوی حرفه مونغ نظیره قوللانیدور . تولدو . دولدو کبی

و (لی) (کیمه) حرفیز هر شیده قوللانیدور . مثال

والجینه (صفت شبه مؤکده) تمبر اولور .
 صفت شبه مخفف یا مجهله مؤکده صفتک اخرین (سی)
 (ج) (زاده) (زک) (مده) حرفی علامه اولور
 شاک **یا ضمی** . **صا بنزاده** . **بختک** . **دشمنه** .
انانج . **قوناقی** . **بوربکده** . **صولوه** کبی .
 صفت شبه مؤکده مجهله وضعی صفتک اخرین (غونه)
 (غبه) (قبه) (کوده) (کبه) حرفی وضع اولور شاک
یوشوره . **انجه** . **تاشقیه** . **دوشوره** . **یشیکه** کبی .
 (تنبیه) فاعله مخالف برهضم صفت شبه مؤکده رها
 واردرکه **ساعه ضوقضه** . شاک **قوزانه** . **اورک** .
اورک . **اورکک** . **بوسول** . **اویصال** . **نوبنج** . **کولنج**
صاوروه . **تفانج** **کلمری** کبی .
 (۱۰) صفت فاعلیه یعنی اسم فاعل
 اسم فاعل معلوم واسم مفعول مجهول اولوره امرها ضروری
 یا بلور . لانه ترکیب اسم فاعل بسره درلور .
 (برخی) امرها ضرورک اخرین ضعیفوره (له) و تقبلوره
 (انه) حرفی وضع اولور شاک **یلنه** . **کوره** .
اوتویانه . **بازنه** کبی .
 (ایجنی) امرها ضرورک اخرین (جی) (جی) حرفی اولور

بولدنی یا به مجهله صفتک اخرین (واسج) حرفی
 قومه اقتضایه . شاک **الاسه** . **بویاسه** . **بولاسه** .

ایزاسه . **تیزاسه** . **ایزواسه** کبی .

(۶) صفت تأکیدی

برصفتی یا که سوبیکله حاصل اولور شاک
کوزل کوزل . **آخراغر** . **آبی آبی** . **نوبول نوبول** کبی .

(۷) صفت مبالغه

بوصفتک ساده مجرده مبالغه اسم فاعل و بیلاسه صفت
 اولور بولنده اخرین (غانه) (کمه) (غاج) (آمه) حرفی
توبلور . شاک **جانقانه** . **اوتوقانه** . **ایتکده** .
یتکده . **اوتانقاج** . **اوصانقاج** . **انامه** . **باتامه** .
جیرلاسه و **دالنج** . **بیلنج** . **ظریه بوز** . **اوشنج** . **اولور** .
کلمری وضعی صفت مبالغه .

(۸) صفت تفضیلیه

برموصوفک اولوره (میره) (یک) (اک) (رها) (کلی کبی)
کلمری اولور شاک **میره کوزل** . **یک اعلا** . **اک تا** .
کرک کبی بولک . **دهاسیاه** . **نیاده ککسه** کبی .

(۹) صفت مشبیه

ایشوصفت شبه ایله نوع اولور برغینه (صفت شبه مخفف)

(بشجی) ناینگ (ک) بولسانه اسم مفعولدر. مثال
 دوکک. هونک. ارنک. کیک کی .
 (التجی) صونکه (لی) بولسانه اسم مفعولدر. مثال
 اصیف . اوصی . سوسی . یاره ل . دردل کی .
 (برنجی) موصونک بولنجی حالک شدنی یانه اینک ایچوره
 صفدر جفت تولانینور. مثال **ایچیه چیه** . **زید چیه**
 مصمصلوم . **اسک یوسک** . **بیضیه دوکک** . **یوقه یسقه کی** .

صفات سها عیده

سکی صفدر بر ناعده قته اولوب ایندیوب اوکریسه
 صفدردرلر زینت فصره هینت ناک وسازدهده
 عبارتدر. مثال **کوزل** . **یالامه** . **چولیه** . **اوه** . **قاره** .
اوزونه . **قیسه** . **اکم** . **اکتر** . **دوبه** . **صیغ** . **بویغ** . **بولیز** .
سیرایرینه . **لوروی** . **اکی** . **دلز** . **دلز کی** .

صفت افراطیه

ساده خذوبت یانه تزیک بر شینک انراخی یانه اینک ایچوره
 اسلرک اولم صفت اولورده جفت کله کولور . **بوکلرک**
 برنجینک معنی اولوب ایچوره **اینجینه** معنی نایه ایصال
 ایچوره استعمال اولنور .

مثال **بیلیجی** . **کویجی** . **اولویجی** . **یانجی کی** .
 (اویجی) اسم فاعل یانه مضارع صیفی تولانینور. مثال
نوسه کی اوچار . **اغاج یور فوردر** . **کی** .
 (دردیجی) امرها فرلرک افرینه (رک . ره) فریزی تولانینور
 نالید واستوار یانه ایدر. مثال **کولرک** . **اغلیره ره کی**
 (بشجی) ناعلاک شغولنجی کوسرنه کلرلردر. مثال
ایچی . **تیرلار** . **دیهه یانه** . **ایچولانه** . **هیدر کار** . **جانانه** .
 وسازده کی .

(۱۱) صفت مفعولیه یعنی لسم مفعول

(برنجی) امرها فرلرک افرینه خضفدرده (نه) و تقیلدرده
 (ان) ضم اولنور . **بیلنه** . **کویله** . **المانه** . **تیرلانه کی** .
 (اینجی) امرلرک افرینه (جی) فریزی تولنور . **بیلنجی** . **تیریلنجی** .
 کی .
 (اویجی) امرلرک افرینه بر (ه) وضع اولنورده اسم مفعول
 موصف تولانینور. مثال **باشمه** . **یازمه** . **صایمه** . **الکمه** .
 کی که یاصکمه یالیمه صایلمه اینانه بیدک اولور
 بونه فریزی عبارتک کلیمده اکلانینور .
 (دردیجی) افرینه (ره) بولسانه اسم مفعولدر. مثال
اصیلانه . **چیلانه** . **اولورنه** . **تولورنه** . **زولنه** . **چیلنه** .

اسماء اعداد بیاننده رس

صای اسمی در سه نوعند . **برخی** (اعداد اصلی) در که بر دوزخیه صاییده شده کرد . مثال
 بر . ایک . اوج . الاخره کی .
ایچیس (اعداد وصفیه) اولوب صاییدک افرینه (جی) (و **جی**) قونور . **برخی** . **ایچیس** . اوجنی . یا خود
برخی . **ایچیس** . اوجنی کی .
 اوجنیس (اعداد کسبه) تپیر اولوب بر شیدک بعضه یار جری پایه ایدنه صاییدور . مثال
یام . اوجیه بر . **دینه** . **ایچ** . **بده** . اوج . و هکذا کی .
 در دوجیس (اعداد تونزیم) اولوب ایک نوعند .
 نوع اول بر دوزخیه تقسیم اولانده یعنی یا یلا شیدانه شیدی بلیدنه صاییدور . مثال **بربر** . **کلیدر** .
ایچیس . **ایچیس** کیدک . تو یاره بی اوجریس ل غندک . **تکر** .
 اوجنیک . آری آری یا بزیز . **چفت** . **چفت** طو بزیز . **صم** . **صم**
نوشیدر . برای لکا بر ایدنه یکا و سازه کی .
 نوع ثانیه ایک و یا ایدینه زیاده شیدک بر دره جمع و یا بر بعضه اولدینینی افاده ایدنه صاییدور .

نقطه حقی اولیه که بو صفتله بر ناعده ختن اولوب هر که عقلنه کلیدر کی سولیه فر . مطلقا ایتمه متوقفند . مثال
 اب اوجیه . اوب اوزونه . **بام** . **بیتق** . **ترتیز** . **چیریدونه** .
 دسی کروی . **سیب** . **سیوری** . **صعی** . **صیفی** . **طوس** . **هریار** . **لاوه** .
نوب . **نوری** . **کوتی** . **کوردک** . **مدس** . **مردار** . **یوس** . **یوار** . **لاوه** .
بم . **بیاصه** . **سیم** . **سیاه** . **صاب** . **صاری** . **فاب** . **فاره** . **قب** . **قریزی** .
کوم . **کول** . **کس** . **مائی** . **موسی** . **مور** . **بم** . **بیل** . **سازه** . **کی** .

صفت مهملیه

بو صفتله یونانیه صفت اواطیه ناک علمی اولورده یعنی **چفت** . **کوتیدونه** . **صفتلرک** . **اوللیس** . **معال** . **وانیمیس** . **معتز** .
ولاملد . **یونلر** . **زنجی** . **صورتده** . **هدنه** . **وتده** . **ویا** .
انکار . **دنتق** . **سولینور** . **یونک** . **فاعدکای** . **ایچنی** . **صفتک** .
 اولنه بر (م) حرف تونفنده مثال
 اوزونه . **موزونه** . **قیطه** . **میله** . **اولورنه** . **صیام** . **میجانه** . **یوندر** .
صنومونور . **یونک** . **حقی** . **صنی** . **میکلم** . **حریف** . **بریف** . **کلمدی** .
کوزنی . **موزل** . **کیدر** . **انته** . **نسنه** . **یا** . **تقدم** . **کی** .
 (**اخطار**) **برخی** . **حرف** . **سیم** . **اولانه** . **یعنی** . **مکتب** .
سوره . **مجبور** . **کمانک** . **لامی** . **یوندر** .

باب بیاض

ضمایر اسم اشارت مجهلاته
فصل اول

ضمایر بیابانده دس

ضمیر اسم برینه فونوب بزوانه ویا خود برینتی کوستره کلمه لر
اولوب اینج نوبدر • برینه (ضمیر منفصل) و دیگرینه (ضمیر متصل)
اولوب برقی مجرذوات کوستره و اینجی ملایب یاده ایدیکلم کرره •

ضمیر متعلق	ضمیر ملای	ضمیر متعلق	ضمیر ملای
مفرد منظم	نم	مفرد منظم	نم
مفرد غایب	نک	مفرد غایب	نک
میدان اولیا	نک	مفرد غایب	نک
جمع منظم	نم	جمع منظم	نم
جمع غایب	نک	جمع غایب	نک
میدان اولیا	نک	جمع غایب	نک

بوده بر فاعل طرز ایله سوینور

- (۱) ایگزلا • اوچزل • دروزلا • بئزل کیی
- (۲) ایگزلا • اوچول • دروزلا • بئزل کیی
- (۳) ایلیج • اوچج • درنج • بئج کیی
- (۴) یالاک فات • ایخانات • اوچ فات • درنک کیی

صفت جخته دایمسائل

۱	صفت بز دیرلر	۲	صفت فاعل نوبدر
۳	صفت فایه نوبدر	۴	صفت ضمیمه بر طرف ایله
۵	صفت ترکیب فعل اولور	۶	صفت تصغیر نوبدر
۷	صفت نوبدر عملاتی نوبدر	۸	صفت فاعله نوبدر یا یا یا
۹	صفت ضمیمه بر یا یا یا	۱۰	صفت ایلت فعل اولور
۱۱	صفت بالیه بر یا یا یا	۱۱	صفت مبالغه بر بر سوزله
۱۲	صفت تفصیل عملاتی نوبدر	۱۲	صفت فاعله نوبدر
۱۳	صفت نوبدر نوبدر	۱۳	صفت فاعله نوبدر
۱۴	صفت نوبدر نوبدر	۱۴	صفت فاعله نوبدر
۱۵	صفت نوبدر نوبدر	۱۵	صفت فاعله نوبدر
۱۶	صفت نوبدر نوبدر	۱۶	صفت فاعله نوبدر
۱۷	صفت نوبدر نوبدر	۱۷	صفت فاعله نوبدر
۱۸	صفت نوبدر نوبدر	۱۸	صفت فاعله نوبدر
۱۹	صفت نوبدر نوبدر	۱۹	صفت فاعله نوبدر
۲۰	صفت نوبدر نوبدر	۲۰	صفت فاعله نوبدر
۲۱	صفت نوبدر نوبدر	۲۱	صفت فاعله نوبدر
۲۲	صفت نوبدر نوبدر	۲۲	صفت فاعله نوبدر

ضمیر لره مخصوص سوا الل

۱	ضمیر زبیر لره	۲	ضمیر زبیر لره
۳	مفرد متکلم زبیر لره	۴	مفرد مخاطب زبیر لره
۵	مفرد غائب زبیر لره	۶	جمع متکلم زبیر لره
۷	جمع مخاطب زبیر لره	۸	جمع غائب زبیر لره
۹	ضمیر اضافی زبیر لره	۱۰	مضاف الیه و مضاف ضمیر لره
۱۱	ضمیر بی زبیر لره	۱۱	ضمیر ملحق زبیر لره
۱۲	ضمیر وصفی بی زبیر لره	۱۲	ضمیر ضمیر بر سوال سوا الل

فصل نایف

اسم اشارت بیاننده در

اسم اشاره کو بیلونه بزانه و یا برینه و یا خود بر معنی اشاره
اولسانه کلمه لره

ضمیر وصفی (نبی) و (اضافی) و (وصفی) و (فعلی) اولدرنه
دوره اولدرنه • ضمیر بی واضافی اشاره بنیت لره نسبت
و تلامک معنای بی پایه ایدر • ضمیر وصفی رض ضمیر لره اخرینه
(کی) حرفتک علامه سید حسن اولدر • و ضمیر ضمیر رض
مفاد لره اخرینه و ضمیر معنای لره زبیر لره

ضمیر وصفی	ضمیر اضافی	ضمیر وصفی	ضمیر اضافی		ضمیر وصفی	ضمیر اضافی
			مضاف	مضاف الیه		
الدم	بیا بدم	بیم	بیا	بیا بدم	بیم	بیا بدم
الدک	بیا بک	سنگ	بیا	بیا بک	سنگ	بیا بک
الدی	بیا سدی	الطعم	بیا	بیا سدی	الطعم	بیا سدی
الدوه	بیا سده	بزمنی	بیا	بیا سده	بزمنی	بیا سده
الدیار	بیا کردی	سنگ	بیا	بیا کردی	سنگ	بیا کردی
الدیبر	بیا لری	اندک	بیا	بیا لری	اندک	بیا لری

قسم اول ذکر اولنامه اشعارک اضمین (کی) حرف ضم اولسندفده

اشاره وصفیه) اولور. مثال
بوتلفم. شونظلم. بوزده کی. اویانده کی. بوزده کی. اوتزده کی. تازه کی

مثال

قسم ایچ برصخم اشاعتروردر که انجده تکلم مخصوصده
(آها) آها کدیو بیسیک (تا) تاوتره (نی) نی
شویانده (تآها) تآها اولویو. (ناه) ناه بربره کم کلم
(تبییه) (آها) آها اشاعتری قریب (تا) (نی)
اشاعتری محذمه کوره وسط و یا خود اوزانه (تآها) آشارته
ایک یازده اوزانه انجونه قوللانور.

اسم موصول

برزانک و یا بر ماده تک هتینی و هال و شاعنی بیانه انجونه صفت
مفادک قوللانور بیلاک کلم کرد. مثال
(بویلم) بویلم دسی اوقوانه خواجم از بویلمور.
(شویلم) شویلم نازک ذات کورللمور.
(شور) شور زرم یا بییوره قونجی یک سومم.
(اویلم) اویلم جالشعانه واریب جویجه کوریمم.
(شول) معلوم ادیب شول برعکسده که همی حق کورمال و طارم
فیضیاب ره بدخشندزه مقبول و بر خوب المور.

قسم اول کورینه برزان و یا بر شینه اشاعره اولنامه کلم کرد.

مثال

مفرد	جمع	بوانندی کاتبده	بویلم	بقیه انجونه
		اشوکتا با جمده	اشبو	پد بقیه انجونه
		شویانچیک کوزل	شویلم	وسط انجونه
		اشم کلمند	او اول اول اندر	اوزانه انجونه
			اشته	اوزانه و بقیه انجونه

(تبییه) اشبو و اشته کله برجه جملدی اولویو او
و اول کله برجه جملدی اندر کلمور.

قسم نانی کورینه بر محمد و یا خود بر طرز اشاعره اولنامه کلم کرد.

مثال

مفرد کلم

بقیه انجوت بوز. برو. بویانه. بوزال. بوزل. بویانم.
وسط انجوت شورا. شویانه. شوزال. شویانم.
اوزانه انجونه اورا. اوزنه. اویکا. اولور. اوتزله. اویانم.
بوزام جمده بوزالرم اولورم طم. بروکی جمده بروکی.
بویانم برشی بویلم. بویکا باصه. شویانچیک طم. اولالی نوزور.
شویکا نظایلم. اویکا کیت. اوتدوم نوزور. اوتزلی کوزلی کوزلی.

فصل ثالث

مبهمات بیاننده در

مهمات تجزیه و یا خود بر ماده بی اچیده به اچیده بلا اچیده رک

بلیبره کلمه کرد

(کیم) کیم اولو ای اوسویکی • و بعضا بر تنک عدوی ایضاح

اچیم رک مهم بر اچور • کیم اولو ای کیم یازی کبی

(نه) بولیک نه سید • هه نه ایس کبی

(نص) بوشنک نص اولو ای کیم یلن کبی

(نچ) نچ اولو ای کلام مدیم کبی • نچ نچ کرس بعضا

زمانه اناره ایر • نچ بر رک صبرایه کبی

و بعضه کله چی جو نامه یاره ایر • چنا چو نچ نچ

یلله بنده سوره کبی

(ناج) ناج عروس اولو ایس نچ مقبوله کبی

(تقی) بولکنا بولک تقیسی کولمه کبی

(او) اوسنک اکلام برینک کبی دکله کبی

(قد) بولدر کلهزی وار کبی

(باز) توری کندی باز در کلمه کبی

(ضیم) دسقی ضمیم اولو ایس از بر لری کبی

(چود) کولکیمی حومه عالم و خاص بر ندر کبی

(کس) هکس فاشینی یا ارا ما صیاین اوره بره کوره نه

(نات) هدر ناک بر سر به وار در

(شی) شینی نه یادرک • سنک دیر یطک شیرک اصع بونه

(نه) ضیا صوم هوننه بر خاصیت دیر منه

(بری) بری بولره شولتا بری منیه کولدر سارک

اسم تجزید

اسم تجزید (کندی) چود (کندو) کله لری اولوب یالدر بر شخی ریا

برستی اشارت چوره قوللا نیور

کندی کلای • کندو کندو نه یوری • کندو کندو نه دورندی کبی

اسم اشارت و مبهمات و اسم تجزید ادر سوللر

۱	اسم اشارت نه یوری رک	۲	پولینه اشارت بر تفصیل بیره
۳	بغیه اولو اشارت لری بوبه	۳	وسطا اشارت نه ر کور
۴	اولو اشارت لری نظر	۴	صمدی اولو اشارت لری فاجید
۵	اشارت وصفیه نه در	۵	اسم موصول کبی سیدور
۶	مهمات نه دیکله	۶	اسم تجزیه یاره ایر

باب خامس

افعال شروع یافته -

فصل اول

مصدر لرك انواعى

كند و سنده ناسه و ناسانه انايموب بالكر بركى و لاسانه ايدنه
كلمه (**مصدر**) ديرلر . هدر بركه اسى (**امر حاضر**)

كلمه سدر . لاسانه بركى مصدر ايم نوع اولوب خيسى ارها خورلك اخربنه
(**لك**) فخرى وضع اولدندنه . مصدر هيف و ينجيني ارها خورلكه .

(**معه**) فخرى نوزنده نه مصدر يقبل ايدنه .

حقيق مصدره نال — يقبل مصدر لره نال —

(**امر حاضر**) (**مصدر**)

كل كلمه ال

كيت كنهك صات

ور وريك قاي

كتر كتوبك ييه

بونده مصدر اصبع لركه .

يوفايرده (**مصدر - بيط**) بركيه بركم ايم ارا اولور .

كجه نال لركه .

(**مصدر مركب**) بركيه ايم كلمه ايدار اولور . **نال**

ايج قالمه . ياردم ايتك . بورج و بركه كى

(**مصدر - نعل**) ماده اصديسى فعل اولدنه كلمه در . **نال**

كوردك . سوك . قيرمه كى .

(**مصدر - اسم**) ماده اصديسى اسم اولدنه كلمه در . **نال**

جدللك . ريشمك . كاغلكه كى .

(**مصدر - وصفى**) ماده اصديسى صفت اولدنه كلمه در . **نال**

تيزلك . سولك . ترايمه كى .

(**مصدر - كيد**) مصدر لرك اخربنه (**لك** و **لعه**) فخرى نوزنده نال

كلمه كلك . كتملك . يا قتمه كى .

(**مصدر - تخفيفى**) ارها خورلك اخربنه بر (**مه**) وضع اولور . **نال**

كلمه . كتر . جاخرم . چيله كى .

(**تبينه**) الكرم ذكر اولدنه نيه نال خفيف تنفظ

اولوب ايمه مصدر تخفيفى و باخور بركه سس ايد

سويونور ايمه ناي حاضرا لركه .

(**حاصل مصدر**) نركم بومصدر . براق نوزده . **نال** كلسه .

كيسه . الم . صاتم . چلم . اويغو . طويغو .

(مصدر متعدی) فاعلك یا بدیعی ایسه کندهی نقضه فاعلیه ب

برخصه ویابر ماده سزایا ایدر **فألك**

کساک . یا یومه . فزومه کچی .

مصدقیر ایک قسم اولوب بینم ستمی و دیریم خیاسی

دیرلر . ستمی مصدیر فاعلی ایدر اجزا اولدومه

ایسک ییشک نوسلک تصدیق بیه و فیاسیه

فعل لا اولدومه یا یلمی یوموره درسه مرتبه ایم اولدومه .

ستمی مصدیر **فألك**

یا یومه یا بدیومه یا بدیومومه یا بدیومومومه

قیسقم مصدیر **فألك**

فالدومه فالدومومه فالدومومومه فالدومومومومه

کچی کم (برنجی) به یا بدیم (ایچمی) عموده یا بدیم

(اویچی) به عمودا سلمه زیده یا بدیم

(دیرنجی) به عموده عمودومی زیده سوسویب ایلک

نوسطیه کیره یا بدیم دوم (بنجی) به عموده

و عمود زیده زیدومی کیره سوسویب ایلک

وسا لشمه هنده یا بدیم ستم کچی .

بودجه بیه مرتبه صدقی یا یومه هیچ برسانده

مکده اولریمیه یا لکسانه عذب الیاسیه ترکک .

صوغنی . یاروم . چیسنتی . اشدک .

دیلک . فویق . کویق کچی .

(مصدر اعانی) اتم و فعل و صفه ایدر ترکیب اولسانه برکنم

مصدیر ادر کم یا لکرتیم صفا افاده ایتدیرلر .

بودوره اولومه . بطلومه . ایتدک . ایلک .

یا یومه . فالومه . فیایومه . بیومیه کلر لیرلر .

فألك اوم اولومه . ایسه بولومه . یاروم ایتم .

فنا یا یومه . کچ فالومه . فنا فیایومه . غنایه سوزولمه کچی

کنده سنده زنده حرف بولمیه کلر لیرلر کم

ایلمیه بیه حرفی برنده اولر ییلر . **فألك**

ایم حرفی اوی حرفی دره حرفی بیه حرفی

دیلک . یا یومه . هیرولا . اصالیتمه کچی .

(مصدر مزیدیه) ماده اصلیه سنده یشقه کنده سنده زیاده حرفی

بولمیه صد لرلر . **فألك** بیه نه نلومه .

دیکسه کولومه . سلام ویردک کچی .

اولوبیا اصلا بیکیمه ویابر ماده سزایا ایتدیر

فألك یا یومه . اولیومومه . اولقورمومه .

لیوریلک . وساره کچی .

کلمات کورامک الماده صانعه کبی .

(استقام نصیحتی) صفت صدر اک اخرب بر (ی) قوتور **نک**

کلامی کورامکی الصفی صانعی کبی .

(استقام انکای) صفت صدر اک لاینه بر (می) قوتور **نک**

کلامکی کورامکی الماشمی کبی .

مصداق در انراستله

۱	صدر ز بر در بر کر	۲	صدر کوشنی کلمه کور اولور
۳	علامت صدر ز در	۴	صدر سبط نصلور
۵	صدر بر کبر بر مثال کوشتر	۶	صدر ضعیف اخربور و شمر
۷	صدر اسمی ز کور	۸	صدر وصفی نیم اولور
۹	صدر لایکی اخربور ز یا جم	۱۰	صدر قشقی بر مثال سویم
۱۱	صل صدر ز کبی شدر	۱۱	صدر اعانه کوی او قور
۱۲	صدر مجرد ز در	۱۲	صدر زیدیم نصل اولور
۱۳	صدر لایکی تعریف ایف	۱۳	صدر متعدد تغییر بر
۱۴	صدر مدعی سویم	۱۴	صدر مجرول ز در یا بیلور
۱۵	صدر صفت ز دیکور	۱۵	صدر صفتی یه یاب
۱۶	استقام نصیحتی یه تعریف کور	۱۶	استقام انکای ز در

مخصوصه .

برایی اشبه ناعلیه بر بر ز کز ایدیه کاکور **نک** (مصدر معلوم)

نم کسک افاج یکک صوبه صانعه کبی .

برایک نغمه اینه رنه یا کز اول ایک وجوده (مصدر مجرول)

کلایکی یا ایدیه . بوجول صدر کز صدیدیه

یا ایلیوب لایزم صدر کورده یا ایدیه

صدری مجرول فاعله اخربور علامت صدر ز در اول

بر (ل) خور بر (ن) وضع اولمه لایزم **نک**

کنیمک رکول یا ایدیه قیغه کبی

اشو (ن) فرق توشیه مجرول فاعله صدر کز (تشبیه)

مطابقت یا ایدیه صدر کز یا ایدیه علامه

مطابقت اولیقه بر بولره مناجم ز یا هر قضا اولمه

ایجاب ایدیه . چونک بینک صدر مجرولنده ناک

ارایم رنه ایک وجود بر کبی طوب اولیه مطابقت

صدر عیالیه ایدیه تحت انبوب اخرب فاعله عالی

یا ایدیه **نک** کوزله اوزنک نغمه کبی

برایک صل اولنده خبر و بر کور **نک** (مصدر مثبت)

کلام کوریک باقمه اوزور کبی .

برایک اولانی بیدیه کور **نک** (مصدر منفی)

فصل ثانی

افعال بیانتند در

- فلا زمانه جریده بلیغیه تنظیم اولوب ریخی (ماضی)
- ایتمی (مضارع) اتمی (حال) در ریخی (استقبال)
- یشتمی (امر) صیغه لریده که بر وجه زیر بیاید اولوب .

افعال ماضیه

استوزلر و نندار ایله جلمز نندار بالانز زمانه ریخی مخصوص اولوب یگانه یگانه نقل و بیاید اولوب .

- (اخطا) هر برضل ضرر و جمع اولوبه اوزره (نظم)
- و (مخاطب) و (غائب) صیغه لرنده عبارته اولوب
- بویری تلبیل اتمک اجموده امرها ضرر لک افرینه قومی اقصا ایدره
- ضهر لری اوزونه اوزارجه تعریف اتمک طبعه تک ریخی اشغال
- ایلمده ماعدا بر نمره حاصل اولوبه صفتی کی تپوریا لره قومی مجری بویریک
- اضاعه اوقانه سبب اولوبی جریمه اضممار ایلمه و تفریقانه بویریک
- خواجه انبیرک تکدره تفاهات افااره و تقویم ایهله تعبیله اولوبه .
- (ماضی محدود) یاخورد (ماضی محدود) وقت معلوم
- اولوب ناعلاک ریخی بالنده ایلدینی یاخورد بقه سناک ایلدینی

کورد ریخی بیاید ایدره صیغه لر در .

(تنبیه) بو دیوننده صله که جک هر برضلی بوراره بار لیبی و برهله نکره دن تعریف ایدر یلمه که سوغ بید استوزلر سناک

استفهام انکاری	استفهام تهنیتی	منفی	سبب	مفرد منظم
ایندلمی	ایندلمی	ایندلمم	ایندلم	مفرد منظم
ایندلمکی	ایندلمکی	ایندلمک	ایندلک	مفرد مخاطب
ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلدی	مفرد غائب
ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلدی	جمع منظم
ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلدی	جمع مخاطب
ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلدی	جمع غائب

استفهام انکاری	استفهام تهنیتی	منفی	مجهول	مفرد منظم
ایندلمی	ایندلمی	ایندلمم	ایندلمم	مفرد مخاطب
ایندلمکی	ایندلمکی	ایندلمک	ایندلمک	مفرد غائب
ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	جمع منظم
ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	جمع مخاطب
ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	ایندلمدی	جمع غائب

۵ (فعل ابتدائی) برضلك ابتدای وقوعند نه لایسته نده
اراده كچه وفتی بیدیره صیغه درر . مثال

بهدكده له سهكیده او یازله برادوقوبله نژادوقوبله اندوقابله
(قاعدہ) استونفلك اخرینه ایضاع مرام اجوره برو
یا خود دبرو موفدی علاوه اولوره . مثال

بهد بیلید بیدر اوبه كوكهدله
۶ (فعل استمراری) برایشك ابتداسنده انزاسنه قدر دولم
اورره و وقوعولفده اولیفنی خبریدیره صیغه درر . مثال

كولرین كلمه سونریك باقوك اقداره بیدكفی
اوقوبه زهر پادنده سولینه لك فاقه كینز باغولم بره فاقه كینز

۷ (فعل دائمی) بوفصل ماضی وصال واستقبال فائزینی
ایز ایدر یعنی برایشك ستمه نده و وقوعولفده و بونزده صدره وفتی
و وقوعولفنی بیدیره صیغه درر . مثال

اوقوبه كلمه اوقوبه كیدیم اوقوبه كلكله اوقوبه كیدیم اوقوبه كلمه اوقوبه كیدیم
اوقوبه كلكله اوقوبه كیدیم اوقوبه كلكله اوقوبه كیدیم اوقوبه كلمه اوقوبه كیدیم
و بیضا وفتی یا زلفده اولیفنی جاسفده بولیدندك كلكده
ایدوكی یازینوره .

۸ (فعل علقه) برایشك سبب لهوینی یا ایدر صیغه درر مثال
كورد بولموره كورد بولموره كورد بولموره كورد بولموره كورد بولموره

۹ (فعل خبر محدود) یا خود (فعل نفع) وقت معلوم
اولیوب فاعل كده و سنده یا خود بقیه سنده یا بیدینی ایتی بیدیم
استخفه نفع ایدر یا صیغه درر . مثال

اوقونوم (اوقونمك یا اوقونسك) اوقونسه اوقونز
(اوقونكز یا اوقونسكز) اوقوندر كچی .

۱۰ (ماضی مشبوه) چود (فعل منفی) برایشك كچه مازنه
و وقوعولیفنی سنده و یا خود بونده بونده خاطرده جیغره
اوقوندرسه اولیفنی یا ایدر صیغه درر . مثال

اوقونسه بچم اوقونسه بچم
(اوقونسه بچك اوقونسه بچك) (اوقونز بچك اوقونز بچك)
اوقونسه بچسه (اوقونز بچك اوقونز بچك)

۱۱ (فعل خبر) فاعلك زمانه ماضیه برایشك اجرانه بونده
اولیوب اندوه فاجورلیقه نامت جلدیكی یا ایدر صیغه درر . مثال

اچیم (۱)	اچیم (۲)	كاش بیدیم (۳)	نول كور سیدیم (۴)
اچیمك	اچیمك	كاشی بیدك	نول كور سیدك
اچیمی	اچیمی	كاشی بیدری	نول كور سیدری
اچیمك	اچیمك	كاشی بیدك	نول كور سیدك
اچیمكینز	اچیمكینز	كاشی بیدكینز	نول كور سیدكینز
اچیمدیلر	اچیمدیلر	كاشی بیدیلر	نول كور سیدیلر

کدامی روایت طریقه بیان آمده صیغه کرره . مثال

(۱)	کوه صه ابریم	کوه صه ابرک	کوه صه ابری
(۲)	کوه صه ابرک	کوه صه ابریز	کوه صه ابریز
(۳)	کوه صه ابریم	کوه صه ابرک	کوه صه ابری
(۴)	کوه صه ابریم	کوه صه ابرک	کوه صه ابری

(تنبیه) سخن بر ضد بیان و افاده ایلیکن اوده ای نوع
فعلک صیغه اجمعه زمانه فعلی بر دلالت ایستد .

ازمنه ثلاثیه شمولی اولان فعلکر

معلوم اولر که زمانه جهته ماضی و مضارع و حال و استقبال
سولی اولومه اضلاک تصریفاً شروع اولور .
۱۴ (فعل شرطی) فاعلاک ایسی شرط ایله ایستد
و یا هود ایستد یعنی ایسه نه صیغه کرره . و ادا نه شرط
(ایسم) یا (سم) چود (اکر) ادا نبریدر .
و بونبر دانا ماضی و مضارع و حال و استقبال اواره
ایسه فعللاک اولنه و اخرینه ضم اولور . مثال

(فائده) کوه صه . کوه صه . باقمه . باقمه . اولونه
اولنیه کلمه ری رضی علفه بیانیه ایسه .

۹ (فعل ناکلانی) چود (مفاجه) فاعلاک الزینه ظهوره

کلامه حرکتی استعاره ایسه صیغه کرره . مثال
صیغه کلمه صیغه کلامه صیغه کلامه صیغه کلامه
و ایله ایستد . بر دنده دوستک . باب طوری کلامه .
زیغه دونه اولورده . شیر . دغه کسینک . هاب . دغه نایزیدر .

شاملی کبی نوع نوع سوبینه بیله .

۱۰ (فعل مضارع) فاعله اولاره برحلاک و نوعی بر زیاده
یا قد سوبیه ظهور ایستد ایجا ایسه صیغه کرره . مثال

دوشه یازدم کوله یازدک اعدای یازدی
بایله یازده ایسم یازدینک طوه یازدینک کبی که

دوشه جه ایسم اما دوشمک و سازلی برکاتیه اولنه .

۱۱ (فعل حکایت) زمانه ماضیه برایتک و نوعی بر چود

و نوعی بر ایستد یعنی ایستد ایستد ایستد ایستد

کلمه ایسم کلامه ایسم کلامه ایسم کلامه ایسم

کلامه ایسم کلامه ایسم کلامه ایسم کلامه ایسم

۱۲ (فعل روایت) چود (فعلی مقدم) بودی کلمه زمانه

برایتک ظهور ایستد و با ظهور ایسه جه ایستد اولورده و جه

۵۰ شمار مجرّمه تعریف اولیاده صیغه کرد. • مثال

کزنم صادق باقادی اکلندک اوزندیک سوزندیک

(تنبیه) ا شو فعل مطاوعت ایه فعل مجهولک بینه که فرقه
 هارا اولدینسه نه بونری کندیکرینه فرقه و غیر املک لایم کلور که
 صیه تحریرده مطاوعت اولسونه • جزوه مطاوعت صیغری ناما
 فعل لایمده یا یوب فاعلاک کدی استغیه نغنده کلور ایه آخره
 ساریت اتمیه ایدر که ذکر اولفانه سالدیک و فعل مجهول ایه بولر
 علسی اولوب یعنی فاعل اتمیه نه برایتک وجود کهنی یانه ایدر
 فصد • بیلدی • الذی • بولندی کچی •

۱۷ (فعل تارکت) برایتی ایل دیار هار یازده کیدرک
 ال بر لیلیم یا ایدرینه فعل تارکت دیور • مثال

سوزیم بیلدک یا ایدی باغشده صیلدیک اوزاشدیلر
 ۱۸ (فعل تارکت) بر فضله صفت اولده کلورده ترتیب
 اولعب بختک و بار باره نیک حال صیغنده دیکر جلاله تیل
 استغنی انا ره صیغه کرد. • بورد رده نوع سوزیمور • مثال

(۱)	کوز لندیم	عقلندیم	با یلیم	قیار دم	(۲)
	شالندک	بولاندک	آیلیم	بوزار دک	
	اولوسدی	قیزلندی	قیصاردی		

۴۹

(۱)	کلدی ایسم	کلدی ایسمک	کلدی ایسه
	کلدی ایله	کلدی ایسه کز	کلدی ایسه کز
(۲)	کلدم ایسه	کلدم ایسه	کلدی ایسه
	کلدم ایسه	کلدی ایسه	کلدی ایسه
(۳)	کلدکم	کلدکم	کلدی ایسه
	کلدکم	کلدی ایسه	کلدی ایسه

اگر اوائت بیهه کره اهر صیغه اینه اولده وضعه تنیه و لیدر و تیزه
 سفارش استعمال اولنور. مثال **اگر کلر** •
اگر کلورده • **اگر کلورده** کچی •

۱۴ (فعل تجمیع) فاعلاک برایتی عجمه ایدرک وجوده
 کتوزینی ایا ایدر صیغه کرد. • مثال

الیوردم	الیوردم	الیوردم
الیوردمک	الیوردمک	الیوردمک
الیوردمک	الیوردمک	الیوردمک

۱۵ (فعل استداره) برایتک اجزایده فاعلاک ردیم
 اوزره بولیمینی بیلدره صیغه کرد. • مثال

به اولوردم	سه اولوردم	اول اولوردم
بزار اولوردم	سزار اولوردم	انزار اولوردم

به اولوردمی خیرم افندی بنی سور کچی •
 ۱۶ (فعل مع وعت) فاعلاک نغنده کلور ایدر بر حال

(فصل وصل) فاعلك يا ايها يا ايها وكوربه
كوره جگ برائي بقضه سنه اراثر و بيايه ايجوره قوللا بيلاره
صلار در . مثال

بيليم دسي بيليمك دسي
يار زيمون تيا بيار زيمون تيا
۵۱ (فصل انكاه) فاعلك بئسي بيليم بيليمك ايما
وانكاه بيليمك صبه صيفار در . مثال

(۴)	بيليمك بيليم	(۵)	بيليمك بيليم	(۱)	بيليمك بيليم
	بيليمك بيليم		بيليمك بيليم		بيليمك بيليم
	بيليمك بيليم		بيليمك بيليم		بيليمك بيليم
	بيليمك بيليم		بيليمك بيليم		بيليمك بيليم
	بيليمك بيليم		بيليمك بيليم		بيليمك بيليم
	بيليمك بيليم		بيليمك بيليم		بيليمك بيليم
	بيليمك بيليم		بيليمك بيليم		بيليمك بيليم

انكاه اولسانه سبو صلا در ده علامت نفی بورد بيه ده كند وكوربه
صلمه كلمه لفظه نفی منفي جيفا . مثال

بيليمك بيليم بيليمك بيليمك بيليمك بيليمك
۵۲ (فصل اقتدارك) فاعلك بئسي اجرا ابتلده
فدره تيه اولوب اوليني افاره ايده صيفار در . مثال

(۶)	قزار دره	(۴)	بيليمك بيليمك	(۱)	بيليمك بيليمك
	صا ارا دره		بيليمك بيليمك		بيليمك بيليمك
	مورا دره		بيليمك بيليمك		بيليمك بيليمك

(تنبيه) كولسك و ابيضه و ابيضه
صلار دفي شايهت بيايه ايده صيفار در .

۱۹ (فصل جاهل) فاعلك بئسي بيليمك وكوربه ايتديني
اعلا تومه ايجوره استعمال اولسانه صيفار در . بوفی دره بونج
ياريمو . مثال

(۶)	اعلا تومه اوردم	(۴)	بيليمك بيليمك	(۱)	بيليمك بيليمك
	اعلا تومه اوردمك		بيليمك بيليمك		بيليمك بيليمك
	اعلا تومه اوردمي		بيليمك بيليمك		بيليمك بيليمك
	اعلا تومه اوردمي		بيليمك بيليمك		بيليمك بيليمك
	اعلا تومه اوردمي		بيليمك بيليمك		بيليمك بيليمك
	اعلا تومه اوردمي		بيليمك بيليمك		بيليمك بيليمك
	اعلا تومه اوردمي		بيليمك بيليمك		بيليمك بيليمك

درضا بونج نفی اولفله طاله تداره منفي فله يده سويتمو
بيليمك بيليمك . كولسك بيليمك . كولسك بيليمك
ايتيم كئي .

ظهوره کلینی گسترده صیغہ کر درم نوع تفریق اولو مثال

(۱) به او تو ایمنه سدا و تو ایمنه او او تو ایمنه
بز او تو ایمنه سزا و تو ایمنه اند او تو ایمنه

(۲) به او تو ایمنه سدا و تو ایمنه او او تو ایمنه
بز او تو ایمنه سزا و تو ایمنه اند او تو ایمنه

(۳) به او تو ایمنه سدا و تو ایمنه او او تو ایمنه
بز او تو ایمنه سزا و تو ایمنه اند او تو ایمنه

(۴) به او تو ایمنه سدا و تو ایمنه او او تو ایمنه
بز او تو ایمنه سزا و تو ایمنه اند او تو ایمنه

۵۶ (فصل اضافی) نمود (ترجمی) برضاک فوه در ضمه
میضیب میضیبی مقصده تک و سببه یه یا نه ایمنه صیغہ کر در

مثال
ایضالک یا ایضک تا یک یا
یک یا ایضک ایضک تا یک یا ایضک
۵۷ (فصل غرضی) برضاک سبب ظهوری استعاری ایمنه

بیمیم ایچم بیلک اولیو بیلری قافه بیلک صیغہ بیلری قافه بیلری
استو ضلک نفسی بو قاعده تک خلاصه اولو اولو سولینور مثال
کود سیم ایچم بیلک اولیو بیلری قافه بیلری صیغہ بیلری قافه بیلری
۵۴ (فصل خبر) فاعلک بیلری یا سبب حیثه قافه بیلری یا نه
ایمنه صیغہ کر در . مثال

(۱) با تو فاعلم با تو فاعلک با تو فاعله با تو فاعلین با تو فاعلین
(۲) بی بی با فم بی بی با فک بی بی با فوی بی بی با فوی بی بی با فوی

(۳) شاکم شاکلک شاکله شاکلره شاکلین شاکلین
۵۵ (فصل و نحو) فاعل صغریه یا نه فاعلم
برای یعنی استعاری ایمنه صیغہ کر در . مثال

اللیغده کور و بیلده صور ریغده
بولیغوزده کدی بکلر ده توبه کلر ده

برضلک مستی تم اولو اجوره بیلر لفظک ضم رعلاوه سنه
مخاطبه مثلا تونکوب اللیغده سزه کدم دینور ک سز
مکتوبه الیغی وقت سزه کدم بیلدر .

۵۵ (فصل حال) برضلک عهد اجراضنه بیلر برضلک

اولوب سائر صیغری قوللانمز . مثال

ای طوغری کندی قیازنه **هرا آجیور** . **شیک جانان** .
یاغور . **یاغور** . **کی** .

۴۴ (فعل مالمیسا) برضد ناعلاک برشیه مالک وصاحب
اولوب اولوبنی بدیرنه صیغردر . مثال

شینیغ **عالمک** **اققوار** **صویزورده** **ترک** **دک** **اندکر** .
۴۵ (فعل کینونت) ناعلاک کندوشنده موجود اولوب

برحال بیانه ایده کلرردر . مثال
اککم **نایبک** **افیدر** **کینز** **ششمانکز** **دلسرلردر** .

بالکرافعال ماضی به وائر اسامیله

۱	فعلک استی قشقی کلرردر .	۲	فعل غمی بر دریر لکر .
۳	ماضی محمدوردر .	۴	غمی غیر محمد و فعل اولور .
۵	فعل زانی و جلاهدر .	۶	غمی شوبه نر لکدر .
۷	فعل شکر قشقی صیغردر .	۸	فعل ابتدای اولوبه پایلور .
۹	فعل استمراری جلاهدر .	۱۰	غمی عدله جویا ویر .
۱۱	فعل مالایله سوسیلر .	۱۱	فعل مقابله لویف ایله .
۱۲	فعل حکایت رطلدر .	۱۲	فعل روایی تقییف ایله .

صیغردر . مثال

کلدیلمدنه **کلدیلمک** **ایچوره** **کلدیلمدنه** **اولوبوری** .
کلدیلمدنه **لولوبی** **کلدیلمدنه** **ایچوره** **کلدیلمدنه** **لولوبوری** .

۴۸ (فعل نالیدک) هربر فضلاک اولنه نالیدک ایچوره
جفت کلمه کتوبوب اول فضلاک اجراسنده کمال شده و سرعت

دعوت اولوبنی بیانه ایده صیغردر .
(**اخطا**) ذکر اولنه صیده کلر ساعه متوقف اولوب هرکس

عقلنه کلدیلمک کی سوبیلر . مثال
صالدر صالدر اولوبوم **تدکر اولوبونک** **تیرتیر تیره** **دور** .
بار بار باغردور **هاریل** **هاریل** **پیکز** **صیم** **صیفی** **باغدار** **بیر** .

۴۹ (فعل تقییف) برضلاک نایبته دیکر برضلاک
دوغنی اشعار ایده صیغردر . مثال

کلیم **برلرزه** **لشم** **کوردلجک** **انده** **قاپوک** **کوردی** **بیلدی** .
باغچه **اکلا** **دورده** **له** **تیمجه** **نیر** **دیکز** **اولوب** **تیم** **تور** **دیر** **بیر** .

۵۰ (فعل انزاش) دوغوبلاسه برانک انزاشی
اناره ایده صیغردر . مثال

بیر **بازیم** **بر** **دک** **سده** **بازیم** **دیکه** **اول** **بازیم** **بند** .
بیر **بازیم** **دیکه** **نیر** **بازیم** **بند** **هیر** **بازیم** **بر** **دک** .

۵۱ (فعل ناقص) استوفضلاک بالتر مفرد غائبی تلفظ

۶۰ (فعل مجبور) ناعلاک برایشی ضروری و مجبوری
 اولوب ایستدیمین بیله ایچوره ستمال اولسانه نعلدره . مثال
 اوکرغیم اوکرغیمیک اوکرغیم یا اوکرغیمدر
 اوکرغیمیز اوکرغیمیکز اوکرغیمیکر یا اوکرغیمیکدر
 ۷ (فعل تمخف) ناعلاک برایشی وجوده کتورده ایچوره
 اعل وارزو ایلیقی بیله ایسه صیغله در . مثال
 یاشیم یاشیمیک یاشیم یاشیمه یاشیمک یاشیمکر
 دیضاً دهازار یاره استک و تالک ایچوره بوضلاک اولنه آه
 و یا خود (مازول) ده تخف (نوله) خوری قونور مثال
 اه یاشیم . نوله یاشیمه . وسازه کبی .

امرضیغله لریک

تملاک مخالفه بالانه و یا بالاوله برایشک ایستوب
 ایستیمی امر ایسه کلوره (امر حاضر) و (نهی حاضر)
 و (امر غائب) و (نهی غائب) ریور .
 امر حاضره مثال کل . ال . باقه .
 نهی حاضره مثال کلمه . اله . بائمه .
 امر غائبه مثال کلمونه . بائسونه .
 نهی غائبه مثال کلمونه . بائسونه .

۵۹
 او تو یوریم او تو یوریمیک
 او تو یوریز او تو یوریزیک

(حال ترکیب) بودنی زمانه حال مخصوص برینج صیغه در .
 مثال

او تو یوقده ایم او تو یوقده سیک
 او تو یوقده یز او تو یوقده یزیک
 یا خود
 کزورده ایم کزورده سیک
 کزورده یز کزورده یزیک

زمان استقبال

برایشک کله جهک زمانه و تو جور صغی افاده ایسه صیغله اولوب
 در سه لوعده .

(۱) فعل استقبال برایشک کله جهک زمانه و تو جور صغی
 انصار ایسه صیغله در . مثال
 سوه جیک سوه جیک سوه جهک یا سوه جیکر
 سوه جیکز سوه جیکز سوه جهک یا سوه جهکدر .
 (۲) فعل التزام ناعلاک زمانه آتیک برایشی التزاماً
 ایستدیمین کوسنده صیغله در . مثال
 کوره ایم کوره سیک کوره لیم کوره سیکز کوره لیمکر .

افعال شرطیه	افعال روایات	افعال حکایات
گوردی ایسم	ماضی محدود گوجه بیستم	گوردی ایسم
گوجه بیستم	ماضی غیر محدود	گوجه بیستم
گوجه بیستم	ماضی مبیوه	گوجه بیستم
اکر گوردی ایسم	فعل تخر	
بده گوردی ایسم	فعل ابتاخر	
گوردی ایسم	فعل استخرای	گوردی ایسم
گوردی ایسم	گوردی ایسم	گوردی ایسم
گوردی ایسم	فعل رانج	گوردی ایسم
گوردی ایسم	گوردی ایسم	گوردی ایسم
گوردی ایسم	ماضی عطفی	گوردی ایسم
گوردی ایسم		

فعل مضارع و زمان حال و استقبال
و امر صیغه لاینه در اسما

١	فعل مضارع منفی زانده روضی یا بیروز	٢	زمانه حال و حال ترکیب نمیدند
٤	زمانه استقبال زانده وزواج رر لورر	٣	زمانه الگرمی صیغه منفی نصریف ایچ بیور بیسک
٥	فعل مجبوری و ظهور فعل وجوب یا نه ایچره دیشلر	٦	فعل منفی صیغه منفی زانده برشالاک واری
٧	امر حاضر فعل کلر در اروطیب زورلا سولینور	٨	نهی حاضر یا نه ایچ نهی غایب برشالاک سولید
٩	امر حاضر فعل کلر در اروطیب زورلا سولینور	١٠	نهی غایب برشالاک سولید

(تنبیه) نملاک همدی بو ناریره نصریف اولنده و بردها
تعریف حاصله بوغیب ده بوغیرده حکایات و روایات و شرط
صیغه لاینه سولر اولوب اولیا ندری بیلک اهلیم و الزم اولدنی هرینه
مخصراً اشاره اولمده ادرره بر وجه آت جه دل ترتیب اولمده

افعال شرطیه	افعال روایات	افعال حکایات
حقیقه کلام الیه	فعل نازل آنف	افعال حکایات
دوشم یازدهم الیه	حقیقه کلام الیه فعل سقا به	افعال حکایات
	دوشم یازدهم الیه	دوشم یازدهم الیه

افعال اریبیه یعنی ماضی و مضارع و حال و زمانه استقبال
 سوزله اولاده مندرک حکایات و روایات ایه شرط حقیقه الیه
 تصویفیه نیز جدول

استقبال شرطی	روایت حاله	حکایات مضارع
المیوره جمله الیه	فعل تجلیه	المیوره الیه
کریه جمله الیه	فعل مه و عفت	کریه الیه
سویسه جمله الیه	فعل ماکت	سویسه الیه

استقبال شرطی	روایت حاله	حکایات مضارع
کریه جمله الیه	فعل مشابیه	کریه الیه
عقله جمله الیه	کریه الیه	عقله الیه
باید جمله الیه	باید الیه	باید الیه
فزاره جمله الیه	فزاره الیه	فزاره الیه
بجزله جمله الیه	فعل تجاهل	بجزله الیه
کریه جمله الیه	بجزله الیه	کریه الیه
استیتر جمله الیه	کریه الیه	استیتر الیه
اکلا فزله جمله الیه	استیتر الیه	اکلا فزله الیه
باید جمله الیه	فعل الطارح	باید الیه
باید جمله الیه	باید الیه	باید الیه
باید جمله الیه	فعل قنایه	باید الیه
باقه فالو جمله الیه	باید الیه	باقه فالو الیه
شانت الیه الیه	فعل خیره	شانت الیه

١٩	هكيات مضاع	روايت حال	استقبال شطري
٢٠	_____	فعل اضناك	كوره هكيم كوريس
٢١	هالو صالو لور او لور ايم	فعل تا كيرك	كوره هكيم كوريس
٢٢	_____	فعل اضناك	كوره هكيم كوريس
٢٣	با فوجو اكلو ايم	فعل تعقيب	كوره هكيم كوريس
٢٤	الو با صانا ايم	فعل عطفى	كوره هكيم كوريس
٢٥	باجمور يا غرابى	فعل انص	كوره هكيم كوريس
٢٦	تبخيمه اولور ايم	فعل ماليت	كوره هكيم كوريس

٢٧	هكيات مضاع	روايت حال	استقبال شطري
٢٨	كوره ايم	فعل كينونت	كوره ايم
٢٩	كوريو ايم	فعل مضاع	كوره ايم
٣٠	كوره هك ايم	فعل التزاح	كوره هك ايم
٣١	كوره ايم	_____	_____

بایست‌ها

ادوات بیابنده در

- ادوات برابری هر دو که هر دو کند و لرزیده هم بر معنا
- اکلاکس‌ها بی‌رهِ هربا بی‌جوده همه و عباره لرزه انوردیده جای قدر
- بوی‌ترایی اول عباره در بر معنا استفاده اوله منز
- (تنبیه) اوله ترکیب از اسنده عهد صل عربی و ناسی اولوب
- کونه ستمها کنده طولایه لسانه ترکیب حکم کیمسه اولاده اوله ترکیبی
- مجبوراً ضم و علامه اوله کنده
- ۱ (استفهام) برابری و ظهور بر ماه به سوال انجونه اوله کنده
- می . کیم . قاف . قتی . قتی . قجه . ن . نصل . نجه .
- بازجوه . نجونه . نکونا . نرلو . نرزه . نره . آبا . ها . عجبا .
- آ . یا . شال . کلیدی . کمدار . قاف کسید . قتی اولم .
- قتی با . بوشک نکر . بازجوه کنده . نکونا اولوی . بوشکده .
- نرزه اکلارک . ایا طهری . نره یکیم سوساک . ها اکلارک .
- بوشکده آ . شوشک یا کجک
- ۲ (استفهام) بر شیک اوله ترکیب کوسته اوله کنده

سرد	ادوات	مکانات
کورد مع ایسم	فصل مجبورک کورد مع ایسم فصل محقر	کورد مع ایسم
بازسم ایسه	بازسم ایسه بازسم ایسم	بازسم ایسه بازسم ایسم

اسم فاعل واسم مفعول صیداری

سرد	ادوات	مکانات
بازجی ایسم	اسم فاعل بازجی ایسم اسم مفعول	بازجی ایسم
بصیدر و تک ایسه	اسم فاعل بازجی ایسم اسم مفعول	بصیدر و تک ایسه

صوبه ناجیه . تیزاله کندی . کبی .
 ۷ (اضطرار و توجع) جاده اجمعه و یا صیفانده زمانده
 سولیمه ارواتده . اوف . اوف . اوف . اوف .
 امامامانه . آی آی . ایسه .
 (اخطا) برنجی اوف ضرتقیه ایله ایچی اوف برنجی نسته
 براز خفیف اچی اوف دها خفیف در برنجی اوف توده توده
 خفیف سولیمور . نالک اوف اینه صولوس میوره اولیمور .
 اوف جانمی باقمه . اوف براز اوت کینت صقیلمورم . اوف
 باقم اغریبور . امامامانه اوشیورم . آی آی فالقمیور .
 ایسه جمه کلمه . کبی .
 ۸ (انکا) برایتک وجودی انکا ایسه اراترور .
 آی . یومه . خیر . دکل . هیچ . اصلا . خان . دم .
 نالک آی اودیل دکل . فیترسه یا کله کله شدک . خیری یزده .
 هیچ برنجی کلوی . اصلا اوتونمز . خاسا یوز به قیورم . کبی .
 ۹ (نأف) بر حالاک دوقعه اجمعه و نأف اینک ایچوره
 استعمار اولسانه اراترور . یازوبه . صیف . آی . راه .
 راه راه . وای . وای وای . اوف . نالک یازوبه کلا .
 صیف اولسوره . آی سولیم . واه واه نفا اولسه . وای
 نأغری . دک اجمیم . اوف بوکا بانم . کبی .

اوزره . نیا . جم . آ . اوت . نالک بوندا اوزره
 کتک اوزره در . بوکایا . پنجه اهلار . سوزکارت اید .
 برایتک اوشه سندنه کلمه ری . کبی .
 ۴ (استنسا) برنجی دیکر لرنده اری لوقمه ایچوره اوللا سولانه
 اراترور . بقه . ماعلا . یوقم . غیری . اینه . نظم .
 مکر . دیکر . ساز . نالک بونزه (بقه ماعلا غیری)
 یوقم ن دیملم . ایقه لاقروی انکم . بونزه فظم ن استریک .
 بیلمورم مکر کتسه . دیکر اوتاناده اولسه . بونزه ساز لری لویورم کبی
 ۵ (انزا) برایتک نیا تینی کوسترده اراترور .
 قدر . دک . دیکه . نأ . میانه . دوه . حتی . نالک
 بغداده قدر . اوزره دک . بکلیجور دیکه طلمه . نابروس بر کبی .
 حتی بوسنه بر کیه جک . کبی .
 ۵ (استزهام و قنی و استمدار) بر مرادک حصول بولسی
 قنی لایچونه کلمه اراترور . امامه . امامک . آه . باری .
 نالک امامه یایب سندنه مدد . امامک براز کلا بانک .
 اه یایب . باری شوز الیور . کبی .
 ۶ (استعجال) برایتک ه عجبه رشقی بلیره اراترور .
 هاری . هاجمیری . ندی . نیا . تیز . جمه . نالک
 هاری کیره لم . هاجمیری جایدک اول . کلکدی باقم لم .

۵۶ (نمذ) برشیده لنده والیا کلاکلاستین زمانده
 استعمال اولانه اواندر . اوه . آه . نالک
 اوه زاعلا اولسه . اه زوقرکنده . کبی .
 ۵۷ (تغیر) ایلمیشی بریزنه قیضا ائنده باریلا
 اولمور . ج . سنه . آ . نالک سهدلاما
 بندنه ناره سه . اولده هوجوهوسنه الیه کولیز . سه نالک
 بندنه کولیکه . کبی .
 ۵۸ (تبیق و تبقظ) برابک یا ییب یا یلمی عقده
 قوللانیده امرالاندریز . ها . به . اشته باده .
 نالک دسه طسه ها . به زایبوسه .
 بلای ادم بورا بکل . اشته باده بولم اولم . بر چورجه بار
 عقلا یا شکر ال . کبی .
 ۵۹ (تغیر) انان برشیده اگراه و لغره طلیخ و فته
 سولینه اولمور . امانه . آئی . اوف . یوف . الا . ا .
 نالک امانه سنده . ای صوص . اوف یا قومی باره .
 یوف ز فنا قویور . الا ا سنده اوصانم . کبی .
 ۶۰ (تویج و تکبیر) برنی تکبیر و تویج و فته استعمال
 اولمور اولمور . آ . یا . یقیل . ب . صوص . کیت .
 باره . سنی . نالک بیک دکلا . کوردکی یا ایتیکلی .

اونانغوسیک . ب . صوص ارنه . کیت کوزیک اوکنده .
 باده تونک قیانت . سنی پازرسی . کبی .
 ۶۱ (حالا) برابک ایلکنده اولمیشی انان ایدره
 اولمور . الانه . حاللا . هونز . سنی . نالک
 الانه اولموره . حاللا اولمور . هونز بتمسه . سنی
 خان سنده . کبی .
 ۶۲ (حرف نانا) برنی هاغرمه هکامنده قوللانیده
 اولمور . آئی . آبا . هی . هسه . نلا . هسندی .
 نالک ای افضا اولمور . آیام . یا عیله . هسی بوز
 باره . هسه کاد سوزم . لجا باشم کلا . هسندی بری کبی .
 کبی .
 ۶۳ (حصر) برضک اطرک ناعنه مخص اولمیشی
 کوسنره اولمور . انجه . بالک . نقط . هسانه . ک .
 نالک بویاری انجه محمدانقا یاز . بوقه ایسی بالکیننه
 بوردی . هکسی دسه جایبور فقط حسه افضا کبی کل .
 بوسنیک اراکه هممه صیرا قویور عاندور . تونق باره
 دیرینکر کسوره . کبی .
 ۶۴ (خبر) برجهده تیشیق خیرورده اولمور .
 در . دی . ر . جک . صوه . نالک

با الکریم . علم ا۴ اضمم فلا تم یوزند . کبی
 ۷۶ (**مناصب و استعاضه**) برستی اید دیگر بر شینک
 برابر اولیایی آفاره اید اولی اندر . **اید** . **ل** . **یل** . **برک** .
باب . **منا** ————— بدم اید کلام . قرنا تم کتیر
 بر لده اولی کر . برابر اولیالم . اندک بدستج ایدی .
 کبی .

۷۷ (**وحدت**) هزه اولوییم اولسونه بر شینک تک
 ویا لکر اولیایی آفاره اید اولی اندر . **برک** . **برده** .
تک . **نزا** . **یا لکر** . **یک** **بینه** . **ینا** . **بام** **باشه** .
منا ————— بر لده اولیالم . الاضنی برده استرم . بوران
 تک دنزاً فالدوم . بوهاب بتم بینه یا بجه یا کو بجه . فلده
 اولی علم صرفه بیدار . بیچاره بر شینه قائم فاطمه .
 یوزند کتاب رضم لده ویریم . بر کیم یک بینه بنداره
 کیده بزنجی .

۷۸ **ربط** بر وجه ب دیگر وجه بر ربط اید اولی اندر .
کر . **منا** بر مثال صورتک جویایی دروم کبی .
 ۷۹ (**شرط**) بر اینک بزتلاید معلول کله جینی بیدریم
 اولی اندر . **ا** **ک** **ی** **س** . **چونک** . **اوزه** . **کرج** .
منا ————— اکر اولی بر لیک سخن سوم . فلازم

۷۷ بو کتاب ب یلوزند لدر . ضارچ اولدی بولکله ایزنجی کله جک اید .
 بر ادم رستی صوبگی بیور . بدم لوقا ز اجینه کیده جک .
 یا بره لقب نطق اولده جده کبی .

۷۸ (**زمانه**) بر ضلک استندیه وقتی بیدریم اولی اندر .
لک . **لمه** . **جم** . **آه** . **کاه** . **بهر** . **دم** . **هنگام** . **دیده** .
دینجه . **منا** ————— شونای بر کیمیک بده کزه ویریکز . بولایه
 تم بر ایقدر . هر کله کیم باره ویریم . فلده لکر در لیک انده .
 بکا لوند . کلا اولدر . لاه اولدر . صبا حله کله .
 هدم تیب ایدرم . هنگام صابوت بق بر حاله . دیده بوران
 اید . بویازی ب دینجه یازدم کبی .

۷۹ (**عطف**) بر لفظ دیک بر لفظ عدوده لازم کله کله
 اینسند بینه وضع اولیانه عرضدر . **و** . **صده** . **دخی** .
هده . **هم** . **ده** . **منا** ————— سه واحد اولی صبا حله
 کلکیز . اولی اندر بر لیک جک سردخی یازی یاز . به کلمیم
 صدک سر کیت . محمدک هم علم هده ایدر . اولی اولی
 سنده اولی کبی .

۸۰ (**تسم**) مخالقی ایند بونه جوده ایدیه بیدریم .
جوده . **اجوده** . **صغیره** . **وا** . **ا** . **ا** . **ا** . **ا** . **ا** . **ا** . **ا** . **ا** .
منا ————— یازده پیوره . ا۴ صغیره . و ا۴ الطیم .

خاطره

مشاكل فخاله مائى اكله قومه ايجونه سوليك سوزره همه
 وينو . بوره ايك نوع اولوب برينه (**جمله اسم**)
 وديلرين (**جمله فعليه**) وديك .
 جمله اسم مبتدايه خبرونه جمله فعليه فاعل ابد ضلونه ترتيب
 اولونه سويلو .

ايجى برجه لوره ايتو سالوره محرر نواعه تقبضه اولوقن اكلانوره
 الزمزه اولانده سوال قولوچم جواب وديك جمله اول بيلوونه .

جمله اسميه حال

مع ضمير وصفه اولو جمله اسميه

ايتو كتاب يك كوزلور .

اينو اسم اشاره الك يقبه ايجونه .

كتاب اسم ضمير اولوره موصوف وجمود مبتدا .

يك اياته تقضيد .

كوزل كتابه صفيد .

لور اولانه واط اولوب كتابه خبريه .

كله به كيدرم . جونه جالسيورسك بوزده ايله وار .
 كرم سنى سورم جالسيورك ايجونه . مادلده نك طدرمز
 الية ازار ايسير . كچي .

(**مخوميه**) ههزه اولولايغ اوسونه بر مقدار جمله سنى
 بوزده ازار ايسير اولانورور . **هه** . **هر** . **لوب** . **بوزده** .

كوم . **جهد** . **جمع** . **عدم** . **چوده** . **بينيه** . **قال**

هه . **كلدير** . ههسى حاضر . **قالديك** لطيفي صاتم .

بونه عالم سيره كتدير . بروكوم نطق يوزكليك كلدي . **جهد**

ايشديلمر . جمعايك خودسه . **تخورانك** محبته نيه اولندي .

كتاب حيوونه اولويانه بوزده . رسازه كچي .

ايح (**لقاب**) برستيك الوبور . **دجوره** اولولايغ لوسونه

اولانورور . **آه** . **ايغه** . **يتر** . **الوبور** . **قال**

اه ييتور . ايله ستمز . بوزده يتر . اوزده الوبور . كچي .

(**لياقه**) برستيك لاييه والوبور س اولولايغ ايا

ايسير اولانورور . **جهد** . **جمه** . **آه** . **شا** . **لايله** .

شايله . **قال** . **ييره** **جهد** برستيك وارمى . اوشني

صافلا بجه زوار . اقديم كيت . عاقلان طوزاك .

سوجه شاز بارانور . بوزده لاييه وكلور . **شايله** صورت

برواندر . كچي .

صفت فیلدره سئال

مع فعل و خبر فاعل را احمد

بویاری بی خواص افری بیفارتندی

سلام

مفعول بر در

صفت اولارده نائب الاکم و مجرد و مبتداه

سلام

فعل ماضی محدود و مقید

(و بجز جمله سئال)

بوزانه کو چکلنده یک لاخر ایسه بر قاج بیلدیزد سیمزله یک

هکم بویاندی و هکده کوزلشدی

بوسلام زانه نائب الاحد

کویچکلنده صفت صدر و مفعول فی در

یک لاخر یک سلام لاخر زانک صفت کیونشند

ایسه ده اولاده تقریبه

قاج اسم بهرامده

بیلدیزد اسم زمانه و اولاده ابتدای در

سیمزله یک زانک صفت کیونش بویاندی اسم خاص سئال

مع خبر و صفت اولاده قوی را احمد

بختی صنفده بولانده اتمه راستیزدنه و سینه جانشانه و کوزل

رتمه یازانه انجمه طبع فدونه اتمه بد

اعداد و صنفی در

مفعول فی و اسم مکانده

اسم مفعولده

صفت شایکه اولورده مفعول علم در

مفعول الیه در

بالمه اسم فاعلده

حرف عطفده

و

صفت

اسم موصوفی

اسم فاعل

اولاده حصر اولوب اولاده کلمه سئال را احمد

اسم موصوب

نائب الاکم و مجرد و مبتداه

فدولده صفتی اوله رده عطفانیده

اولاده ربط و خبر

همدهم
 بوداندی
 کوزلندی

ارات عطفورد .
 صل صفق اوارده غلی محمود و مجولدر .
 صل شایب و ماشی محمود و مجول اولدر نه ناسه
 کلم سناک صفق و خبرید .

(خطار) اتوصرف سالسی بمل ایسه طلبه بکلم بکلم
 حل ایسه ناک ایچونه عبارسه سئ مکه برته ترکی اولطوره اولدره
 ایلم قلمه مکتوب صورتی ترتیب و تخریب اولدره .

ملقب صورتی

چوندر بر بریزار قوند آتیم سونور و قونور اولدیغی
 بردها سولیبجه همه شونم بهیج سوز و ستم ایسه مده
 ۵۱ او اکلندیکون کولری اندیج اربلینن یه کوجم کیدیبور
 کندی المیوم . ههزه ایسه نکری صاعفده ورسونده برکوره
 اولور نه کویسوز . حیدنه اتارک طایغ طایغ فادکنز
 اوم ادم فادسوز دیمده . هده اول بریطا ناسونه .
 برسک بکندیکون کیده له صاعفکنز ره نه بکجه یا کور ورسور
 صوره بیلیم و نه هر سوزیه قده برکاخندیکون المیوم کولری .
 بودا ایچونه سوزی مراده المیوم . دیا حیدره کیم کولری اولدره

دوستون اولیقیم فاصیور . نه یایدیم بو نجه بیلیمه اولمرده
 اولاده دوستله بر دونه کدی . اتته بو زانی کلا بیلیمده
 اولدری کولکله صیقینسینه بر بوره طوره میوم دیره
 کستم کندی اوبالای میوم . اکر ایاده اولسوره بیلیمه ناک
 اذیمز طایره لده همه ووردها یوزلورده باقی همه از حوصه
 نه ایتم ایسه ایقده واز کجکیزی و بوند بوند بردها اولکی
 بولس لفته بولنا مقفله ایچونه صدیم ههزه ایسه درسه کوزله
 کوز لیکم مکتوب بیلیم صاعفکنز ایله ههزه سوندر اولدی
 بالار ایوم اذیم .

ملقب نکلرک جواب

اتو ایولک اولدیغی کوز بوللا دیکون مکتوب یوسته ره
 الم . اذیمزده اولدیغی اکللا دیکونه سونجیده ایز فالیک
 بایم یازه حیدر ایتم . باندنه اباغ قده اولویوب بر حوصه بیلیم
 فایغ سوزلار اولدی کوجم کسنگه اغلا مقفله کوز لیک بیتی
 کول کدی دیکیم بالاده سولیم اولدریم . حیدنه ناک
 المیوم سوزلر کول اربلینن کوز کلیمه دیکیم برانه بری بریزار
 بولسینه زانی ایسه اول کیم کوزیمزه اولیق کیدیکون بیلیمه ناک

الخديك فاره بايبي اولورده سزده ابراهه روسدم ايس ره
 نه كوكلن برلده ره . شراسي روسونسه بونده ايك باره
 اولاده سول اوزرينه طافينه ديا كو جنطاك كوكله كلمه جله
 ايانوزسكتر . بونده بويل اولوبيره مئوبزك نازونين كيم فالينه
 اعيشه يئز ايسه بولاي كلوركلن اياغده نوزيم قضاري روره
 هيضوب الماسيه كوندنورد اوزه يا بروب رورلن طولاشه ره
 ايدرك جوتلفنه وكونبولوك اوتونستينده مئوب يا بوردكل
 بيئي يه جوده كوندنورد عيلك بيل اوتونستيم هده هره ايسه
 ارفه ناسته برك كوكل باروم ائيدري طراغنه قويل سته بلك
 دتلفنده يم . بونده صكره هه يوسه ايد مئوبزك نازونين
 صيغاي صيغانه بوللام . بونده او كيم كه مئوبزك ره
 اصار لافنيز ننه اري الوب نچولسته بيل كوندنوم . بونون
 اسكتر الميزه وكدنكي ووره قرنا ستر عيني الفه اوره
 نرايمه اوغراشيو . و نه بولده كچيو . به بديره سكره اضم

تمت الكلام بصوره الملك الملام

125-77

